

**Наукові записки Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського.**

Серія: Філологія (мовознавство)

Збірник наукових праць

2024 • № 39

Вінниця • 2024

УДК 2521-1293
В 48

Затверджено як друковане періодичне видання, що входить до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») (додаток 5 до наказу Міністерства освіти і науки України 24.09.2020 № 1188).

Рекомендувала до друку Вчена рада Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 5 від 18.12.2024).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Інна Завальнюк, доктор філологічних наук, професор, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Інна Гороф'янюк, кандидат філологічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

Людмила Прокочук, кандидат філологічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Світлана Амеліна, доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Єлизавета Барань, кандидат філологічних наук, доцент, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, м. Берегове, Україна

Вільмош Газдаг, доктор філософії з галузі гуманітарні науки, доцент, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, м. Берегове, Україна

Катерина Городенська, доктор філологічних наук, професор, Інститут української мови НАН України, м. Київ

Інна Забужанська, кандидат філологічних наук, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Наталія Іваницька, доктор філологічних наук, професор, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Вінниця, Україна

Ніна Іваницька, доктор філологічних наук, професор, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Олександр Капранов, кандидат філологічних наук, доцент, асоційований професор університетського коледжу «Норвезький педагогічний університет NLA», м. Осло, Норвегія

Олександр Петров, кандидат філологічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Дорота Рембішевська, доктор габлітований, професор, Інститут славістики Польської академії наук, м. Варшава, Польща

Світлана Романюк, доктор габлітований, професор, Варшавський університет, м. Варшава, Польща

Казимир Сікора, доктор габлітований, професор, Ягеллонський університет, м. Краків, Польща

Христоф Хаасе, доктор філософії, професор, Університет Яна Євангеліста Пуркіне в Усті-над-Лабем, Чехія

Степан Черничко, доктор з гуманітарних наук, професор, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, м. Берегове, Україна

Василь Шинкарук, доктор філологічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

РЕЦЕНЗЕНТИ

Ольга Новікова, доктор філологічних наук, професор (Національна комісія зі стандартів державної мови, м. Київ)

Наталія Коваленко, доктор філологічних наук, професор (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський)

Зареєстровано Національною радою з питань телебачення і радіомовлення (Рішення № 1073 від 16.10.2023 року, Протокол № 23, ідентифікатор медіа: R30-01569)

Засновник і видавець: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Рік заснування: 1999

Збірник публікується двічі на рік (червень, грудень)

Адреса редакції: 21101, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; тел. +380 (432) 27-55-89
e-mail: naukovizap@gmail.com
<https://vspu.net/movoznavstvo>

ISSN 2521-1293
E-ISSN 2521-1307

**Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University. Series: Philology
(Linguistics)**

Collection of Scientific Papers

2024 • No 39

Vinnytsia • 2024

UDC 2521-1293
B 48

Approved as a printed periodical to the list of scientific professional editions of Ukraine (category «B») (addition 5 to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine 24.09.2020 No. 1188).

Recommended by the Academic Council of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University minutes of a meeting No. 5 of 18.12.2024

EDITORIAL BOARD

EDITOR-IN-CHIEF

Inna Zavalniuk, Doctor of Philological Sciences, Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF

Inna Horofianiuk, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

EXECUTIVE SECRETARY

Liudmyla Prokopchuk, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Svitlana Amelina, Doctor of Philological Sciences, Candidate of Philological Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Erzsébet Bárány, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Berehove, Ukraine

István Csernicskó, Doctor of Humanities, Professor, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Berehove, Ukraine

Vilmos Gazdag, Doctor of Philosophy in Humanities, Associate Professor, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Berehove, Ukraine

Christoph Haase, PhD, Professor, Jan Evangelist Purkinje University in Usti nad Labem, Czech Republic

Kateryna Horodenska, Doctor of Philological Sciences, Professor, Institute of Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Inna Zabuzhanska, Candidate of Philological Sciences, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Nataliia Ivanytska, Doctor of Philological Sciences, Professor, Vinnytsia Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics, Vinnytsia, Ukraine

Nina Ivanytska, Doctor of Philological Sciences, Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Oleksandr Kapranov, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the University College of the Norwegian Pedagogical University NLA, Oslo, Norway

Oleksandr Petrov, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Dorota Rembiszewska, Doctor Habilitatus, Professor, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland

Svitlana Romaniuk, Doctor Habilitatus, Professor, University of Warsaw, Poland

Vasyl Shynkaruk, Doctor of Philology, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Kazimierz Sikora, Doctor Habilitatus, Professor, Jagiellonian University, Krakow, Poland

REVIEWERS

Olha Novikova, Doctor of Philological Sciences, Professor (National Commission for State Language Standards, Kyiv)

Natalia Kovalenko, Doctor of Philological Sciences, Professor (Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University)

Registered by the National Council on Television and Radio Broadcasting (Decision No. 1073 of 16.10.2023), Minutes No. 23, Media identifier: R30-01569)

Founder and publisher: Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Year of foundation: 1999

The collection is published twice a year (June, December)

Editorial address: 32, Ostrozkyi St., Vinnytsia, 21101, Mykhailo Stelmakh Faculty of Philology and Journalism, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University; tel. +380 (432) 27-55-89

e-mail: naukovizap@gmail.com
<https://vspu.net/movoznavstvo>

ISSN 2521-1293

E-ISSN 2521-1307

Зміст

Когнітивні та комунікативно-прагматичні аспекти лінгвістики

- Алла Бондаренко
Лінгвостилістичний простір комічного в період російсько-української війни 7-16
- Ольга Павлушенко, Олександр Ватага
Емотивні засоби експресивності вислову в українській версії англомовного мультиплікаційного серіалу «Рік та Морті» 17-25

Лінгвістика тексту. Стилістичні та контекстуальні вияви лексичних і граматичних одиниць

- Валентина Богатько
Еліпсис як засіб економії вислову в мові творів Романа Іваничука 26-35
- Ніна Іваницька
Префікс як варіант морфеми та вияв ознак його семної ядерності й параметрії в складі префіксальних дієслів сучасної української мови 36-50
- Олександр Капранов
Дискурсивні маркери в корпоративних звітах про зміну клімату Банку Англії: кількісний аналіз 51-63

Мова сучасних ЗМІ

- Сергій Гальчак
Мова, історія – основа національної єдності, ефективна зброя інформаційних війн 64-75
- Інна Завальнюк
Структурно-стилістичні особливості речень із відокремленими означеннями в мові сучасних українських газет 76-86
- Ніна Кухар
Проблема вербальної агресії в сучасному мовознавчому дискурсі 87-96

Проблеми діалектології та ономастики

- Інна Гороф'янюк
Традиційний родильний текст подолян: анатомічний і вербальний коди обрядового тексту 97-107
- Ольга Жвава
Матеріали до словника традиційних народних промислів (гончарська лексика подільських говірок). Частина 2 108-117
- Юрій Прадід
Творення прізвищ мешканців України, похідних від прізвища *Дед*, та їх територіальна поширеність 118-129

Перекладознавство та міжкультурна комунікація

- Корнелія Греш-Ласлов, Крістіян Вараді
Семантичні відмінності між термінами, пов'язаними з угорською та українською системами народної освіти 130-139

Contents

Cognitive and communicative-pragmatic aspects of linguistics

- Alla Bondarenko
The linguistic and stylistic space of the comic during the Russian-Ukrainian war 7-16
- Olha Pavlushenko, Oleksandr Vataha
Emotive means of expressiveness in the Ukrainian version of the English-language animated series «Rick and Morty» 17-25

Text linguistics. Stylistic and contextual manifestations of lexical and grammatical units

- Valentyna Bogatko
Ellipsis as a means of expression economy in the language of Roman Ivanychuk's novels 26-35
- Nina Ivanytska
The prefix as a morpheme variant and the manifestation of its semantic nuclearity and parameters in the prefixed verbs of the modern Ukrainian language 36-50
- Oleksandr Kapranov
Discourse markers in corporate disclosures on climate change by The Bank of England: A quantitative analysis 51-63

The language of modern media

- Serhii Galchak
Language, history is the basis of national unity, effective weapons of information wars 64-75
- Inna Zavalniuk
Structural and stylistic features of sentences with separated meanings in the language of modern Ukrainian newspapers 76-86
- Nina Kukhar
The problem of verbal aggression in modern linguistic discourse 87-96

Issues of dialectology and onomastics

- Inna Horofianiuk
Traditional birth text of Podolians: anatomical and verbal codes of ritual text..... 97-107
- Olha Zhvava
The lexical materials for the dictionary of traditional folk crafts (pottery vocabulary of Podillia dialects). Part 2 108-117
- Yuri Pradid
Creation of Ukraine residents' surnames derived from the surname of «Dyed», and their territorial distribution..... 118-129

Translation studies and intercultural communication

- Kornélia Hires-László, Krisztián Váradi
Semantic differences between terms associated with the Hungarian and the Ukrainian public education systems 130-139

УДК 8000:001.2
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-01

Лінгвостилістичний простір комічного в період російсько-української війни

Алла Бондаренко <http://orcid.org/0000-0003-4140-4733>

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

Надійшла до редакції: 11.09.2024 • Схвалено до друку: 30.09.2024

Статтю присвячено аналізу сміхового дискурсу періоду російсько-української війни. Розглянуто лексику різних семантичних груп у розгортанні площини комічного. Визначено стилістичне навантаження власних і загальних назв, одиниць різних рівнів мовної системи. Виявлено лінгвальні й екстралінгвальні механізми розвитку сміхової культури впродовж воєнних подій. Виділено типи контекстів, що підтримують семантику та прагматику комічних висловлювань (соціокультурний, політичний, історичний, психологічний). Розкрито роль імпліцитних й експліцитних засобів у створенні гумористичного ефекту. Аргументовано значущість пресупозицій, що транслюють медійні тексти, у розумінні підтекстової інформації комічних повідомлень. Розкрито систему оцінок, продуковану фольклорними текстами. Окреслено коди лінгвокультури, які акумулюють «мову сміху» періоду російсько-української війни.

Ключові слова: сміхова культура, гумористичний дискурс, комічний ефект, оніми, система оцінок, прецедентні явища, лінгвокультурний код

UDK 8000:001.2
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-01

The linguistic and stylistic space of the comic during the Russian-Ukrainian war

Alla Bondarenko <http://orcid.org/0000-0003-4140-4733>

Nizhyn Mykola Gogol State University, Nizhyn, Ukraine

Received: 11.09.2024 • Accepted: 30.09.2024

Abstract

One of the responses of the Ukrainian society to the Russian aggression and the concomitant existential danger has been the rise of a humorous culture which constitutes an attempt to come to terms with the traumatic situation, to change its terrible obviousness, and to weaken its destructive mental impact. "The language of war" has been extensively examined by Ukrainian linguists studying media, poetic, and spoken discourse that reflects the socio-cultural changes brought about by a large-scale war. The paper **aims** to establish the discursive factors that play a role in the development of Ukrainian humorous culture during the Russian aggression, **namely**: a) to determine the units of language levels and linguistic phenomena that make up the structure of humorous communication of the wartime period; b) to identify the types of contexts that support the implicit semantics of comic messages; c) outline precedent names, texts, and situations that create the basis for comic effects; d) to reveal the role of linguistic and cultural codes in the realization of humorous effects. In the research process, the semasiological procedure of field modeling was used, as well as the **methods** of component, distributive, contextual, and contextual-interpretive analysis. **Results.** The mechanisms of humorous discourse are the use of ergonyms with zero referentiality, interaction of homonyms with general and special semantics, contextual relations of stylistically marked vocabulary of different styles, anthropomorphization of chrematonyms, violation of the logical symmetry of oppositions, etc. As a result, the axiological, deontic and optative modalities are realized. **Originality.** The humorous mode of communication arises as a result of the violation of standard ideas about the semantics and combinatorics of language forms, as a result of which a language game unfolds which builds an alternative picture of the world. **Conclusion.** During the war period in Ukraine, the "language of laughter" reflected an evaluative polarization of anthroponyms and toponyms common in the mass media; the anthropomorphization of chrematonyms, the expansion of the functions of ethnophilisms, the introduction of technical terms into folklore texts; revision of gender marking of associative fields, expansion of stylistic functions of transliteration and cross-language paronymy; deepening the dependence of implicit information on precedent phenomena and background knowledge deployed in media content. Resources of the lexical-semantic level became dominant in terms of functionality in comic messages; they were supported by socio-political and psychological contexts. In the process of humorous communication, the mental scenario of the Bible is actualized, ideological myths are debunked. The repertoire of anthropic, spatial, temporal, biomorphic and artifactual codes of linguistic culture is being realized. The perspective of research is connected with the study of the morphological level of discourse of laughter during the martial law period.

Keywords: humorous culture, humorous discourse, comic effect, onyms, evaluation system, precedent phenomena, linguistic and cultural code

---

Постановка проблеми. Відгуком українськомовного соціуму на російську агресію, яка принесла екзистенційну небезпеку, став феномен сплеску сміхової культури, що пояснюємо намаганням внутрішньо опанувати травматичну ситуацію, змінити її страшну очевидність, надавши ігрового вигляду та тим самим послабивши руйнівний психічний вплив. Така реакція з огляду на психотерапевтичну концепцію гумору (Дж. Вайлант) є цілком умотивованою, проте зводить дискурс комічного в період воєнного стану в Україні лише до психічної функції було б спрощеним підходом до проблеми. Необхідним і важливим за нинішніх умов є повноаспектний, інтегративний розгляд сучасної гумористичної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Мова війни» стала предметом комплексного розгляду українських мовознавців, які досліджують медійний, поетичний і розмовний дискурси, що швидко відгукуються на соціокультурні зміни, які принесла широкомасштабна війна (Бондаренко, 2023; Завальнюк, 2023; Кислюк, Мельник, 2023; Мартинова, 2023; Масенко, 2024; Степаненко, 2023; Сюта, 2023 та ін.). Дослідники фіксують збагачення мови новотворами в лексиці певних груп (на позначення країни-агресора, її ідеології, політичного керівництва та ін.), розширення семантичного поля лексики на позначення видів зброї, зокрема хремотонімів, актуалізацію шиболетів, літотизацію власних назв, пов'язаних із загарбниками; тенденцію до розширення соціально значущих концептів, зміщення мовносвітоглядних акцентів; сплеск сміхової культури з метою опанувати ситуацію екзистенційної загрози та ін. Зокрема, у період воєнного лихоліття вчені відзначають пошкваллення сміхової дискурсивної діяльності і зауважують, що «гумор стає зброєю і захистом українців у час загрози життю й існуванню нації та держави» (Кислюк, 2023, с. 9).

Мета й завдання статті. Розвідку спрямовано на визначення дискурсивних чинників розвитку сміхової культури українців упродовж російської агресії, у зв'язку з чим окреслено такі завдання:

а) визначити одиниці мовних рівнів і лінгвальні явища, що вибудовують структуру гумористичної комунікації воєнного періоду;

б) виявити види контекстів, які підтримують імпліцитну семантику комічних повідомлень;

в) окреслити прецедентні імена, тексти та ситуації, що створюють перцептивні опції комічного;

г) розкрити роль лінгвокультурних кодів у реалізації експресії комічного.

Джерельною базою розвідки стали медійні сайти та соцмережі, а матеріалом – більш як 400 вербальних контекстів. Аналіз здійснено за допомогою компонентного, дистрибутивного, контекстологічного та контекстуально-інтерпретаційного методів, а також семасіологічної процедури польового моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сміховому дискурсі російсько-української війни широко використано ресурси певних кодів лінгвокультури, зокрема антропного. Стилiстично навантаженими є низка онімів, передусім антропоніми на позначення українського військово-політичного керівництва (*Буданов, Залужний, Зеленський*), які супроводжує широкий спектр позитивної оцінки – суспільно-політичної, морально-етичної, інтелектуальної та ін.: *Байден – Зеленському: «А розкажи той анекдот, від якого в росії плакатимуть»* (16, 21.12.2022). *Кирило Олексійович Буданов – губернатор Белгородської області* (11, 23.06.2023). За взірцем похідного від прізвища українського політичного діяча минулого утворено okazіоналізм від власного імені колишнього головнокомандувача ЗС України: семантика неолексеми має продемонструвати силу опору українців: *«А ви хто, бандеравци?» – «Ні, москалику, ми страшніші: ми залужнівці!»* (8, 24.10.2023).

Одним із найбільш поширених у гумористичному просторі періоду війни є антропонім *Бандера*, що пояснюємо негативною оцінкою цієї історичної постаті в наративах країни-агресора. Низку коментарів, які демонструють сміховий дискурс, стилізовано під гасла пропагандистських листівок, унаслідок чого створено стьоб, адресований росіянам, у якому згадано це ім'я: *Росіянине, пам'ятай! Уживаючи алкогольні напої 1 січня, ти святкуєш день народження Степана Андрійовича Бандери* (8, 01.01.2023).

У травестійному дусі згаданий антропонім стає продуцентом семантики приземленості через приписування історичній особі звичайних

людських пристрастей: *На Щекавиці – Степан Андрійович Бандера*.

– *Степане Андрійовичу, і Ви?..*

– *А що я, я що, не людина?* (11, 27.09.2022).

Відправною точкою зображеної комічної ситуації є топонім *Щекавиця*, навколо якого українці розгорнули дискурс щодо *організації* на випадок ядерного удару, яку в душі народної етимології інтерпретували як «організовану подію».

Реалізуючи інтенції лінгвокультурної спільноти, вигадана реальність моделює зустріч С. Бандери й очільника кремля, що означає символічне долучення останнього до тих, хто відійшов у небуття: *Степан Бандера повідомив, що готовий зустрітися з путіним за будь-яких умов* (8, 20.12.2022). Тісний асоціативний зв'язок указаних прізвищ відображає бажання українців позбутися кривавого диктатора: *Україна може погодитися на перемир'я. Для цього Степан Бандера повинен зустрітися з путіним і підписати перемир'я* (8, 06.02.2023).

Гумористичний ономастикон використовує ім'я українського політичного діяча минулого як твірне для топонімів-неологем: *Куме, після нашої перемоги заберемо собі Санкт-Петербург і поміняємо йому назву на Степан-Бандербург!* (8, 03.02.2023). Трансформуючи негативну семантику етнофолізму на позитивну, лінгвокультурна спільнота послуговується назвою *бандерівець*, яку застосовують до українців окупанти: це слово в гумористичному дискурсі стає продуцентом національно-патріотичних понять: *Вони хочуть залишити українців без світла. Ідіоти! Через 9 місяців народиться мільйон нових бандерівців* (8, 22.11.2022).

Прізвища державних лідерів Америки та Європи – союзників України (*Байден, Джонсон, Шольц, Макрон*), є виразниками як позитивних, так і негативних оцінок, що залежить не тільки від зв'язків у вербальних контекстах, а й від аксіологічних сигналів прецедентних медійних повідомлень, які сигналізують або про готовність допомагати Україні зброєю, або про нерішучість у наданні засобів захисту від агресії: *Місто Борислав на честь Бориса Джонсона змінить свою транслітерацію на BorisLove* (8, 03.02.2023). У наведеному прикладі ім'я колишнього прем'єр-міністра Великобританії є мотивувальним для топоніма-варваризму поряд

з англійським дієсловом *to love*, що означає «любити».

Інформацію про нерішучість лідера німецької держави постачати Україні сучасну зброю спроектовано у світоглядні узагальнення, причому негативні поняття постають не експліцитно, а імпліцитно (пор.: *валяти шольца* – «довго і безрезультатно щось обіцяти»): *Щастя – це знайти людину, яка тримається за тебе, як Шольц за леопарди* (11, 24.01.2022).

Імена медіаперсон росії та білорусі (*путін, лавров, лукашенко, шойгу* та ін.) цілком прогнозовано стають виразниками негативних оцінних конотацій. До такої соціокультурної інтерпретації надаються прецедентні (біблійні) тексти, а також ідеологічні міфи про братні народи:

– *володимире володимировичу, ви справді вважаєте, що росіяни й українці – брати?*

– *Звичайно! Бо ж Авель і Каїн теж були братами* (6, 11.01.2023). Оними не завжди бувають вербально вираженими, а оптативна модальність взаємодіє зі стилістичною фігурою замовчування: *Нікому не кажіть, яке бажання ви загадали на новий рік... Бо не здохне* (8, 04.01.2023).

Ефект комізму створює моделювання дійсності, у якому побудовано псевдопаралелі сакральної історії з російською, чому сприяє літотизація (написання з малої літери) прізвищ політичного керівництва країни-агресорки: *Адам прикривався фіговим листком, а путін – лавровим* (3, 15.02.2023). Словесну гру визначає звукова схожість прикметника, що походить від рослинної назви, та прізвища високопосадовця росії.

Звільнення від впливу російської культури не могло не позначитися на власних назвах деяких зимових свят українців, що демонструє протиставлення семантики антропоміфонімів *Дед Мороз* і *Святий Миколай*, які стають відповідно мовними знаками російськості й українськості, а тому контекстуально антонімічними: *Цього року Дед Мороз не прилетить, працює ППО України. А Святий Миколай прийде. Правильно пояснюйте дітям обставини* (8, 18.12.2022). Міфонім *Святий Миколай* перебуває в центрі гумористичних сценаріїв обдарування зброєю (з використанням числових назв): *Святий Миколай у шоці. П'ятдесят відсотків українців попросили снайперську гвинтівку* (8, 20.12.2023).

Окрім антропонімів й антропоміфонімів, у сміховому дискурсі актуалізовано й топоніми, які репрезентують просторовий код лінгвокультури. У ньому назви російських й українських просторових об'єктів протиставлено як знаки «чужого» та «свого» простору. Контекстуальна взаємодія літотизованого топоніма *росія* поряд із космонімами, написаними з великої літери, увиразнює абсурдність, утопічність завойовницьких прагнень очільника країни-агресора, чому сприяє референтна несумісність власних назв указаних груп: *путін підписав документи про приєднання Меркурія, Венери, Марса та Юпітера до росії* (8, 17.11.2023).

Спостерігаємо стійкі асоціативні відношення топоніма *Гаага* з перифразними найменуваннями очільника країни-агресора: *Клони пукіна сперечаються, хто з них поїде в Гаагу* (11, 18.03.2023). В основі таких комічних повідомлень перебуває прецедентна ситуація: 17 березня 2023 року Міжнародний кримінальний суд у Гаазі видав ордер на арешт путіна через підозру у скоєнні воєнних злочинів у зв'язку з депортацією українських дітей.

У лінгвокультурної спільноти онім *Гаага* викликає асоціації зі звуками, що їх видають свійські птахи, тому сміховий дискурс розгортає ситуацію «спілкування» очільника кремля з домашніми тваринами. У такий спосіб в альтернативній картині світу знижено його ієрархічний статус:

– *А ви знаєте, чому путін не любить гусей?*

– *Тому що йому здається, що вони постійно кажуть: «Гаага!»* (8, 09.12.2022).

Комічне спрямування має ототожнення дискретності мовної форми (аббревіатури, назви держави) та її території. У такий спосіб українськомовний соціум виражає прагнення того, щоб імперія, що здійснює агресію, зазнала краху: *У 2030 росія розпадеться на дві частини: р та ф* (8, 03.08.2023).

У нових соціальних умовах відбувається трансформація гендерно маркованих асоціативних полів лексики. Ефект семантичної несподіванки виникає через перегляд усталених лексико-семантичних асоціатів поля «жінка»: *Так хочеться простого жіночого: одягнути платтячко, нафарбувати губки, задушити х...ло, спалити моцкву...І шампанського!* (15, 14.03.2023). У наведеному складному реченні одні частини семантично підтримують

зміст попередніх, а інші контрастують з ними, указуючи на протилежну референтну площину. Компоненти *задушити х...ло, спалити моцкву* насправді не є гендерно маркованими (пор.: *просто жіноче*).

Лінгвокультурне товариство іронізує на тему здійснення жіночих бажань на Святого Валентина. У мирний час вони стосуються особистого, але впродовж війни набувають суспільно-громадського звучання. Асоціативне поле свята закоханих несподівано розбудовують назви видів зброї (пор.: *винищувачі, танки, ракети, снаряди* та ін.): *Хочу душевного тепла і 100 сучасних винищувачів для України...Жартую, звісно. Тепла не треба* (8, 12.02.2023). Контраст як засіб комічного виникає тоді, коли мілітарні прагнення українок у ході боротьби за незалежність реалізує лексика маскулінно маркованої семантики: *Те, що і всі жінки України хочуть на Святого Валентина: танки, F-16, далекобійні ракети і снаряди, потужну артилерію і все решта* (8, 13.02.2023).

До поширених явищ сміхового дискурсу воєнного періоду належить антропоморфізація хрематонімів, що відбувається, наприклад, на основі зіставлення мирної ситуації подорожування та збройної відсічі: *«Хаймерс» – це перший український турист у цьому році, який завітав до Криму. Чекаємо на інших!* (8, 16.09.2023). У наведеному прикладі асоціативне мікрополе *дозвілля* утворено на основі лексем *турист, завітати та Крим* (останнє з наведених слів до захоплення півострова асоціювалося в українців із курортним сезоном).

Ергоніми, які не мають відповідників у реальності, містять попередження агресорам щодо їхньої екзистенційної перспективи в Україні: *Дорогі росіяни, туристична агенція «Нефіг шастати» запрошує вас у цікаві захоплені тури «Побачити Київ та померти»* (13, 09.12.2022). Сміхова комунікація використовує форму рекламних оголошень вигаданих закладів організації *дозвілля*, у яких висловлено ставлення до російських загарбників.

Розгортання бурлескної стилістичної традиції охоплює не лише власні, а й загальні назви, зокрема міжгалузеві терміни. У семантичному полі мовної гри взаємодіють омоніми, один з яких має лінгвістичну, а інший – медичну семантику (позначає неспроможність до життєво важливих функцій організму):

– *Куме, діставайте самогону, Путін впає у кому!*

– *Рано! Треба дочекатися, щоб була крапка (8, 25.11.2022).* Семантика стійкого вислову *ставити крапку*, як відомо, стосується завершення справи.

Проникаючи у фольклорні тексти, терміни виражають, з одного боку, технічну обізнаність українців, а з іншого – нові потреби мирного населення, виниклі в умовах знищення енергосистеми України та загрози блекауту: *Коляд, коляд, колядниця, ми прийшли до вас погрітись. Ми без світла не підєм. Дайте, тітко, на модем! Колядую, колядую, Генератор носом чую. І вайфай роздачу бачу. Дайте трохи, бо заплачу!* (16, 06.01.2023). Комічний ефект створює поєднання традиційних повторів фольклорних текстів (пор.: *коляд, коляд, колядниця*) і спеціальної лексики, поширеної в технічній галузі (пор.: *павербанк* – портативний акумулятор, що дає змогу зарядити пристрій; *вайфай* – технологія бездротової передачі відомостей радіоканалами, *генератор* – пристрій для вироблення чи перетворення енергії та ін.).

Етнофолізми є засобами критики загарбницьких намірів в дусі стилістики трансформації сакральної історії: *Після того, як путін сказав, що всі москалі після смерті попадуть у Рай, у Раю прийняли рішення про приєднання до НАТО* (8, 03.12.2022). У такий спосіб комічно обіграно пропагандистські наративи, у яких відбуваються аксіологічні викривлення й ідеалізація загарбників.

У зв'язку з повідомленнями російських пропагандистів про біозброю українців відбулась актуалізація одиниць біоморфного коду лінгвокультури (пор. *оказіональні сполуки бойові гуси, бойові комарі, бойові бобри, бойові миші та ін.*): *Гризуні партизанять здебільшого вночі, розповідають мисливствознавці, їх вже прозвали «спецідрозділом бойових бобрів». Вони копають рови глибиною по пояс, для того щоб могли собі рухатись по території* (9, 26.01.2023).

Слова тематичної групи «тварини» стають мотивувальними для назв української зброї, наприклад *безпілотників*, у чому виявляється виражене почуття гумору як ментальна риса українців:

1. *Не можна бомбити росію, пукін розсердиться і ще ціни на нафту зростуть.*

– *А в нас війна.*

– *Ми не дамо зброю.*

– *Ви й так її не даєте.*

– *Ми не дамо ще більше.*

– *А ми своєю. Запускай «Бобра» по НПЗ* (16, 24.03.2024).

Силу комізму демонструють вербалізовані хронотопні злами, які стосуються невідповідності заявлених дат усталеному календарному порядку, коли гумористична нумерологія не має референтних відповідників: *Оголошуємо флешмоб: 2 дні без русофобії та вбивства москалів! Цей захід триватиме з 30 по 31 лютого* (8, 21.02.2023).

Зазнає перегляду семантика лінійності, незворотності часу та фіксованість хронотопу подій: *Як казав Будда, найвищий ступінь самовдосконалення – це пристосувати свої потреби до графіків відключень електроенергії* (8, 02.02.2023). Нова інформація постає в словесній масці давно відомого, усталеного, а тому зрозумілого, чому сприяє використання простих ускладнених речень, які містять посилення на джерело повідомлення. У такий спосіб українці іронізують над побутовими незручностями, що з'явилися під час війни через російські обстріли енергосистеми. Нові обставини обігрують, послуговуючись власними іменами міфічних героїв, мудреців і знаних осіб минулого.

Темпоральні трансформації гумористичного дискурсу розгорнуто на основі ментальних сценаріїв Святого Письма. Сакральний час християнської книжності синхронізовано з перебігом війни в Україні, а О. Арестовича жартома аналогізовано з пророком Нового Заповіту. У такий спосіб сформовано суспільну оцінку т. зв. «арестовлення», тобто заспокійливих повідомлень колишнього радника президента: *Коли Ісус ішов на Голгофу, дехто плакав, дехто спостерігав, дехто зрікався. І тільки Арестович спокійно казав: «Та не хвилюйтесь, за три дні він воскресне та повернеться»* (15, 09.12. 2022).

Енергію комічного реалізують трансформовані прецедентні висловлювання *всесвітньо відомих осіб модної індустрії*, наприклад К. Шанель: *У кожній жінки повинна бути маленька чорна сукня, у якій вона відсвяткує смерть путіна* (8, 28.11.2023). Приклад демонструє використання символіки чорного кольору, асоційованого з трауром. Виразність комічного повідомлення підтримує оксюморон, у якому використано логічну

несумісність свята й скорботи (пор. неuzuальну комбінаторику форми *відсвяткувати похорон*).

Наводячи фрагменти радянських пісень (прецедентні пісні доби тоталітаризму, маніпулятивні словесні засоби популяризації «победобесія»), українці висловлюють сумніви в перевагах військ окупантів: *Для участі в масовому дрон-перельоті «Київ – Москва» 9-го травня подали заявки 1147 учасників. Загальна кількість дронів-учасників – 1540. 990 дронів стартують не з території України. День лабеди с седіною на вісках.* (2, 04.04.2023). Прикметно, що з метою окреслити ставлення до тоталітарних цінностей текст популярної колись пісні подано не в перекладі, а в транслітерації та з використанням фонетичних особливостей мови агресорів: російськість висміяно як тотожну нікчемності.

Низка висловлювань, що продукують чорний гумор, «відсилає» до прецедентної мовознавчої дискусії, яка мала принципове ідеологічне значення, про нормативне вживання прийменників *на* та *в* поряд з іменником *Україна* (пор.: *в Україні*, де підкреслено державний характер просторової одиниці, та *на Україні*, у якому знехтувано цією особливістю): *Росіяни думали, що йдуть на українську землю. Але їх попереджали, що не «НА», а «В»* (14, 09.12.2022). Не випадково соціальна реклама м. Одеси в період війни транслює застереження, які містять форми слова *земля*, щодо невтішної перспективи окупантів: *Білборд в Одесі: «Ми на своїй землі. Ви будете в ній!»* (1, 07.03.2023). Ця лексема багатозначна – позначає як країну, державу, так і ґрунт, земну поверхню, тому оптативні утворення, адресовані завойовникам, оперто на різні її семми, залучені до мовної гри: *Хочу побажати росіянам, які йдуть в Україну воювати: мирної землі над головою!* (8, 30.12.2022). Крізь призму наведених форм «просвічує» семантика фразеологізму *змішати (зрівняти) із землею*, тобто знищити. У поданому прикладі спостерігаємо також формальну та семантичну трансформацію поширеної позитивно зарядженої побажальної формули «Мирного неба над головою!».

У гумористичних коментарях періоду війни поглиблено суспільні функції української мови, зокрема ідентифікаційну. Відбувається застосування римованих шиболетів – слів, певні звуки яких складно вимовляти тим, хто не належить до носіїв мови. У такий спосіб

артикуляція стає тестом на українськість і допомагає розмежувати українців і росіян, що відображають гумористичні контексти:

1. *Ти окупант?*
2. *Ні.*
3. *Скажи: «Укрзалізниця везла паляниці».*
4. *Да, я окупант* (7, 09.11.2022).

Упродовж періоду воєнного стану вербальні форми вкотре підтверджують функцію маркерів національної ідентичності та стають випробуваними засобами для народу, який чинить опір агресивним діям, про що жартівливо відгукуються українці, використовуючи в контексті словесної гри міжмовні пароніми: *Півроку ФСБ готувала шпигуна для відправки на територію України. На першому ж українському блокпості йому сказали: «Привіт!» – «Конечно, привіт, вот справка!»* (8, 30.10.2023).

Сміховий дискурс надає висловлюванням вигляду утаємниченого мовлення, створюючи арсенал слів-тестів на українськість: *Пароль тільки для своїх: «Лисиця укрзалізницею везе паляниці та верзе нісенітницю»* (8, 27.01.2023). Гумористичний вислів оперто на протиставлення орфоепічних особливостей української та російської мов.

Поширені претензійні гасла імперської пропаганди, у яких вихваляють силу російської армії, зазнають трансформації поповненням компонентів, унаслідок чого відбувається зміна їхнього аксіологічного заряду з позитивного на негативний: *росія тепер офіційно – друга армія «того» світу* (8, 20.02.2023). Лінгвокультурне товариство має спільне розуміння фразеологізму *той світ* як потойбіччя, протиставленого життю. Вислів містить підтекстову інформацію про значні втрати окупаційної армії, яких вона зазнає в Україні.

Наскрізні мовні формули роспропагандистських меседжів, у яких держава-агресор надає ваги, значущості власним діям (*центри прийняття рішень, жест доброї волі, червоні лінії*), зазнають висміювання як нікчемні. Ставлячись із недовірою до того факту, що росіяни називають «жестом доброї волі» вимушеність відступу, українськомовний соціум створює комічні повідомлення, які продукують поняття «неповноцінність»: *Російські сурдоперекладачі почали вивчати мову жестів доброї волі* (8, 30.02.2022).

Комізм повідомлень заґрунтовано на контекстуальній синонімії мовних форм *центр прийняття рішень і спиртзавод. Удар нашої помсти – палає спиртзавод в Курській області! Бо ми точно знаємо, де в росіян справжні центри ухвалення рішень!* (12, 02.03.2023). *Удар по «центру прийняття рішень»: у підмосков'ї горить крупний спиртзавод* (4, 30.05.2023). Реципієнти сприймають коментар крізь призму фонових знань: їм відомо про особливість російського загалу – поширену шкідливу звичку.

У психолінгвальному плані сміховий потенціал невіддільний від ефекту неочікуваності, створеного за допомогою вербальних засобів: *Як показало недавнє соціологічне опитування ВЦІОМ, три чверті росіян почуваються щасливими. А решта не п'є* (13, 03.02.2023). У наведеному прикладі відбувається порушення логічної симетрії протиставлення, яке, відповідно до законів мислення, має будуватися на опозиції рядопокладених понять. Експресію комізму відтінює стилістичний прийом парцеляції.

У сміховій площині воєнного періоду в процесі контекстуальної синонімізації Україну аналізовано з дитиною-одиначкою: *Дослідження ДНК показало, що Україна не має братів. Вона єдина дитина в родині* (8, 06.07.2023). Збройна агресія стала індикатором справжнього ставлення росіян до українців, і сплеск сміхової культури допоміг спростувати ідеологічні міфи, наприклад про братерство України й росії: *Не враховуючи лінії фронту, ніщо не розділяє два братні народи* (1, 02.03.2023). Фонові знання нагадують про поширену на радянському та пострадянському просторі ідеологему, у якій росія постає в геополітичній ролі «старшого брата».

Транслітерування замість перекладу стає формою вияву зневаги до мови країни-загарбника: *Особлива форма шизофренії – «защитять родину в чужой стране»* (10,

06.02.2023). У наведеному прикладі «діагноз» поставлено всім російським громадянам, яких через абсурдність підтримки збройного вторгнення прирівняно до психічно хворих, тому вислів супроводжує негативна інтелектуальна оцінка. Такий стилістичний хід підтримує ідеологічний контекст: росіяни колективно схвалюють війну. У дискурсі комічного причетність російського населення до антидемократичної політики держави-терориста потрактовано як суспільну патологію. Таке явище спроектовано в контекстуально-синонімічні зв'язки вербальних форм *росія та психіатрична лікарня: Росія, напевне, єдина психіатрична лікарня, де головного лікаря обирають самі пацієнти* (12, 12.12.2022).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, упродовж воєнного періоду в Україні «мова сміху» засвідчила оцінну поляризацію поширених у ЗМІ антропонімів і топонімів; антропоморфізацію хрематонімів, розширення функцій етнофолізмів, проникнення термінів у фольклорні тексти; перегляд гендерного маркування асоціативних полів, розширення стилістичних функцій транслітерації та міжмовної паронімії; поглиблення залежності імпліцитної інформації від прецедентних явищ і фонових знань, розгорнутих у медійному контенті. Домінантними за функційністю в комічних повідомленнях стали ресурси лексико-семантичного рівня, що знайшли підтримку суспільно-політичного та психологічного контекстів. У процесі гумористичної комунікації відбувається актуалізація ментального сценарію Святого Письма та розвінчування ідеологічних міфів. Спостережено розгортання репертуару антропного, просторового, часового, біоморфного й артефактного кодів лінгвокультури. Перспективу досліджень пов'язуємо з вивченням морфологічного рівня «мови сміху» періоду воєнного стану.

Вдячність

Авторка висловлює подяку за підтримку організаторам проекту «Documenting Ukraine» (Австрія), завдяки якому стало можливим виконане дослідження.

Література

- Бондаренко, А. І. (2023). Сміховий дискурс воєнного періоду в Україні. *Мовознавчий вісник*: зб. наук. праць, вип. 35, с. 72–80. <https://doi.org/10.31651/2226-4388-2023-35>.
- Завальнюк, І. (2023). Синтаксичні одиниці в мові вітчизняних масмедіа періоду російсько-української війни: оновлення змісту й структури. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету*

ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. праць, вип. 37, с. 120–129. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-120-130>.

- Кислюк, Л. П., Мельник, С. Є. (2023). Війна в мові та мовній діяльності українців. *Мовознавчий вісник*: зб. наук. праць, вип. 35, с. 6–18. <https://doi.org/10.31651/2226-4388-2023-35>.
- Мартінова, Г. І. (2023). Трансформації в українському етносоціумі та його мові як наслідок російсько-української війни. *Мовознавчий вісник*: зб. наук. праць, вип. 35, с. 45–53. <https://doi.org/10.31651/2226-4388-2023-35>.
- Масенко, Л. Україна перемогла на полі культури. <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viyna-kultura-peremoha/32845368.html> (03.03.2024).
- Степаненко, М. (2023). Номінативно-аксіологічна парадигма денотата «воєнні дії» в Україні: 2022–2023. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, XI /1, s. 71–85.
- Сюта, Г. М. (2023). Лінгвософія опозицій «свій – чужий» у текстах періоду російсько-української війни. *Українська мова*, 2 (86), с. 3–34.

Джерела

1. Анекдот. Козаки. https://anekdot.kozaku.in.ua/pro_soldat/
2. Апостроф. <https://apostrophe.ua/>
3. Етносвіт. https://etnosvit.com/uk/anekdoty_uk/pro-putina.html
4. Internetua. <https://internetua.com/>
5. NV. <https://nv.ua/>
6. Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viyna-kultura-peremoha/32845368.html>
7. Ранок. <https://ranok.ictv.ua/ua/2022/03/08/ryatuyemosya-gumorom-yak-ukrayintsi-smiyutsya-z-rosiyi-pid-chas-vijni>
8. Розділ. Львів. <https://rozdil.lviv.ua/anekdot/search/23/index.php?p=10>
9. Crimezone. <https://crimezone.in.ua/podiji/v-ukraine/14847-poblizu-biloruskogo-kordonu-zjavivsja-specpidrozdil-bojovih-bobriv-video.html>
10. Pinterest. <https://www.pinterest.com/vova158288/>
11. Твітер. <https://twitter.com/?lang=uk>
12. Телеграф. <https://telegraf.com.ua/>
13. Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3433756-anekdoti-nasoi-peremogi16.html>
14. Фокус. <https://focus.ua/>
15. Фолькфронт. <https://folkfront.com.ua/>
16. You Tub. <https://www.youtube.com/channel/UCxeauKUaojYSJng3XYaC2SA>

References

- Bondarenko, A. (2023). Smikhovyi dyskurs voiennoho peroidu v Ukraini [Humorous discourse of the war period in Ukraine], *Linguistic Bulletin*, № 35, 72-80. (in Ukrainian).
- Zavalnuk, I. (2023). Syntaksychni odynytsi v movi vitchyznanyh masmedia periodu rosiisko-ukrainskoi viiny: onovlenna zmistu i struktury [Syntactic units in the language of domestic mass media during the period of the Russian-Ukrainian war: update of content and structure]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics): collection of scientific works*, № 37, 120–129. (in Ukrainian).
- Kysluk, L. P., Melnyk, S. E. (2023). Viina v movi ta movnii diialnosti ukraintsiv [War in the language and language activity of Ukrainians]. *Linguistic Bulletin*, № 35, 6–18. (in Ukrainian).
- Martynova, H. (2023). Transformatsii v ukrainskomu etnosotsiumi ta ioho movi iak naslidok rosiisko-ukrainskoi viiny [Transformations in the Ukrainian ethnosociety and its language as a result of the Russian-Ukrainian war]. *Linguistic Bulletin*, № 35, 45–53. (in Ukrainian).
- Masenko, L. (2023). *Ukraina peremohla na poli kultury* [Ukraine has won on the battlefield of culture], <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viyna-kultura-peremoha/32845368.html> (03.03.2024). (in Ukrainian).
- Stepanenko, M. (2023). Nominatyvno-aksiolohiina paradyhma denotata “voieni dii” v Ukraini: 2022-2023 [Nominative and axiological paradigm of the denotate “military action” in Ukraine: 2022–2023]. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, XI/1, 71–85. (in Ukrainian).
- Siuta, H. (2023). Lingvosofiia opozytsii “svii-chuzhyi” u tekstakh periodu rosiisko-ukrainskoi viiny [Linguosophy of the opposition “us-them” in the texts of the Russian-Ukrainian war period]. *The Ukrainian Language*, № 2(86), 3–34. (in Ukrainian).

Автор

Алла Бондаренко, доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови, методики її
навчання та перекладу
e-mail: alla_bon@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0003-4140-4733>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Author

Alla Bondarenko, doctor of philological sciences,
Professor of the Department of Ukrainian language,
methods of its teaching and translation
e-mail: alla_bon@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0003-4140-4733>

Conflict of Interests

The author declares that she has no conflict of interest

УДК 811.161.2373.7
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-02

Емотивні засоби експресивності вислову в українській версії англomовного мультиплікаційного серіалу «Рік та Морті»

Ольга Павлушенко * <https://orcid.org/0000-0002-0224-0900>

Олександр Ватага <https://orcid.org/0009-0002-4832-1148>

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

* Автор-кореспондент, e-mail: olha.pavlushenko@vspu.edu.ua

Надійшла до редакції: 15.09.2024 • Схвалено до друку: 07.10.2024

Анотація

У статті порушено проблему українськомовного озвучення мультиплікаційних серіалів іноземного виробництва. Об'єктом дослідження стали емотивні засоби. Мета цієї статті – проаналізувати мовні засоби створення експресивності вислову в українській версії англomовного мультиплікаційного серіалу для дорослих «Рік та Морті». Автори свідомо не ставили собі завдання зіставляти англomовний оригінал і його українську інтерпретацію, а зосередилися на аналізі українських мовних засобів для створення привабливого для глядача анімаційного продукту. На основі зібраного емпіричного матеріалу виокремлено сім груп мовних одиниць, які забезпечили високий ступінь експресивності висловам мультперсонажів названого анімаційного фільму в його українській версії. Велика кількість вербальних засобів є емотивними з виразним оцінним компонентом у їхній семантиці. Впадає в око велика кількість пейоративної лексики. Використання просторічних слів, сленгізмів цілковито відтворює живе мовлення, надає діалогам природности й жвавости. Мовні образи персонажів яскраві, харизматичні. Усе мовне оформлення мультсеріалу працює на створення комедійного ефекту. Цьому значною мірою слугують слова, що викликають у глядача асоціації з реальною дійсністю, примушують розгадувати вербально закодовану інформацію, простежувати інтертекстуальні зв'язки з іншими творами світового кіномистецтва. Почасти в підтексті прочитуються проблеми, що мають глобальне значення для сучасних суспільств, зокрема й українського. Важливим вважаємо те, що в українськомовному озвученні виразно проступає національний лінгвокультурний колорит, що надає йому оригінальності.

Ключові слова: мультиплікаційний серіал, українськомовне озвучення, експресивність вислову, емотивна лексика, лінгвокультурний кол

UDC 811.161.2373.7
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-02

Emotive means of expressiveness in the Ukrainian version of the English-language animated series «Rick and Morty»

Olha Pavlushenko* <https://orcid.org/0000-0002-0224-0900>

Oleksandr Vataha <https://orcid.org/0009-0002-4832-1148>

Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

* **Corresponding author**, e-mail: olha.pavlushenko@vspu.edu.ua

Received: 15.09.2024 • Accepted: 07.10.2024

Abstract

The article addresses the issue of Ukrainian dubbing for foreign animated series. The study focuses on emotive means and their use in achieving expressiveness in speech. In the context of Russia's full-scale war against Ukraine, processes of de-russification and decolonization in Ukraine's cultural space have been invigorated. This has, in turn, opened opportunities for dubbing all foreign films and animated productions released in Ukraine into Ukrainian. The emergence of numerous Ukrainian-language versions of animated series for both children and adults has drawn the attention of linguists. This article analyzes the linguistic means of creating expressiveness in the Ukrainian version of the English-language animated series "Rick and Morty" for adults. The authors deliberately did not aim to compare the English original with its Ukrainian interpretation. Still, they focused instead on analyzing the Ukrainian linguistic tools used to create an appealing animated product for viewers. The primary scientific tools used in this study include methods of continuous sampling, discourse analysis, descriptive method, and inductive method. Based on the compiled empirical material, seven groups of linguistic units were identified: codified words whose denotative meaning inherently contains the explicit emotional attitude or evaluation of the speaker; words with codified connotative evaluative or emotive semantics; codified words that acquire emotive or axiological semantic components only in specific contexts or speech situations; colloquial, particularly slang, vocabulary that is not codified but is widely used in speech practice; occasionalisms; obscene vocabulary; phraseological units, both in their conventional forms and in modified forms created by the dubbing authors. The Ukrainian-language version of the adult animated series Rick and Morty can generally be characterized as highly expressive. A significant number of verbal tools employed by the dubbing authors in the characters' dialogues are emotive and carry a distinct evaluative component in their semantics. Notably, there is a predominance of pejorative vocabulary. The communication between characters is dynamic, with the use of colloquial language and slang fully replicating natural speech. The linguistic portrayals of the characters are vivid and charismatic. The entire linguistic framework contributes to creating a humorous and even sarcastic effect. This is largely achieved through words that evoke associations with real-life scenarios, compel the audience to decode verbally encoded information, and trace intertextual connections to other works of world cinema. At times, underlying subtexts reveal issues of global significance for contemporary societies, including Ukraine. Importantly, the Ukrainian dubbing version prominently displays a national linguistic and cultural flavour, which gives it its unique originality.

Keywords: animated series, Ukrainian dubbing, expressiveness of speech, emotive vocabulary, linguistic and cultural flavour

---

Постановка проблеми. Кінопродукція, зокрема анімаційна, іноземного виробництва давно стала реалією українського культурного простору. Питання мови озвучення та дубляжу іншомовних фільмів та мультфільмів тривалий час було дискусійним, оскільки розглядалося в політичному контексті, а його вирішення залежало від того, яка політична сила домінувала при владі в країні. Уперше на законодавчому рівні Кабінет Міністрів України регламентував обов'язкове дублювання й субтитрування українською мовою всієї іншомовної кінопродукції Постановою № 20 «Деякі питання порядку розповсюдження і демонстрування фільмів» від 16 січня 2006 р. Хоч цей документ передбачав поетапну (до липня 2007 року) відмову від використання в Україні російської мови для озвучення іноземних фільмів, проте натрапив на категоричний супротив з боку проросійської групи в українському політикумі на чолі з тогочасним віцепрем'єр-міністром з гуманітарних питань від партії регіонів Дмитром Табачником, яка всіляко перешкоджала запровадженню норм, задекларованих постановою. Свій ідеологічний мотив антиукраїнські політики завуальовували псевдокомерційними аргументами, переконуючи суспільство, що дублювання або озвучування фільмів та мультфільмів українською мовою є фінансово невиправданим.

Штучність тверджень апологетів російської колонізаторської ідеології переконливо довела практика демонстрації 15 червня 2006 р. в широкому прокаті дубльованого українською мовою мультиплікаційного фільму від студії Pixar «Тачки». Компанія Film Distribution забезпечила анімаційному фільму якісне звучання українською мовою, залучивши до цієї роботи популярних вітчизняних акторів, серед яких були Остап Ступка та Ольга Сумська. Авторство українського перекладу належить Олексі Негребецькому (псевдонім Леоніда Дмитренка), у творчому досвіді якого вже була успішна українськомовна адаптація мультсеріалу «Альф» на замовлення телеканалу ICTV. Мультфільм у прокаті був представлений двома мовними версіями – українською і російською. Перша зібрала глядацьку аудиторію на 15% більшу порівняно з російськомовною (Трегубов, 2010).

Повномасштабна війна росії пришвидшила процес деколонізації й дерусифікації

українського культурного простору. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у п. 6 статті 23 однозначно вказує на те, що «мовою поширення та демонстрування фільмів в Україні є державна мова» (Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», 2019).

Уважаємо, що для неповернення до дискусії, якою мовою в Україні повинні звучати персонажі фільмів і мультфільмів іноземного виробництва, вагоме значення має оцінка якості українськомовного перекладу цього культурного продукту фаховим лінгвістичним середовищем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Мова анімаційного кіно на сьогодні не стала об'єктом пильної уваги українських лінгвістично-дослідників. Більшою мірою виявляють зацікавлення впливом мультиплікаційних фільмів на дитячу психіку та інтелектуальний розвиток педагогіки й психології, також лінгводидакти вивчають можливість використання англійської анімації для навчання іноземної мови.

Нещодавно у вітчизняному лінгвістичному дискурсі з'явилися цікаві розвідки Ф. Прилипко. Автор проаналізував структурні, стилістичні та семантичні особливості емоційно-оцінних комунікем в мові перекладу дитячої анімації, зокрема запропонував класифікацію цих мовних одиниць за їх функціонально-семантичним навантаженням (Прилипко, 2017а). Також дослідник описав «комунікеми-фразеосхеми» в комунікативному просторі українськомовної мультиплікації для дітей: визначив чинники формування комунікем-фразеосхем, серед яких ситуативний, соціальний, нормативний, принципи стереотипізації та експресивізації мови, а також актуалізації мовних знаків (Прилипко, 2017б).

О. Підгрушна вивчала мовні та позамовні аспекти локалізації українськомовного перекладу англійськомовного мультсеріалу «MY LITTLE PONY: FRIENDSHIP IS MAGIC», виокремила специфічні риси, притаманні саме мові мультфільмів, проаналізувала перекладацькі труднощі, що виникають у цьому сегменті культурного контенту, узагальнила «здобутки і втрати результатів перекладу з погляду їх відповідності оригінальному тексту» (Підгрушна, 2020, с. 109).

Серед іноземних дослідників анімаційних фільмів цікаві спостереження виклав Д. Гаріанто в публікації «Непідготовлена аудиторія анімаційних фільмів. Середній рівень». Автор акцентував на орієнтації сучасних мультфільмів на подвійну аудиторію (дітей і дорослих), що досягається інтертекстуальністю, підтекстом, покликанням на світові знання, культурні концепти, упізнаваністю певних соціальних груп або організацій та використанням гри слів. (Hairianto, 2014).

Мета цієї статті – проаналізувати мовні засоби створення експресивності вислову в українській версії англomовного мультиплікаційного серіалу для дорослих «Рік та Морті». Ми свідомо не ставимо перед собою завдання зіставляти англomовний оригінал і його український переклад, не зосереджуємося на відповідностях та/ або невідповідностях обох текстів. В епіцентрі нашої уваги саме українські мовні засоби як інструмент створення привабливого для глядача анімаційного продукту. Оскільки емотивні мовні засоби надають тексту найбільшої експресивності, яка, своєю чергою, забезпечує яскравість як мовленню окремих персонажів, так і мовному оформленню всього мультиплікаційного фільму, то саме емотивні вербальні одиниці стали об'єктом нашої студії.

Для досягнення мети дослідження ми поетапно застосовували такі методи: суцільної вибірки для формування фактичного матеріалу, метод дискурс-аналізу для інтерпретації семантики мовних одиниць у висловлюваннях мультперсонажів, описовий метод для текстового викладу власних спостережень, індуктивний метод на етапі формулювання узагальнень і висновків.

Виклад основного матеріалу дослідження. У традиції антропоцентричної лінгвістики категорію експресивності трактують як «властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови», що «сприяє деавтоматизації висловлювання, привертає увагу до відтінків думки, емоційних оцінок сказаного» (Українська мова: Енциклопедія, с. 175).

Дослідниця експресивного синтаксису І. Завальнюк слушно зауважує, що

«розмежувати емоційне, експресивне, оцінне та образне на синтаксичному рівні досить важко» і радить послуговуватися термінами «емоційно-експресивний», «експресивний», «оцінний», «експресивно-оцінний» як синонімічними, зважаючи на два критерії – «прагматико-стилістичний, вектор якого спрямований на виразність і певний ефект впливу» (Завальнюк, 2009, с. 36), та формальний, зорієнтований на структуру, розміщення у висловленні, семантичне наповнення тощо.

Більшість вітчизняних мовознавців кваліфікує експресивність як прагматичну категорію на противагу емотивній, яка є категорією мовною (Завальнюк, 2022, с. 107). В. Чабаненко вважає, що «експресія – це не те, що мовленню надає емоційності, образності, характерності, а те, що породжується емоційністю, образністю, характерністю; експресія це не виразність, а інтенсифікація підкреслення виразності» (Чабаненко, 2002, с. 6).

Лексичні засоби досягнення експресивності вислову плідно досліджували Н. Бойко, С. Єрмоленко, О. Тараненко, В. Чабаненко, А. Мойсієнко, Г. Вокальчук, Л. Кравець, С. Бибик, Н. Мех, С. Богдан, Г. Сjuta, О. Тодор. Експресивний потенціал синтаксичних конструкцій аналізували І. Завальнюк, З. Денисенко, І. Паров'як.

Лексичні одиниці кваліфікують як основний засіб реалізації експресивної функції мови. Серед характерних ознак «слів-експресивів», сформульованих Н. Бойко, виокремлюємо, на наш погляд, найбільш значущі: 1) антропоцентричну природу, тісний зв'язок із внутрішнім світом людини, який віддзеркалюється у фонетичній та формально-семантичній структурах; 2) різноманітні способи вираження експресивної семантики маркованого слова (лексемно, фонетично, морфемно, семантично, інтонаційно, паралінгвально, екстралінгвально, контекстуально тощо); 3) контекстуальну зумовленість емотивно-оцінних смислів слова, яке реалізує свої парадигматичні можливості та встановлює нові синтагматичні зв'язки під впливом лексичного оточення (Бойко, 2005, с. 31).

Українськомовна версія популярного американського мультсеріалу Дена Гармона і

Джастіна Ройланда «Рік та Морті», підготовлена Творчою Спільнотою Стругачка, рясніє емотивними словами й виразами, які не тільки створюють експресивність окремих реплік персонажів, а й додають йому загалом українського лінгвокультурного колориту, якого автори озвучування досягають використанням стилістично маркованих лексичних та фразеологічних одиниць, широко вживаних українцями в просторіччі, до прикладу: Учитель математики Гондельфольд: *Та **заплик** вам. Я **бугай!*** Рік: *Навіть не знаю, що це, **в біса**, таке* (1 серія першого сезону); Джеррі: *Твій **пришелепкуватий** пес.* Рік: *Гаразд, **Горнятку**.. Чи як там його звать.* Морті: *Якого **дідька?*** (2 серія першого сезону); Морті: *О господи, що ти **коїш?*** (3 серія першого сезону); Рік: *І тепер вони **товчуть** один одному **пики**.* Рік: *Я що **потвоєму** **нехлюй** якийсь?* Морті-молодший: *Тату, я такий **спантеличений*** (7 серія першого сезону).

Усі зафіксовані мовні одиниці умовно поділяємо на такі групи:

- кодифіковані слова, у денотативному значенні яких закладена експлікація емоційного ставлення мовця чи його оцінки;
- слова, які мають лексикографічно фіксовану конотативну оцінку чи емотивну сему;
- кодифіковані слова, що набувають емотивного чи аксіологічного семантичного компонента тільки у відповідному контексті або мовленнєвій ситуації;
- просторічна, зокрема сленгова, нелексікографована лексика, що є фактом широкої мовленнєвої практики українців;
- okazionalizmi;
- обценна лексика;
- фразеологічні одиниці як в узусних, так і в модифікованих авторами озвучування формах.

Слова першої групи в репліках мультперсонажів переважно підсилюють їхню емоційну оцінку ситуацій, учасників та їхніх дій: Морті: *Це **цілковите** **божевілля**.* Морті: *Ти **потвора!*** Рік: *Затягуєш до **гіпернаукового лайна**.* Рік: *Всесвіт сповнений **йолопів*** (1 серія першого сезону). Учитель математики Гондельфольд: *Як гарно, пані **Оладко*** (2 серія першого сезону). Рік: ***Шматок** **пришелепкуватого** **фальшового** **безглуздя**.* Рік: *Зентуріонські **дурисвіти*** (4 серія першого

сезону). Джеррі: *І чому ж я такий **нездара?*** (5-а серія першого сезону). Рік: *Ми зараз у **доволі** **глибокій** **дупі** тут* (6 серія першого сезону).

Часто емоційну експресивність вислову створюють слова, які є стилістичними синонімами до нейтральних за значенням номінацій предметів, дій, ознак: Рік: *Поглянь-но, як воно **вайлувато** **чвалає*** (йде). Рік: *Ти ж **петраєш*** (розуміє). Джеррі: *Прямо в **пику*** (обличчя). Рік: *Та хто б оце **патякав*** (говорив). Рік: *Хіба ні? Морті: **Що ти мелеш*** (говориш)? (1 серія першого сезону). Джеррі: *Щось не **второпаю*** (не розумію). Рік: *Ходімо, **наб'ємо** чимось **кендюх*** (шлунок) (3 серія першого сезону). Рік: *Стули **писок*** (губи) *і послухай мене* (6 серія першого сезону). Самер: *Вважаєш, що **варто** було **спекатися** (позбутися) **усіх жінок?*** (7 серія першого сезону). Рік: *Геть з **моєї макітри*** (голови)...(2 серія другого сезону).

Слова другої групи виражають інтенції мовця своїми похідними семами, які закріплені в узусі, але для актуалізації потребують певного комунікативного контексту: Саммер: *О боже, його **баняк** у його їжі, мене зараз **знудить**.* Рік: *З нього **користі**, як від **сміття*** (1 серія першого сезону).

Підсиленню в репліках персонажів негативної оцінки, осуду, сарказму, презирства слугує просторічна пейоративна лексика: Рік: *Ця ж **падлюка** **спростовує** всі закони **логіки**.* Рік: *Я був **єдиним** **стариганом**, Морті.* (1 серія першого сезону). Рік: *Вона ж **дурепка**.* Лідер зентуріонців: *О, то це буде **незабутнім мозкотрахом**.* Рік: *Ви **купка** **диявольських вилупків**.* Джеррі: *Цього **вишкребка**.* Морті: *Ти що, **налигався**, Ріку?* (4 серія першого сезону). Рік: *А щодо вас, **пришелепки**.* Пан Рішело: *Це лише твій **клопіт**, **стариганю*** (5 серія першого сезону). Бред: *Це **падло** **надокучає** тобі, **Джесіко?*** (6 серія першого сезону). Рік: *Тим **двом довбням**, схоже, **байдуже** до **оцього всього*** (3 серія другого сезону).

Особливого колориту мовленню персонажів аналізованого мультсеріалу додають питомі українські вигуки, які підсилюють емоційність висловлених власних вражень: Джеррі: ***Дідько!*** Морті: ***От тряця!*** Морті: ***О тряця, о господи!*** Морті: ***Свята тряця!*** (1 серія першого сезону). Морті: *Якого **дідька?*** (2 серія першого сезону). Страхітливий Клен: ***Що за***

хрінь! Бет: **Чорт забирай**, це ж дивовижно (3 серія першого сезону). Інший Рік: **Хай мені грець, хлопче!** (10 серія першого сезону).

Пожвавлюють діалоги й надають їм природности сленгізми: Рік: **Зроблю такий крутяцький рух**. Джеррі: **Господи, та ви просто відстій**. Прибулець: **Агов, чуваче, пам'ятаєш мене?** Джеррі: **Круто**. Рік: **Ось заціни це** (1 серія другого сезону). Рік: **9 з 10 це корабель з мертвими прибульцями та купою халявного мотлоху** (3 серія другого сезону).

Спорадично в репліках персонажів мультсеріалу «Рік та Морті» трапляється обценна лексика, підсилювальна функція якої нам видається сумнівною: Рік: **Це тобі не музичний номер, а курва спецоперація, ми маємо бути спокійними і бляха засісти на дно** (2 серія другого сезону).

В українському озвучуванні натрапляємо на дотепні оказіоналізми, які є оригінальним доповненням до узусної лексики: Морті: **Пресвятий мацапури, Ріку!** Джесіка: **Віджмакати їх як слід** (1 серія першого сезону). Рік: **Шабулдись-марамись!** (7 серія першого сезону). Морті: **Святі дзиги!** (8 серія другого сезону). Рік: **Цей хлопчина просто рампичембулдисько** (1 серія другого сезону). **Коліщаткоголов** – ім'я мультперсонажа (2 серія другого сезону). Юніті: **Ріку, коли ми зустрілися, я була молодою і маломозою**. Бет: **Старому ріку не до снаги гульбанити з цілою планетою** (3 серія другого сезону).

Авторам українського озвучування вдалося влучно вплести в репліки персонажів американського анімаційного фільму українські фразеологізми: Рік: **Це були мої 5 копійок**. Рік: **Втнує фортелі зі своїми ногами** (1 серія першого сезону). Джеррі: **Притримай коней, Ріку**. Беттер: **Ти таки дограсишся** (2 серія першого сезону). Джеррі: **Справді усю душу вклав**. Рік: **Він у кепському стані, Морті** (3 серія першого сезону). Рік: **Але гадаю, що і сліпоглухонімий зрозумів би, що Бет намагається дати драла від тебе. Мені по цимбалах, але я зауважив це** (6 серія першого сезону). Саммер: **Аж голова обертом** (5 серія першого сезону). Пан Целіндр Джонсон: **Ніхто не покладе око** (8 серія першого сезону). Рік: **Ви придбали (...) речі (...) які наділяють вас певними силами, але й до того ж вставляють вам по самі помідори?** (9 серія першого

сезону). Король Плутоноу: **Ви й справді дали перцю тим хробакам з NASA** (9 серія першого сезону). Рік: **У певному сенсі мої руки зв'язано, Морті** (2 серія другого сезону). Джеррі: **«Твій батько витирає об нас ноги»** (3 серія другого сезону).

Дорослому глядачеві мультсеріал «Рік та Морті» цікавий численними алюзіями, інтертекстуальністю, підтекстами, що створюють комічні ефекти. Сам мультсеріал пародіює культовий американський фантастичний пригодницький кінофільм режисера Роберта Земекіса «Назад у майбутнє». Інтертекстуальність простежуємо і в назвах окремих його серій: **парк РІКського періоду, новоРІКчні історії, відпочинок та РІКлаксація, РІКзикований бізнес**.

Автори українського озвучування додали в репліки персонажів слова й вирази, що створюють у глядача алюзію на відомі широкому загалу українців факти як історичної дійсності, так і сьогодення: Джеррі: **Свята трясця, він пр'авий**. Рік: **Ти ж бо і справді у нас гетьман** (1 серія першого сезону). Рік: **Ця ж істота може вирости до розмірів півострова Крим**. Рік: **Агов, Морті, тут щойно пройшов анонс тіней забутих предків від твого батька**. Морті молодший: **Моє життя – суцільна брехня! (...) уряд – відстій, хрещення Русі святкували вбивством русичів, Ісус народився не на Різдво, вони змінили дату, бо це язичницьке свято** (7 серія першого сезону).

Деякі справжні чи частково модифіковані оніми викликають асоціації з конкретними історичними особами: Морті: **Ти як Гітлер, але Гітлер принаймні про Німеччину піклувався**. Джеррі: **Це ж наш син з Альбертом Ейн-Падлом** (1 серія першого сезону). Рік (про рідину): **Я втрапить до очей чи рота – стаєш страшкочикотилою** (8 серія другого сезону). Очевидний натяк на американського програміста і підприємця Марка Елліота Цукерберга: **Люціус: Я цукерберкав людей ще до того, як у Цукерберка яєчка опустилися!** (9 серія першого сезону).

Комічний ефект у висловлюваннях персонажів анімаційного фільму іноземного виробництва підсилюють назви українських міст, як, наприклад, у репліці Ріка: **Чому б нам просто не піти до Жмеринки?** (5 серія першого сезону).

Українськомовну версію мультсеріалу для дорослих «Рік та Морті» можна загалом охарактеризувати як дуже експресивну. Велика кількість вербальних засобів, використаних авторами озвучування для реплік персонажів, є емотивними з виразним оцінним компонентом їхньої семантики. Впадає в око дослідника домінування пейоративної лексики. Питання, наскільки це сприяє естетизації анімаційного фільму як культурного продукту, очевидно, потребує окремої дискусії, до якої варто залучити як фахівців у галузі культури, так і глядачів.

Аналіз емпіричного матеріалу, зібраного нами методом суцільної вибірки, дозволяє стверджувати, що використання просторічних слів, сленгізмів цілковито відтворює живе мовлення, надає діалогам природности й жвавості. Мовні образи персонажів яскраві, харизматичні. Усе мовне оформлення працює на створення комедійного ефекту. Цьому значною мірою сприяють слова, що викликають у глядача асоціації з реальною дійсністю, примушують розгадувати вербально закодовану інформацію, простежувати інтертекстуальні зв'язки з іншими творами світового кіномистецтва. Почасти в підтексті прочитуються проблеми, що мають глобальне значення для сучасних суспільств, зокрема й українського. Незаперечним позитивом є те, що автори озвучування анімації «Рік та Морті» надали їй оригінального

українського лінгвокультурного колориту, унесли національні мовні мотиви, що сприяє глядацькому інтересу.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Вивчення вітчизняного наукового лінгвістичного дискурсу не виявило значного зацікавлення українських мовознавців мовою мультсеріалів. Реалізоване нами дослідження окреслило сім груп емотивних мовних засобів на лексичному та фразеологічному рівнях, залучення яких до українськомовного перекладу американського мультсеріалу для дорослих «Рік та Морті» створює його експресивність і, як наслідок, сприяє популярності в глядачів. За нашими спостереженнями, в сегменті емотивної лексики використано значну кількість слів з пейоративною семантикою. У репліках персонажів трапляється обценна лексика, що примушує задуматися над естетичною цінністю цього культурного продукту. Однак не можемо заперечити значущості в українськомовній версії аналізованого мультсеріалу помітного національного лінгвокультурного колориту, що надає йому оригінальності.

Уважаємо перспективним дослідження на ширшому емпіричному матеріалі із залученням українськомовних інтерпретацій інших анімаційних фільмів іноземного виробництва.

Література

- Бойко, Н. І. (2005). *Українська експресивна лексика : семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти*: монографія. Ніжин: ТОВ «Видавництво «АспектПоліграф»», 552 с.
- Завальнюк, І. (2009). *Синтаксичні одиниці в мові української преси початку XXI століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти*: монографія. Вінниця: Нова Книга, 400 с.
- Завальнюк, І. (2022). Синтаксичні засоби експресивізації мови українських газет сьогодення. [В:] С. Т. Шабат-Савка (Ред.) *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження професора Іларіона Слинька (Чернівці, 16-17 червня 2022 р.)*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, с. 107-109.
- Закон України Про забезпечення функціонування української мови як державної. (2019). *Відомості Верховної Ради*, № 21, с. 81. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (01.09.2024).
- Підгрушна, О. Г. (2020). Мовні та позамовні аспекти локалізації мультсеріалів українською мовою (на прикладі англomовного мультсеріалу MY LITTLE PONY: FRIENDSHIP IS MAGIC). *Закарпатські філологічні студії*, вип. 25, т. 2, с.108-115.
- Прилипка, Ф. Є. (2017а). Емоційно-оцінні комунікеми в українськомовній мультиплікації. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*, вип. 7, с. 112-120.
- Прилипка, Ф.Є. (2017b). Комунікеми-фразеосхеми в українськомовній мультиплікації. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*, том 20, №2, с. 110-114.

- Трегубов, В. (2010). Дубляж. *Главред* 23 липня. <http://glavred.info/archive/2010/07/23/160008-9.html> (08.09.2024).
- Українська мова: Енциклопедія*. (2007). Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 854 с.
- Чабаненко, В. А. (2002). *Стилістика експресивних засобів української мови*: монографія. Запоріжжя: ЗДУ, 351 с.
- Hairianto, D. (2014). *The Unanticipated Audience of Animated Films. Medium*. <https://medium.com/@hairyanto/the-unanticipated-audience-of-animated-films-2749127a4763> (01.09.2024).

References

- Boiko, N. I. (2005). *Ukrainska ekspresywna leksyka : semantychnyi, leksykohrafichnyi i funktsionalnyi aspekty* [Ukrainian expressive vocabulary: semantic, lexicographic and functional aspects]: monograph. Nizhyn : TOV «Publishing house “AspektPolihraf”», 552 p. (in Ukrainian).
- Zavalniuk, I. (2009). *Syntaksychni odyntsi v movi ukraïnskoi presy pochatku XXI stolittia: funktsionalnyi i prahmalinhvistychnyi aspekty* [Syntaksychni units in the language of the Ukrainian press at the beginning of the 21st century: functional and pragmatic aspects]. Vinnytsia: Nova Knyga, 400 p.
- Zavalniuk, I. (2022). Syntaksychni zasoby ekspresyvizatsii movy ukraïnskykh hazet sohodennia. [Syntactic means of expressive language of Ukrainian newspapers today]. [In:] S. T. Shabat-Savka (Ed.) *Current problems of syntax: current state and research prospects: materials of the International Scientific Conference dedicated to the 110th anniversary of the birth of Professor Ilarion Slynko* (Chernivtsi, June 16-17, 2022). Chernivtsi: Chernivtsi National University named after. Yu. Fedkovycha, 107-109. (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukraïnskoi movy yak derzhavnoi [Law of Ukraine On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language]. (2019). *Bulletin of the Verkhovna Rada*, No. 21, 81 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (in Ukrainian).
- Pidhrushna, O.H. (2020). Movni ta pozamovni aspekty lokalizatsii multserialiv ukraïnskoiu movoiu (na prykladi anhlovnoho multserialu MY LITTLE PONY: FRIENDSHIP IS MAGIC) [Linguistic and extralinguistic aspects of localization of animated series in Ukrainian (on the example of the English-language animated series MY LITTLE PONY: FRIENDSHIP IS MAGIC)]. *Transcarpathian Philological Studies*, issue 25, vol. 2, 108-115. (in Ukrainian).
- Prylypko, F. Ye. (2017a). Emotsiino-otsinni komunikemy v ukraïnskomovnii multiplykatsii [Emotional-evaluative communiqés in Ukrainian-language animation]. *Scientific journal of the National Polytechnic University named after M.P. Dragomanov. Series 8. Philological Sciences (Linguistics and Literary Studies)*, issue 7, s.112-120. (in Ukrainian).
- Prylypko, F. Ye. (2017b). Komunikemy-frazeoskhemy v ukraïnskomovnii multiplykatsii [Communiqés-phraseological schemes in Ukrainian-language animation]. *Bulletin of the Kyiv National Linguistic University. Philology Series*, volume 20, no. 2, 110-114. (in Ukrainian).
- Trehubov, V. (2010). Dubliazh [Dubbing]. *Hlavred*, July 23. <http://glavred.info/archive/2010/07/23/160008-9.html> (08.09.2024). (in Ukrainian).
- Ukrainska mova: Entsyklopediia* [Ukrainian language: Encyclopedia] (2007). Editorial: V. M. Rusanivskyi, O. O. Taranenko (co-chairs), M. P. Ziabliuk etc. Kyiv: Ukrainian Encyclopedia named after M. P. Bazhana, 854 p. (in Ukrainian).
- Chabanenko, V. A. (2002). *Stylistyka ekspresyvnykh zasobiv ukraïnskoi movy* [Stylistics of expressive means of the Ukrainian language]: monograph. Zaporizhzhia: ZDU, 351 p. (in Ukrainian).
- Hairianto, D. (2014). *The Unanticipated Audience of Animated Films. Medium*. <https://medium.com/@hairyanto/the-unanticipated-audience-of-animated-films-2749127a4763> (01.09.2024). (in English).

Автори

Ольга Павлушенко, кандидат філологічних наук,
доцент, завідувач кафедри української мови
e-mail: olha.pavlushenko@vspu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-0224-0900>

Олександр Ватага, здобувач ступеня
вищої освіти магістр
e-mail: ovataha2020@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0002-4832-1148>

Authors

Olha Pavlushenko, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor, Chair of the Department of the
Ukrainian language
e-mail: olha.pavlushenko@vspu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-0224-0900>

Oleksandr Vataha, master candidate
e-mail: ovataha2020@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0002-4832-1148>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that she has no conflict of interest

УДК 811.161.2'38'4:821.161.2'06.09
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-03

Еліпсис як засіб економії вислову в мові творів Романа Іваничука

Валентина Богатько <https://orcid.org/0000-0002-3634-9488>

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Надійшла до редакції: 08.10.2024 • Схвалено до друку: 29.10.2024

Анотація

Статтю присвячено дослідженню еліптичних структур, які є одним із засобів експресивного синтаксису. Еліптичні речення є відносно неповними зі структурно-синтаксичного погляду та семантично повними. У цьому якнайбільше й виявляється їхня особлива природа, своєрідність. Передумовою частого використання еліптичних речень є мовна тенденційність до економії мовних засобів, до створення компресованого варіанту вислову. Еліптичні речення, неповнота яких виявляється тільки на структурному рівні, семантично не вимагають установлення неназваного компонента. З'ясовано, що заміна неповних речень граматично повними призводить до надлишкової інформації, уповільнення темпу мовлення. Дібрані для дослідження романи «Журавлинний крик», «Яничари» належать до історичної прози Романа Іваничука, що дало змогу простежити еволюцію формування авторського стилю письменника. Зауважено, що функційні вияви еліптичних речень у мовотворчості письменника потребують уваги й вивчення, що й надало дослідженню більшої актуальності. Доведено, що до найпоширеніших типів еліптичних структур в історичній прозі письменника належать речення з формально не вираженим присудком. За нашими спостереженнями, найчастіше вживаються еліптичні конструкції з незаповненою позицією буттєвого дієслова. У таких реченнях імпліцитно виражається дієслівна релятивна семантика, яка потребує для свого вияву одного або кількох слів-конкретизаторів, на відміну від дієслів абсолютної семантики, яку передають одновалентні дієслова без участі поширювачів. Простежено, що для таких речень притаманна піднесеність, вони динамізують живе мовлення, виступають ознакою його природності. Елімінація підмета в історичних текстах прозаїка трапляється значно рідше, ніж присудка. Підмет пропускають, якщо він зрозумілий зі змістового зв'язку еліптичного речення із сусіднім, переважно повним реченням. Вони мають менш різноманітну семантику. Такі еліптичні речення досить виразні, емоційні, виконують певну стилістичну функцію. Окрему групу еліптичних речень становлять конструкції питальної модальності з незаповненою позицією предиката різної семантики. Важливими зі стилістичного боку в аналізованих текстах є такі питання, які не тільки слугують матеріалом для побудови твору, а й виступають засобом увиразнення ідеї, концентрації уваги читача на найважливіших моментах. З'ясовано функційне навантаження аналізованих конструкцій у плані художнього вираження авторської думки.

Ключові слова: еліпсис, еліптичні речення, еліпсація присудка, елімінація підмета, функціонально-стилістичний аналіз, функційні вияви синтаксичних одиниць, експресивний синтаксис, мова історичної прози

UDC 811.161.2'38'4:821.161.2'06.09
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-03

Ellipsis as a means of expression economy in the language of Roman Ivanychuk's novels

Valentyna Bohatko <https://orcid.org/0000-0002-3634-9488>

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnitsia, Ukraine

Received: 08.10.2024 • Accepted: 29.10.2024

Abstract

The article is devoted to the study of elliptical structures, which serve as one of the means of expressive syntax. Elliptical sentences are relatively incomplete from a structural-syntactic perspective yet semantically complete. This duality reveals their unique nature and distinctiveness. The structural organization of elliptical constructions prioritizes the author's aim to closely replicate natural dialogue between characters, thereby authentically and vividly conveying the nuances of communication. This approach seeks to capture the spirit of natural speech. A key factor in the frequent use of elliptical sentences is the linguistic tendency toward economizing language resources and creating compressed expressions. Elliptical sentences, whose incompleteness manifests only at the structural level, do not require the specification of an omitted component for semantic clarity. It has been established that substituting incomplete sentences with grammatically complete ones results in information overload and a slower speech tempo. The study examines the novels «The Crane's Cry» and «Janissaries» by Roman Ivanychuk, works of historical prose that offer an opportunity to trace the evolution of the author's style. The research highlights the functional manifestations of elliptical sentences in the author's linguistic creativity, emphasizing their importance for further study, thereby underscoring the relevance of the research. It has been proven that the most common types of elliptical structures in the author's historical prose are sentences with an unexpressed predicate. Observations reveal that elliptical constructions most often feature an unfilled position for existential verbs. In such sentences, the implicit verbal semantics require one or more specifying words, unlike verbs with absolute semantics, which are expressed by monovalent verbs without additional modifiers. These sentences are characterized by their elevated tone, dynamizing natural speech and reflecting its authenticity. The omission of the subject in the author's historical texts is much less frequent than that of the predicate. The subject is typically omitted when it is contextually clear from the relationship between the elliptical sentence and an adjacent, usually complete, sentence. Such sentences have less varied semantics but remain expressive, emotional, and fulfill specific stylistic functions. A separate group of elliptical sentences includes interrogative constructions with an unfilled predicate position of varying semantics. From a stylistic perspective, questions in the analyzed texts are significant not only as material for constructing the narrative but also as a means of emphasizing the idea and focusing the reader's attention on key moments. The article identifies the functional significance of the analyzed constructions in terms of their artistic expression of the author's ideas.

Keywords: ellipsis, elliptical sentences, predicate omission, subject omission, functional-stylistic analysis, syntactic unit functions, expressive syntax, language of historical prose

---

Постановка проблеми. Роман Іваничук, один із найяскравіших представників української історичної прози ХХ століття, заслуговує на особливу увагу не лише через тематичне наповнення його творів, а й через їхню вишукану мовну організацію. Художні твори письменника на історичну тематику є своєрідним рефлексором, який через призму минулого відбиває проблеми сучасності (Городиловська, 2016, с. 32). Метою прозаїка є змалювання історії України від ХV до ХХ ст. та донести її до свідомості читача. Цьому слугують продуманий добір мовного матеріалу, а також особливості його використання.

Мова художньої літератури виявляє тяжіння до індивідуалізації висловлення, до пошуку таких засобів мовної виразності, які б асоціювалися з авторською мовотворчістю, з мовним новаторством, із характерними ознаками мовної особистості (Літературна норма і мовна практика, 2013, с. 41–54). Одним із важливих елементів стилю Романа Іваничука є використання еліптичних структур, які виконують як естетичну, так і функційну роль.

Попри велику кількість мовознавчих праць, присвячених студіюванню еліптичних структур, поки що залишаються поза увагою наукові праці, присвячені опису еліптичних речень на матеріалі історичної прози Романа Іваничука. З огляду на це, пропонується стаття є актуальною, оскільки постає спробою детального аналізу еліптичних речень у мові історичних творів письменника.

Аналіз досліджень і публікацій.

Виникнення еліптичних речень пов'язують з явищами еліпсису, які полягають у випущенні, пропуску одного або кількох компонентів синтаксичної конструкції, стійкого словосполучення, слова, що легко домислюване, відновлюване в контексті або ситуації мовлення і створює неповноту в мовленнєвому та мовному планах.

Причинами виникнення еліпсису є тенденція до економії мовних зусиль; прагнення передати ту саму інформацію меншим відрізком тексту; прагнення передати динаміку ситуації; уникнення повторів; тенденція до експресивного оновлення формальних засобів мовлення; роздуми, розгубленість мовця тощо (Українська мова: енциклопедія, 2004, с. 171).

Вивчення еліпсиса має давню й багату традицію, яка сягає своїм корінням в античну

давнину, коли його потрактовували як дефект мовлення. Особливого розквіту «еліпсологія» набуває в ХІХ ст, коли започатковано сучасні лінгвістичні підходи до його вивчення: формально-логічний, власне граматичний, психологічний тощо. Попри це, «структурна неповнота і специфічність семантики еліптичних речень порівняно з простими двоскладними структурами, які кваліфікують як базові в граматичній традиції, спричинилися до появи суперечливих думок щодо кваліфікації таких речень, визначення їхнього місця в синтаксичній системі мови» (Богатько, 2017, с. 50).

Різні аспекти функціонування еліптичних структур у всіх стилях української мови досліджено в наукових працях: художньому й усно-розмовному (Дудик, 1954; Дзюбак, 1999), художньому й розмовному (Дзюбак, 1999), публіцистичному (Богатько, 2005; Завальнюк, 2009) тощо. Основою такої класифікації, як уважають науковці, є чинники, які забезпечують лексико-семантичну визначеність еліптичного дієслова. Інша група дослідників виокремлює еліптичні речення з-поміж інших неповних як особливий структурний різновид (Голоух, 1982; Дудик, 1954; Дзюбак, 1999), уважаючи, що уявлення про відсутній елемент їхньої структури «безпосередньо впливає з лексико-граматичних особливостей цих речень, підказується їх значенням і формою» (Дудик, 1958, с. 3).

Українські граматисти, беручи до уваги співвідношення формальних і семантичних ознак, почали виокремлювати: а) формально й семантично неповні речення – контекстуальні та ситуативні (конситуативні); б) формально неповні, але семантично повні речення – еліптичні (І. Р. Вихованець, Н. В. Гуйванюк, Н. М. Дзюбак, А. П. Загнітко, Н. Л. Іваницька, К. Ф. Шульжук та ін.), а також звернули увагу на їхні стилістичні функції та прагматику в монологі чи діалозі (І. Я. Завальнюк, Т. В. Марченко, Л. І. Мацько, О. Д. Пономарів, І. Г. Чередниченко та ін.); окреслили сферу їхнього вживання (усне чи писемне мовлення) з опорою на поняття оповідності як жанростильової категорії, «яка визначає сутність художнього прозового тексту, об'єднує субкатегорії усномовності, розмовності, розповідності і проектується на конкретно

історичний зміст оповідної норми» (Бибик, 2010, с. 47).

Реалізацію комунікативно-прагматичних функцій синтаксичних одиниць досліджували М. Вінтонів, О. Доценко, П. Дудик, І. Завальнюк, А. Загнітко, Н. Іваницька, Н. Кондратенко, Н. Костусяк, М. Плющ, С. Харченко та інші українські мовознавці.

Мета статті – здійснити структурно-стилістичний аналіз еліптичних речень, уживаних в історичних творах Романа Іваничука.

Серед основних **завдань**: 1) виявити причини виникнення еліпсису в мовленні; 2) розглянути погляди лінгвістів на природу еліптичних речень; 3) окреслити коло значень, виражених за допомогою еліптичних речень; 4) виявити найуживаніші типи еліптичних речень у художніх творах Романа Іваничука; 5) визначити структурні типи й основні стилістичні функції еліптичних речень у мовленнєвих контекстах історичної прози письменника.

Об'єктом дослідження стали еліптичні конструкції в мові історичних романів прозаїка.

Предметом дослідження визначено лінгвостилістичну специфіку еліптичних конструкцій у мові історичних творів митця.

Матеріалом дослідження слугували тексти історичних романів «Журавлинний крик», «Яничари» Романа Іваничука.

Виклад основного матеріалу. Мовний простір у текстах історичних творів вирізняється своєю різноманітністю, зокрема синтаксичний рівень, що збагачено використанням великої кількості засобів експресивізації. До структур експресивного синтаксису виправдано належать еліптичні речення, що є своєрідним засобом економії художнього мовлення. «...Їхня специфіка полягає в тому, що вони у своїй семантичній структурі містять додатковий компонент значення і за своєю синтаксичною організацією відрізняються від одиниць емоційно-нейтрального синтаксису» (Богатько, 2005, с. 7). Та сама синтаксична структура може слугувати для вираження кількох зовсім різних емоційно-експресивних значень.

На думку В. Александрової, «еліпсис як конструкція емоційно-експресивного синтаксису є явищем синтаксичної деривації, заснованим на процесі усічення матеріальних компонентів речення на принципах ергономіки мовлення, та

пов'язаним із прагненням мовної особистості до гармонізації своїх мовленнєвих повідомлень шляхом їх розукрупнення» (Александрова, 2008, с. 18).

Еліптичні речення, незважаючи на пропуск певного елемента, не потребують ні контексту, ні ситуації для передачі інформації, вона вичерпно виражається всією конструкцією речення в цілому. Такі речення самостійно функціонують у мові, а уявлення про неназваний член впливає зі змісту речення (Ганич, Олійник, 1985, с. 348).

«У лінгвістичній науці поняття еліпсиса здебільшого асоціюється з пропуском певного члена в структурі двоскладного чи односкладного речення» (Завальнюк, 2009а, с. 140). Головною ознакою еліптичних речень, на відміну від інших типів неповних речень (ситуативних та контекстуальних), є можливість повноцінного витлумачення змісту речення без наявності пропущених членів речення, не вдаючися до залучення контекстних чи ситуативно-суб'єктивних маркерів.

А. Кучер вважає, що основним критерієм для встановлення граматико-семантичних та смислових характеристик еліптичних структур є їхнє лексико-граматичне наповнення. Це означає, що «всі формально виражені складники речення своєю граматичною формою та значенням сигналізують про еліпсований член речення, який є семантично закладеним у реченнєвому комплексі» (Кучер, 2022, с. 289).

Подання тексту в конденсованій формі, за міркуваннями М. Вівтоніва, призводить до «усічення теми та виведення реми на перший план, тобто повідомлення адресатові тільки нової інформації. За умови компресованості реченнєвої структури стає можливою інформаційна актуалізація, що «базується на врахуванні потреб адресата, утриманні його інтересу, а також на врахуванні часової обмеженості сприйняття повідомлення» (Вінтонів, Мала, 2018, с. 231-232).

Як слушно зауважує Р. Горобець, «еліптичні неповні речення використовуються для надання мовленню експресивності, виразності, емоційності, спонукальності як в розмовному, так і в писемному мовленні» (Горобець, 2024, с. 159). Саме тому використання цих структур пояснюється тенденцією до економії мовних засобів, а також розширенням виражальних можливостей мови.

У статті ми зосередимо увагу на функціонально-стилістичних можливостях еліптичних конструкцій в історичних романах, на особливостях творення експресивного ефекту за допомогою таких структур.

Класифікацію й опис еліптичних речень, дібраних із мови історичних текстів Романа Іваничука, ми зреалізуємо, беручи до уваги зміст неназваного компонента. За нашими спостереженнями, «еліптичні речення породжуються не свідомою еліпсацією певних компонентів висловлення, а виникають унаслідок своєї типізованості в мовній системі, у якій усталилися певні типові структурно-синтаксичні засоби мовного вираження» (Богатько, 2005, с. 60).

Для еліптичних речень аналізованих типів відсутність вербалізованих показників дії (стану) є нормою. «Незаповнену синтаксичну позицію таких показників компенсують засоби внутрішнього контексту» (Богатько, 2005, с. 73). Щодо домислювання відсутнього компонента, то воно цілком умовне і проводиться для деталізації семантики речень, тому така механічна маніпуляція легко може виявитися неприйнятною з позиції стилістики.

Семантичні групи еліптичних речень виокремлюватимемо, спираючись на класифікацію П. Дудика (Дудик, 1973, с. 174), яка є для нас найоптимальнішою. Скорочення висловлення дозволяє збільшити його інформаційний обсяг, а багатство засобів економії в різних стилістичних групах – передати емоційні й стилістично-сміслові відтінки. Сильовою ознакою мови історичних текстів Романа Іваничука є еліпсис, синтаксична конструкція, у якій пропущено той чи той компонент речення, легко зрозумілий із контексту або ситуації. У творах Романа Іваничука цей прийом є органічною частиною стилю, засобом естетизації мови, а також способом передавання психологічного стану персонажів чи створення атмосферності.

Ілюстративним матеріалом для написання статті слугували історичні романи письменника «Яничари», «Журавлинний крик». На прикладі цих творів переконуємося в тому, що найчастіше пропускають присудок. На думку Н. Костусяк, «еліптичні синтаксичні одиниці з пропущеним присудковим компонентом у художньому

мовленні слугують засобом динамізації оповіді, кондесовано й легко виражають думку, часто надають висловленню емоційного забарвлення» (Костусяк, 2023, с. 88).

До найпоширеніших типів еліптичних речень належать структури з формально не вираженим присудком (головним членом односкладного речення), що має значення руху, пересування в просторі, мовлення, сприймання, буттєву семантику. Вербалізованими в таких реченнях найчастіше бувають обставини й підмет, додаток, залежні від них означення. Підмет пропускають, якщо він зрозумілий з попереднього чи наступного контексту, тобто речення може бути еліптичним і водночас контекстуальним неповним, чи іменником із прийменником.

Семантику дієслівного компонента зазвичай з'ясовують через обставинні характеристики неназваної дії. Найчастіше такі обставини виражені прислівником. Саме дія часто сприймається з певними якісними характеристиками. Хоч до складу еліптичних речень можна ввести дієслова з відповідними значеннями, жоден із їхніх варіантів не буде семантично тотожним еліптичній конструкції і не виражатиме таку експресію. Наприклад: *Слідом за нами* (Іваничук, 2001, с. 10).

Отже, за характером неназваного компонента еліптичні речення поділяємо на дві основні групи: 1) дієслівні еліптичні речення; 2) іменні еліптичні речення. Дієслівні еліптичні речення кількісно переважають. Виокремлюємо кілька їхніх семантичних груп:

1) еліптичні речення двоскладної і односкладної будови з еліпсованим дієсловом руху, пересування в просторі: а) з пересуванням усього предмета; б) з переміщенням тільки частини цілого (наприклад, частини тіла людини);

2) речення з незаповненою позицією буттєвого дієслова;

3) речення спонукальної модальності з незаповненою позицією дієслова руху;

4) речення з незаповненою позицією дієслова мовлення;

5) речення з незаповненою позицією дієслова сприймання;

6) питальні речення з незаповненою позицією дієслова (Богатько, 2005, с. 73).

Іменні еліптичні речення за структурою поділяємо на дві групи: 1) із незаповненою позицією підмета; 2) із незаповненою позицією додатка (Богатько, 2005, с. 73).

У мові прозових творів Романа Іваничука до найпоширеніших типів еліптичних структур належать речення з формально не вираженим присудком. За нашими спостереженнями, найчастіше вживаються синтаксичні конструкції з незаповненою позицією буттєвого дієслова. У таких реченнях імпліцитно виражається дієслівна релятивна семантика, яка потребує для свого вияву одного або кількох слів-конкретизаторів, на відміну від дієслів абсолютної семантики, яку передають одновалентні дієслова без участі поширювачів. У романах «Журавлиний крик», «Яничари» автор використовує низку еліптичних конструкцій, зокрема з пропуском буттєвого дієслова. Це характерно для художнього стилю, який передає напругу, драматизм і лаконічність висловлювань. Ось кілька прикладів таких конструкцій із пропуском дієслова «є» (або його форм): *Ось – Пугачов* (Іваничук, 2001, с. 15); *В гостях у кошового ...* (Іваничук, 2001, с. 16); *Батьки їли кислі яблука, а в дітей на зубах оскома* (Іваничук, 2001, с. 31); *– Бо чим стала Україна? Гарнізоном* (Іваничук, 2001, с. 32); *Спочатку – чин ординарця у принца Георга Гольштинського, врешті – вахтмістр* (Іваничук, 2001, с. 38); *Аби лише при шпазі* (Іваничук, 2001, с. 41); *Що нового на Січі?* (Іваничук, 2001, с. 44); *Далі – простір, жодної людини в степу* (Іваничук, 1992, с. 20); *А батько, як завжди, в поході ...* (Іваничук, 1992, с. 23); *Ще хвилину, ще мить і замість воєвої тюремної долівки – трон* (Іваничук, 1992, с. 23).

Емоційного піднесення, природності, невимушеності мовленню історичних текстів надає особливе ланцюгове розташування низки речень з еліпсисом буттєвого дієслова-присудка. Лексичною нестачею того самого присудка в таких реченнях актуалізуються інші компоненти реченнєвої структури, посилюється їхня семантична й інформативна значущість: *А цариця була щедра, як сонце по осені. За Бендери та Ізмаїл – орден зі зображенням власної парсуни та ще й на георгіївській стрічці; за Перекоп – шаблю у срібних піхвах; за першу дунайську виправу – медаль; а за перемогу й мир з турками – то вже дулю з*

маком (Іваничук, 2001, с. 19). *Гладке поле за селом, на краю поля дощаний поміст, на ньому – оббитий золотом фотель, над фотелем – елажовий балдахін, у фотелю – імператриця, біля неї – камергер Орлов, підтягнутий, високий, у білому мундирі й білих рукавичках* (Іваничук, 2001, с. 53).

І. Завальнюк зауважує, що нерідко натрапляємо на «еліпсис присудка з дієсловом цієї самої семантики у складних реченнях – в одній з його предикативних частин. У такому разі елімінується, усувається лише частина фрази» (Завальнюк, 2009b, с. 115). Наприклад: *Йому тільки двадцять п'ять років, і вже чорбаджі, завтра з благословення султана стане булук-башею, післязавтра – яничар-агою* (Іваничук, 1992, с. 51).

У мові історичних творів Романа Іваничука спостерігаємо еліптичні речення з неназваним дієсловом руху, пересування в просторі: *Мубашир віз падишахові данину від татар: степових красунь – у гарем, добірних чоловіків – до галер, і щонайцінніший товар – хлопчиків – для яничарського оджака* (Іваничук, 1992, с. 54); *А коли сонце, занурившись на часину, сплигло на вранішньому прюзі, тоді на кутій свинець води ліг легкий туман, крізь який проступили обриси Соловецьких островів: Азермський з горою Голгофою, Муксальма, Заяцький. А попереду – Великий Соловецький* (Іваничук, 2001, с. 68); *За власним бажанням до Війська Запорізького Низового, до куреню Куцівського ...* (Іваничук, 2001, с. 16); *Повезли гетьмана до резиденції, та не самого – поруч із ним в кареті сидів Теплов, тримаючи в руках золоту тацю з клейнодами й грамотами. Розумовський – для параду, Теплов – для управи...* (Іваничук, 2001, с. 40); *Чи ж то давно ми чули, що по благоді всемогутнього бога Петра вергло на трон. А нині уже й з трону?* (Іваничук, 2001, с. 45); *На білому перському коні, в леопардовій шкурі, перекинутій через плече, в сніжно-білій чалмі в'їжджав у Золоті ворота султан-переможець. За ним – двадцять вельмож у срібних латах* (Іваничук, 1992, с. 30); *– На коронацію хочеш? – Треба, конче треба* (Іваничук, 2001, с. 47); *– Вирвуся звідси. – шепотіли Маріїні губи замість фатихи. Мушу пересадити свою квіточку на рідну землю. За будь-яку ціну* (Іваничук, 1992, с. 61).

На думку Р. Горобець, «речення спонукальної модальності виокремлюються помітною адресованістю дії до співрозмовника. Вони слугують здебільшого засобом характеристики героїв, через різні волевиявлення посилюють їхню впевненість, рішучість, авторитетність чи, навпаки, – сумніви, вагання» (Горобець, 2024, с. 209). Еліпсація дієслова спонукальної семантики речення в мові історичних творів Романа Іваничука також трапляється, але дещо обмеженіше, як-от: – *Гарсон, бочку води!* (Іваничук, 2001, с. 11); – *Ей, гарсон!* – гукнув шинкареві. – *Водки!* (Іваничук, 2001, с. 10); *Геть, геть звідси...* (Іваничук, 2001, с. 13); *Та не встиг Лантух вхопитися за ці слова, як Калнишевський різко змахнув рукою. – Шаблею і ралом! Шаблею і ралом, братове!* (Іваничук, 2001, с. 32); *Старшинство викрило змову... – На колесо його!* (Іваничук, 2001, с. 35); *Отаман повернув коня від поспіхом збудованого дерев'яного палацу і квапився тепер додому. Швидше, швидше!* (Іваничук, 2001, с. 52); *Завихорив вітер, скрутив у джугта снігову завію й ляснув старого царського джуру боляче по обличчі, схарапудився кінь і пошов клусом, а хтось іззаду – патлатий нечоса в білих руавичках – кричав навздогін: – В каре! В каре! В каре!* (Іваничук, 2001, с. 56).

Окрему групу еліптичних речень за виконуваною комунікативною функцією становлять типові форми вітання, прощання, побажання, подяки. Вони виражені сполученням родового відмінка іменника у функції додатка з прикметниковим означенням чи самостійним означенням, супроводжуючись звертаннями, вигуками. З-поміж речень спонукальної модальності у мові історичних романів письменника спостерігаємо еліптичні речення, що виражають привітання, побажання, подяку: *За дивака Руссо, педантичного Канта, наївного просвітителя імператорів Вольтера і за українського філософа Сковороду!* (Іваничук, 2001, с. 12); – *За гарячих парижанок!* – *За манірних фрейлін Катерини ...* (Іваничук, 2001, с. 11); – *Слава отаманові!* – *закіпіла юрба, полетіли шапки вгору, і довго не міг угомонитися майдан* (Іваничук, 2001, с. 35); – *Слава султанові султанів Ібрагімові!* (Іваничук, 1992, с. 29); – *Слава султанові султанів сонцеликому Ібрагімові!* (Іваничук, 1992, с. 43);

Не як повелитель, а як невільник, що ладен дати за себе будь-який викуп, проказав квапливо: – По п'ятсот піастрів на орту... По п'ятсот! (Іваничук, 1992, с. 50).

Нерідко еліптичні речення сприяють вираженню певних емоційно-оцінних значень: осуду, іронії, прокльонів тощо. Такі конструкції «стають засобом вираження нерозчленованої афективної емоції, зміст якої залежить від семантики її компонентів, контексту вживання еліптичної одиниці» (Богатько, 2005, с. 96). Наприклад: *А що здобув полковники своєю гординею, яку фортуна запасяє тим, що не схилив голови перед польськими бунчуками? Смерть собі, а сім'ї – неволю* (Іваничук, 1992, с. 29). Часто такі структури мають питальну чи окличну інтонацію. Так, наприклад, у романі «Журавлиний крик» натрапляємо також на еліптичні конструкції, що виражають своєю семантикою певні прокльони: – *Тьху, хай тобі грець!* ... (Іваничук, 2001, с. 45).

Окрему групу еліптичних речень становлять конструкції питальної модальності з незаповненою позицією предиката різної семантики. Варто вказати на непоширеність еліпсації предиката питальних речень. Це явище більш властиве питально-з'ясувальним конструкціям, у яких експлікується питальне слово, виражене займенником чи займенниковим прислівником, семантичний суб'єкт, рідше – об'єкт. Такі конструкції вживаються переважно в діалогічному мовленні: – *Ну що там?* – *спитав, коли джура осадив змиленого коня. – Що, що?* – *Царі помінялися* (Іваничук, 2001, с. 45); – *Що це за квіти, мамо?* – *Мальви, дитино. – Мальви? Ха-ха! Та ж то я – Мальва!* – *І ти...* (Іваничук, 1992, с. 61).

Речення з еліпсисом предиката мовлення у творах Романа Іваничука представлені досить обмежено: *Дістає з кишені мідяка і раптом здушений крик проривається крізь горло: «Сестро!» Тільки це – на тлі золотого марева ...* (Іваничук, 2001, с. 24). На семантику еліпсованого предиката може вказувати й обставина способу дії, значення якої нерозривно пов'язане в свідомості з дієсловом мовлення, наприклад: *І вже півголосом: – Чи то вона сама, чи западники нарекли її Беллоною, богинею війни* (Іваничук, 2001, с. 47). Характерно, що більшість цих речень

починаються сполучниками сурядності, які вказують на їхній зв'язок із попереднім контекстом, у якому описано процес мовлення.

Серед еліптичних речень виділять також конструкції з неназваним підметом, «семантику якого з'ясовують насамперед на основі залежного від нього означення та невербалізованими предикативними словами *треба, можна* у функції присудка за наявності чи відсутності другої частини складеного присудка» (Богатько, 2005, с. 73). Елімінація підмета в мові історичної прози трапляється значно рідше, ніж присудка. Вони мають менш різноманітну семантику. Усе ж такі еліптичні речення досить виразні, емоційні, виконують акцентологічну стилістичну функцію, напр.: *Ні нижчий, ні вищий* (Іваничук, 2001, с. 16); *Калнишевський спитав його, чи вдома гетьман. Вдома, хвалити бога* (Іваничук, 2001, с. 47); *Та не сідають на нього ні бджоли, ні метелики, ба навіть саранча не їсть його.*

Цупкий і ядючий (Іваничук, 1992, с. 17); *Та в залі дивану був присутній ще й п'ятий достойник – яничар-ага. Не передбачений ні традиціями, ні кораном* (Іваничук, 1992, с. 45).

Висновки і перспективи дослідження.

Еліптичні структури в історичних текстах Романа Іваничука є потужним мовним засобом, що дозволяє автору досягати експресивності, динамічності та семантичної глибини. Ці конструкції не лише визначають стильову своєрідність письменника, але й виконують важливу роль у передачі емоцій, створенні атмосферності й інтелектуалізації художнього тексту. Увага до мовної сторони еліпсису розкриває його значення для формування художньої структури творів Романа Іваничука.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в детальному аналізі типологічних характеристик еліпсису в мові творів письменника.

Література

- Александрова, В. (2008). *Когнітивно-комунікативний потенціал еліптичного речення в сучасній англійській мові*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Одеса, 21 с.
- Бибик, С. (2010). *Оповідність в українській художній прозі*: монографія, Київ; Луганськ, 2010, 287 с.
- Богатько, В. В. (2003). Еліптичні речення як різновид неповних структур. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць, вип. 5, с. 11–14. <https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-29-2>
- Богатько, В. В. (2005). *Явища еліпсису в мові сучасної публіцистики*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Інститут української мови НАН України. Київ, 21 с.
- Богатько, В. В. (2005). Структурно-семантичні особливості еліптичних речень у прозі Володимира Лиса. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць, вип. 25, с. 50–57. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_filol_2017_25_9
- Вінтонів, М. О., Вінтонів, Т. М., Мала, Ю. В. (2018). *Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі*: монографія. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 336 с.
- Ганич, Д. І., Олійник, І. С. (1985). *Словник лінгвістичних термінів*. Київ: Вища школа, 360 с.
- Горобець, Р. І. (2024). *Комунікативно-прагматичний потенціал синтаксичних одиниць у мові сучасної української прози для дітей*. (Дис. канд. філол. наук). Вінниця, 270 с.
- Городиловська, Г. П. (2016). Мовна палітра творів Романа Іваничука. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*: зб. наук. праць, № 21, т. 1, с. 32–36.
- Голоюх, В. І. (1982). Еліптичні речення з невербалізованими головними членами. *Мовознавство*, № 1, с. 21–26.
- Дудик, П. С. (1954). *Неповні та еліптичні речення в сучасній українській літературній мові*. (Дис. канд. філол. наук), Київ, 361 с.
- Дудик, П. С. (1958). Неповні речення в сучасній українській літературній мові. *Дослідження з синтаксису української мови*. Київ: Наукова думка, с. 129–260.
- Дудик, П. С. (1973). *Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення; еквіваленти речення)*: монографія. Київ: Наукова думка, 288 с.
- Дзюбак, Н. М. (1999). *Структурно-комунікативні ознаки неповноти речення*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Київ, 20 с.

- Завальнюк, І. Я. (2009a). *Синтаксичні одиниці в мові української преси початку XXI століття: функціональний і прагматичний аспекти*: монографія. Вінниця: Нова Книга, 400 с.
- Завальнюк, І. (2009b). Функціональна репрезентація еліптичних речень у мовленні української преси початку XXI ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія*: зб. наук. праць. Вінниця: Вид-во ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, вип. 11, с. 114–122. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2009-11-114-122>
- Костусяк, Н. М. (2023). Заголовки прозових творів для дітей: синтаксична організація та комунікативно-прагматичний потенціал. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць. Вінниця, вип. 37, с. 84–92. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-84-92>
- Кучер, А. С. (2022). Прагматичний потенціал еліптичних речень у великій прозі Івана Франка (на матеріалах художніх творів «Петрії й Довбуцуки» (1 ред.), «Борислав сміється», «Перехресні стежки», «Петрії й Довбуцуки» (2 ред.)). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*: зб. наук. праць. Острог, вип. 13(81), с. 288–292.
- Літературна норма і мовна практика* (2013): [монографія] / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, Т. А. Коць та ін.; [за ред. С. Я. Єрмоленко]. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 320 с.
- Українська мова: енциклопедія* (2004) / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 820 с.

Джерела

- Іванчук, Р. І. (1992). *Яничари*: історичний роман. Львів: Каменярі, 188 с.
- Іванчук, Р. І. (2001). *Журавлинний крик*: роман. Харків: Світовид, 384 с.

References

- Aleksandrova, V. (2008). *Kohnityvno-komunikatyvnyi potentsial eliptychnoho rechennia v suchasni anhliskii movi*. (Avtoref. dys. kand. filol. nauk) [Cognitive and communicative potential of elliptical sentences in modern English]. (PhD Thesis Abstract). Odesa, 21 p. (in Ukrainian).
- Bibyk, S. (2010). *Opovidnist v ukrainskii khudozhnii prozi*: monohrafiia [Narrative in Ukrainian fiction prose: Monograph]. Kyiv-Luhansk, 287 p. (in Ukrainian).
- Bohatko, V. V. (2003). Eliptychni rechennia yak riznovyd nepovnykh struktur [Elliptical sentences as a type of incomplete structures]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics)*, issue 5, 11–14. <https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-29-2> (in Ukrainian).
- Bohatko, V. V. (2005). Strukturno-semantychni osoblyvosti eliptychnykh rechen u prozi Volodymyra Lysa [Structural and semantic features of elliptical sentences in the prose of Volodymyr Lys]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics)*, issue 25, 50–57. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_filol_2017_25_9 (in Ukrainian).
- Bohatko, V. V. (2005). *Yavyshcha elipsysu v movi suchasnoi publitsystyky*. (Avtoref. dys. kand. filol. nauk) [Elliptical phenomena in the language of modern journalism]. (PhD Thesis Abstract). Kyiv, Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine, 21 p. (in Ukrainian).
- Dudyuk, P. S. (1954). *Nepovni ta eliptychni rechennia v suchasni ukrainskii literaturnii movi*. (Dys. kand. filol. nauk) [Incomplete and elliptical sentences in modern Ukrainian literary language. (Candidate's thesis)]. Kyiv, 361 p. (in Ukrainian).
- Dudyuk, P. S. (1958). *Nepovni rechennia v suchasni ukrainskii literaturnii movi* [Incomplete sentences in modern Ukrainian literary language]. [In:] *Research on Ukrainian Syntax*. Kyiv: Naukova Dumka, pp. 129–260. (in Ukrainian).
- Dudyuk, P. S. (1973). *Syntaksys suchasnoho ukrainskoho rozmovnoho literaturnoho movlennia (Proste rechennia; ekvivalenty rechennia)* [Syntax of modern Ukrainian conversational literary speech (simple sentences; sentence equivalents)]: monograph. Kyiv: Naukova Dumka, 288 p. (in Ukrainian).
- Dziubak, N. M. (1999). *Strukturno-komunikatyvni oznaky nepovnoty rechennia*. (Avtoref. dys. kand. filol. nauk) [Structural and communicative characteristics of sentence incompleteness]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv, 20 p. (in Ukrainian).

- Hanych, D. I., Oliinyk, I. S. (1985). *Slovnyk linhvistychnykh terminiv* [Dictionary of linguistic terms]. Kyiv: Vyscha Shkola, 360 p. (in Ukrainian).
- Holoiukh, V. I. (1982). Eliptychni rechennia z neverbalizovanymy holovnymy chlenamy [Elliptical sentences with non-verbalized main members]. *Movoznavstvo*, No. 1, 21–26. (in Ukrainian).
- Horobets, R. I. (2024). *Komunikatyvno-prahmatychnyi potentsial syntaksychnykh odynyts u movi suchasnoi ukrainskoi prozy dlia ditei*. (Dys. kand. filol. nauk) [Communicative and pragmatic potential of syntactic units in modern Ukrainian children's prose]. (PhD Thesis). Vinnytsia, 270 p. (in Ukrainian).
- Horodylovska, H. P. (2016). Movna palitra tvoriv Romana Ivanychuka [The linguistic palette of Roman Ivanychuk's works]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Philology*, vol. 21(1), 32–36. (in Ukrainian).
- Kostusiak, N. M. (2023). Zaholovky prozovykh tvoriv dlia ditei: syntaksychna orhanizatsiia ta komunikatyvno-prahmatychnyi potentsial [Titles of prose works for children: syntactic organization and communicative-pragmatic potential]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics)*, issue 37, pp. 84–92. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-84-92> (in Ukrainian).
- Kucher, A. S. (2022). Prahmatychnyi potentsial eliptychnykh rechen u velykii prozi Ivana Franka (na materialakh khudozhnykh tvoriv «Petrii y Dovbushchuky» (1 red.), «Boryslav smiietsia», «Perekhresni stezhky», «Petrii y Dovbushchuky» (2 red.)) [Pragmatic potential of elliptical sentences in the large prose of Ivan Franko (based on «Petrii and Dovbushchuky» (1st ed.), «Boryslav is laughing», «Crossroads», «Petrii and Dovbushchuky» (2nd ed.))]. *Scientific Notes of the National University «Ostroh Academy». Series: Philology*, issue 13(81), 288–292. (in Ukrainian).
- Ukrainska mova: entsyklopediia [Ukrainian Language: Encyclopedia] (2004). (2nd ed.). Kyiv: «Ukrainian Encyclopedia» Publishing House named after M. P. Bazhan, 820 p. (in Ukrainian).
- Vintoniv, M. O., Vintoniv, T. M., Mala, Yu. V. (2018). *Syntaksychni zasoby ekspresyvizatsii v ukrainskomu politychnomu diskursi* [Syntactic means of expressiveness in Ukrainian political discourse: monograph]. Vinnytsia: TOV «TVORY», 336 p. (in Ukrainian).
- Yermolenko, S. Ya. [Ed.] (2013). *Literaturna norma i movna praktyka: monohrafiia*. [Literary norm and language practice]: monograph. Nizhyn: TOV «Aspect-Poligraf», 320 p. (in Ukrainian).
- Zavaliuk, I. Ya. (2009a). *Syntaksychni odynytsi v movi ukrainskoi presy pochatku XXI stolittia: funktsionalnyi i prahmalinhvistychnyi aspekty* [Syntactic units in Ukrainian press language of the early 21st century: Functional and pragma-linguistic aspects]: monograph. Vinnytsia: Nova Knyha, 400 p. (in Ukrainian).
- Zavaliuk, I. Ya. (2009b). Funktsionalna reprezentatsiia eliptychnykh rechen u movlenni ukrainskoi presy pochatku XXI st. [Functional representation of elliptical sentences in Ukrainian press discourse of the early 21st century]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics)*, issue 11, 114–122. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2009-11-114-122> (in Ukrainian).

Sources

- Ivanychuk, R. I. (1992). *Janissaries: Historical novel*. Lviv: Kameniar, 188 p. (in Ukrainian).
- Ivanychuk, R. I. (2001). *The Crane's Cry: A novel*. Kharkiv: Svitovydy, 384 p. (in Ukrainian).

Валентина Богатько, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
e-mail: bogatkovv@i.ua
<https://orcid.org/0000-0002-3634-9488>

Valentyna Bohatko, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Ukrainian Language
Department
e-mail: bogatkovv@i.ua
<https://orcid.org/0000-0002-3634-9488>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that she has no conflict of interest

УДК 81'373.611:811.161.2
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-04

Префікс як варіант морфеми та вияв ознак його семної ядерності й параметрії в складі префіксальних дієслів сучасної української мови

Ніна Іваницька <https://orcid.org/0000-0001-8111-3645>

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Надійшла до редакції: 01.11.2024 • Схвалено до друку: 21.11.2024

Анотація

Стаття присвячена висвітленню проблеми, заявленої в назві «Префікс як варіант морфеми та вияв ознак його семної ядерності й параметрії в складі префіксальних дієслів сучасної української мови». У викладі результатів проведеного аналізу неодноразово висвітлювалися дискусійні питання, пов'язані з префіксом. Описані ознаки семної ядерності продуктивних дієслівних префіксів, а також можливості окремих із них бути параметром авторського мовлення. Упродовж викладу матеріалу проведено ідею про те, що динаміка в науці швидко й якісно випереджує статистику в спадковості й наступності загального світоглядно-естетичного й наукового поступу, зумовлюючи стрімкі зміни наукових парадигм. Суголосно часові відбуваються зміни навіть кардинальних стереотипів у виборі наукової векторності, а отже й вербального «кодування» домінант дослідження. У статті подано чимало зауваг щодо обсягового масиву терміноназв, утворених внаслідок номінування й металінгвістичного упорядкування понять, прямо чи опосередковано пов'язаних із префіксом як важливим і в деяких випадках дискусійним елементом морфеміки. Основний вектор дослідження спрямовано на доведення тези про вияв семної ядерності префікса в системі дієсловоназв української мови. З'ясовано, що виділений і проаналізований префікс *ви-* за різними ознаками семної ядерності не лише відкрив нові орієнтири й підходи щодо цього префікса, але й засвідчив можливості використання їх у дослідженні інших префіксів. У статті також приділено увагу питанню вияву семної ядерності інших продуктивних дієслівних префіксів як можливого параметричного чинника авторського мовлення. Проаналізовані в цьому аспекті тексти М. Коцюбинського та С. Андрухович за сукупністю кількісних показників функціонування в них продуктивних префіксів у дієсловоформах-репрезентантах різних варіантів дієслівної категорії «процесуальність» представлені як об'єктивні чинники параметрії авторського мовлення.

Ключові слова: префікс, дієслівний префікс, продуктивний префікс, префіксальна дієсловоназва процесуального денотата, ядерна сема, параметр авторського мовлення

UDC: 81'373.611:811.161.2
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-04

The prefix as a morpheme variant and the manifestation of its semantic nuclearity and parameters in the prefixed verbs of the modern Ukrainian language

Nina Ivanytska <https://orcid.org/0000-0001-8111-3645>

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnitsia, Ukraine

Received: 01.11.2024 • Accepted: 21.11.2024

Abstract

Relevance. The verb constitutes a highly complex and multifaceted element of the Ukrainian language. It is a subject of intense scientific inquiry, yet it simultaneously evades complete resolution amidst a multitude of contradictions and open issues. Each time new micro-problem areas emerged, the findings were presented in the context of established or evolving grammatical science. However, the results were not always indisputable, given the plurality of linguistic thought and approaches. In particular, the issue of the verbal prefix, including its identification, theoretical qualification related to the very nature of prefixed verbs, and a multitude of related and pivotal problems concerning the verbal prefix as a morpheme variant, represents a significant challenge. **The objective** of this article is to present the results of analysis of the system of verb prefixes in the Ukrainian language, focusing on the ways in which they manifest semantic features of nuclearity and the potential role they play as a parameter of authorial speech. The extensive scope of the research problem has led to the following main *tasks*: a) to identify the principal features of the prefix morpheme; b) to put forward a philosophical and methodological approach to the process of cognitive activity in primary and secondary forms and the formation of relevant terminology; c) to base the analysis process on information about a specific verb prefix and the corresponding prefix verb name. The procedural denotation is attested by explanatory dictionaries, as well as quantitative indicators of the author's file; d) to substantiate the notion of «seminal prefix nucleation» and to identify the means of its use (on the examples of several productive verb prefixes). **Results.** The paper delineates the semantic core of productive verb prefixes and explores the potential for some of them to serve as a parameter of authorial speech. The article puts forth the notion that the dynamics of scientific advancement are occurring at a faster and more qualitative pace than the static, particularly in the realms of heredity and the continuity of the general worldview, aesthetic and scientific progress. This leads to rapid changes in scientific paradigms. Even the fundamental stereotypes in the selection of scientific direction, and thus the verbal «coding» of the dominant themes of research, are evolving in accordance with the prevailing trends. This article includes numerous observations regarding the vast assortment of terms that have been derived from the nomination and metalinguistic ordering of concepts that are directly or indirectly associated with the prefix, which plays a crucial and sometimes contentious role in morphemics. The primary objective of the study was to substantiate the hypothesis that the prefix plays a pivotal role in the formation of verb names in the Ukrainian language. The prefix «ви-», identified and analysed on the basis of various features of semantic nuclearity, has been shown to provide new guidelines and approaches not only to this prefix, but also to the possibility of using them to study other prefixes. Furthermore, the article considers the potential for identifying the semantic nuclearity of other productive verb prefixes as a possible parametric factor of authorial speech. The texts by M. Kotsiubynskyi and S. Andrukhovych are presented as objective factors of the author's speech parameter based on a set of quantitative indicators of the functioning of productive prefixes in verb forms representing different variants of the verb category «proceduralism».

Keywords: prefix, verbal prefix, productive prefix, prefixed verb name of a procedural denotation, nuclear seme, authorial speech parameter

---

Постановка проблеми. Дiєслiвна ланка українського дискурсу виступає однією з найбільш науково витлумачених i водночас такою, що має містке коло суперечностей та нерозв'язаних питань (М.А. Жовтобрюх, О.С. Мельничук, І.К. Кучеренко, І.І. Ковалик, П.С. Дудик, В.О. Горпинич, О.К. Безпояско, В.М. Русанівський, М.І. Степаненко, Н.Б. Іваницька, В.С. Ільїн, І.Я. Завальнюк, Н.Л. Іваницька, А.П. Загнітко, Є.А. Карпіловська та ін.). Узагальнювальні характеристики багатьох проблемних питань, пов'язаних із префіксом, були розроблені Н.Ф. Клименко (УМ, сс. 254–255, 343–344, 483–484). Праці переважної більшості науковців демонстрували своєрідний селективно-оцінний етап дослідження, початок, процес i результативність якого підпорядковувалися конкретно поставленій меті – аналізу дiєслiвноназв процесуальних денотатiв. Щоразу актуальними поставали відповідні мікропроблемні питання, результати вирішення яких подавалися в термінах традиційної чи постійно оновлюваної граматичної науки i які не завжди були беззаперечними з огляду на плюралізм мовознавчої думки. Проблемним, зокрема, є питання дiєслiвного префікса, його виокремлення, теоретичної кваліфікації, пов'язаної із самою природою префіксальних дiєслiв та великою кількістю дотичних i важливих проблем щодо дiєслiвного префікса як варіанта морфеми.

Отож об'єктом нашого дослідження є дiєслiвнi префікси як варіанти морфеми. Предметом дослідження слугували продуктивні дiєслiвнi префікси сучасної української мови в аспекті їхньої семної визначеності за ознакою «ядерність».

Мета статті полягає у висвітленні результатів аналізу системи дiєслiвних префіксiв української мови в аспекті вияву семних ознак ядерності та частково можливостей бути параметром авторського мовлення.

Широкий обсяг проблематики дослідження зумовив постановку таких основних завдань: а) виокремити головні ознаки префіксальної морфеми з огляду на неоднозначність у понятійно-номінативно-термінологічній інтерпретації префікса; б) в основу дослідження семної визначеності дiєслiвного префікса, як й інших понятійно-термінологічних одиниць, використаних у статті, покласти філософсько-

методологічний підхід до процесу пізнавальної діяльності в первинній / вторинній формах та утворенні відповідних терміноназв; в) базувати процес аналізу, висновки на інформації про конкретний дiєслiвний префікс та префіксальну дiєслiвноназв процесуального денотата, яку засвідчують тлумачні словники, а також кількісні показники авторської картотеки; г) обґрунтувати поняття «семна ядерність префікса» та виявити засоби його употужнення (на прикладах кількох продуктивних дiєслiвних префіксiв); г) показати можливість деяких дiєслiвних префіксiв бути параметром авторського мовлення.

Вибір пропонованого об'єкта дослідження (дiєслiвних префіксiв) та поставлених у роботі завдань ми загалом пояснюємо двома причинами: високим показником частотності функціонування префіксальних дiєслiвоформ на фоні префіксальних слiвноназв інших денотатiв (предметних, атрибутивних) та посиленою увагою науковців до проблемних питань граматики, пов'язаних із префіксацією.

Джерельною базою дослідження слугувала картотека речень, словосполучень, окремих дiєслiвноназв із префіксами, дiбраних із текстів художніх творів українських письменників та поетів, фольклору, сучасної української періодики, наукових i науково-популярних видань. Використано також структури з наявними в них дiєслiвноназв з префіксами, змодельовані авторкою відповідно до потреб ілюстрації деяких питань дослідження.

Розв'язання багатьох поставлених у дослідженні завдань теоретичного плану досягнуто завдяки інформації, почерпнутій із тлумачних словників сучасної української літературної мови (ВТССУМ 2004; СУМ 2012; ССІС 2006). Уміщені в них основні терміноназви сучасної науки й техніки, а також слованомінанти явищ i реалій виробничого, культурного й побутового життя, а особливо компактні, лаконічні зауваги щодо морфологічних категорійних ознак i синтагматики слів склали суттєве доповнення до матеріалу. Загальна джерельна база дослідження нараховує близько 3000 прикладів із наявними в них дiєслiвними словоформами з префіксами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Граматичний лад української мови, його особливості, цілісні описи окремих частиномовних i нечастиномовних класів одиниць, виокремлення й інтерпретація їх за

сукупністю семантичних, синтаксичних, морфологічних та словотвірних критеріїв становлять основу наукових досліджень українських мовознавців II половини XX сторіччя. Спираючись на вагомий напрацювання науковців, їхні традиційні й оновлені підходи в царині дослідження граматичного ладу сучасної української мови, ми робимо спробу висловити деякі узагальнення про префікс як варіант морфеми та його семну ядерність і параметрію в складі префіксальних дієслівоназв сучасної української мови.

Будь-яке наукове дослідження, як і виклад отриманих результатів, звісно, базується на термінах, здатних у вигляді номінацій відтворювати систему відповідних понятійних постулатів щодо проблемних та мікропроблемних питань об'єкта та предмета дослідження. Динаміка, специфіка й сучасний стан розвою лінгвістики як науки зобов'язують не стільки аналізувати й акумулювати традиційність та сучасність, скільки виробити потенційне чи, наважуємося вжити синонім, «відносно» ставлення до результатів уже зробленого; «відносність» не лише в оцінюванні, але й у своїх підходах до конкретних досліджуваних мовних реальностей, здебільшого узагальнених ключовими словоназвами (терміназнавами) понятійних постулатів. Саме з позицій розвитку лінгвістичних теорій ми підходимо до вибору мінімального складу термінів, розуміючи при цьому, що кожен із них володіє бодай необхідним мінімумом інших терміназнав у процесі аналізу відтворення його результатів мовними засобами.

Не торкаючись великої кількості термінів, потрібних для викладу питань, так чи так дотичних до предмета нашого дослідження, зупинимось на основних терміназнавах, що відтворюють об'єкт аналізу. Такими термінами насамперед є «префікс», «сема», «ядерна сема».

Термін «префікс» (лат. *praefixus* – прикріплений спереду) входить до складу найуживаніших лінгвістичних термінів, засвідчених у науковій та навчальній літературі. Уживаними стали й похідні назви: «префіксація» (творення нових слів або граматичних форм слова за допомогою префіксів); «префіксоїд» (коренева морфема, що вживається для творення нових слів, виступаючи в ролі словотворчого префікса); «префікси словотворчі», «префікси формотворчі» та ін.

У визначення префікса автори короткого тлумачного словника лінгвістичних термінів включають такі терміни: «службова морфема», «афікс», а терміназнаву «префіксоїд» визначають як початковий кореневий елемент складного слова, що виконує роль словотворчого префікса на зразок *avia-* (УМКТСЛТ, 2001, с. 136). Дефініцію префікса в «Сучасному словнику іншомовних слів» доповнено його ознакою «афіксальна морфема» та іншою назвою «приросток», що стоїть перед коренем або перед іншим префіксом (СІС, 2006, с. 559).

Досить розширена інформація, безпосередньо чи опосередковано пов'язана з дієслівоназвами процесуальних денотатів В.М. Русанівського (УМ, 2007, с. 64–65), що її відтворили автори тлумачних словників у поясненнях конкретних префіксальних дієслів, дозволяє розглядати префікс як своєрідну одиницю в поєднанні семантичних, словотвірних та граматичних ознак. Таке поєднання цілком виправдовує заявлену В.М. Русанівським тезу про достатність у префіксі ознак виражати додаткові семантичні значення щодо аспектуальності, які забезпечують «утворення дієслівної категорії – «роди дії» (УМ, 2007, с. 65).

Оригінальними й корисними для нашого аналізу префікса як варіанта морфеми є думки С. Галаур про префіксально-прийменникову кореляцію, зумовлену різними чинниками (Галаур, с. 68–82). Дослідниця на конкретному матеріалі речень із наявними в них префіксальними дієслівоназвами процесуальних денотатів підтверджує важливість денотативно-референційного підходу до аналізу семантики речень, на що неодноразово вказували І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська (Городенська 2000; Городенська, Вихованець 2022) та ін.

Беручи до уваги теорію про співвідносність префіксів із прийменниками, Н.Ф. Клименко зауважує про поділ префіксів на первинні (співвідносні з прийменниками *в-, від-, під-*) і вторинні (похідні), що виникли внаслідок злиття двох і більше префіксів (*зне-, поза-*) (УМ, 2007, с. 454).

Розширюючи й поглиблюючи інформацію про префікс, подаючи висновки щодо різновекторності цієї морфеми, Н.Ф. Клименко обстоює тезу про «позиційні групи» префіксів, виділяючи при цьому префікси: перед кореневою морфемою (*на-в'язувати*), тричленні префікси

(*по-на-з-бирувати*), чотиричленнi префікси (*по-пере-роз-по-діляти*) (УМ, 2007, с. 483).

Праці великої кількості українських мовознавців засвідчують також увагу до явищ перехідності в аналізі різних одиниць граматичного ладу української мови, серед них і префікс як варіант морфеми (Б.М. Кулик, А.П. Грищенко, Л.О. Кадомцева, І.І. Чередниченко, І.Р. Вихованець, М.У. Каранська, І.І. Слинько, П.С. Дудик, Н.В. Гуйванюк, К.Ф. Шульжук, І.Я. Завальнюк, В.П. Олексенко, Л.В. Шитик, К.Г. Городенська та ін.) (Вихованець, 1998; Іваницька, 2017; Іваницька, 2012; Кочерган, 2006; Соколова, 2002; Шитик, 2010).

Багаторівневість й проблематика аналізу префікса в заявленому аспекті, як і доволі дискусійна визначеність його лінгвальної сутності, відтворена в лінгвістичних словниках і представлена в різних терміноназвах, спонукає згадати кілька усталених термінів, посилаючись на словник С.Я. Єрмоленко та ін. (УМКТСЛТ, 2001). Префікс під назвою «префіксальний морф» укладачі словника подають в аспекті формального складника словоформи (гр. *morphē* – форма) як варіант (конкретний вияв) морфеми. При цьому морфему розглядають як узагальнений тип конкретних типів морфів (під назвою «аломорф») (УМКТСЛТ, 2001, с. 96–97). Формальний аспект дозволяє виділяти морфеми, номінування яких залежить від аспекту (формотворчі морфеми, кореневі морфеми, афіксальні морфеми, навіть нульові морфеми, що позбавлені формального вираження – нульове закінчення). У викладі змісту статті прийнятними для нас, крім зазначених (доволі обмеженого складу ключових слів), виявились номінації «морфема», «формотворча морфема», «регулярна морфема» в усіх випадках, коли йдеться про префікс, його семні ядерні особливості в структурі префіксальних дієслівоназв процесуальних денотатів.

Осмислення й розгляд основного об'єкта нашого аналізу (префікса, дієслівного префікса) видається навряд чи можливим без цього явища, номінованого в теорії пізнання терміноназвою «транспозиція», кваліфікація якого зосереджена на ієрархізованій трирівневості: буття, поняття, слово (словоназва, терміноназва). Неосаяжність і стихія буття породжує й провокує транспозицію у двох

наступних «осередках», осмислення й вивчення яких побудоване на постійних транспозиціях, без урахування яких процес наукового пізнання є неможливим.

Розглянувши інформацію про префікс у ракурсі теоретичного осмислення цієї морфеми різними авторами, ми прийшли до висновку, що в сучасній лінгвістиці досі співіснують два підходи до поняття, номінованого префіксальною морфемою, сутність чого полягає в характеристиці ознаки «значущість» («значуща частина слова»). У межах кожного з таких підходів науковці обстоюють або ж заперечують наявність у префіксальних дієслівоназв їхнього компонента «значущий». Якщо раніше в науковій літературі допускалось уживання прикметника «значущий» («значуща частина слова») у дефінуванні префікса, то майже всі пізніші наукові джерела «позбавилися» характеристики «значущий», залишивши її стосовно кореневої морфеми. Практично ж у сучасних наукових джерелах, як і в підручничовій та посібній літературі, це питання залишається дискусійним.

Отже, префікс як одиницю граматичного ладу української мови, його сутнісну природу й відносну наукову визначеність ми зводимо до таких ознак: префікс – це

- варіант афіксальної морфеми;
- розташований перед коренем або іншим префіксом, що приєднується до всього слова;
- володіє ознакою участі в словотворенні;
- здатний виконувати граматичну функцію.

У визначення префікса ми не включаємо інших ознак, нерідко суттєвих для нашого дослідження, подаючи їх у фрагментах аналізу, базованого на частині дієслівних префіксів, орієнтованих на поставлені завдання.

Упродовж усього дослідження дієслівних префіксів ми орієнтуємося на те, що дієслівний префікс не надає дієслівоназві процесуального денотата значення нової дії порівняно з тією, яку виражає твірне слово, виконуючи при цьому роль відповідного модифікатора дії в тому чи тому плані, наприклад: **перекопати** (**перекопувати**) – виконати (виконувати дію «копати» заново, повторно; **докопати** (**докопувати**) – закінчити (закінчувати) дію «копати»; **накопати** (**накопувати**) – виконати (виконувати) дію з ознакою «велика кількість»; **поперекопувати** – охопити дією «копати» всі чи більшість її об'єктів.

Другим після префікса понятійно-термінологічним постулатом нашого дослідження виступає «сема». Ця одиниця увійшла в лінгвістику в 60-х рр. і пов'язана із семантикою слова (у лексикології – структура слова як набір сем; у фразеології – сема в значенні складників; у граматиці – семи в категоріях та варіантах (морфологічних та синтаксичних одиниць; у словотворенні – семи як виразники словотвірних значень). Проблемні питання різнорівневих мовних одиниць актуалізували орієнтацію на сему і наявні в багатьох наукових працях І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, І.Я. Завальнюк, А.П. Загнітка, Н.Б. Іваницької, М.П. Кочергана, М.В. Мірченка, Н.М. Павликівської, О.А. Павлушенко, М. М. Пещак, В.М. Русанівського, О.О. Тараненка, В.Д. Шинкарука та ін. Особливо актуалізувалися пошуки українських мовознавців у ракурсі вивчення слова як основного складника лексико-семантичної системи мови, у можливостях опису його за допомогою обмеженого числа елементів, у лексичній упорядкованості в номінаціях реалій об'єктивного світу та виявленні й описі асоціативно-дериваційних, синтагматичних зв'язків центральних / периферійних мовних одиниць, орієнтованих на слово. Саме слово почало центрувати в собі вирішення проблемних питань у тріаді «поняття – словоназва – термін», частковістю якої і стала виокремлена в лінгвістиці понятійно-термінологічна одиниця «сема».

Урахування ознак вербальності та її відсутності в експлікаторах формалізаторів дієсловоназв, як і префіксальних дієсловоназв процесуальних денотатів, дозволило нам виділити в окрему групу особливий варіант семи, назвавши її «прихованою семою» (Іваницька, 2012, с. 10). Зауважуємо, що в пропонованому дослідженні ми оперуємо матеріалом, який засвідчує відсутність будь-якої «прихованості» й може бути перевіреною наявною відповідною інформацією в словниках чи прикладами джерельної бази дослідження.

Концентрація ознаки «узагальнення» на семі спричинила й забезпечила підходи та використання інших терміноназв узагальненого характеру. Узяти хоча б такий термін, як «інтертекстуальність», що ним послуговується, наприклад, проф. І.Я. Завальнюк. Аналізуючи текстову структуру в її рухливості, мінливості як систему та здатність відображати процеси, що

заторкують мову загалом, І.Я. Завальнюк використовує терміноназву «інтертекстуальність», подаючи цей феномен як мовне явище, властиве газетним заголовками, що презентують їхній ядерний потенціал сьогодення. В одному з її наукових доробків читаємо: «З огляду на те, що закономірністю газетних заголовків є тенденція до економії мовних засобів, очевидним є формування нових моделей заголовків, які б вирізнялися і простотою, і змістовою ємністю. У ролі таких заголовкових моделей сучасних вінницьких газет досить активно постають цитовані прислів'я, приказки та афоризми, які виконують не лише інформативну й рекламну функції, а й виховну, естетичну... За ними стоїть авторитет покоління нашого народу, чия невичерпна талановитість, високе естетичне чуття й гострий розум і тепер продовжують збагачувати духовну спадщину, що громадилася віками» (Завальнюк, 2016, с. 202).

Отже, термін «сема» увійшов у систему лінгвістичних терміноназв для номінації поняття «змістова одиниця» («семантичний множник»), що вивчається в семантиці в аспекті проблем змісту, значення чи тлумачення знаків, окреслених екзистенціальною (предметною) та інтенціональною (понятійною) сферами.

Сема постала невід'ємним складником розділів мовознавчої науки, концентрованих на значенні, але з урахуванням основного критеріального виміру – узагальнення, що є вельми важливим у розумінні й використанні варіанта семи з ознакою «ядерність» («ядерна сема», «ядерна префіксальна сема», «семна ядерність», «семна ядерність дієслівного префікса»).

Критеріальну ознаку «ядерність», властиву прикметниковій словоназві «ядерний», уживаній у номінації «ядерна сема», ми виокремлюємо й узагальнюємо на базі семантичних ознак, властивих предметним денотатам, як-от: *людина (міцна, здорова, сильна), повітря (свіже, чисте), плоди (великі, соковиті), мороз (сильний), запах (гарний, прекрасний)* і т. д. Завдяки таким спостереженням виділяємо в кожному випадку щось головне, нерідко незвичне, але варте уваги не лише в узагальненнях звичних буттєвих реальностей, але й у науковому підході до назв «ядерна сема» чи «ядерність».

Словесні номінації предметних денотатів, диференційовані протиставленням у вигляді ознаки «первинність / вторинність» (Куньч, 2007, с. 844), ми вживаємо як дихотонію, номіновану

«ядерність / периферійність». Під «ядерністю» розуміємо основну частину чого-небудь, а під «периферійністю» – віддалення від центру, щось зовнішнє на фоні основного чи в зіставленні з основним.

Критеріальну властивість двослівної терміназви «семна ядерність» відтворюють, на нашу думку, два показники, властиві семі та ядерності. Глибоко проникаючи в саму суть поняття «ядерність» і використовуючи засади понятійно-термінологічного визначення в аналізі різних концептуальних об'єктів, О. А. Павлушенко виділяє поняття «приядерність»: «Вербальні засоби об'єктивації концепту утворюють ЛСП (лексико-семантичні поле), яке охоплює слова, що своїми поняттєвими та/або конотативними значеннями втілюють його змістове наповнення. Ядром ЛСП є лексема (зрідка лексеми), що слугує титульною назвою концепту й у колективній свідомості користувачів мовою співвідноситься з набором суттєвих ідентифікаційних ознак позначуваного. До приядерної зони належать слова, які є семантично близькими до ядерної одиниці й розширюють уявлення про концептуалізований фрагмент дійсності, позначаючи його окремі вияви, ознаки, властивості, стани, функції (Павлушенко, 2022, с. 30–31).

Суттєвою для нашого дослідження також є терміназва «параметр», яку в більшості тлумачень (у прямому й переносному значеннях) автори виокремлюють за критеріями «показник», «постійність у межах певного завдання».

Поданий у статті матеріал відтворює лише частку параметрії префікса (дієслівного префікса), оскільки динаміка, звісно, «претендує» на охоплення аналізом не лише більшої, але насамперед статистично виправданої кількості об'єктів аналізу.

Понятійно-номінативна природа й науковий статус усіх інших, крім основних, терміназв представлені в статті у вигляді відносних і динамічних одиниць граматичного ладу сучасної української мови. Наш дослідницький процес перегляду теоретичних джерел (монографій, дисертацій, статей, тез, підручників, посібників та ін.) щодо елементів традиційності й інноватики в осмисленні заявленої проблематики як частини граматичного ладу української мови, вимірювався сотнями назв. Приємно й із користю для дослідження імпонували праці науковців, у яких відповідна

понятійність мовних реальностей, номінованих терміназвами, подавалась у вигляді дискусійності, проблематичності, а в результатах досліджень ішлося про їхню відносність, починаючи з критеріїв і закінчуючи отриманими результативним показниками.

Вирішення більшості поставлених у дослідженні завдань було пов'язане із семною ядерністю продуктивних дієслівних префіксів. Проаналізувавши матеріал дослідження на предмет вибору дієсловоназв із такими префіксами, ми прийшли до такого висновку: а) заявлене поняття семної ядерності виявляють не всі продуктивні дієслівні префікси; б) деякі префікси засвідчують це поняття в поодиноких уживаннях дієсловоназв; в) лише частина продуктивних дієслівних префіксів суттєво підтверджує їхню семну ядерність. Такими продуктивним дієслівним префіксом (за якісно-кількісними ознаками) виявився дієслівний префікс **ви-**.

Аналіз дієслівної префіксальної морфеми **ви-** проведено на обсяговому складі дієсловоназв із цим префіксом. Семну ядерність цього дієслівного префікса підтверджує низка показників, пов'язаних із самим префіксом та з дієсловоназвами з ним у сучасному українському дискурсі. Такими показниками є: а) кількісна перевага цього префікса в дієсловоназвах різних семантичних груп на тлі решти продуктивних дієслівних префіксів; б) зосередженість семної ядерності префікса **ви-** на наголошуванні першого складу дієсловоназв; в) наявність функціонування дієсловоназви без префікса як номінації процесуального денотата; г) особливості синтагматики префіксальної дієсловоназви. Усі зазначені показники можуть бути певним чином формалізованими, а отже, такими, що об'єктивують результати висновків.

Подаємо короткі зауваги щодо зазначених показників. Насамперед акцентуємо на кількісних показниках продуктивного дієслівного префікса **ви-**, зазначаючи при цьому, що загальна кількість дієсловоназв із цим префіксом, залучена до аналізу, становить 60 % складу всіх префіксальних дієсловоназв із продуктивними префіксами, що їх фіксують сучасні тлумачні словники. Зокрема, автори «Великого тлумачного словника сучасної української мови» фіксують близько 700 таких дієсловоназв, серед них і видова диференціація назв та діалекти – *вишатирипти* (ВТССУМ, 2004, с. 120); розмовні

– *вичапати* (ВТССУМ, 2004, с. 121); застарілі – *вислужувати*; фамільярні – *вишарпнути* (ВТССУМ, 2004, с. 120) та інші дієсловоназви процесуальних денотатів.

У центрі дослідження семної ядерності дієслівного префікса **ви-** перебуває й така ознака (критерій), як його наголошування в структурі цілісної префіксальної дієсловоназви. Ядерність семи наголошеного префікса **ви-** употужнює семантичний поділ префіксальних дієсловоназв на дієслова дії (фізичної й розумової): *в́умити*, *в́ужати*, *в́упити*, *в́укляничити* та дієслова стану: *в́ужити*, *в́урости*. Адекватність такого поділу підтверджує синтагматика, зокрема супроводження дієсловоназв першої групи (синсемантичних дієслів) обов'язковими експлікаторами (*в́умити* + *що?* → *в́умити посуд*) та відсутність цієї ознаки в другій групі, яка об'єднує автосемантичні дієсловоназви (*в́ужити*).

Деякі часткові висновки при цьому робимо за умови трансформування префіксальних дієсловоназв з наголошеним префіксом **ви-** в безпрефіксальні відповідники. «Залишену» частину префіксальних дієсловоназв з наголошеним префіксом **ви-** після його вилучення можна об'єднати в такі групи: а) двоскладові дієсловоназви з наголосом на першому складі: *в́удити* ← *д́ути*, *в́улізти* ← *лі́зти*; б) (переважно) трискладові дієсловоназви з наголосом на суфіксальній морфемі: *в́ує'язати* ← *в'яз́ати*, *в́укохати* ← *кох́ати*; в) трискладові дієсловоназви з наголосом на першому складі: *в́уіхати* ← *і́хати*, *в́улаяти* ← *ла́яти*.

Абсолютну семну ядерність наголошеного дієслівного префікса **ви-** увиразнює й підкріплює наявність цієї ознаки у структурі спільної дієсловоназви процесуального денотата з іншими продуктивними ненаголошеними префіксами. Пор.: *в́убігти*, *забі́гти*, *добі́гти*, *прибі́гти*, *перебі́гти*, *відбі́гти*, *пробі́гти*.

Ядерність префіксальної семи, експлікованої дієслівним префіксом **ви-**, крім зазначених вище критеріїв, в українському мовленні посилюють синтагматичні особливості дієсловоназв із цим префіксом, наприклад: *в́укласти* (*щось, із чогось, у щось*); *в́укликати* (*когось, звідкілясь, кудись, для чогось*). У синтагматиці дієсловоназв із префіксом **ви-** не лише підтверджується та посилюється ядерність префікса, але й виявляється образне сприйняття

природи, людини, світу в конкретних естетичних оцінках описуваного з використанням дієсловоназв із цим префіксом.

Авторські уживання окремих дієсловоназв із наголошеним префіксом **ви-** виявляють здатність виражати своє, оригінальне, індивідуальне сприйняття світу, пробуджувати думку, розвивати мовне чуття, наприклад: *Я відчуваю потреба в́уйти назовні* (С. Андрухович, с. 129); *В розмові я, сказати б, то не дуже, а в пісні можу в́успівати все* (Поетизія, с. 50); *Боротися для того, щоб в́убороти собі право бути додатком до машини, є безглуздя* (М. Хвильовий, с. 118); *Слово «печаль» він в́умовив майже пошепки* (О. Довженко, с. 145).

Семна ядерність дієслівного наголошеного префікса **ви-** відкриває можливості для вивчення відносно високого ступеня корелятивності (співвідносності) між ядерною семою наголошеного префікса **ви-** та завершеністю семантичного змісту безпрефіксальної частини дієслова (*в́уйти* – *йти*) як і варіантами морфологічної категорії виду дієслова (*в́уйти* – доконаний вид; *йти* – недоконаний вид).

Зважаючи на денотативну природу префіксальних дієсловоназв процесуальних денотатів, можна вважати, що всі префікси (усе ж кожний по-своєму) беруть участь у процесі номінування денотата і виявляють здатність до поглибленого вивчення можливих і потрібних узагальнень.

Семну ядерність, відмінну від вище описаних дієсловоназв із префіксом **ви-**, виявляють дієсловоназви з іншими продуктивними префіксами, наприклад, **за-**: *засяяти*, *засохнути*, *заплакати*, *заховати*, *затремтіти*, *заскрипіти*, *записати*, *зареєструвати*, *зафіксувати*, *заверещати* і т.д.; **по-**: *поховати*, *поспівати*, *поворкувати*; **про-**: *пройти*, *пробігти*, *просвердлити*; **пере-**: *перекопати*, *перерахувати*; **роз-**: *розтринькати*, *розсадити* та ін. Відмінність семної ядерності таких продуктивних префіксів у зазначених префіксальних дієсловоназвах полягає в їх концентрації не на префіксах, а на семантиці основних частин дієсловоназв, окремішній статус уживання яких (без префіксів) засвідчують тлумачні словники.

Проаналізовані матеріали різних структур з наявними в них префіксальними дієсловоназвами порушили проблему щодо участі їх у параметризації описуваних явищ

дiйсностi. Поставлене в дослiдженнi завдання вияву семної ядерностi продуктивних дiєслiвних префiксiв як можливий параметр авторського мовлення обмежуємо аналізом художнього стилю, зокрема префiксальних дiєслівоназв у текстах М. Коцюбинського та С. Андрухович.

У реченневих структурах прози М. Коцюбинського семну ядернiсть засвiдчує переважна частина продуктивних префiксiв у випадках наявностi недоконаного виду минулого часу в безпрефiксальних дiєслівоназвах, наприклад: *Що ж ти робиш, доню? – поспитала мати* (М. Коцюбинський, с. 3); *Харитя почула, що її маленьке серце заболiло, наче хто здавив його в жменi; сльози затремтiли на її довгих вiях* (М. Коцюбинський, с. 4); *Швиденько Харитя кров з пальчика спiдничкою обтерла, затерла врiзане мiсце землею i почала жати* (М. Коцюбинський, с. 7); *«Будь здоровi з святом вечором!» – проказав вiн дзвiнким голосом* (М. Коцюбинський, с. 14); Пор.: безпрефiксальнi дiєсловоформи *питала, чула, болiло, давив, тремтiли, терла, питає*.

Таку ж закономірнiсть (щоправда, в меншiй кiлькостi) пiдтверджують префiкси в рiзних словоформах iнших категорiйних виявiв (часу, способу), наприклад: *Що скажеш кiлькама словами?* (М. Коцюбинський, с. 36); *Гляди ж не забувай мого дiдуся. Перекажи, хай вони не жураються* (М. Коцюбинський, с. 37). Пор. безпрефiксальнi дiєсловоформи – *кажеш, бувай, кажи*. Iз проаналiзованих у цьому планi близько 400 префiксальних дiєслівоназв лише в зазначеному тексті М. Коцюбинського отримали перевагу (90 %) продуктивнi префiкси в зiставленнi з трансформами дiєслівоназв недоконаного виду.

Покажемо вияв подiбної закономірностi на прикладах префiксальних дiєслівоназв iз продуктивними префiксами, дiбраних iз тексту С. Андрухович: *... а хто сказав, що вдома безпечно?* (С. Андрухович, с. 9); *Я мало не засмiялася вголос, мало не почала спiвати* (С. Андрухович, с. 41); *I тодi цих кiлька рiшучих крокiв зробила я i... побачила все саме так, як уявляла* (С. Андрухович, с. 99). Пор.: безпрефiксальнi дiєсловоформи – *казав, смiялася, робила, бачила*.

Лише поодинокими в проаналiзованих 150 префiксальних дiєслівоназвах виявилися продуктивнi префiкси в iнших дiєсловоформах: майбутнього часу та iнфiнiтива, наприклад: *А*

нинi – фотографiчнi апарати за лiченi хвилини збережуть на вiчнi вiки твiй точний образ (С. Андрухович, с. 13); *А потiм вони не знають, що з собою зробити* (С. Андрухович, с. 8). Пор.: безпрефiксальнi дiєсловоформи – *бережуть, робити*.

За кiлькiсними показниками ознаку семної ядерностi засвiдчили продуктивнi префiкси *з(с)-, за-, пере-, по-, про-* в аспекті вияву ознак параметрiї авторського мовлення. Отже, цi, як i iншi (цiлком можливi) ознаки дiєслiвних префiксiв, засвiдченi кiлькiсними показниками, могли б слугувати одним iз параметрiв авторського мовлення.

Зразком поглибленого й оновленого розумiння розширених понятiйних визначеностей щодо явищ параметрiї можна вважати одну з публiкацiй проф. I.Я. Завальнюк, у якiй сфокусоване розв'язання спiрних питань параметрiї на газетному мовленнi (Завальнюк, 2008). Фiлософське розумiння вiдносностi (а не абсолютностi) в трактуваннi та вживаннi наукових iстин спостерiгається в сутнiсних визначальних характеристиках, номiнованих кiлькiсними назвами на зразок: *переважно, часто, подекуди, найчастiше* i т.д. Такий пiдхiд ученої базується на нерозривному поєднаннi якiсно-кiлькiсних критерiїв у динамiцi дослiдження мовних реальностей, iхньої наукової сутностi та варiативностi. Подаємо цитату з публiкацiї I. Я. Завальнюк, присвяченої газетному мовленню як варiанту стилю, а отже, цiлком можливому параметру цього стилiвого рiзновиду українського дискурсу: «Стилiстично забарвленими в сучасному газетному мовленнi є складноприєднувальнi конструкцiї з приєднувальними сполучними засобами, омонiмiчними модальними словами та частками. Вони типовi для всiх газетних жанрiв, об'єднанi спiльною семантикою додаткового повiдомлення, на яку нашаровуються рiзнi значеннєвi вiдтiнки. Спостережено певну залежнiсть вiдтiнкових значень приєднувальних речень вiд виду й семантики сполучного засобу (Завальнюк, 2008, с. 205).

Усе ж семну ядернiсть дiєслiвних префiксiв як параметричного показника авторського мовлення, а особливо стилю, можна вiднести до досить проблемних теоретичних питань у планi висновкiв та узагальнень, узявши до уваги хоча б один iз найсуттєвiших чинникiв, пов'язаних iз поєднанням якiсно-кiлькiсних ознак

досліджуваного явища. Семну ядерність префіксів у номінаціях процесуальних денотатів употужнюють умови й особливості сучасного українського дискурсу, сьгоднішня мовна й мовленнєва реальність, що безпосередньо стосується як продуктивних, так і непродуктивних дієслівних префіксів у дієсловоназвах, підтверджених відповідними синтагматичними конструкціями на зразок: *збити ракету, зберегти життя, здобути перемогу, залишитися воювати, потравмувати кінцівку, поцілити вдало, перейти в укриття, витримати натиск, покалічити руку, почути сигнал тривоги, надати допомогу* і т.д. Великий обсяг різноманітних синтагматичних комбінацій таких і подібних префіксальних дієсловоназв, включених у постійно оновлювану авторську картотеку матеріалів дослідження, набуває статусу актуальності щодо вияву в них, наприклад, варіантів морфологічної категорії виду в дієслівних трансформах без префіксів. За нашими попередніми підрахунками, у них переважає значення доконаного виду: *створити дрони, знищити ворожі кораблі, загинути на полі бою, передати маскувальні сітки на фронт, забрати тіло на поховання* і т.д. Пор.: *створити* ← *творити*, *знищити* ← *нищити*, *загинути* ← *гинути*, *передати* ← *дати*.

На завершення коротких висновків щодо семної ядерності дієслівного префікса в ролі параметра авторського мовлення додамо деякі зауваги, що можуть слугувати об'ємнішими параметрами (параметрами стилю) за умови включення в критеріальні виміри статистики (кількісних показників окремих префіксів чи префіксальних груп). Подаємо короткий уривок із прози О. Довженка, орієнтуючись на художній стиль, у якому виразно виділяються саме префіксальні дієсловоназви: *Багато думок промайнуло у матері. Усе життя ніби проплило перед очима. Та повиростали непомітно сини, порозліталися на всі сторони, добре слава пішла по світу про синів, що показали себе і в зброї, і в науці, і в звичайних*

*трудах над землею. І ось з'їхались нарешті вони до рідної хати, щоб ушанувати її материнську старість – п'ятдесят та ще й п'ять років! – Спасибі вам, діточки, що побачила вас укупі. Пошли ж вам, Боже, щасливу долю та сили в руки, щоб виповнити свій довг перед миром, щоб **возвеличити** трудами красну землю нашу українську...* (О. Довженко, с. 6).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що його узагальнення про семну здатність продуктивних дієслівних префіксів сучасної української мови слугуватимуть подальшому поглибленому вивченню граматики, зокрема морфеміки, української мови. Зроблені висновки та запропоновані засади розширяють проблематику досліджень і виступатимуть методологічним підґрунтям для розгортання нових студій із вивчення інших структурних, семантичних і стилістичних різновидів префіксів. Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання їх для створення оновленої теоретичної граматики сучасної української мови, для написання підручників, навчальних посібників, довідників, для читання теоретичних курсів, а також у науково-пошуковій роботі аспірантів.

Викладені в статті висновки-узагальнення, крім усього іншого, переконують у тому, що можуть виникати сумніви, певні труднощі під час визначення й вибору самого підходу до аналізу, як і щодо обсягу досліджуваних одиниць, критеріїв та показників, їхньої типології в інтерпретуванні складних явищ, пов'язаних із синкретизмом. Сподіваємося, що фахівець, ознайомившись із необхідним мінімумом наших ідей, зможе розвинути в себе обов'язковий намір і невідступне бажання постійного пошуку, вдумливого ставлення до мовного й мовленнєвого матеріалу, як і до критичного аналізу зробленого науковцями, що слугуватиме інструментом творчості в науковій і навчальній діяльності, обидва складники якої перебувають наразі у процесі глобальної модернізації.

Література

Баган, М. П. (2021). *Заперечення в сучасному українському комунікативному просторі: традиції й новаторство*. Київ: Видавничий центр КНУ, 224 с.

- Бук, С. (2006). *3000 найчастотніших слів наукового стилю сучасної української мови*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 192 с.
- Вихованець, І. Р. (2002). Морфологічні категорії? Словотвірні? Чи граматичні міжрівневі? *Актуальні проблеми українського словотвору*: зб. наук. праць. Івано-Франківськ: Плай, С. 13-18.
- Вихованець, І. Р. (1998). *Частини мови в семантико-граматичному аспекті*: монографія. Київ: Наукова думка, 256 с.
- Галаур, С. (2018). Префіксально-прийменникова кореляція та обов'язкова / факультативність валентність предиката в реченнях із локативними поширювачами. *Співвідношення семантики і структури в системі мовних одиниць* / за ред. М.І. Степаненка. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, с. 57-91.
- Ганич, Л. І., Олійник, І. С. (1983). *Словник лінгвістичних термінів*. Київ: Вища школа, 360 с.
- Городенська, К. Г. (2002). Видові протиставлення в системі сучасних дієслів. *Слово. Стиль. Норма*: зб. наук. праць, вип. 2, с. 118-121.
- Городенська, К. Г. (2000). Префіксальне словотворення. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, с. 484.
- Завальнюк, І. (2008). Структура та стилістичні параметри вживання складноприєднувальних конструкцій у сучасному українському газетному мовленні. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць, вип. 17, с. 198-206.
- Завальнюк, І. (2016). Специфіка й форми вияву інтертекстуальності в заголовках газет Вінниччини. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*: зб. наук. праць, вип. 38, с. 199-208.
- Завальнюк, І.Я. (2003). Синтаксичні одиниці в мові вітчизняних масмедіа періоду російсько-української війни: оновлення змісту й структури. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць, вип. 37, с. 120-130. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-120-130>
- Завальнюк, І., Іваницька, Н. (2021). Сема та її варіанти в ієрархії номінацій синонімічних рядів українських словоназв денотатів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць / гол. ред. Є.Б. Барань, вип. 32, с. 93-109. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2021-32-93-109>
- Іваницька, Н. Л. (1986). *Двоскладне речення в українській мові*: монографія. Київ: Наукова думка, 133 с.
- Іваницька, Н. Л. (2016). Змістова й формальна складові інтерпретаційного поля термінів у галузевих словниках сучасної української літературної мови. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць, вип. 23, с. 20-26.
- Іваницька, Н. Л. (2017). Поняття – слово- термін (на матеріалі педагогічних термінів). *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, № 31, с. 28-31.
- Іваницька, Н. Л. (2012). Про т.зв. «приховані семи» в системі повнозначних слів української мови. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія*: зб. наук. праць, вип. 16, с. 8-15.
- Карпіловська, Є. А., Кислюк, Л. П., Клименко, Н. Ф. (2013). *Активні ресурси сучасної української номінації: ідеографічний словник нової лексики*. Київ: ТОВ «КММ», 416 с.
- Ковалик, І. (1980). Про лінгвальні категорії, їх властивості і види. *Мовознавство*, № 5, с. 10-13.
- Костусяк, Н. М. (2012). *Структура міжрівневих категорій сучасної української мови*. Луцьк: Вид-во Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 452 с.
- Кочерга, О., Ракшанова, І. (2011). Префікси зі значенням завершеності дії в процесових термінах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*, № 709, с. 10-13.
- Кочерган, М. П. (2006). *Загальне мовознавство: підручник*, 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Академія, 464 с.
- Куньч, З. Й. (2007). *Універсальний словник української мови*. Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 848 с.
- Лазаренко, Н. І. (2019). *Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції*: монографія. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 365 с.

- Лазаренко, Н.І., Іваницька, Н.Л. (2018). Терміни в сучасній педагогічній науці. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць, вип. 51, с. 5-9. <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5357>
- Павлушенко, О. П. (2022). Лексико-семантичне поле концепту «час» у збірці Ліни Костенко «Ріка Геракліта». *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць, вип. 35, с. 27-36. <http://dx.doi.org/10.31652/2521-1307-2022-35-27-36>
- Павлушенко, О. П. (2023). Сленгові неологізми в українському комунікативному полі періоду російсько-української війни. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць, вип. 37, с. 25-36. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-25-36>
- Русанівський, В. М. (1971). *Структура українського дієслова*. Київ: Наукова думка, 315 с.
- Русанівський, В. М. (1988). *Структура лексичної і граматичної семантики*. Київ: Наукова думка, 240 с.
- Сахно, І. П., Сахно, М. П. (1999). *Словник сполучуваності слів української мови (найуживаніша лексика)*. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 544 с.
- Селіванова, О. (2010). *Лінгвістична енциклопедія*. Полтава: Довкілля-К., 844 с.
- Соколова, С. О. (2002). *Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові*. Київ: Наукова думка, 283 с.
- Соколовська, К. П. (2002). Картина світу та ієрархія сем. *Мовознавство*, № 6, с. 37-91.
- Шитик, Л.В. (2010) *Граматична система української мови в аспекті теорії перехідності*. Черкаси: Вид-во ЧНН імені Богдана Хмельницького, 156 с.

Джерела

- Андрухович, С. (2011). *Фелікс Австрія*. Львів: Вид-во Старого Лева, 288 с.
- Довженко, О. (2007). *Зачарована Десна. Кіноповісті. Оповідання. Щоденник*. Харків: Фоліо, 287 с.
- Коцюбинський, М. (2011). *Дорогою ціною: оповідання*. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 120 с.
- Поезія (1999). Ліна Костенко, Олександр Олесь, Василь Симоненко, Василь Стус. Київ: Наук. думка, 272 с.
- Хвильовий, М. (2004). *Вибрані твори*. Харків: Веста, Вид-во «Ранок», 352 с.

Умовні скорочення лексикографічних праць

- АРСУН (2013) – *Активні ресурси сучасної української номінації: ідеографічний словник нової лексики* / Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко та ін. відп. ред. Є.А. Карпіловська. Київ: ТОВ «КММ», 416 с.
- ВТССУМ (2004) – *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусела. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 1440 с.
- ССІС (2006) – *Сучасний словник іншомовних слів. Близько 20 тис. слів і словосполучень* / уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 787 с.
- СУМ (2012) – *Словник української мови* / кер. В.В. Німчук та ін. Київ: ВЦ «Просвіта», 1320 с.
- УМ (2007) – *Українська мова: енциклопедія* / Редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови) та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана», 854 с.
- УМКТСЛТ (2001) – *Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів* / С. Я. Ермоленко, С. П. Бирик, О. І. Тодор. Київ: Либідь, 224 с.

References

- Bahan, M.P. (2021). *Zaperechennia v suchasnomu ukrainskomu komunikatyvnomu prostori: tradytsii y novatorstvo* [Negation in the modern Ukrainian communicative space: traditions and innovation]. Kyiv: KNU Publishing Centre, 224 p. (in Ukrainian).
- Buk, S. (2006). *3000 naichastotnishykh sliv naukovooho styliu suchasnoi ukrainskoi movy* [3000 most frequent words of the scientific style of the modern Ukrainian language]. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 192 p. (in Ukrainian).
- Halaur, S. (2018). *Prefiksarno-pryimennykova koreliatsiia ta oboviazkova / fakultatyvnist valentnist predykata v rechenniakh iz lokatyvnymy poshyriuvachamy*. [Prefix-prepositional correlation and mandatory/optional predicate valence in sentences with locative extensions]. *Correlation of semantics and structure in the system of language*

- units* / edited by M.I. Stepanenko. Poltava: V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University, 57-91. (in Ukrainian).
- Hanych, L.I., Oliinyk, I.S. (1983). *Slovnnyk linhvistychnykh terminiv* [Dictionary of linguistic terms]. Kyiv: Vysha Shkola, 360 p. (in Ukrainian).
- Horodenska, K. H. (2000). Prefiksálne slovotvorennia [Prefix word formation]. *Ukrainian language: Encyclopaedia*. Kyiv: Bazhan Ukrainian Encyclopaedia Publishing House, 484 p. (in Ukrainian).
- Horodenska, K. H. (2002). Vydovi protystavlennia v systemi suchasnykh diiesliv [Species oppositions in the system of modern verbs]. *Word. Style. Norma: a collection of scientific papers*, vol. 2, 118-121. (in Ukrainian).
- Ivanytska, N.L. (1986). *Dvoskladne rechennia v ukrainskii movi: monohrafiia* [Bicomplex sentence in the Ukrainian language: a monograph]. Kyiv: Naukova Dumka, 133 p. (in Ukrainian).
- Ivanytska, N.L. (2012). Pro t.zv. «prykhovani semy» v systemi povnoznachnykh sliv ukrainskoi movy [On the so-called 'hidden sevens' in the system of full-sense words of the Ukrainian language]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology: collection of scientific works*, issue 16, 8-15. (in Ukrainian).
- Ivanytska, N.L. (2016). Zmistova y formalna skladovi interpretatsiinoho polia terminiv u haluzevykh slovnnykakh suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Content and Formal Components of the Interpretive Field of Terms in the Sectoral Dictionaries of the Modern Ukrainian Literary Language]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics): a collection of scientific papers*, issue 23, 20-26. (in Ukrainian).
- Ivanytska, N.L. (2017). Poniattia – slovo- termin (na materialy pedahohichnykh terminiv) [Concept - word - term (on the material of pedagogical terms)]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*, No. 31, 28-31. (in Ukrainian).
- Kochergan, M.P. (2006). *Zahalna movoznavstvo: pidruchnyk., 2-he vyd., vypr. i dop* [General linguistics: a textbook, 2nd edition, revised and supplemented]. Kyiv: Akademiia, 464 p. (in Ukrainian).
- Kocherha, O., Rakshanova, I. (2011). Prefiksy zi znachenniam zavershenosti dii v protsesovykh terminakh [Prefixes with the meaning of completeness of action in process terms]. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series 'Problems of Ukrainian Terminology'*, No. 709, 10-13. (in Ukrainian).
- Kostusiak, N.M. (2012). *Struktura mizhrivnevnykh katehori suchasnoi ukrainskoi movy* [The structure of interlevel categories of the modern Ukrainian language]. Lutsk: Volyn National University named after Lesya Ukrainka, 452 p. (in Ukrainian).
- Kovalyk, I. (1980). *Pro linhvalni katehori, yikh vlastyvoli i vydy* [On linguistic categories, their properties and types]. *Linguistics*, No. 5, 10-13. (in Ukrainian).
- Kunch, Z.Y. (2007). *Universalnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Universal Dictionary of the Ukrainian Language]. Ternopil: Bogdan Educational Book, 848 p. (in Ukrainian).
- Lazarenko, N.I. (2019). *Profesiina pidhotovka vchyteliv u pedahohichnykh universytetakh Ukrainy v umovakh yevrointehratsii: monohrafiia* [Professional training of teachers in pedagogical universities of Ukraine in the context of European integration: a monograph]. Vinnytsia: Druk Plus LLC, 365 p. (in Ukrainian).
- Lazarenko, N.I., Ivanytska, N.L. (2018). Terminy v suchasni pedahohichni nauki [Terms in modern pedagogical science]. *Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems: a collection of scientific works*, Issue 51, 5-9. <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5357>. (in Ukrainian).
- Pavlushenko, O.P. (2022). Leksyko-semantychne pole kontseptu «chas» u zbirtsi Liny Kostenko «Rika Heraklita» [Lexical and Semantic Field of the Concept 'Time' in Lina Kostenko's Collection 'The River of Heraclitus']. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics): collection of scientific works*, issue 35, 27-36. <http://dx.doi.org/10.31652/2521-1307-2022-35-27-36>. (in Ukrainian).
- Pavlushenko, O.P. (2023). Slenhovi neolohizmy v ukrainskomu komunikatyvnomu poli periodu rosiisko-ukrainskoi viiny [Slang neologisms in the Ukrainian communicative field during the Russian-Ukrainian war]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics): collection of scientific works*, issue 37, 25-36. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-25-36> (in Ukrainian).
- Rusanivskyi, V.M. (1971). *Struktura ukrainskoho diieslova* [Structure of the Ukrainian verb]. Kyiv: Naukova Dumka, 315 p. (in Ukrainian).
- Rusanivskyi, V.M. (1988). *Struktura leksychnoi i hramatychnoi semantyky* [The structure of lexical and grammatical semantics]. Kyiv: Naukova Dumka, 240 p. (in Ukrainian).
- Sakhno, I.P., Sakhno, M.P. (1999). *Slovnnyk spoluchuvanosti sliv ukrainskoi movy (naiuzhyvanisha leksyka)* [Dictionary of compatibility of words of the Ukrainian language (the most used vocabulary)]. Dnipropetrovs'k: Dnipropetrovs'k University Press, 544 p. (in Ukrainian).

- Selivanova, O. (2010). *Linhvystychna entsyklopediia* [Linguistic encyclopaedia]. Poltava: Dovkilya-K., 844 p. (in Ukrainian).
- Shytyk, L.V. (2010). *Hramatychna systema ukrainskoi movy v aspekti teorii perekhidnosti* [Grammatical system of the Ukrainian language in the aspect of the theory of transition]. Cherkasy: Bohdan Khmelnytskyi National University, 156 p. (in Ukrainian).
- Sokolova, S.O. (2002). *Prefiksalni slovtvir diiesliv u suchasni ukrainskii movi* [Prefix word formation of verbs in the modern Ukrainian language]. Kyiv: Naukova Dumka, 283 p. (in Ukrainian).
- Sokolovska, K.P. (2002). Kartyna svitu ta iierarkhiia sem [The picture of the world and the hierarchy of families]. *Linguistics*, No. 6, 37-91. (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I.R. (1998). *Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti: monohrafiia* [Parts of speech in the semantic and grammatical aspect: a monograph]. Kyiv: Naukova Dumka, 256 p. (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I.R. (2002). Morfolohichni katehorii? Slovtvirni? Chy hramatychni mizhrivnevi? [Morphological categories? Word-formation categories? Or grammatical interlevels?] *Actual problems of Ukrainian word formation: a collection of scientific papers*. Ivano-Frankivsk: Plan, 13-18. (in Ukrainian).
- Zavalniuk, I. (2008). Struktura ta stylistychni parametry vzhvyannia skladnopryednuvalnykh konstruksii u suchasnomu ukrainskomu hazetnomu movlenni [The structure and stylistic parameters of the use of complex constructions in modern Ukrainian newspaper speech]. *Linguistic studies: a collection of scientific papers*, issue 17, 198-206. (in Ukrainian).
- Zavalniuk, I. (2016). Spetsyfika y formy vyjavu intertekstualnosti v zaholovkakh hazet Vinnychchyny [Specificity and forms of intertextuality manifestation in the headlines of Vinnytsia region newspapers]. *Problems of Humanities: collection of scientific works of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series 'Philology': collection of scientific works*, issue 38, 199-208. (in Ukrainian).
- Zavalniuk, I., Ivanitska, N. (2021). Sema ta yii varianty v iierarkhii nominatsii synonimichnykh riadiv ukrainskykh slovonazv denotativ [Seme and its variants in the hierarchy of nominations of synonymous series of Ukrainian word denotations]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics): a collection of scientific works / edited by E.B. Baran*, issue 32, 93-109. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2021-32-93-109> (in Ukrainian).
- Zavalniuk, I.Y. (2003). Syntaksychni odynytisi v movi vitchyznianskykh masmedia periodu rosiisko-ukrainskoi viiny: onovlennia zmistu y struktury [Syntactic units in the language of the national mass media of the period of the Russian-Ukrainian war: updating the content and structure]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics): a collection of scientific works*, issue 37, 120-130. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-120-130> (in Ukrainian).

Sources

- Andrukhovych, S. (2011). *Felix Austria*. Lviv: Staryi Lev Publishing House, 288 p. (in Ukrainian).
- Dovzhenko, O. (2007). *The Enchanted Desna. Film stories. Stories. Diary*. Kharkiv: Folio, 287 p. (in Ukrainian).
- Kotsiubynskyi, M. (2011). *At a high price: a short story*. Vinnytsia: State Cartographic Factory, 120 p. (in Ukrainian).
- Poetry (1999). Lina Kostenko, Oleksandr Oles, Vasyl Symonenko, Vasyl Stus. Kyiv: Nauk. Dumka, 272 p. (in Ukrainian).
- Khvylovyi, M. (2004). *Selected works*. Kharkiv: Vesta, Ranok Publishing House, 352 p. (in Ukrainian).

Abbreviations for lexicographical works

- ARMUN (2013) - *Active resources of modern Ukrainian nomination: an ideographic dictionary of new vocabulary* / E.A. Karpilovska, L.P. Kysliuk, N.F. Klymenko et al. Kyiv: KMM LLC, 416 p. (in Ukrainian).
- LDMUL (2004) - *Large Dictionary of the Modern Ukrainian Language* / compiled and edited by V.T. Busela. Kyiv; Irpin: Perun Publishing House, 1440 p. (in Ukrainian).
- MDFW (2006) - *Modern Dictionary of Foreign Words. About 20 thousand words and phrases* / compiled by O.I. Skopenko, T.V. Tsymbaliuk. Kyiv: Dovira, 787 p. (in Ukrainian).
- DUL (2012) - *Dictionary of the Ukrainian language* / ed. by V.V. Nimchuk and others. Kyiv: Prosvita Publishing House, 1320 p. (in Ukrainian).
- UL (2007) - *Ukrainian language: an encyclopaedia* / ed. by V.M. Rusanivskyi, O.O. Taranenko (co-chairs) and others. Kyiv: Bazhan Ukrainian Encyclopaedia, 854 p. (in Ukrainian).
- ULSDLT (2001) - *Ukrainian language. A short dictionary of linguistic terms* / S.Y. Yermolenko, S.P. Bybyk, O.I. Todor. Kyiv: Lybid, 224 p. (in Ukrainian).

Автор

Ніна Іваницька, доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови
e-mail: nina.ivanytska@vspu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-8111-3645>

Author

Nina Ivanytska, Doctor of Science in Philology, Full
Professor of the Department of the Ukrainian Language
e-mail: nina.ivanytska@vspu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-8111-3645>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that she has no conflict of
interest

УДК 811.111'4-13:336.711(410)
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-05

Дискурсивні маркери в корпоративних звітах про зміну клімату Банку Англії: кількісний аналіз

Олександр Капранов <https://orcid.org/0000-0002-9056-331>

NLA Коледж в Осло, Норвегія

Надійшла до редакції: 11.11.2024 • Схвалено до друку: 29.11.2024

Анотація

Зміна клімату є однією з фундаментальних проблем, з якою стикається людство і яку потрібно розв'язувати (Gjerstad & Fløttum, 2021; Капранов, 2022). Одним із шляхів подолання негативних наслідків кліматичних змін є інформування громадськості та інших зацікавлених сторін про заходи щодо їх пом'якшення. Варто зазначити, що фінансові установи, зокрема Банк Англії, який вважають провідною фінансовою установою в усьому світі, систематично ознайомлюють суспільство із заходами, які вони вживають для пом'якшення та/або покращення кліматичних змін. Однак важливо з'ясувати, що саме фінансові установи роблять для пом'якшення поточної кліматичної кризи та в який спосіб вони забезпечують поінформованість громадськості щодо власної діяльності, спрямованої на розв'язання проблем, зумовлених зміною клімату. З огляду на це **метою** статті є ідентифікація та кількісна оцінка найпоширеніших дискурсивних маркерів (ДМ) у корпоративних звітах щодо зміни клімату, опублікованих Банком Англії. У дослідженні застосовано кількісну **методологію** частотного аналізу за допомогою комп'ютерної програми AntConc (Anthony, 2022). Зокрема, оброблено частоту ДМ у корпусі звітів Банку Англії про зміну клімату, опублікованих з 2020 до 2024 року. Крім того, дані, зібрані AntConc (Anthony, 2022), опрацьовано в статистичному пакеті для соціальних наук SPSS версії 20.0 (IMB, 2011), щоб обчислити середні значення та стандартні відхилення ДМ. Результати кількісного аналізу засвідчують, що найпоширенішими ДМ у корпусі є *and*, *as* і *such*. Результати інтерпретовано крізь призму підходу до ДМ, сформульованого Фрейзером (Fraser, 2015), який розглядає три типи ДМ: (I) контрастивний, (II) імплікативний та (III) детальний. Відповідно до класифікації Фрейзера (Fraser, 2015) результати дослідження вказують на те, що типи детальних й імплікативних ДМ трапляються в аналізованому корпусі часто, тоді як контрастивні ДМ – спорадично. Ці висновки тлумачаться в дослідженні як прагматична стратегія Банку Англії, що полягає в роз'ясненні, коментуванні та конкретизації контенту, пов'язаного зі зміною клімату, а також у наданні непрямой інформації про це, часто не покликаючись на контрастивні дискурсивні засоби, такі як контрастивні ДМ (наприклад, *but*). **Новизна дослідження** полягає у вивченні феномену частоти ДМ у звітах про зміну клімату Банком Англії. **Актуальність** дослідження зумовлена потребою аналізу численних викликів, із якими стикається соціум, а отже й корпорації (Капранов, 2022, 2023) через кліматичні зміни, а також реакції Банку Англії, що виявляється лінгвістично та дискурсивно, до того ж із використанням ДМ. Це слугує прикладом того, як провідні фінансові установи можуть боротися зі зміною клімату. Отож результати цього дослідження можуть слугувати орієнтиром для **подальших досліджень** найкращих практик комунікації щодо зміни клімату англійськими корпоративними та фінансовими суб'єктами.

Ключові слова: корпоративний дискурс, дискурс про зміну клімату, комп'ютерне дослідження, дискурсивні маркери

UDC 811.111'4-13:336.711(410)
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-05

Discourse markers in corporate disclosures on climate change by The Bank of England: A quantitative analysis

Oleksandr Kapranov <https://orcid.org/0000-0002-9056-331>

NLA University College, Oslo, Norway

Received: 11.11.2024 • Accepted: 29.11.2024

Abstract

The issue of climate change is one of the fundamental problems that the humanity faces and needs to overcome (Gjerstad & Fløttum, 2021; Kapranov, 2022). One of the ways of overcoming the negative consequences of climate change is to inform the public at large and other relevant stakeholders of the measures to mitigate it. In this regard, it should be observed that financial institutions and, in particular, The Bank of England, which is considered a leading financial institution worldwide, inform their stakeholders of the measures they undertake in climate change mitigation and/or amelioration. Importantly, however, it is pivotal to examine what financial institutions do in order to mitigate the current climate crisis and how they communicate their climate change-related activities to the stakeholders. In this light, the article presents a quantitative study whose **purpose** is to identify and quantify the most frequent discourse markers (further – DMs) in corporate disclosures on the issue of climate change published by The Bank of England. To that end, the study employs a quantitative **methodology** of the frequency analysis afforded by the computer program AntConc (Anthony, 2022). The program is applied to a corpus of The Bank of England's climate change disclosures published from 2020 to 2024 in order to calculate the frequency of the occurrence of DMs. In addition, the data garnered by AntConc (Anthony, 2022) are processed in Statistical Package for Social Sciences (SPSS) version 20.0 (IMB, 2011) in order to calculate means and standard deviations of the DMs under consideration. The results of the quantitative analysis show that the most frequent DMs in the corpus are and, as, and such. **The results** are further interpreted in the study through the prism of the approach to DMs formulated by Fraser (2015), who considers the following three types of DMs, namely (I) contrastive, (II) implicative, and (III) elaborative. Informed by Fraser's (2015) classification of DMs, the results of the study indicate that the types of elaborative and implicative DMs occur frequently, whilst the occurrence of the contrastive DMs is infrequent in the corpus. These findings are interpreted in the study as a pragmatic strategy of The Bank of England that consists in clarifying, commenting, and specifying climate-change related content, as well as providing indirect information about it rather than communicating climate change-related issues by means of referring to contrastive discursive devices, such as the contrastive DMs (for instance, but, however, yet, etc.). **The novelty** of the study consists in investigating an under-researched phenomenon of the frequency of DMs in climate change disclosures by The Bank of England. **The relevance** of the study is as follows. The issue of climate change poses innumerable challenges that are experienced by ordinary people as well as corporate actors (Kapranov, 2022, 2023) and the way The Bank of England reacts to this issue linguistically and discursively, inclusive of the use of DMs, provides an example of how climate change can be addressed by the leading financial institutions. The results of the present study, therefore, can serve as a direction for **future research** into the best practices of climate change communication by Anglophone corporate and financial actors.

Keywords: corporate discourse, climate change discourse, computer-assisted study, discourse markers

---

Introduction. The corporate world has embraced the need to address the issue of climate change in its communication with the public at large, government bodies, and other stakeholders (Kapranov, 2015a, 2015b; O'Brien, 2012). In corporate discourse, there seems to be a tacit understanding of the necessity to include the issue of climate change into corporate annual reports and disclosures (Hope, 2024; Vestrelli et al., 2024). The inclusion of the issue of climate change into corporate disclosures forms part of the currently prevailing practice of business communication in the Anglophone world (Kapranov, 2017; Shil & Chowdhury, 2018). In this regard, it should be noted that in the United Kingdom (the UK), for instance, the presence of climate change disclosures in corporate portfolios is welcomed by stakeholders and, in particular, potential investors (Jackson & Bailey, 2024; Nowiski, 2018). In this light, it is of paramount importance to elucidate how a corporate actor (for instance, an international bank) communicates the issue of climate change in its corporate disclosures by linguistic and discursive means (Alexander, 2010). On this note, it should be observed that the use of lexico-grammatical, discursive (e.g., discourse markers), and rhetorical means of language plays an important role in corporate communication and, particularly, in corporate disclosures on the issue of climate change (Bhatia, 2023; Fuoli, 2018; Kapranov, 2018a).

Currently, however, little is known about the frequency of the occurrence and pragmatic use of discourse markers (thereafter – DMs) in climate change disclosures by corporate actors (Kapranov, 2018b). Furthermore, there are no published research studies on the frequency and use of DMs in climate change disclosures by The Bank of England, the UK's central bank, which is considered a flagship bank in the Anglophone financial world (Bailey, 2024). In light of the insufficient scholarship on the issue, this article presents a quantitative computer-assisted study that aims to establish the most frequent DMs in a corpus of climate change disclosures published by The Bank of England. Specifically, the study is guided by the following research question (RQ):

RQ: What are the most frequent DMs in the corpus of climate change disclosures published by The Bank of England from 2020 to 2024?

The novelty of the study consists in establishing the most frequently occurring DMs that are used in climate change disclosures by The Bank of England, one of the leading financial institutions in the world. The relevance of the study is manifested by its applicability to conduct further research on corporate disclosures (for instance, annual reports) on the issue of climate change. Moreover, it can be argued that climate change disclosures by The Bank of England represent the best practices in the financial and business sector worldwide (Aversa, 2023). Consequently, the findings of the study may be of relevance to corporate actors and the public at large, who are interested in the way the issue of climate change is communicated in corporate and financial types of discourse.

Further, the article is organised in the following manner. First, an outline of theoretical considerations associated with the genre of corporate disclosures is presented. Second, a review of prior research on DMs in corporate discourse is given. Third, the present study is introduced and discussed. Finally, the article is concluded with the summary of the major findings and their implications.

The genre of corporate disclosures: Theoretical considerations. A corporate disclosure can be defined as a document, which is available in print and/or online, whose aim is to make corporate information concerning an issue (e.g., company performance) known to the stakeholders (Cormier et al., 2009). Traditionally, corporate disclosures have been regarded as “the publication of financial results, annually or quarterly, by publicly listed companies in order to fulfill what is a legal requirement in many countries” (Bruce, 2014, p.1). Furthermore, corporate disclosures may involve a public release of data on financial, social and/or environmental issues “that is likely to have an impact on the company's competitive performance” (Williams, 2008, p. 237). It also should be remarked that a corporate disclosure can be problematised as an umbrella term that is comprised of financial documents, annual reports, and specialised corporate documentation made public (Camiciottoli, 2013; Hyland, 1998a; Yeung, 2007).

In light of the above, corporate disclosures can be seen metaphorically as the pulse of corporate discourse (Bhatia, 2008, p. 167), given that they reflect a corporation's indices of its current and past

performance, known and potential problems, as well as a possible outlook on its future activities (Camiciottoli, 2010, 2013). In conjunction with Bhatia's (2008) metaphor of corporate disclosures, the notion of corporate discourse should be spelt out in more detail. Following Breeze (2015, 2018), corporate discourse is regarded as a set of social and discursive practices that are organised in a system, which involves a common ideological grounding and a number of preferred discursive means, which manifest the membership in a structured system of corporate relationships (Jaworska, 2020). Furthermore, Bhatia (2008) suggests that the genre of corporate disclosures does not only involve what he refers to an informing-and-reporting function, but also comprises a promotional function, which is manifested by the discursive means of presenting the corporation in a favourable light to the public at large (Bhatia, 2008, p.168).

Furthermore, it is posited that the genre of corporate disclosures is comprised of (i) a discursive dimension and (ii) professional practices associated with corporate culture (Qian, 2020). As far as the discursive dimension of the genre of corporate disclosures is concerned, it is argued to involve a genre-specific lexicon and a rhetorical structure of textual moves. According to Swales (2004, p. 228), a move is "a discoursal or rhetorical unit that performs a coherent communicative function". The rhetorical moves in a corporate disclosure are argued to correspond, roughly, to its respective sections, for instance, *Information about the Company*, *Financial Review*, and *Shareholder Information* (Camiciottoli, 2013, p. 14). Obviously, the number of rhetorical moves is not limited to the aforementioned ones. For instance, it has been established in the prior studies that British corporations may typically employ up to 16 moves in their disclosures (Ruiz-Garrido et al., 2011), one of which, however, is seen as a given in corporate communication. In conjunction with the moves in corporate disclosures, Camiciottoli (2013, p. 14) demonstrates that a typical corporate disclosure involves a rather stable and recurrent move, namely the Chairperson's (Chairman's) statement, which is normally found in annual reports. Specifically, the Chairperson's statement is "designed to put the company in a positive light" (ibid.)

It follows from the abovementioned characteristics of the genre of corporate disclosures that they involve, inter alia, professional corporate

practices, corporate identity construction, corporate awareness, and corporate values (Qian, 2020). As far as the role of corporate identity in the genre of corporate disclosures is concerned, Hyland (1998a) posits that an important pragmatic aim of corporate disclosures consists in influencing the stakeholders and projecting a corporation's positive image. In particular, this aim is deemed to be achieved by metadiscursive means, which, according to Hyland (1998a), manifest the corporation's linguistic and rhetorical presence in the text of a disclosure. More specifically, Hyland (1998a) argues that the genre of corporate disclosures is characterised by a pragmatic intention of showcasing the corporation's rational, credible and affective appeals.

In addition to the pragmatic functions (Hyland, 1998b; Qian, 2020), the genre of corporate disclosures is argued to involve a number of genre-specific lexical features (Camiciottoli, 2013; Di Ferrante, 2021). In particular, it has been found that personal pronouns, possessive forms of nouns, possessive adjectives, plural forms of nouns, as well as formulaic phrases form part of a typical corporate disclosure by a British corporation (Camiciottoli, 2013; Garzone, 2020).

Having outlined some of the essential characteristics of the genre of corporate disclosures, let us proceed to a review of prior studies on DMs in corporate discourse.

A review of prior studies on DMs in corporate discourse. Prior to proceeding to the present review of prior studies on DMs in corporate discourses, let us elucidate, rather briefly, some of the general premises associated with DMs. In linguistics and discourse studies, DMs are considered a phenomenon that is not easy to define (Kapranov, 2016, 2019; Povolná, 2012). In this regard, it is noted that whereas there are multiple definitions of DMs, "there has been considerable debate on what counts and does not count as a discourse marker" (Fraser, 2015). The linguistic debates on the essence of DMs could be ascribed to the fact that they do not seem to belong exclusively to only one grammatical category (Furkó, 2013). Furthermore, DMs are argued to (i) function differently in different linguo-pragmatic contexts and (ii) exhibit multiple pragmatic and discursive dimensions, which are, largely, context-dependent (Bazzanella & Miecznikowski, 2009).

From the point of view of pragmatics and text semantics, DMs are thought to play a significant metadiscursive role. On this note, it should be

mentioned that metadiscourse is defined as “text tokens that do not contribute to the propositional development of a text but which guide or direct readers to how they should understand, evaluate, and respond to that information” (Hyland, 1998a, p. 225). In this light, the metadiscursive role of DMs consists in pointing explicitly to textual boundaries in the schematic text structure by introducing shifts and/or preparing for the next step in the argument (Hyland, 1998b, pp.442-443). In terms of the text boundaries, DMs are problematised to occur on their edge, where they (i) signal the presence of discursive boundaries per se and (ii) point to a change in topic (Hyland, 1998b). The critical function of DMs involves the marking of a boundary either in written or oral modes (Schiffrin, 1987, 2005). In this regard, Schiffrin, as well as Fox Tree (2015) demonstrate that DMs typically occur at the boundaries of a phonetic word in oral discourse or, according to Fraser (2015), between two clauses in written discourse. More specifically, Fraser (2015, p. 48) posits that DMs are lexical expressions with no semantic value per se, which typically occur in the clause-initial position in a “clause + clause” combination, in which they signal a semantic relationship between the two clauses.

It should be noted, however, that whereas the definition of DMs by Fraser (2015) has gained currency in academic writing, DMs have been traditionally regarded in corporate discourse as metadiscursive means (Liu & Zhang, 2021). In this regard, Hyland (1998a) contends that DMs as metadiscursive means help streamline the information flow in corporate discourse by directing the interlocutors to the desirable way they should react to the discursive topic at hand. Moreover, Hyland (1998a) indicates that DMs in corporate discourse may play such metadiscursive functions as (I) logical connectives, which manifest semantic relations between clauses (e.g., *in addition*), (II) sequencers, which denote some sort of sequencing in the text (e.g., *first/firstly*), (III) frame markers, which point to discursive stages in the text (e.g., *repeatedly*), (IV) endophoric markers, which refer to information in textual parts (e.g., *see above*), and (V) code glosses, which facilitate the understanding of the text (e.g., *in other words*).

In contrast to Hyland (1998a), Camiciottoli (2010, p. 656) regards the metadiscursive roles of DMs differently. In particular, she argues that DMs in corporate discourse may play the following range

of roles: (I) additive (e.g., *in addition*), (II) contrastive (e.g., *however*), and (III) resultative (e.g., *therefore*). Camiciottoli (2010) posits that corporate disclosures make use of the DMs that are typically associated with a formal register of the English language. For instance, she argues that the DM *however* is more likely to be used in a corporate disclosure in contrast to the analogous DM *but*, which is normally associated with a neutral register of English. It follows from Camiciottoli (2010) that DMs, which are related to the formal register of English, seem to play a crucial rhetorical function in corporate discourse, assuming that they facilitate the creation of a positive corporate image in corporate disclosures. In line with Camiciottoli (2010), corporate discourse by The Royal Dutch Shell has been found to be marked by DMs that pertain to the formal register of the English language (e.g., *therefore*). These DMs are used by The Royal Dutch Shell in order to portray it as an authoritative and trustworthy corporate actor (Kapranov, 2016).

It is worth mentioning that a similar contention is present in a relatively recent study conducted by Hussain, Ali, Kasim, and Jalaluddin (2020), who indicate that DMs partake in the rhetorical structure of corporate annual reports in terms of conveying and supporting a positive corporate image. Furthermore, it is argued that the rhetorical role of DMs in corporate discourse is associated with humanising the corporate image (Rajandran, 2019). In this regard, it has been found that the DM *and* appears to be used rhetorically in order to facilitate the effect of presenting international corporations (for instance, British Petroleum) as an equal partner in the triangle “society – energy sector – BP” (Kapranov, 2016). Identically to the use of the DM *and* in BP’s corporate discourse, the DM *and* performs a similar pragmatic function in corporate discourse by The Royal Dutch Shell (Kapranov, 2018a, 2018b).

Having outlined the definition and use of DMs in corporate discourse, let us proceed to the present study, whose aim is to shed light onto the frequency of the occurrence of DMs in corporate disclosures on climate change by The Bank of England.

The present study: Its corpus, methodology, results, and discussion. Prior to proceeding to the study, it seems pertinent to reiterate that the term DM has different meanings for different groups of researchers (Fraser, 1999, p. 932). Besides, as already been mentioned in the

article, there is no single and generally accepted definition of DMs (Hyland, 1998a). Taking these arguments into consideration, the present study is guided by the definition and classification of DMs proposed by Fraser (2015, p. 48). His approach to DMs seems to be well-suited to analysing corporate discourse in its written mode. It should be emphasised that Fraser (2015) problematises DMs as lexical expressions that occur in a sentence-initial position in the combination of two clauses (i.e., clause 1 and clause 2) and signal a semantic relationship between the two clauses. Furthermore, Fraser (2015) distinguishes the following three types of DMs: (I) contrastive (for instance, *alternatively, but, conversely, despite that, in contrast, instead, nevertheless, on the other hand, on the contrary, rather, still, yet*); (II) implicative (to illustrate, *accordingly, all in all, as a conclusion, as a consequence, as a result, consequently, for that reason, given that, hence, so, then, therefore, thus*)

and (III) elaborative (e.g., *and*). The author of the study subscribes to Fraser's (2015) definition and classification of DMs.

As already mentioned in the introductory part of the article, the aim of the study is to identify the most frequent DMs in the corpus of climate change disclosures published by The Bank of England from 2020 to 2024 (see the RQ of the study). To specify, the corpus of the study involves climate change disclosures published by The Bank of England from 2020 to 2024.

The corpus was collected in the following manner. First, each respective climate change disclosure was accessed on the official homepage of The Bank of England at <https://www.bankofengland.co.uk/>. Second, each respective climate change disclosure was downloaded and converted to a Word file in order to calculate the descriptive statistics of the corpus (see Table 1 below).

Table 1. The Descriptive Statistics of the Corpus

No	Descriptive Statistics	Value
1	The total number of climate change disclosures	5
2	The total number of words	93 612
3	Mean words	18 722.4
4	Standard deviation words	5 035.9
5	Minimum words	11 140
6	Maximum words	25 334

The corpus was analysed in the computer program AntConc version 4.0.11 (Anthony, 2022). The program searched for DMs in each file. Then, the results of the corpus analysis in AntConc (Anthony, 2022) were manually re-examined again in order to check for omissions and misclassifications. Perhaps, the manual examination of the corpus should be discussed in more detail. In this regard, the following two sentences should be considered: (a) "All of them, *but* climate change will affect them in different ways." (Thuiller, 2007, p. 550) and (b) "We need a global climate observing system, *but* only parts of it exist." (Karl & Trenberth, 2003, p. 1719). Given that *but* in (a) did not liaise two clauses, it was not considered a DM. In contrast, however, *but* in (b)

was regarded as a DM, because it was employed in order to join two clauses, clause 1 (e.g., "We need a global climate observing system") and clause 2 (e.g., "only parts of it exist"). The manual analysis of the corpus proceeded in the way as outlined above. Finally, the frequencies of the occurrence of DMs in the corpus were processed in the software program Statistical Package for Social Sciences (SPSS) version 20.0 (IBM, 2011) in order to compute the total number of DMs in absolute values, their means and standard deviations.

The results of the corpus analysis indicate that there are 3 388 DMs (mean = 86.9, standard deviation = 263.5) in the corpus. The DMs are summarised in Table 2, in which they are presented in alphabetical order.

Table 2. The Results of the Corpus Analysis

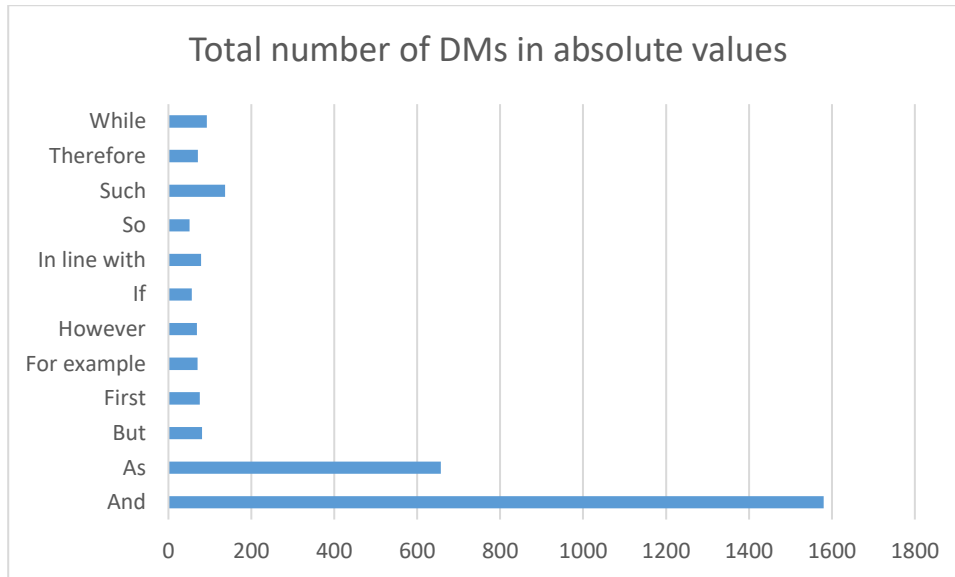
№	DMs	Total Number	Mean	Standard Deviation
1	<i>Accordingly</i>	1	0	0
2	<i>According to</i>	10	2.0	1.4
3	<i>Additionally</i>	2	1.0	0
4	<i>Alongside</i>	27	5.4	1.4
5	<i>Also</i>	21	4.2	1.5
6	<i>Although</i>	33	6.6	3.0
7	<i>And</i>	1580	316	61.4
8	<i>As</i>	657	131.4	45.7
9	<i>Because</i>	34	6.8	2.8
10	<i>But</i>	81	16.2	3.7
11	<i>By coincidence</i>	1	0	0
12	<i>Consequently</i>	8	2.0	0.7
13	<i>Conversely</i>	4	1.3	0.5
14	<i>Even</i>	17	3.4	1.9
15	<i>Finally</i>	2	1.0	0
16	<i>First</i>	76	15.2	3.9
17	<i>For example</i>	70	14.0	2.9
18	<i>For instance</i>	5	1.7	0.9
19	<i>Furthermore</i>	7	3.5	0.5
20	<i>However</i>	69	13.8	5.9
21	<i>If</i>	56	11.2	2.5
22	<i>In addition</i>	32	6.4	3.9
23	<i>In general</i>	6	3.0	2.5
24	<i>In line with</i>	79	15.8	6.8
25	<i>In particular</i>	12	3.0	1.7
26	<i>In turn</i>	12	3.0	1.9
27	<i>Just</i>	14	2.8	1.5
28	<i>Nevertheless</i>	2	1	0
29	<i>Overall</i>	42	8.4	3.9
30	<i>Second</i>	23	4.6	2.3
31	<i>Similarly</i>	4	1.3	0.5
32	<i>So</i>	51	10.2	2.9
33	<i>Such</i>	137	27.4	11.0
34	<i>Then</i>	17	4.3	2.5
35	<i>Therefore</i>	71	14.2	5.4
36	<i>Third</i>	13	2.6	0.8
37	<i>Unsurprisingly</i>	3	1.5	0.5
38	<i>While</i>	93	18.6	9.6
39	<i>Yet</i>	16	3.2	2.7

Now, let us discuss the results that are summarised in Table 2 in light of the RQ in the study, which aims to identify the most frequent DMs in the corpus. It follows from Table 2 that there are, approximately, two groups of DMs in the corpus. The first group is comprised of the low occurring DMs, that is those DMs whose occurrence is below

50. These DMs are *accordingly*, *according to*, *additionally*, *alongside*, *also*, *although*, *because*, *by coincidence*, *consequently*, *conversely*, *even*, *finally*, *for instance*, *furthermore*, *in addition*, *in general*, *in particular*, *in turn*, *just*, *nevertheless*, *overall*, *second*, *similarly*, *then*, *third*, *unsurprisingly*, and *yet*. The second group of DMs, however, is

composed of the DMs with the frequency of the occurrence surpassing 50. These frequently occurring DMs are *and*, *as*, *but*, *first*, *for example*, *however*, *if*, *in line with*, *so*, *such*, *therefore*, and *while*. If we regard the frequencies of the aforementioned DMs in their entirety in the corpus, it is evident that *and* (total number = 1580), *as* (total

number = 657), and *such* (total number = 137) have the highest occurrence. This finding is further illustrated by Figure 1, which summarises the frequency of the occurrence of *and*, *as*, and *such* against the backdrop of other frequently occurring DMs in the corpus.

Figure 1. The total Number of the Most Frequent DMs in the Corpus

Let us discuss the most frequent DMs *and*, *as*, and *such*. The fact that *and* and *as* are the most frequent DMs in the corpus (see Table 2 and Figure 1) is, perhaps, not at all surprising, given that they form a recurrent feature of corporate disclosures and corporate annual reports (Camiciottoli, 2013; Kapranov, 2016). In this regard, it should be mentioned that the literature in corporate discourse posits that the DM *and*, in particular, has been found to occur frequently in corporate communication (Camiciottoli, 20103; Hyland, 1998b, Kapranov, 2018b). The frequency of the occurrence of the DM *and* in the present corpus is further illustrated by excerpts (1) below.

(1) At a management level, the Bank's climate work is led by two Deputy Governors: Sarah Breeden (Deputy Governor, Financial Stability) covers the Bank's policy functions *and* Ben Stimson (Deputy Governor, Chief Operating Officer) covers the Bank's physical operations. (The Bank of England, 2024).

We can observe that in (1) the DM *and* joins two declarative clauses that manifest a parallel construction "Name, Surname + covers 1" and "Name, Surname + covers 2". We may argue that in

(1), the DM *and* exhibits its prototypical function of arranging parts and/or particular details that add more information to the proposition. Similarly to the most frequent DM *and*, the DM *as* is amply reported in the literature on corporate communication (Camiciottoli, 2013; Hussain et al., 2020; Hyland, 1998b, Kapranov, 2016). In the present corpus, the DM *as* is employed, mostly, in the manner that is illustrated by excerpt (2).

(2) To respond to the broad range of climate-related risks (climate risks) to its core monetary and financial stability mission in an effective and strategic manner, the Bank has designated climate change as one of its seven strategic priorities covering the four-year period to February 2025. (The Bank of England, 2023).

In (2), the DM *as* could be argued to play a pragmatic role of characterising and implicating further information that should be inferred and/or understood. Such a pragmatic role of the DM *as* is reported in the prior study by Kapranov (2016). Furthermore, the present finding seems to provide support to Kapranov (2016), who indicates that the DM *as* occurs frequently in corporate annuals reports on the issue of climate change.

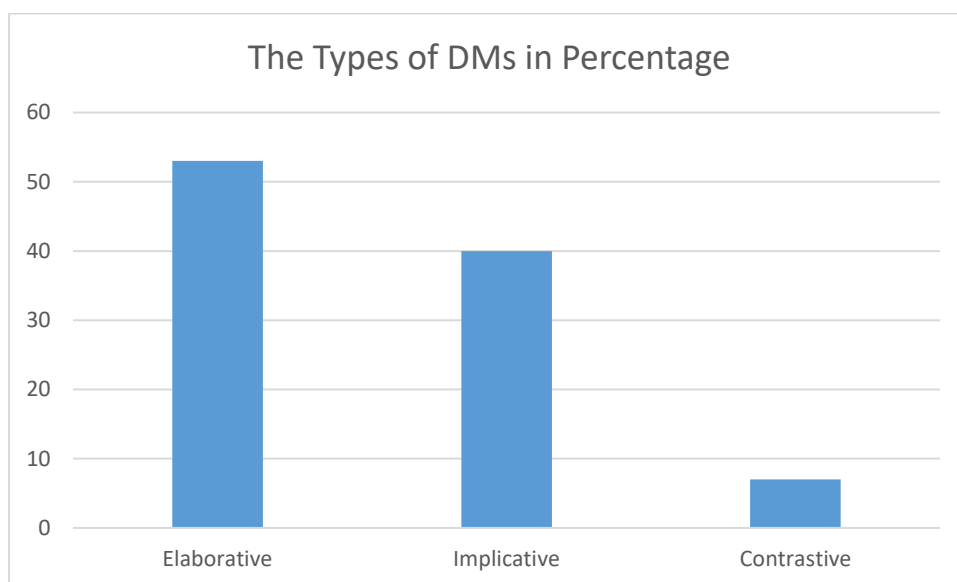
Whilst the frequent occurrence of *and* and *as* is routinely reported in the literature on corporate discourse (Camiciottoli, 2013; Hussain et al., 2020; Hyland, 1998b; Kapranov, 2018b), a relatively high frequency of the occurrence of the DM *such* is not mentioned in the prior studies (Hussain et al., 2020; Hyland, 1998b; Kapranov, 2016; Rajandran, 2019). Judging from the present corpus, we may argue that the frequency of the occurrence of *such* in climate change disclosures by The Bank of England could be accounted by its pragmatic role that consists in providing and specifying information, which is provided in the dependent clause, as evident from excerpt (3).

(3) Climate change and the transition to net-zero emissions present both risks and opportunities for individual institutions and the wider economy and financial system. The disclosure of these risks and opportunities is therefore essential for consumers, investors, businesses and policymakers to make better informed decisions, such as where to spend their money, how to manage their risks, and how to design effective climate policies. (The Bank of England, 2022).

To reiterate, *such* as a highly frequent DM is not reported in the literature on corporate discourse.

Consequently, in light of the prior studies, we may assume that this finding is novel and could be argued to constitute a micro-discursive feature that is, perhaps, typical of the discursive space of The Bank of England.

Having discussed three most frequent DMs in the corpus (i.e., *and*, *as*, and *such*), let us direct our discussion to the frequency of the types of DMs, which, according to Fraser (2015) fall into the following groups: (i) contrastive (e.g., *but*), (ii) implicative (e.g., *so*), and (iii) elaborative (e.g., *and*). Judging from the data analysis, the type of elaborative DMs is characterised by the highest frequency of the occurrence in the corpus (number = 1 793, mean = 199.2, standard deviation = 488.8). In terms of the frequency of the occurrence, the elaborative DMs in the corpus are followed by the implicative DMs (number = 1 356, mean = 64.6, standard deviation = 137.0). Finally, the type of contrastive DMs is the least frequent in the corpus (number = 239, mean = 26.6, standard deviation = 27.6). These findings are further illustrated by Figure 2, which exemplifies the frequency of the occurrence of contrastive, elaborative, and implicative DMs in percentage to the total number of DMs (i.e., number = 3 388).

Figure 2. The Types of DMs in Percentage

We can observe in Figure 2 that the types of elaborative and implicative DMs occur frequently, whilst the occurrence of the contrastive DMs is infrequent in the corpus. These findings are suggestive of the pragmatic strategy of The Bank of

England, which, arguably, consists in clarifying, commenting, and specifying climate-change related content, as well as providing indirect information about it rather than communicating climate change-related issues by means of referring to contrastive

discursive devices, such as the contrastive DMs (for instance, *but*, *however*, *yet*, etc.). It can be assumed that a low frequency of the occurrence of the contrastive type of DMs may manifest a conscious pragmatic choice by The Bank of England's content writers, who are responsible for writing The Bank's climate change disclosures. Indeed, it is inferred from the present findings that The Bank of England's climate change disclosures seem to be characterised by the discursive tonality that seeks to (I) liaise with the stakeholders and the public at large and (II) inform the stakeholders and other actors. Presumably, this pragmatic strategy of climate change communication is conditioned by The Bank of England's overall goal to avoid possible cases of confrontation and misinterpretation of its climate change-related goals. Instead, The Bank of England, seemingly, prioritises the choice of the DMs that are associated with providing, specifying and elaborating upon The Bank's climate change-related communication.

Conclusions. The article presents a computer-assisted quantitative study that seeks to identify and discuss the most frequent DMs (i.e., discourse markers) in the corpus of climate change disclosures that are published by The Bank of England, one of the leading financial institutions on the world. By means of applying a quantitative computer-assisted research methodology, the study has established that climate change disclosures by The Bank of England are characterised by the frequently occurring DMs *and*, *as*, and *such*. Whereas the high frequency of the occurrence of the DMs *and* and *as* is reported in the literature, the present study has revealed a novel finding, which consists in a relatively high frequency of the occurrence of the DM *such*. Furthermore, the study demonstrates that The Bank of England appears to employ frequently such types of DMs as elaborative and implicative, which are associated with the pragmatic strategy of providing, specifying and

elaborating upon The Bank of England's climate change-related communication with its stakeholders and other actors. Moreover, the results of the study show that the contrasting type of DMs is characterised by the low frequency of the occurrence. This finding is interpreted in the study as The Bank of England's pragmatic strategy of avoiding possible comparisons and staying away from contrasting its climate change-related strategies with, for instance, other financial institutions.

It can be concluded that climate change disclosures by The Bank of England are characterised by the prevalence of the DMs *and*, *as*, and *such*, which are employed in order to provide its stakeholders with The Bank's stance on climate change and inform them of The Bank's measures of climate change mitigation and amelioration in an inobtrusive and informative manner that circumvents contrast, comparison and, potentially, conflict. These findings lend direct support to the prior studies on corporate discourse, which posit that linguistic and discursive means are amply employed by Anglophone corporate actors in order to avoid reputational losses and strive to present themselves positively (Bhatia, 2008; Camiciottoli, 2013; Hyland, 1998a; Yeung, 2007).

Finally, it should be summarised that the issue of climate change poses innumerable challenges that are experienced by ordinary people as well as corporate actors (Kapranov, 2022, 2023) and the way The Bank of England reacts to this issue linguistically and discursively, inclusive of the use of DMs, provides an example of how climate change can be addressed by the leading financial institutions. The results of the present study, therefore, can serve as a direction for future research into the best practices of climate change communication by Anglophone and, perhaps, non-Anglophone corporate actors.

Primary sources

<https://www.bankofengland.co.uk/>

Acknowledgements

The author is appreciative of the editors and reviewers for their insightful comments on the article draft.

References

Alexander, R. (2010). *Framing Discourse on the Environment: A Critical Discourse Approach*. New York: Routledge.

- Anthony, L. (2022). AntConc Version 4.0.11. Tokyo: Waseda University.
- Aversa, D. (2023). Climate change and climate-related financial disclosures in the banking sector. *Risk Governance and Control: Financial Markets & Institutions*, 13(1), 70-94. <https://doi.org/10.22495/rgcv13i1p6>.
- Bailey, D. (2024). 'Building back better' or sustaining the unsustainable? The climate impacts of Bank of England QE in the Covid-19 pandemic. *British Politics*, 19(1), 134-153.
- Bazzanella, C., & Miecznikowski, J. (2009). Central/peripheral functions of allora and 'overall pragmatic configuration': a diachronic perspective. In M.-Br. Mosegaard Hansen & J. Visconti (eds.) *Current Trends in Diachronic Semantics and Pragmatics* (pp. 107-121). Bingley: Emerald.
- Bhatia, V. K. (2008). Towards critical genre analysis. In V. Bhatia, J. Flowerdew, & R. H. Jones (eds.) *Advances in Discourse Studies* (pp. 176-187). London: Routledge.
- Bhatia, V. K. (2023). Critical genre analysis of professional discourse. In M. Handford & J. P. Gee (eds.) *The Routledge Handbook of Discourse Analysis* (pp. 358-372). London: Routledge.
- Breeze, R. (2015). *Corporate Discourse*. London: Bloomsbury.
- Breeze, R. (2018). Researching evaluative discourse in Annual Reports using semantic tagging. *Ibérica*, (35), 41-66.
- Bruce, I. (2014). Enacting criticality in corporate disclosure communication: The genre of the fund manager commentary. *International Journal of Business Communication*, 51(4), 315-336. <https://doi.org/10.1177/2329488414525441>.
- Camiciottoli, B. C. (2010). Discourse connectives in genres of financial disclosure: Earnings presentations vs. earnings releases. *Journal of Pragmatics*, 42(3), 650-663. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2009.07.007>.
- Camiciottoli, B. (2013). *Rhetoric in Financial Discourse: A Linguistic Analysis of ICT-Mediated Disclosure Genres*. Amsterdam: Rodopi.
- Cormier, D., Ledoux, M. J., & Magnan, M. (2009). The use of Web sites as a disclosure platform for corporate performance. *International Journal of Accounting Information Systems*, 10(1), 1-24. <https://doi.org/10.1016/j.accinf.2008.04.002>.
- Di Ferrante, L. (2021). Transitioning between small talk and work talk through discourse markers: Evidence from a workplace spoken corpus. *Brno Studies in English*, 47(2), 7-30. <https://doi.org/10.5817/BSE2021-2-2>.
- Fox Tree, J. E. (2015). Discourse markers in writing. *Discourse Studies*, 17(1), 64-82. <https://doi.org/10.1177/1461445614557758>.
- Fraser, B. (1999). What are discourse markers? *Journal of Pragmatics*, 31, 931-952. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(98\)00101-5](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(98)00101-5).
- Fraser, B. (2015). The combining of discourse markers – A beginning. *Journal of Pragmatics*, 86, 48-53. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2015.06.007>.
- Fuoli, M. (2018). Building a trustworthy corporate identity: A corpus-based analysis of stance in annual and corporate social responsibility reports. *Applied Linguistics*, 39(6), 846-885. <https://doi.org/10.1093/applin/amw058>.
- Furkó, B.P. (2013). The functional spectrum of pragmatic markers in political news interviews and celebrity interviews. *Topics in Linguistics*, 11, 13-21.
- Garzone, G. (2020). *Sharing Professional Knowledge on Web 2.0 and Beyond: Discourse and Genre*. Mialno: Edizioni Universitarie.
- Gjerstad, Ø., & Fløttum, K. (2021). Climate change lifestyle narratives among Norwegian citizens: A linguistic analysis of survey discourse. *European Policy Analysis*, 7, 386-404. <https://doi.org/10.1002/epa2.1122>.
- Hope, W. (2024). *The Anthropocene, Global Capitalism and Global Futures: Times Out of Joint*. Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-63600-4>.
- Hussain, S. S., Ali, A. M., Kasim, Z. M., & Jalaluddin, I. (2020). A review on the rhetorical structure and linguistic features of corporate annual reports. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10(9), 236-256. <https://doi.org/10.6007/IJARBS/v10-i9/7591>
- Hyland, K. (1998a). Exploring corporate rhetoric: Metadiscourse in the CEO's letter. *The Journal of Business Communication*, 35(2), 224-244. <https://doi.org/10.1177/002194369803500203>.
- Hyland, K. (1998b). Persuasion and context: The pragmatics of academic metadiscourse. *Journal of Pragmatics*, 30(4), 437-455. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(98\)00009-5](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(98)00009-5).
- IBM. (2011). *IBM SPSS Statistics for Windows, version 20.0*. New York: IBM Corp.

- Jackson, J. & Bailey, D. (2024). "Facilitating the transition to net zero" and institutional change in the Bank of England: Perceptions of the environmental mandate and its policy implications within the British state. *The British Journal of Politics and International Relations*, 26(2), 343-360. <https://doi.org/10.1177/13691481231189382>.
- Jaworska, S. (2020). Corporate discourse. In A. De Fina & A. Georgakopoulou-Nunes (eds.) *Handbook of Discourse Studies* (pp. 666–686). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kapranov, O. (2015a). Conceptual metaphors in Ukrainian prime ministers' discourse involving renewables. *Topics in Linguistics*, 16(1), 4-16. <https://doi.org/10.2478/topling-2015-0007>.
- Kapranov, O. (2015b). Do international corporations speak in one voice on the issue of global climate change: The case of British Petroleum and The Royal Dutch Shell Group. In C. Can, A. Kilimci, & K. Papaja (eds.) *Social Sciences and Humanities: A Global Perspective* (pp. 306-322). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kapranov, O. (2016). Corpus analysis of discourse markers in corporate reports involving climate change. *EPiC Series in Language and Linguistics*, 1, 216-227.
- Kapranov, O. (2017). The framing of climate-change discourse by Shell and the framing of Shell's climate change-related activities by the Economist and the Financial Times. *Bergen Language and Linguistics Studies*, 7, 55-69. <https://doi.org/10.15845/bells.v7i0.1088>.
- Kapranov, O. (2018a). Conceptual metaphors associated with climate change. In R. Augustyn & A. Mierzwinska-Hajnos (eds.) *New Insights into the Language and Cognition Interface* (pp. 51-66). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Kapranov, O. (2018b). Shell's image of climate change and its representations in the British financial press. In G. E. Garzone & W. Giordano (eds.) *Discourse, Communication and the Enterprise: Where Business Meets Language* (pp. 392-409). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Kapranov, O. (2019). Discourse markers in writing on Facebook by early balanced English/Italian bilinguals. *Brno Studies in English*, 45(2), 77-100. <https://doi.org/10.5817/BSE2019-2-4>.
- Kapranov, O. (2022). The syntax of climate change: Syntactic means in the construction of Greta Thunberg's community identity on Facebook. *Studia UBB Philologia*, 67(4), 15-33. <https://doi.org/10.24193/subbphilol.2022.4.01>.
- Kapranov, O. (2023). Throwing soup at Van Gogh: The framing of art in climate change activism by British mass media. *Discourses on Culture*, 19(1), 175-200. <https://doi.org/10.2478/doc-2023-0008>.
- Karl, T. R., & Trenberth, K. E. (2003). Modern global climate change. *Science*, 302(5651), 1719-1723. <https://doi.org/10.1126/science.1090228>.
- Liu, S., & Zhang, J. (2021). Using metadiscourse to enhance persuasiveness in corporate press releases: a corpus-based study. *SAGE Open*, 11(3), 1-11. <https://doi.org/10.1177/21582440211032165>.
- Nowiski, N. (2018). Rising above the storm: Climate risk disclosure and its current and future relevance to the energy sector. *Energy LJ*, 39, 1-46.
- O'Brien, K. (2012). Global environmental change II: From adaptation to deliberate transformation. *Progress in Human Geography*, 36(5), 667-676. <https://doi.org/10.1177/0309132511425767>.
- Povolná, R. (2012). Causal and contrastive discourse markers in novice academic writing. *Brno Studies in English*, 38(2), 131-148. <https://doi.org/10.5817/BSE2012-2-8>.
- Qian, Y. (2020). A critical genre analysis of MD&A discourse in corporate annual reports. *Discourse & Communication*, 14(4), 424-437. <https://doi.org/10.1177/1750481320910525>.
- Rajandran, K. (2019). Multimodal CSR disclosure in Malaysian corporate websites. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, 27(2), 787-801.
- Ruiz-Garrido, M. F., Fortanet-Gómez, I., & Palmer-Silveira, J.C. (2011). Introducing British and Spanish companies to investors. In J. Artiz & R. C. Walker (eds.) *Discourse Perspectives on Organizational Communication* (pp. 159-178). Madison: Fairleigh Dickinson University Press.
- Schiffrin, D. (1987). *Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schiffrin, D. (2005). Discourse markers: Language, meaning, and context. In D. Schiffrin, D. Tannen, & H. E. Hamilton (eds.), *The Handbook of Discourse Analysis* (pp. 54-75). Malden/Oxford: Blackwell.
- Shil, N. C., & Chowdhury, A. (2018). Is sustainability reporting in public sector a fashion or legitimation? An isomorphic interpretation. *The Cost and Management*, 46(2), 14-26.
- Swales, J. M. (2004). *Research Genres: Explorations and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.

- The Bank of England. (2022). *The Bank of England's Climate-Related Financial Disclosure 2023*. Available at <https://www.bankofengland.co.uk/prudential-regulation/publication/2022/june/the-bank-of-englands-climate-related-financial-disclosure-2022>. Accessed 01.11.2024.
- The Bank of England. (2023). *The Bank of England's Climate-Related Financial Disclosure 2023*. Available at <https://www.bankofengland.co.uk/climate-change/the-bank-of-englands-climate-related-financial-disclosure-2023>. Accessed 01.11.2024.
- The Bank of England. (2024). *The Bank of England's Climate-Related Financial Disclosure 2024*. Available at <https://www.bankofengland.co.uk/climate-change/the-bank-of-englands-climate-related-financial-disclosure-2024>. Accessed 01.11.2024.
- Thuiller, W. (2007). Climate change and the ecologist. *Nature*, 448(7153), 550-552. <https://doi.org/10.1038/448550a>
- Vestrelli, R., Colladon, A. F., & Pisello, A. L. (2024). When attention to climate change matters: The impact of climate risk disclosure on firm market value. *Energy Policy*, 185, 113938. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2023.113938>
- Williams, C. (2008). Toward a taxonomy of corporate reporting strategies. *Journal of Business Communication*, 45(3), 232-264. <https://doi.org/10.1177/0021943608317520>
- Yeung, L. (2007). In search of commonalities: Some linguistic and rhetorical features of business reports as a genre. *English for Specific Purposes*, 26(2), 156-179. <https://doi.org/10.1016/j.esp.2006.06.004>

Автор

Олександр Капранов, доктор філософії, доцент,
NLA Коледж в Осло (Норвегія),
e-mail: oleksandr.kapranov@nla.no
<https://orcid.org/0000-0002-9056-331>

Author

Oleksandr Kapranov, PhD, associate professor,
NLA University College (Oslo, Norway),
e-mail: oleksandr.kapranov@nla.no
<https://orcid.org/0000-0002-9056-331>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that he has no conflict of interest

УДК 811.161.2'272:327.88
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-06

Мова, історія – основа національної єдності, ефективна зброя інформаційних війн

Сергій Гальчак <https://orcid.org/0000-0003-3706-4369>

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Надійшла до редакції: 05.11.2024 • Схвалено до друку: 29.11.2024

Анотація

У статті зацентовано на важливості збереження та зміцнення української національної ідеї, проаналізовано низку джерел, що розкривають злочинну сутність розгорнутої путінським рашистським режимом інформаційної війни проти суверенної України. Методологічну основу світоглядної системи українства становлять людина, нація, еліта, територія, держава, історія, мова, національний патріотизм, мирне співжиття з людством, відновлення історичної правди та справедливості; ефективна державна протидія інформаційним агресіям. Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні загальнонаукових (хронологічного, проблемно-історичного, аналітичного, синтезу, узагальнення) та спеціально-історичних (історико-типологічного, історико-системного) методів з принципами історизму, об'єктивності, системності, науковості, верифікації. Використання цих методів дало змогу розкрити сутність інформаційної війни, яку впродовж століть веде проти України тоталітарна росія, проаналізувати форми протидії посталій загрозі, аргументувати важливість української національної єдності. Наголошено, що першочерговим завданням для захисників Батьківщини, бійців ідеологічного фронту залишається прищеплення кожному українцю духу патріотизму, шанобливого ставлення до української національної ідеї, національної єдності, а для цього потрібно використовувати всі можливі механізми впливу, серед яких зокрема мова, історія, культура, споконвічні народні традиції, віра, свідомий патріотизм.

Ключові слова: інформаційна війна, ЗМІ, пропаганда, Україна, російська імперія, українська національна ідея, мова, історія

UDC 811.161.2'272:327.88
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-06

Language, history is the basis of national unity, effective weapons of information wars

Serhii Galchak <https://orcid.org/0000-0003-3706-4369>

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnitsia, Ukraine

Received: 05.11.2024 • Accepted: 29.11.2024

Abstract

The **purpose** of the article is to draw attention to the importance of preserving and strengthening of the Ukrainian national idea in accordance with the analysis of a number of sources that reveal the criminal nature of the information war launched by Putin's racist regime against sovereign Ukraine. The methodological basis of the worldview system of Ukrainianism consists of a person, nation, elite, territory, state, history, language, national patriotism, peaceful coexistence with humanity, restoration of historical truth and justice; effective state counteraction to information aggression. The research **methodology** is based on a combination of general scientific (chronological, problem-historical, analytical, synthesis, generalization) and special-historical (historical-topological, historical-systemic) methods with the principles of historicism, objectivity, systematicity, scientificity, and verification. The scientific **novelty** of the work is in the fact that, using these methods, the author reveals the essence of the information war waged against Ukraine by totalitarian Russia for centuries, analyzes the forms of counteraction to the emerging threat, emphasizing the importance of Ukrainian national unity. **Conclusions.** The primary task for the defenders of the Motherland, fighters of the ideological front, is to instill in every Ukrainian the spirit of patriotism, a respectful attitude to the Ukrainian national idea, national unity. For this purpose, all opportunities and mechanisms of influence should be used, including: language, history, culture, ancient folk traditions, faith, conscious patriotism.

Keywords: information war, media, propaganda, Ukraine, Russian empire, Ukrainian national idea, language, histor

---

Постановка проблеми. В умовах тривалої кривавої російсько-української війни особливо актуальним постало питання збереження та зміцнення української національної єдності, яку з усіх сил намагається знищити держава-агресор, використовуючи століттями випробувану нею зброю – інформаційну війну. Мета ж інформаційних війн: вихолощення за допомогою брехливої пропаганди історичної пам'яті народу, маніпуляція громадською думкою суспільства, деформування сприйняття масами реальної дійсності, створення хаосу в людській свідомості. Брутально використовуючи апробовані інструменти впливу, насамперед підконтрольні засоби масової комунікації, агресор укотре розгорнув масштабний наступ на історію, ідентичність, мову українського народу, щоб домогтися реалізації злочинної мети – його денацифікації. Тому нині такої важливості набуло питання здійснення ефективної державної протидії ворожим інформаційним агресіям.

Аналіз досліджень та публікацій. Оскільки інформаційні війни щораз збагачуються новими елементами впливу на супротивника, джерелами враження, їх не могли обійти увагою численні науковці, а отже й вітчизняні. Отож з'явилася низка цікавих досліджень. Серед найбільш відомих українських сподвижників у висвітленні згаданої проблематики, чії праці викликають закономірний інтерес, – В. Абакумов (Абакумов, 2010), А. Боровська (Боровська, 2016), П. Бураковський (Бураковський, 2017), Ю. Горбань (Горбань, 2015), Н. Еляшевська (Еляшевська, 2015), М. Житарюк (Житарюк, 2015), І. Кабаненко (Кабаненко, 2014), В. Лизанчук (Лизанчук, 2014), О. Литвиненко (Литвиненко, 2000), О. Маруненко (Маруненко, 2011), М. Ожеван (Ожеван, 2015), В. Петрик, В. Остроухов (Петрик, 2006), Н. Семен (Семен, 2018), Г. Почепцов (Почепцов, 2015), В. Хорошко, Ю. Хохлачова (Хорошко, Хохлачова, 2016) та ін. Їхні дослідницькі напрацювання різноманітні за тематикою, багатоаспектні, містять цікаві й ґрунтовні висновки. Зокрема, заслуговує на увагу наукове резюме Наталії Семен стосовно сучасного розуміння сутності інформаційної війни: «Якщо війна – це відкрите збройне протистояння, то інформаційна війна... – це

латентне нанесення словесного удару, адже не кожен реципієнт може зрозуміти, що на нього намагаються вплинути за допомогою навіювання пропаганди. Явище інформаційної війни спрямоване на те, щоб систематично і повністю впливати, а, відповідно, і змінювати людську свідомість. Адже інформаційна війна – це війна слів, зображень, трактувань, контекстів, це – медійне протистояння, яке змінює думки, дезорієнтує людей, відтак, переформатовує їхній світогляд з певною корисливою політичною метою» (Семен, 2018, с. 15).

Науковці єдині у висновку, що в розпалюванні та веденні війн зацікавлені насамперед імперії, які, посягаючи на чужі території, завжди намагаються понівечити та переписати на свій лад їхню історію, позбавити національної ідентичності підкорене населення, його рідної мови, використовуючи при цьому не лише фізичне насильство, а й підступність цілеспрямованої пропаганди, інші фактори, що дозволяють досягти мети інформаційних війн: послаблення моральних, інтелектуальних, державних, військових потенцій супротивника; створення вигідної для завойовників інформаційної реальності, примус суспільства повірити в цю реальність (Семен, 2018, с. 27).

Мета статті. На основі аналізу низки джерел, що розкривають злочинну сутність розгорнутої путінським рашистським режимом інформаційної війни проти суверенної України, звернути увагу на важливість збереження та зміцнення української національної ідеї – світоглядної системи українства, в якій методологічну основу становлять поняття «людина», «нація», «еліта», «територія», «держава», «історія», «духовна святість мови»; на важливість поглиблення національного патріотизму, мирного співжиття з людством, відновлення історичної правди.

Виклад основного матеріалу. Історія людства – це насамперед незліченна кількість воєн. Наймасштабніша, найкривавіша з них – Друга світова, що тривала 2194 дні (з 1 вересня 1939 р. до 2 вересня 1945 р.), мала кілька театрів воєнних дій: східноєвропейський, західноєвропейський, середземноморський, африканський, тихоокеанський. У ній брало участь 80 % населення Землі. Воєнні дії

відбувалися на території 40 країн. Загальні людські втрати – 50–55 млн осіб (Гальчак, 2018, с. 49). Дещо нижчі цифрові показники Першої світової війни (28 липня 1914 р. – 11 листопада 1918 р.), полум'я котрої вирувало переважно на Європейському континенті і в якій брало участь 38 держав та загинуло понад десять мільйонів солдатів і цивільних мешканців (Перша світова війна). Власне, кожна збройна інтервенція, агресія, не кажучи про глобальні збройні конфлікти, – це завжди численні людські жертви, каліцтва, страждання, величезні матеріальні втрати, море пролітої крові.

Що стосується терміна «війна», то він досить складний та неоднозначний. Однак більшість науковців вважають війну способом розв'язання конфлікту між певними політичними утвореннями шляхом бойових дій між підпорядкованими цим утворенням збройними силами (Замятин, Замятин, Юсупов, 2002). За Великим тлумачним словником сучасної української мови, війна – це «стан ворожнечі між ким-небудь, суперечка, сварка з кимось, боротьба» (Бусел, 2009, с. 186). Пруський генерал, військовий теоретик Карл Філіп Готліб фон Клаузевіц у своїй праці «Про війну» зазначав, що війна – це та сама політика, але іншими засобами. Війна – це організоване озброєне насильство, метою якого є досягнення політичних цілей (Замятин, Замятин, Юсупов, 2002, с. 45).

Але війна – не лише фізичне кровопролиття, масове застосування вогнепальної чи холодної зброї. Не менш дієвим елементом враження є й слово. У цьому людство переконалося досить давно. Уперше заговорив про «словесну війну» китайський мислитель Сунь-Дзи у своєму трактаті «Мистецтво війни», датованому 513 роком до нашої ери. За його переконанням, найбільшим успіхом будь-якої боротьби є підкорення супротивника без бою (Сунь-Дзи, 2015, с. 19). У згаданому трактаті він називає «словесну війну» «хитромудрою» і зазначає, що це протистояння відбувається з мінімальними втратами і витратами. Він уважав, що найвище мистецтво перемогти ворога, не використовуючи зброї, полягає в застосуванні інших, не військових, а інформаційних методів протистояння (Сунь-Дзи, 2015, с. 14). Важливість пропагандистського впливу, побудованого на

заздалегідь визначеному ідеологічному «лахмітті», достатньо усвідомлював біснுவатий фюрер Третього Райху Адольф Гітлер, який у програмній праці «Mein Kampf» («Моя боротьба») наголошував: «При допомозі вмілого і тривалого застосування пропаганди можна змусити сприймати небо пеклом і, навпаки, найубогіше життя видавати за рай» (Нюрнбергский..., 1961, с. 257). «Збаламучена» ж «пропагандою людина, – як визнає у своїх спогадах колишня графиня Софія Грохольська, родина якої на початку ХХ ст. мешкала в Стрижавському маєтку під Вінницею, – стає несвідомим знаряддям підричних сил...» (Грохольська, 2018, с. 31). Тому не випадково саме слово, мова стали основним інструментом нового виду війн – інформаційних, а головним їхнім носієм, особливо в останні десятиліття, – засоби масової комунікації, Інтернет.

Агресори ніколи не любили своїх жертв, з презерством і зневагою ставилися до їхніх історичних, культурних і духовних надбань, до всього, що об'єднувало їх як незалежну, самобутню націю. Яскраве підтвердження цього – багатомісячна стражденна доля України, територія якої в різні історичні періоди перекроювалася не однією імперією, а людність піддавалася суцільній дискримінації, нівелювалася; коли одні завойовники-гнобителі привчали говорити її своєю польською мовою, другі – московською, треті – німецькою тощо, ненавидячи, украї зневажаючи українців як націю, їхню чарівну солов'їну мову, про яку так пафосно й проникливо висловився Максим Рильський:

Як гул століть, як шум віків,
Як бурі подих – рідна мова,
Вишневих ніжних пелюстків,
Сурма походів світанкова.
Неволі стогін, волі спів,
Життя духовного основа (Рильський).

Не менш промовистий і такий вислів: «Там, де звучить рідна мова, там живе український народ» (Сосюра). Український поет Володимир Сосюра написав ці рядки в 1931 році, коли в його рідному Дебальцевому на Донеччині українська мова ще звучала. Сьогодні ж тут говорити нею небезпечно. За українську мову тут, на окупованій російськими загарбниками території, вбивають...

На важливість збереження української мови та її значення, і не лише в період суспільно-політичних катаклізмів, звертали увагу відомі українські мислителі. Серед них – автор першого українського букваря під назвою «Грамматика» та першого написаного українською мовою історичного роману «Чорна рада» Пантелеймон Куліш. Він є автором і низки поетичних творів. Звертаючись до народу, в одному з віршів письменник наголошував:

Єдиний в тебе скарб – прапращурівське слово,

Заклав його Боян від кражи й чужождства:

Одно воно життя твого міцна основа,

Певніша над усі потуги і багатства (Зіневич, 2019).

П. Куліш зробив чимало для того, аби українська мова отримала «права громадянства», щоб нею друкували різні твори – як для простолюду, так і для вчених людей. Із цією метою він укладає українську абетку, збирає фольклорні твори й публікує їх, видає перший український часопис «Основа», стає автором різноманітних творів – художніх, публіцистичних, наукових. Зрештою, перекладає Біблію й твори класиків світової літератури українською мовою.

На цю подвижницьку працю його надихала думка, що саме мова є основою буття української нації. Він розумів, що коли українці утвердяться як нація зі своєю мовою, то це стане сильним (якщо не смертельним!) ударом по російській імперії. П. Куліш, зокрема, писав: «Пам'ятне бо нам слово московського оракула: польське повстання єсть ніщо, як порівняти його з повстанням літературної України. Там, рече, відпала б, може, під лихий час, невеличка провінція від Імперії; а тут мужицька мова, ставши літературною, розколе Імперію на самій серцевині» (Кралюк, 2019).

Гортаючи літопис часу, бачимо, як принизливо ставилися різні імперії, що в минулі століття владарювали на стражденній українській землі, вороги свободи, незалежності, вільнолюбства українського етносу, також до української історії, самого етносу.

Так, утверджуючи своє панування на експропрійованих землях Брацлавщини й Поділля, польська шляхта вважала, що чималою загрозою для неї є люди з простонароддя, які «вміють читати своє письмо». Тому в «Проекті

знищення Русі» від 1717 року зазначалося: «Навчений у простій селянській школі хлоп вітає на декілька десятків миль з підданства і шукає волі... Потрібно... привчати селянських дітей не до книжок, а до плуга, сохи й ціпа» (Правда..., 1968, с. 84).

За царювання Миколи I, який запровадив обов'язкову попередню цензуру друкованої продукції в Росії (уперше власну імперію назвав Росією в 1721 році Петро I; до цього, за уточненням відомого українського письменника, борця за справедливість Олега Черногуза, це була Тартарія, пізніше – Татарія, ще пізніше – Золота Орда, до періоду царювання Петра I – Московія з Петербурга надійшов суворий наказ: пильно стежити за українською літературою, не допускати в ній «переваги любові до батьківщини», тобто до України, «над любов'ю до вітчизни», тобто – імперії. Політично неблагоннадійним уважався всякий, хто виявляв інтерес до українських старожитностей, історії, літератури, мови – цементуючої сили української нації. У Московському університеті знайшлися навіть так звані «професори», які у своїх лекціях запевняли, що українська мова є та сама російська, але попсована польською.

Згодом опубліковано Валуєвський циркуляр про те, що самої української мови як такої «не було, не має і бути не може», та Емський указ, який повністю заборонив друкувати будь-які книжки українською мовою (навіть тексти до музичних творів) або ввозити таку літературу з-за кордону, говорити українською мовою на театральній сцені. Саму назву «Україна» царська цензура заміняла на «Малоросія» (Гальчак, 2011, с. 196–197).

Такою ж нетерпимою до так званих «хохлів» була політика Російської імперії в період національно-визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр. Так, крайнє несприйняття російсько-імперські шовіністи висловлювали стосовно діяльності Української Центральної Ради, про що красномовно засвідчує «Відозва «Красной Точки» [войовничої таємної монархічної організації. – С. Г.] до населення» у 1918 р.:

«Громадяни! Ви, звісно, вже знаєте, що Українська Центральна Рада, ця наволоч запроданців і зрадників російського народу, тільки займалась тим, що привозила з Німеччини та Австрії різних жуликів і шахраїв, наподоби пана

Грушевського та ін, і розпродувала південну Росію німцям, ляхам, жидам вроздріб і в розпивну...

За наказом кайзера австро-німецькі полчища рушили на нас, взявши з собою для прикриття російських відщепенців, що продали віру і батьківщину, т. з. українців, і лукавих ляхів, перебіглих на бік німців у важкий час Русі...

В диких звірствах українців, ляхів і німців беруть участь жиди, які на кожному кроці продають російський народ і віддають його на розправу наших ворогів. Українська Центральна Рада за діяльної участі німців, ляхів і жидів працює відновлення жидо-ляхо-німецької панщини, готує нові кайдани, нові ланцюги, розбиті 57 років тому назад державною рукою Царя-Визволителя...

Громадяни..., знищуйте ворогів штиками, бомбами і кулеметами. Докажіть, що вістря російського штика ще не притупилось, здатне пробити тисячі тіл наших проклятих ворогів, що бажають потопити народ в морі російської крові і згубити у вогні анархії і пожеж велику Росію.

В приборканні і знищенні ворогів народу запорука відродження і зміцнення єдиної Росії під зверхністю Державника-Імператора, оскільки лише цар земний, – Помазаник Божий, спадкоємний обранець російського народу, може дарувати народу мир, спокій, порядок, землю і волю...» (ДАВіО, ф. Р–2734, оп. 1, спр. 13, арк. 11–12).

Крім «Красної Точки», так вели себе тоді й інші російські шовіністичні організації: «Союз Русского народа», «Православие», «Самодержавие», «Русская народность», так звана бригада «Черная рука». Ось рядки із ще одного їхнього «Воззвання»:

«...Влада перейшла до рук жидівських самодержавців, які безкарно розпоряджаються долями великого народу і приймають усі міри для того, щоб закабалити руський народ в ярмо Всесвітнього Жидівського Кагалу. Створюючи собі дійових помічників в особах якихось українців (помісь жидів і ляхів) і, запросивши на допомогу ляхів, жидівська влада розпочала похід проти Церкви Православної – берегині й покутниці величезних страждань Руського Народу... Отці і брати!.. Щоб вийти з вогню анархії та пожеж, спрямованих на гибель Росії жидами, ляхами та українцями..., будьте

Гермогенами..., куйте духовні мечі... Не дайте загинути Святій Русі... Стійте міцно за Віру, Царя і Вітчизну» (ЦДАВО України, ф. 1793, оп. 1, спр. 68, арк. 21 зв.).

Аналогічним було ставлення до українців правителів та їхніх оплічників Золотої орди, Османської імперії, нацистського Третього Райху, один із лідерів якого, «коричневий цар України» Еріх Кох, заявляв, що якби зустрів українця, гідного сидіти з ним за одним столом, то він був би змушений застрелити його (Berhoff, 2004, р. 37).

Нині в хаос національного розбрату, протистояння, братовбивства намагаються втягнути українців прихильники «русского мира», коли така ж великоімперська путінська росія, нехтуючи всіма міжнародними юридично-правовими нормами, під якими стоїть і її підпис, зокрема під Будапештським меморандумом від 5 грудня 1994 р. про гарантії суверенітету та безпеки України, посягнула на територіальну цілісність Української держави, спершу загарбала Крим, а потім розв'язала повномасштабну російсько-українську війну. Окрім того, військова агресія країни-сусіда проти України активно супроводжується інформаційною війною, мета якої – маніпуляція громадською думкою, деформування сприйняття реальної дійсності, створення хаосу в людській свідомості. Упродовж понад триста років російська політика (політика Московського царства), залишається незмінною – забрати в сусідів мову (адже що більше тієї мови, то меншим стає їхній «русский мир»), історичну пам'ять, культуру, віру, вихолостити національний дух. Активно використовуючи мас-медіа, оскільки саме вони є основним джерелом інформування суспільства та найбільш ефективно впливають на формування громадської думки (Семен, 2018, с. 13), влада держави-агресора, як серцевина та виразниця «русского мира», послідовно втілює в життя свої підступні стратегічні цілі. Контрольовані нею ЗМІ систематично й цілеспрямовано поширюють пропагандистську ересь, стали гучною трибуною відвертих шовіністів, українофобів, колаборантів.

На це, зокрема, звертає увагу у викладеній на початку 2020 р. в Інтернет-мережі статті «Війна ідентичностей. Україна опинилася перед

новими викликами» доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Національного університету «Києво-Могилянська академія» Лариса Масенко. Науковець з обуренням наводить слова «заяви шовініста Захара Прілепіна у публікації в «Комсомольській правді» 25 серпня 2013 року під назвою «Українців не існує? А жаль»: «От українська мова є. Україна як держава теж є, є українська ідея, жовто-блакитний прапор, тризуб, Бандера з Петлюрою і Мазепою, «Кобзар» Шевченка, український націоналізм і українська література є, а народу такого немає і ніколи не було».

Аналогічні міркування, – продовжує вона, – на сайті «Русская идея» 26 квітня 2016 року виклав журналіст-колаборант Олександр Чаленко, який утік до Москви після Революції Гідності: «Так, є українська мова, український алфавіт, українська література, вишиванки, шаровари, українська «історія», українські національні «герої». Є мільйони людей, які щиро вважають себе «українцями», однак ніяких «українців» в природі не існує. Просто всі ці «мови» і «українські літератури» існують автономно від тих людей, які проживають на території сучасної України, і ніяк з ними не стикаються. Чому не стикаються? Та тому, що приблизно 90 % громадян України є абсолютно російськими людьми. Ніяку «мову», і взагалі нічого «українського» вони у своєму побуті не використовують».

У лекції, прочитаній у Москві в жовтні 2019 року, колаборант знову намагався довести, що українців «в природі не існує»: «Українці існують лише тому, що існує держава Україна. Відніми державу Україну – українці зникнуть».

Ба більше, подібна ересь звучить і з уст експомічника президента росії володимира путіна владислава суркова, який вважає, що України не існує, а є лише так зване українство: «України немає. Є українство. Тобто, специфічний розлад розуму. Дивним чином доведене до крайних ступенів захоплення етнографією. Таке ж криваве краєзнавство. Сумбур замість держави. Борщ, Бандера, бандура є. А нації не має. Брошура «Самостійна Україна» є, а України немає. Питання лише в тому, України вже немає чи поки що немає?» («Политический лузер»...).

Подібні заяви свідчать про те, що путінський агітпроп намагається підготувати суспільну

думку і всередині країни, і зовні до запланованої ліквідації Української держави.

Не кажемо вже про самого кривавого злочинця путіна, який тільки й марить денацифікацією України, світовим пануванням. Згадаймо його висловлювання про «русский мир», що «росія закінчується там, де закінчується російська мова».

Варто зазначити, що путінські пропагандисти та їхні прислужники системно навішують аудиторії негативні міфологеми про Україну, у яких вона постає як країна, непридатна для життя, її влада та військо – це бандити і фашисти, які вбивають мирне населення та руйнують економіку. Натомість для росії, у цьому контексті, вимальовується інша реальність. Вона постає як могутня країна з авторитетним лідером, що здатна захистити своїх «братів та сестер» від українсько-фашистського свавілля (Семен, 2018, с. 21). Найбільш популярні пласти стереотипів про Україну:

- Україна – це частина росії, і вона не може існувати без росії. Тому українці є регіональною групою росіян, які мають свій говір та певні територіальні особливості.

- Української мови не існує. Чимало росіян вважають, що українська мова – це діалект, який утворився з російської, а саме оформлення самостійної української мови нав'язане або поляками, або владою Австро-Угорщини.

- Західна Україна – це осередок «бандерівців», «укрофашистів», а Львів – їхня столиця.

- Української культури не існує. Чимало росіян вважають, що, окрім вишиванок, народних пісень та кількох письменників, в українському культурному обширі більше нічого немає. Усіма іншими культурними надбаннями Україна має завдячувати Радянському Союзу.

- Етнічні росіяни перебувають під загрозою в Україні. Саме тому вони просять, щоб росія заступилася за них і втрутилась у суверенні справи України. Адже росія «своїх» у біді не кидає (Семен, 2018, с. 22–23) та ін.

Загалом, російська федерація за допомогою підконтрольних їй пропагандистських центрів, що стали потужним інструментом влади, який деформує свідомість аудиторії, в інформаційній війні проти України реалізує низку завдань. Серед них – створення атмосфери зневаги до

українського слова, культури, історії та державності, нав'язування ідеї про всемогутність та прогресивність росії; провокація соціальних, національно-етнічних сутичок; фальсифікація фактів історичної спадщини, висміювання здобутків українського народу; нав'язування свого способу життя, поведінки, світогляду як апріорі істинних речей; нав'язування паніки та підрив морального духу і віри українців у перемогу (Семен, 2018, с. 27–28) тощо.

Багато зусиль докладає агресор, щоб убити клин у національну єдність українців, оскільки українська національна ідея зовсім неприйнятна для ворогів. Насамперед тим, що вона містить у собі прагнення до правди, добра і справедливості, захищає інтереси української нації, а не нації завойовників.

Українська національна ідея – це насамперед, як уже згадувалося, світоглядна система українства, в якій методологічну основу становлять поняття «людина», «нація», «еліт»а, «територія», «державна», «духовна святість мови», «національний патріотизм», «мирне співжиття з людством». Це – духовна концепція, яка містить установки про господарювання на своїй землі без чужинського впливу. Це – віра в себе, дороговказ духовного оздоровлення нації і практичного безсмертя на Землі. Саме національна Україна забезпечує невмирущість України!

Тільки національна ідея здатна перетворити громадянина України в українського патріота, тільки вона може відродити українську націю в її природному образі: національному, державотворчому, історичному, виробничому, культурному, політичному, психологічному. Це – генератор стрімкого руху вперед, розвитку як духовної, так і матеріальної сфер. Це – скарбниця великих і вічних знань про минуле українського етносу, його сучасне і майбутнє. Тільки той живе повноцінним життям і має велику перспективу, хто споживає ці знання та використовує їх належним чином. Це – дороговказ усім українцям.

Тому треба постійно проявляти невичерпний інтерес до вітчизняної історії, історії своєї малої батьківщини. Але історії правдивої, не фейкової, не вигаданої ворожими пропагандистськими центрами. При цьому не варто забувати досить слушну настанову, хоч і

цинічну, нацистського ідеолога Йозефа Геббельса: «Забери у народу історію і через покоління він перетвориться на натовп, а ще через покоління ним можна керувати, мов стадом» (Правий, 2020, с. 4). Тому й донині актуальними видаються мудрі слова, які свого часу сказав відомий історик, уродженець Вінниччини В. Б. Антонович, про те, що «дивно жити в краї і не знати ні самого краю, ні його людності» (Антонович, 1908, с. 395). Адже справжній патріотизм починається з виховання любові до рідного краю, своєї Батьківщини, пізнання її історії та сьогодення. Українська національна ідея сьогодні – це збереження незалежної, суверенної держави Україна, самоідентифікація нації, визнання її світовою спільнотою, поглиблення поваги до українства, його традицій, мови, віри.

Це особливо важливо нині, коли немає й дня без виття сирен тривоги. Коли українська національна ідея, зранена, знівечена, кровоточить, як і сама нація, історична місія якої полягає в тому, щоб забезпечити нормальні умови життя з власної праці, за власними законами, за власним світоглядом.

Це варто глибоко зрозуміти українським державникам, масмедійникам, усім захисникам рідної Батьківщини, які протистоять агресору в нищівній гібридній війні, оскільки питання інформаційної агресії проти України з боку росії сьогодні є надзвичайно актуальним – аналіз українського досвіду роботи ЗМІ в умовах інформаційної війни засвідчує, що на відміну від росії, де кожна інформаційна атака ретельно планується і виконується з особливою старанністю, Україна поки що перебуває в процесі вишколу боротьби з інформаційним агресором (Семен, 2018, с. 3).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Першочерговим завданням для захисників зраненої Батьківщини, бійців ідеологічного фронту залишається проникнення в розум і серця кожного українця, прищеплення духу патріотизму, шанобливого ставлення до української національної ідеї, національної єдності. Для цього варто використовувати всі можливі механізми впливу, серед яких – щонайперше мова, історія, культура, споконвічні

народні традиції, віра, щира безкорислива синівська любов до матері-України, глибокий, свідомий патріотизм.

Важливо, щоб кожен із них пройнявся мудрістю Апостола української нації Тараса Шевченка, який, розуміючи, що свою долю треба формувати своїми руками, своєю волею, боротьбою, закликав: «Борітеся, поборете, Вам Бог помагає! В своїй хаті – своя правда і воля святая!» (Шевченко, 1978, с. 296), незламністю духу славетної Лесі Українки, що закарбувався у її безсмертному творі «*Contra spem spero!*»:

Я на вбогім сумнім перелозі
Буду сіять барвисті квітки,
Буду сіять квітки на морозі,
Буду лить на них сльози гіркі.
І від сліз тих гарячих розтане
Та кора льодовая міцна,
Може, квіти зйдуть – і настане
Ще й для мене весела весна.
Я на гору круту крем'яную
Буду камінь важкий підіймать,
І, несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.

В довгу, темную нічку невидну,
Не стулю ні на хвилюк очей,
Все шукатиму зірку провідну,
Ясну владарку темних ночей...
Так! Я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись.
Буду жить! – Геть думи сумні! (Леся Українка, 1893, с. 13).

Також дуже важливо донести до найширших мас розуміння, що єдиний народ буде тоді, коли кожен із десятків мільйонів українців, які живуть у різних регіонах, усвідомлює: Україна починається з тебе! Тоді навіть найнебезпечніші інформаційні загрози агресора приречені на поразку.

Масовий героїчний супротив захисників Батьківщини в лихий російсько-українській війні, їхня мужність і готовність захищати рідну землю до останнього подиху – красномовне підтвердження цього.

Література

- Абакумов, В. М. (2010). Загальна характеристика форм і засобів ведення інформаційних війн в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*, вип. 38, с. 159–165.
- Антонович, В. Б. (1908). Автобіографічні записки. *Літературно-науковий вісник*. Київ; Львів, 1908, т. 43, кн. IX.
- Боровська, А. (Ред.) (2016). *Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії: аналіт. доп.* Київ: НІСД. 109 с.
- Бураковський, П. (2017). Російська пропаганда про події в Україні: тенденції 2014 – 2016 років. *Media Sapiens*. http://www.osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/rosiyska_propaganda_pro_podii_v_ukrani_20142019_rokiv/ (04.09.2024).
- Бусел, В. Т. (Укл.) (2009). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ; Ірпінь: Перун.
- Гальчак, С. (2018). *Поділля в роки Другої світової війни (1939–1945)*: монографія. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля».
- Гальчак, С. Д. (2011). *Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі: XIX – поч. XXI ст.*: монографія. Вінниця: Меркьюрі-Поділля.
- Горбань, Ю. О. (2015). Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*, вип. 1, с. 136–141.
- Грохольська, С. (2018). Болючі спогади 1917 – 1919. Вінниця: ТВОРИ. ДАВіО – Державний архів Вінницької області.
- Еляшевська, Н. Ф. (2015). Вразливість України до інформаційної війни. *Теле- та радіожурналістика*. Львів, вип. 14, с. 165–169.
- Житарюк, М. Г. (2015). «Гарячі точки» у ЗМІ та засобах масової інформації, пропаганди і маніпуляції. Особливості російсько-української війни 2014. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*, вип. 40, с. 208–214.

- Замятин, А., Замятин, В., Юсупов, Р. (2002). Опасности информационно-психологической войны. *ОБЖ*, № 6, с. 42–46.
- Кабаненко, І. (2014). *Інформаційна війна Росії проти України побудована на суцільній брехні*. <http://uaapress.info/uk/news/show/28496> (15.08.2024).
- Кралюк, П. (2019). Україна vs Росія. Пантелеймон Куліш керувався тим, що саме мова є основою української нації. <https://www.radiosvoboda.org/a/30090635.html> (30.08.2024).
- Леся Українка. (1893). *Contra spem spero!* [В:] *На крилах пісень*. Львів, с. 13–14.
- Лизанчук, В. В. (2014). Антиукраїнська інформаційна агресія в телерадіопросторі Росії та України. *Наукові записки Інституту журналістики*, т. 56, с. 13–21.
- Литвиненко, О. В. (2000). *Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії*: монографія. Київ: ВКФ «Сатсанга». 222 с.
- Марунович, О. (2011). Зовнішні і внутрішні інформаційні війни у медійному просторі України. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*, № 4, с. 91–95.
- Нюрнбергский... (1961). *Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками*: сборник материалов, т. 7.
- Ожеван, М. (2015). *Інформаційні війни: курс онлайн лекцій*. http://courses.prometheus.org.ua/courses/KNU/102/2015_T2/about. (15.08.2024).
- Петрик, В. М., Остроухов, В. В. (2006). *Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних операцій*: навч. посіб. Київ: Росова, 208 с.
- Почепцов, Г. Г. (2015). *Сучасні інформаційні війни*. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 497 с.
- Правда... (1968). *Правда про унію: Документи і матеріали*. Львів.
- Правий, П. (2020). *Ярослав. Останній каган Руси*. Київ: «Видавництво Сергія Пантюка». 200 с.
- Семен, Н. (2018). *Російські інтернет-ресурси як чинник інформаційної війни проти України (на прикладі сайтів «Правда.Ру» та «Російський діалог»)*. (Дис. канд. наук соц. ком.). Дніпро, 250 с.
- Сунь-Дзи. (2015). *Мистецтво війни*. Львів: Видавництво Старого Лева, 108 с.
- Шевченко, Т. (1978). *Кавказ*. [В:] *Твори. В п'яти томах. Т. 1: Поетичні твори (1837 – 1847)*. Київ: Видавництво художньої літератури «Дніпро».
- Хорошко, В. О., Хохлачова, Ю. Є. (2016). Інформаційна війна. ЗМІ як інструмент інформаційного впливу на суспільство. Частина І. *Інформаційна безпека*, № 22(3), с. 283–288.
- ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
- Berhoff, K. C. (2004). *Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine under Nazi Rule*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Рильський, М. *Рідна мова*. <https://gramotiy.co.ua/%D1%80%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC-%D1%80%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0/> (03.09.2024).
- Зіневич, Н. (2019). *Пантелеймон Куліш – 200 років: ТОП-10 фактів про творчість*. <https://poglyad.tv/pantelejmon-kulich-200-rokiv-top-10-faktiv-pro-tvorchist-article> (11.09.2024).
- Перша світова війна*. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B0_%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0 (11.09.2024).
- Сосюра, В. *Рідна мова*. <https://ukrclassic.com.ua/katalog/s/sosyura-volodimir/557-volodimir-sosyura-ridna-mova> (11.09.2024).
- «Политический лузер»: Стефанчук уколол экс-помощника Путина Суркова. <https://hvylya.net/uk/news/201095-politicheskij-luzer-stefanchuk-ukolol-jeks-pomoshhnika-putina-surkova> (01.09.2024).

References

- Abakumov, V. M. (2010). Zahalna kharakterystyka form i zasobiv vedennia informatsiinykh viin v Ukraini [General characteristics of the forms and means of information warfare in Ukraine]. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, vyp. 38, 159 – 165. (in Ukrainian).

- Antonovych, V. B. (1908). Avtobiohrafichni zapysky [Autobiographical notes]. *Literaturno-naukovyi visnyk*. Kyiv; Lviv, t. 43(IX), 395. (in Ukrainian).
- Borovska, A. (Ed.). (2016). *Informatsiini vyklyky hibrydnoi viiny: kontent, kanaly, mekhanizmy protydii: analit. dop.* [Information Challenges of Hybrid Warfare: Content, Channels, Countermeasures: Analytical Report]. Kyiv: NISD, 109 s. (in Ukrainian).
- Burakovskiy, P. (2017). Rosiiska propahanda pro podii v Ukraini: tendentsii 2014–2016 rokiv [Russian propaganda about events in Ukraine: trends of 2014-2016]. *Media Sapiens*. http://www.osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/rosiyska_propaganda_pro_podii_v_ukrani_20142019_rokiv/. (04.09.2024). (in Ukrainian).
- Busel, V. T. (Ed.) (2009). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: Perun. (in Ukrainian).
- Halchak, S. (2018). *Podillia v roky Druhoi svitovoi viiny (1939–1945)* [Podillia during the Second World War (1939–1945)]: monohrafiia. Vinnytsia: TOV «Merkiuri-Podillia». (in Ukrainian).
- Halchak, S. D. (2011). *Rozvytok kraieznavstva u Skhidnomu Podilli: XIX – poch. XXIst.* [Development of regional studies in Eastern Podillya: XIX - beginning XXI century]: monohrafiia. Vinnytsia: Merkiuri-Podillia. (in Ukrainian).
- Horban, Yu. O. (2015). Informatsiina viina proty Ukrainy ta zasoby yii vedennia [Information war against Ukraine and means of its conduct]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, vyp. 1, 136–141. (in Ukrainian).
- Hrokholska, S. (2018). *Boliuchi spohady 1917–1919* [Painful memories 1917-1919]. Vinnytsia: TVORY. (in Ukrainian).
- DAViO – Derzhavnyi arkhiv Vinnytskoi oblasti [State archive of Vinnytsia region]. (in Ukrainian).
- Eliashevskaya, N. F. (2015). Vrazlyvist Ukrainy do informatsiinoi viiny [Vulnerability of Ukraine to information warfare]. *Tele-ta radiozhurnalistyka*. Lviv, vyp. 14, 165–169. (in Ukrainian).
- Zhytariuk, M. H. (2015). «Hariachi tochky» u ZMI ta zasobakh masovoi informatsii, propahandy i manipuliatsii. Osoblyvosti Rosiisko-Ukrainskoi viiny 2014 ["Hot spots" in mass media and media, propaganda and manipulation. Features of the Russian-Ukrainian war of 2014]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Zhurnalistyka*, vyp. 40, 208–214. (in Ukrainian).
- Zamiatyn, A., Zamiatyn, V., Yusupov, R. (2002). Opasnosty informatsyonno-psykholohycheskoi voiny [Dangers of information-psychological warfare]. *OBZh*, № 6, 42–46. (in Russian).
- Kabanenko, I. (2014). *Informatsiina viina Rosii proty Ukrainy pobudovana na sutsilnii brekhni* [Russia's information war against Ukraine is built on complete lies]. <http://uapress.info/uk/news/show/28496>. (15.08.2024). (in Ukrainian).
- Kraliuk, P. (2019). *Ukraina vs Rosiia. Panteleimon Kulish keruvavsia tym, shcho same mova ye osnovoiu ukrainskoi natsii.* [Ukraine vs Russia. Panteleimon Kulish was guided by the fact that language is the basis of the Ukrainian nation]. <https://www.radiosvoboda.org/a/30090635.html> (30.08.2024). (in Ukrainian).
- Lesia Ukrainka. (1893). Contra spem spero! [V:] *Na krylakh pisen*. Lviv, 13–14. (in Ukrainian).
- Lyzanchuk, V. V. (2014). Antyukrainska informatsiina ahresiia v teleradioprostori Rosii ta Ukrainy [Anti-Ukrainian informational aggression in the television and radio space of Russia and Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*, t. 56, 13–21. (in Ukrainian).
- Lytvynenko, O. V. (2000). *Spetsialni informatsiini operatsii ta propahandystski kampanii* [Special information operations and propaganda campaigns]: monohrafiia. Kyiv: VKF «Satsanha», 222 s. (in Ukrainian).
- Marunenko, O. (2011). Zovnishni i vnutrishni informatsiini viiny u mediinomu prostori Ukrainy [External and internal information wars in the media space of Ukraine]. *Osvita rehionu: politolohiia, psykholohiia, komunikatsii*, № 4, 91–95. (in Ukrainian).
- Niurnberhskiy... (1961). *Niurnberhskiy protsess nad hlavnymi nemetskymy voennymi prestupnykamy: sbornyk materyalov* [The Nuremberg trials of the main German war criminals: a collection of materials], t. 7. (in Russian).
- Ozhevan, M. (2015). Informatsiini viiny: kurs onlain leksii. [Information wars: course of online lectures]. http://courses.prometheus.org.ua/courses/KNU/102/2015_T2/about. (15.08.2024). (in Ukrainian).
- Petryk, V. M., Ostroukhov, V. V. (2006). *Suchasni tekhnolohii ta zasoby manipuliuvannia svidomistiu, vedennia informatsiinykh viin i spetsialnykh operatsii* [Modern technologies and means of manipulating consciousness, conducting information wars and special operations]: navch. posib. Kyiv: Rosova. 208 s. (in Ukrainian).
- Pocheptsov, H. H. (2015). *Suchasni informatsiini viiny* [Modern information wars]. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 497 s. (in Ukrainian).
- Pravda... (1968). *Pravda pro uniiu: Dokumenty i materialy* [The truth about the union: Documents and materials]. Lviv. (in Ukrainian).

- Pravyi, P. (2020). *Yaroslav. Ostannii kahan Rusy* [Yaroslav. The last Kagan of Rus]. Kyiv: «Vydavnytstvo Serhiia Pantiuka». 200 s. (in Ukrainian).
- Semen, N. (2018). *Rosiiski internet-resursy yak chynnyk informatsiinoi viiny proty Ukrainy (na prykladi saitiv «Pravda.Ru» ta «Rosyiskyi dyaloh»)* [Russian Internet resources as a factor in the information war against Ukraine (on the example of the websites "Pravda.Ru" and " Russian dialogue")]. (PhD Thesis). Dnipro, 250 s. (in Ukrainian).
- Sun-Dzy. (2015). *Mystetstvo viiny* [The art of war]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 108 s. (in Ukrainian).
- Shevchenko, T. (1978). *Kavkaz [V:] Tvory. V piaty tomakh. T. 1: Poetychni tvory (1837 – 1847)*. Kyiv: Vydavnytstvo khudozhnoi literatury «Dnipro». (in Ukrainian).
- Khoroshko, V. O., Khokhlachova, Yu. Ye. (2016). *Informatsiina viina. ZMI yak instrument informatsiinoho vplyvu na suspilstvo. Chastyna I. [Information war. Mass media as a tool of information influence on society. Part I]. Informatsiina bezpeka, № 22(3), 283–288.* (in Ukrainian).
- TDAVO Ukrainy – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchychk orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [The Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine]. (in Ukrainian).
- Berhoff, K. C. (2004). *Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine under Nazi Rule*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press. (in English).
- Rylskyi, M. *Ridna mova* [Native language].
<https://gramotiy.co.ua/%D1%80%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC-%D1%80%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0/> (03.09.2024). (in Ukrainian).
- Zinevych, N. (2019). *Panteleimon Kulish – 200 rokiv: TOP-10 faktiv pro tvorchist* [Panteleimon Kulish - 200 years: TOP-10 facts about creativity]. <https://poglyad.tv/pantelejmon-kulish-200-rokiv-top-10-faktiv-pro-tvorchist-article> (11.09.2024). (in Ukrainian).
- Persha svitova viina* [The First World War].
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B0_%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0 (11.09.2024). (in Ukrainian).
- Sosiura, V. *Ridna mova* [Native language]. <https://ukrclassic.com.ua/katalog/s/sosyura-volodimir/557-volodimir-sosyura-ridna-mova> (11.09.2024). (in Ukrainian).
- «Polytycheskyi luzer»: *Stefanchuk ukolol eks-pomoshchnyka Putyna Surkova* [“Political loser”: Stefanchuk injected Putin's ex-assistant Surkov]. <https://hvylya.net/uk/news/201095-politicheskij-luzer-stefanchuk-ukolol-jeks-pomoshhnyka-putina-surkova> (01.09.2024). (in Russian).

Автор

Сергій Гальчак, доктор історичних наук, професор
 e-mail: galchaksd@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-3706-4369>

Author

Serhii Galchak, Doctor of Science in History, Professor
 e-mail: galchaksd@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-3706-4369>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that he has no conflict of interest

УДК 811.161.2'367.332'333:070
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-07

Структурно-стилістичні особливості речень із відокремленими означеннями в мові сучасних українських газет

Інна Завальнюк <https://orcid.org/0000-0002-3993-9555>

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Надійшла до редакції: 10.11.2024 • Схвалено до друку: 29.11.2024

Анотація

У статті проаналізовано прості речення з відокремленими означеннями у їхньому складі, з'ясовано структурно-семантичні і стилістичні особливості таких речень у мові сучасної української газетної періодики. **Актуальність** пропонованої розвідки спричинена тим, що відокремлення як синтаксичне і значеннєво-стилістичне явище не було об'єктом опису на матеріалі різностильових текстів, зокрема й газетного-публіцистичного, – стилю, який найшвидше реагує на все нове, що відбувається в мові під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. **Метою** статті є опис структури, способів вираження різновидових відокремлених означень, актуалізованих у мові сучасних українських газет, з'ясування семантики відокремлень з огляду на комунікативну значущість, окреслення стилістичної ролі простого речення, ускладненого відокремленими означеннями, у масмедійному тексті. На найновішому ілюстративному матеріалі продемонстровано залежність вибору, змістового наповнення й структурування відокремлених означень від комунікативно-прагматичних потреб: інтенцій журналіста, потреб оновленої суспільної комунікації в сучасних умовах буття тощо. Акцентовано на вияві специфіки функціонування відокремлених одиниць, з'ясуванні того, як пов'язані між собою різні види й способи ускладнення змісту й структури простого речення за допомогою відокремлення в конкретних висловленнях. Простежено нові тенденції у використанні відокремлених членів речення, які актуалізувалися в синтаксисі мови українських медійних текстів сьогодення під впливом інтра- та екстралінгвістичних чинників.

Ключові слова: синтаксична одиниця, член речення, явище відокремлення, відокремлене означення, просте речення, нова тенденція, функційно-стилістичний вияв, експресивний синтаксис, мова сучасних українських газет

UDC 811.161.2'367.332'333:070
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-07

Structural and stylistic features of sentences with separated meanings in the language of modern Ukrainian newspapers

Inna Zavalniuk <https://orcid.org/0000-0002-3993-9555>

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnitsia, Ukraine

Received: 10.11.2024 • Accepted: 29.11.2024

Abstract

The study of the phenomenon of separation is quite old, traditional and established in the modern theory of syntax. Studying the works of scientists proves that today there is no single approach to the study of separation, because the presence of different aspects - formal-syntactic, semantic-syntactic, communicative - makes it impossible. The most recent works of other linguists concern the delineation of the grammatical status of simple complex sentences in the syntax of the modern Ukrainian language, the theoretical and methodological principles of separation, the clarification of the conditions for the separation of syntaxes in the structure of a simple complex sentence, etc. However, the study of this logical-linguistic and speech syntactic phenomenon in various style texts, in particular in newspaper and journalistic texts, remains out of researchers' attention, because this style is the fastest reacting to everything new that occurs in the language under the influence of external and internal factors. The **purpose** of the article is to analyze a simple sentence with separate meanings in its composition, to clarify the structural-semantic and stylistic features of such sentences in the language of modern Ukrainian newspaper periodicals. The main research **methods** were the descriptive and observational methods, which were used to differentiate the structural-semantic varieties of syntactic units, as well as the functional analysis method - to determine their stylistic load. **Results.** The article analyzes simple sentences with separate meanings in their composition, elucidates the structural, semantic and stylistic features of such sentences in the language of modern Ukrainian newspaper periodicals. The latest illustrative material demonstrates the dependence of the choice, content, and structuring of separate meanings on communicative and pragmatic needs: the journalist's intentions, transformations in Ukrainian society, the needs of updated social communication in modern living conditions. Emphasis is placed on revealing the specifics of the functioning of separated units, clarifying how different types and methods of complicating the content and structure of a simple sentence are related to each other by means of separation in specific statements. **Conclusion.** Separation is a kind of semantic and syntactic complication of a simple elementary sentence. Intonation serves as an expression of separation. Separated parts of a sentence are characterized by greater semantic weight in the structure of a simple complex sentence than unseparated ones, because an important thought or its essential element is always actualized by a separated part of a sentence. In the language of modern Ukrainian newspapers, we can trace various types of separations: agreed adjectival and non-agreed meanings, adjectival inflections, verbs and adjectival inflections. New trends in the functional and stylistic use of sentences with separate meanings in the language of modern Ukrainian periodicals have been witnessed: to the chain arrangement (contact or remote) of separate meanings, often different in the way of expression; to chain combinations of separations of different members of the sentence; to the use of large sentence structures, in which, in addition to separation, there is homogeneity of sentence members; to the penetration of separate meanings, expressed by adjectival inflections, into the headline complexes of modern Ukrainian newspapers. The stylistics of separated meanings in media texts is distinctly individualized, caused by the desire of journalists to save expressions, testify to the variety of expressions of the same thought, bring an element of the new into the syntactic synonymy of the Ukrainian language, and enrich the expressive means of the language system.

Keywords: syntactic unit, sentence member, separation phenomenon, separated meaning, simple sentence, new trend, functional and stylistic expression, expressive syntax, language of modern Ukrainian newspapers

---

Постановка проблеми. У сучасних умовах буття дедалі помітнішою стає тенденція до інтелектуалізації мовознавчої науки, прагнення науковців не лише аналізувати мову як знакову систему на різних рівнях, а й досліджувати її функційні можливості в процесах мисленнєво-мовленнєвої, культурної й духовної діяльності людини. Іншими словами, актуальності набуває «екстенсивний підхід до з'ясування специфіки і природи еволюційних процесів – від дослідження мови як замкнутої системи до її вивчення у зв'язках і різноманітних функціональних виявах» (Завальнюк, 2019, с. 383). Простежуємо також посилену увагу до актуальних проблем синтаксичної науки, оскільки «і лексичні, і морфологічні ресурси мовної структури посправжньому виявляються тільки в живій мовній тканині, у конкретних взаємозв'язках у реченні, тексті» (Вихованець, 1993, с. 5).

3-поміж синтаксичних явищ найбільш багатоаспектним постає відокремлення, яке водночас є і значеннєво-стилістичним явищем, властивим різнофункціональній мовній практиці. Істотними є взаємозв'язок формальної структури і значення відокремлених членів речення, а також особливості їхнього функціонування у сфері мови й мовлення.

Важливість синтаксису «в медійному контексті неможливо переоцінити, оскільки він формує спосіб сприйняття інформації аудиторією» (Zavalniuk, Bohatko, Pavlyuk, Kukhar, 2024, р. 1). Медійний контекст – це сьогодні не лише традиційні засоби масової інформації (газети, журнали, радіо, телебачення), а й інформаційний контент соціальних мереж (Facebook, YouTube, Instagram). І хоч наразі «дещо звужується сфера впливу друкованих медіа, поступаючись перед інтернетовими виданнями як більш доступними медійними засобами, але в обох видах медіатекстів простежуємо динаміку мовних процесів і мовних ресурсів» (Завальнюк, 2023, с. 122). Л. Прокопчук і В. Богатько вказують на «посилення значущості онлайн-видань у становленні літературної норми, її стандарту» (Прокопчук, Богатько, 2022, с. 63), а дослідниця О. Павлушенко окреслює перспективний вектор розвитку спілкування в соціальних інтернетівських мережах, яке, на її думку, «представляє живомовну практику народу, то можна з абсолютною впевненістю

стверджувати, що в просторі цих вебресурсів сьогодні формуються нові явища української мови майбутнього» (Павлушенко, 2023, с. 33). Наголосимо, що в мові традиційних і відносно інноваційних медійних засобів стилістично потужним і самобутнім постає синтаксис, який неодноразово вже досліджували, проте відокремлені члени речення, зокрема означення, не були об'єктом і предметом опису на матеріалі сучасних українських газет, що й становить **актуальність** пропонованої наукової розвідки.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження явища відокремленості досить давнє, традиційне й усталене в сучасній теорії синтаксису. Особливо активно вчення про синтаксичну відокремленість розгорнулося в 30-х роках ХХ ст. Свого часу синтаксисти-україністи (Л. Булаховський, В. Ващенко, І. Вихованець, А. Грищенко, Н. Гуйванюк, П. Дудик, Н. Іваницька, А. Кващук, М. Плющ, І. Слинько, К. Шульжук та ін.) уносили елементи нового у вивчення цього явища, збагачували теорію відокремленості цікавими думками, термінопозначеннями й ілюстративним матеріалом.

Студіювання праць науковців засвідчує, що на сьогодні не існує єдиного підходу до вивчення відокремленості, адже наявність різнолінгвістичних аспектів – формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного, комунікативного – унеможлиблює це.

Найбільш повно й цілісно явище відокремлення схарактеризувала О. Новікова в докторській дисертації «Просте ускладнене речення в сучасній українській літературній мові: структура, семантика», де в одному з розділів представила типологію відокремлених членів речення, подала їхню формально-синтаксичну і семантико-синтаксичну диференціації, схарактеризувала інтегральні ознаки відокремлених і невідокремлених членів, диференційні ознаки, що відрізняють їх (Новікова, 2021). Найновіші праці інших мовознавців торкаються окреслення граматичного статусу простих ускладнених речень у синтаксисі сучасної української мови (Кульбаська, 2014), теоретико-методичних засад відокремлення (Кухарчук, 2019), з'ясування умов відокремлення синтаксем у структурі простого ускладненого речення

(Межов, 2016) тощо.

Проте поза увагою дослідників залишилося дослідження цього логічно-мовного й мовленнєвого синтаксичного явища в різностильових текстах, зокрема в газетно-публіцистичному, адже цей стиль найшвидше реагує на все нове, що відбувається в мові під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Варто акцентувати на вияві специфіки функціонування відокремлених одиниць, з'ясуванні того, як пов'язані між собою різні види й способи ускладнення змісту й структури простого речення шляхом відокремлення в конкретних контекстах.

Метою статті є аналіз простого речення з відокремленими означеннями у його складі, з'ясування структурно-семантичних і стилістичних особливостей таких речень у мові сучасної української газетної періодики. Її завдання: 1) схарактеризувати структурну специфіку, спосіб вираження різновидових відокремлених означень, актуалізованих у мові сучасних українських газет; 2) з'ясувати семантику відокремлень, акцентуючи на комунікативній значущості; 3) окреслити стилістичну роль простого речення, ускладненого відокремленими означеннями, у масмедійному тексті.

Виклад основного матеріалу.

Відокремлення – це «сміслові та інтонаційні виділення другорядних членів речення для надання їм порівняно з іншими другорядними членами граматичної і смислової ваги» (Вихованець, Городенська, Русанівський, 1983, с. 188). Відокремлені члени речення вміщують додатковий зміст повідомлення, закладений у структурі простого ускладненого речення. Наприклад, речення *Пасажири, присутні під час інциденту, не тільки не заступилися за дітей Героя, а й навіть не зробили грубіяну зауваження...* (Голос України, 11.02.2023, с. 7) сформоване з двох частин, які сукупно передають певне конкретне ускладнене повідомлення: одна частина – синтаксично основна, предикативна (*Пасажири... не тільки не заступилися за дітей Героя, а й навіть не зробили грубіяну зауваження...*); друга частина – синтаксично залежна від першої, додаткова, напівпредикативна (*присутні під час інциденту*). Із семантичного (змістового) погляду основною частиною цього речення може слугувати й

прикметниковий зворот у синтаксичній функції поширеного відокремленого означення, якщо його логічно та інтонаційно виділити, актуалізувати в межах структури цього простого ускладненого речення. Отож у процесі мовленнєвого виділення означень формується такий різновид другорядних членів речення, як відокремлені означення.

Цей різновид відокремлення досить активний у мові сучасних українських газет. Простежено, що різнотипні відокремлені означення вживаються кількісно неоднаково. Кожен із них виявляє певну специфіку – семантичну, структурну й інтонаційну, а за писемної реалізації – пунктуаційну (вибір розділового знака зумовлений типом відокремлення, його структурою, інтонацією, місцем розташування в реченні стосовно основної частини).

З-поміж основних груп відокремлення означень у досліджуваних текстах зафіксовано такі: а) відокремлення узгоджених прикметникових означень (одиничних, дво- і кількаслівних); б) відокремлення неузгоджених означень; в) відокремлення прикметникових зворотів; г) відокремлення дієприкметників і дієприкметникових зворотів.

Відокремлення узгоджених прикметникових означень. Семантико-стилістична специфіка прикметника, слушно зауважує П. Дудик, полягає в тому, що він виражає ознаки особи, предмета чи поняття, слугує назвою атрибута у внутрішньограматичній структурі речення, номінує якість ознаки, властиву комусь або чому-небудь. Як синтаксична й комунікативна одиниця прикметник здебільшого самостійно не вживається, а завжди потребує сполучуваності з іменником чи субстантивованим словом, реалізуючи при цьому властиву йому означальну функцію (Дудик, 2002, с. 100). З погляду синтаксичного – це або функція звичайного означення (*На липах з'явилося молоде пахуче листя*), або означально-присудкова функція (*Це листя – молоде пахуче*), або напівпредикативна функція, яка реалізується в одиничному відокремленому прикметникові (непоширеному відокремленому означенні) чи в прикметниковому звороті (у поширеному відокремленому означенні), напр.: *На липах з'явилося листя, молоде й пахуче; На липах з'явилося листя, молоде й пахуче й,*

безсумнівно, найсвіжіше.

Найактивніше в мові української преси сьогодення функціонують такі різновиди відокремлень:

1. Одиничне, дво- чи кількаслівне прикметникове означення, яким пояснюється особовий займенник – незалежно від того, чи прикметник (прикметник із залежними словами) перебуває у пре- або постпозиції до займенника: **Не за віком серйозні, вони випромінюють силу і ніжність, біль пережитого і рішучість** (Голос України, 12.02.2020, с. 10); **Вони, високопрофесійні люди у техніці й бізнесі, не можуть зрозуміти, [як таке коїться у цивілізованій державі]** (Урядовий кур'єр, 06.12.2019, с. 7). Як бачимо, синтаксична несполучуваність особового займенника *вони* у поданих реченнях, неконкретність його семантики зумовлює обов'язковість інтонаційного й пунктуаційного відокремлення узгоджених означень. У такому разі згаданий займенник, позначаючи когось конкретно, виявляє ознаки індивідуалізації, а його семантику контекстуально уточнюють, актуалізують у відокремленні.

2. Два чи більше узгоджених прикметникових означень (або тільки одне таке означення), які відокремлюються інтонаційно й за допомогою коми (зрідка – тире) у позиції після пояснюваного слова чи за умови, якщо перед пояснюваним словом наявне узгоджене означення: **Небайдужі вінничани, чужі, але людяні, допомогли повернутися до нормального життя** (Голос України, 25.02.2020, с. 6); **Цьогорічна зима, аномально тепла, безсніжна, негативно позначилася на формуванні водопілля** (Голос України, 22.02.2020, с. 10); **Відкрила її власними, як кажуть, іще теплими, поетичними рядками про те, що «сірість під ранжир шикують всіх»** (Урядовий кур'єр, 14.12.2023, с. 6); **Ті, хто прожив усе свідоме життя в цій країні, переповнені незабутніми враженнями й особливим досвідом – подекуди радісним, а здебільшого – сумним** (Дзеркало тижня, 27.12.2019, с. 2); **Доти я вже могла розпізнати в ньому справжнього чоловіка – мужнього, надійного** (Урядовий кур'єр, 28.12.2019, с. 6); **3 допомогою реформ політики намагаються адаптувати пенсійну систему до різних змін –**

демографічних, економічних, соціальних, культурних (Дзеркало тижня, 27.12.2019, с. 12).

3. Прикметникове означення, віддалене від пояснюваного (означуваного) слова іншими словами (найчастіше – це дієслово-присудок); таке відокремлене означення однаково може вживатися в пре- та постпозиції відносно пояснюваного слова: **І ти головою розумієш, що пластикна операція зі зміни облич, проста й відпрацьована, поступається перед тривалим й еволюційним процесом зміни мозку й органів травлення** (Дзеркало тижня, 27.12.2019, с. 2); **Попід стрімкими кручами, запінена, мчала на південь річка** (Вінниччина, 20.11.2024, с. 5).

Зрідка в цій же мовленнєвій ситуації трапляються відокремлення, оформлені за допомогою тире: **Весняні підсніжники – легкі, білосніжні – повідомляють про пробудження природи** (Голос України, 27.02.2023, с. 11). У такий спосіб створюють особливу тональність фрази, логічно-емоційний центр якої припадає на відокремлене означення, максимально активізоване в пропонованому контексті.

Натрапляємо також на явища ускладнення прикметникових відокремлених означень:

а) порівнянням: **Це корисна творча праця, потрібна, як хліб, як вода** (Голос України, 19.05.2019, с. 4);

б) модально-видільними частками, вказівно-відносними займенниками: **ще, ще й, вже, вже й, і передусім, насамперед, ось, зокрема, хай навіть і** тощо: **Однак переконана, що підходити до таких рішень треба зважено, прорахувати всі «за» і «проти», зокрема економічні, кадрові та інші** (Урядовий кур'єр, 11.12.2023, с. 5); **Я розумію медичну реформу як інвестицію – насамперед інтелектуальну, а потім – економічну** (Голос України, 27.02.2020, с. 13).

Відокремлення неузгоджених означень. Кожне з неузгоджених означень поєднується з означуваним словом (членом речення) підрядним зв'язком: або керуванням – якщо синтаксично залежне слово є змінюваним, або приляганням – за умови морфологічної незмінності синтаксично залежного слова.

Спостережено, що в мові сучасної української преси відокремлюються здебільшого:

1. Неузгоджені означення, якими характеризується власна чи загальна назва або ж особовий займенник: **Кадровий офіцер**

американської армії, держчиновник, дипломат, Вільям Тейлор протягом кількох десятиліть пройшов шлях кризь війни та їхні наслідки (Дзеркало тижня, 27.12.2019, с. 1); **Модератор круглого столу – головний науковий співробітник Інституту законодавства, д.е.н. Валерій Сергієнко – зробив огляд наявного стану енергоефективності та енергозбереження в Україні порівняно з іншими країнами** (Голос України, 29.02.2020, с. 3); **Він, високий, ставний, з вольовим обличчям і розумними очима, одразу привертає увагу** (Голос України, 29.02.2023, с. 6).

2. Неузгоджені означення, які вживаються після пояснюваного слова (власного чи загального іменника): **Очолюють її [обласну організацію ветеранів України – І. З.] керівники, щирі серцем, добрі душею і багаті життєвським досвідом** (Голос України, 04.03.2020, с. 11); **Євроінтеграція і виконання цієї угоди – найглибшого інтеграційного документа ЄС із країною-партнером в історії – сприяє залученню інвестицій в Україну** (Урядовий кур'єр, 04.03.2020, с. 2); **Основоположним завданням децентралізації є створення успішних, самодостатніх громад із новою якістю життя – сучасною інфраструктурою і доступністю послуг, Новою українською школою та амбулаторіями з телемедициною** (Голос України, 03.03.2021, с. 4); **Головною дисципліною в школі залишаються стрибки у висоту – до високого бала, до чергового рейтингу, до зірок, [у які ми постійно їм тицяємо пальцем і до яких вони обов'язково мають злетіти]** (Дзеркало тижня, 27.12.2019, с. 1); **Перший крок на цьому шляху – назвати одне одному незручні питання – зроблено** (Урядовий кур'єр, 11.12.2023, с. 6). Відсутність відокремлення у поданих реченнях певною мірою деформувало б їхню семантику: у першому реченні означальна характеристика осіб перетворилася б на об'єкту (пор.: *щирі чим?*), що алогічно; логічним є лише питання *які?*, зорієнтоване на визначення внутрішніх рис керівників. Ще повніше означальна функція пунктуаційно виділеної частини виявляється в чотирьох інших реченнях, особливо в останньому: *який крок зроблено?*

Відокремлення прикметникових зворотів.

Прикметниковий зворот утворюють здебільшого з якісного прикметника і залежних від нього слів чи одного слова. У якісному прикметникові закладено таку ознаку предмета (особи, поняття), яка може виявлятися в ньому більшою чи меншою мірою, з різною інтенсивністю, що синтаксично зближує якісні прикметники з дієприкметниками.

Увесь прикметниковий зворот у ролі відокремленого члена речення атрибутивно характеризує препозитивне пояснюване слово, пор.: *Уважно ставтесь до законів, корисних нашій державі* (Вінниччина, 12.03.2023, с. 4) – *корисних* прикметник, здатний мати при собі синтаксично залежні слова – *нашій державі*; увесь прикметниковий зворот (*корисних нашій державі*) – поширене відокремлене означення. Подальше внутрішнє членування й трактування структури прикметникового звороту можливе лише на рівні словосполучення: *корисних* → *державі* (підрядний зв'язок керування) *нашій* ← *державі* (підрядний зв'язок узгодження).

Отже, прикметниковий зворот – це прикметник із залежними від нього словами. У мові сучасних українських газет такі звороти функціонують досить активно: *Однак переконана, що підходити до таких рішень треба зважено, прорахувати всі «за» і «проти», потрібні для реалізації економічних, кадрових та інших питань* (Урядовий кур'єр, 11.12.2019, с. 5); *І справжні гурмани знають, що немає нічого смачнішого за льезьку вафлю натюр, корисну всім, без жодних начинок* (Урядовий кур'єр, 19.12.2023, с. 4).

І відокремлені одиничні прикметники, і відокремлені прикметникові звороти вживаються в мові газетних текстів сьогодення для влучної, деталізованої характеристики особи, предмета чи явища. Що більше в реченні прикметників або ж прикметникових зворотів, то повніше схарактеризовано предмет (особу, явище). Пор.: *Головне – це щирість, справжня емоція і тема, близька кожній людині* (Культура і життя, жовтень 2024, с. 8); *Співак Йосип Машталір тут розкрив різні емоційні хвилі свого сильного голосу, багатого на тембри* (Культура і життя, жовтень 2024, с. 11).

Досить поширені в досліджуваних текстах конструкції на зразок: «відокремлений прикметник + порівняльний зворот», особливо ті

з них, які вказують на характер, волю, темперамент, зовнішні властивості людини, на позитивне чи негативне ставлення її до когось або до чогось: *Кремезний офіцер, міцний, як дуб, мусив призвичаюватися до нестерпних умов служби й побуту* (Вінниччина, 02.03.2023, с. 4).

На атрибутивну семантику прикметникового звороту може нашаровуватись обставинне значення – каузальне (причинове), темпоральне (часове), локальне (указівка на місце) та ін.: *До сучасної сторінки історії, насправді чорної від горя та червоної від крові загиблих захисників України, періодично прикута увага всього світу* (Дзеркало тижня, 14.12.2024, с. 14). У поданому реченні помітна причинова конотація прикметникового звороту.

Відокремлення дієприкметників і дієприкметникових зворотів. Відокремлення одиничних дієприкметників у мові українських газет другого-третього десятиріч XXI ст. простежуємо зрідка, що, очевидно, спричинене закладеним у дієприкметнику значенням – енергії дії, а звідси – переважною наявністю при дієприкметникові залежних слів, яке перетворює його в дієприкметниковий зворот. Пор.: у реченні *Від буревію дерево похилилося і, розколоте, впало додолу* (Україна молода, 23.12.2019, с. 3) контекстна віддаленість відокремленого дієприкметникового означення *розколоте* від пояснюваного слова *дерево* об'єктивно посилює семантику і функційну важливість відокремленого узгодженого означення. Щоправда, одиничний дієприкметник досить легко трансформувати в дієприкметниковий зворот, пор.: *Від буревію дерево похилилося і, розколоте, впало додолу і Дерево, розколоте від буревію, похилилося і впало додолу*.

На окрему увагу заслуговують *дієприкметникові звороти*, яких досить багато в мові сучасної української преси. Кожен із таких зворотів – це окреме поширене відокремлене означення, лише один член речення, у межах якого прийнято визначати характер синтаксичного зв'язку між словами в підрядному словосполученні, напр.: *Україна цілком може стати світовим центром спорту постмодерну, пов'язаного зі здоровим способом життя* (Дзеркало тижня, 27.12.2019, с. 4); *Уже під'їжджали до гір, укритих лісом*

(Вінниччина, 23.09.2024, с. 4); *Музика для Олександра Козинця – це продовження літератури, окреслене ритмом, темпом та мелодією* (Культура і життя, 17.12.2019, с. 7). У кожному з поданих речень дієприкметниковий зворот є одним членом речення – поширеним відокремленим означенням, вираженим підрядним словосполученням: *пов'язаного зі —> способом, укритих —> лісом, окреслене —> ритмом, темпом, мелодією*. Отже, дієприкметниковий зворот (як і прикметниковий) – це завжди одночленореченнєве утворення, напівпредикативна частина простого речення (Дудик, 2002, с. 112).

Простежуємо тенденцію до ланцюгового розташування (контактного й дистанційного) відокремлених означень – однакових чи різних за способом вираження. Пор.: *За допомогою професійного 3D принтера, придбаного в рамках проєкту, схваленого й підтриманого Програмою USAID DOBRE, учасники навчаються створювати тривимірні моделі, які згодом перетворюються на фізичні об'єкти* (Україна молода, 06.11.2024, с. 6); *Цьогорічною темою форуму обрали Generation W — покоління українців, загартоване війною, готове захищати та бути свідками змін* (Україна молода, 06.11.2024, с. 7); *Але найцікавіше те, що ігристе сьогодні роблять не тільки потужні, так би мовити, старі втримки Бахмутський, Київський, Харківський заводи ігристих вин і «Одесавинпром», а й невеликі виробники нової хвилі, що виходять на ринок із свіжими ідеями, озброєні найсучаснішим обладнанням, і які також ставлять наголос на Alta expresion (смаковій виразності) свого ігристого* (Голос України, 06.02.2020, с. 6). У такий спосіб журналісти конкретизують виклад, поширюють його, додають деталі, невідомі загалу.

Так само часто функціонують структури, ускладнені кількома різними другорядними членами речення, як-от відокремленим означенням, вираженим дієприкметниковим зворотом, і відокремленою поширеною уточнювальною обставиною: *Свята Софія, зведена в центрі древнього Києва на початку XI століття, вже понад тисячу років – від часів Володимира Великого і Ярослава*

Мудрого до сьогодні – духовний, політичний і культурний центр України, свідок багатьох історичних подій (Голос України, 05.02.2020, с. 14). Такі побудови – прерогатива художньо-публіцистичних жанрів із їхнім тяжінням до розлогих описів, подекуди з колоритом художності, образності, урочистості.

Загалом кожен дієприкметниковий зворот можна перетворити в підрядне речення, унаслідок чого постають синонімічні синтаксичні конструкції, кожна, звісно, з неповторною індивідуалізованою стилістичною функцією. Напр.: **Зайнятий цими думками, професор не помітив, як пробігло заняття** (Дзеркало тижня, 02.12.2018, с. 6); пор.: **професор не помітив (чому?), бо був зайнятий цими думками.**

Останнім часом почастишало використання великих за обсягом реченневих структур, у яких, крім відокремлення, наявна однорідність членів речення. У такому разі спостерігаємо подвійне ускладнення структури простого чи частини складного речення, а також істотне удокладнення змісту. Пор.: **Як бачимо, поле нашої діяльності справді досить широке, багатофункціональне – від виробничих питань до патріотичної роботи, волонтерської допомоги бійцям на сході України, надання допомоги членам родин загиблих та поранених учасників бойових дій, а також вимушених переселенців, надання медичної, фінансової, консультативної допомоги тим, [хто цього потребує...]** (Голос України, 27.02.2023, с. 17).

Тенденційною ознакою мови сучасної української преси є функціонування в ній ланцюгових поєднань відокремлень різних членів речення, пор. відокремлення

- додатка й означення: **Щодо острахів, пов'язаних із «ввезенням брухту», то насамперед варто згадати думки виборців, які запитують: що краще для економіки й екології країни – «Жигулі», якому 40 років і він несе цілком реальну загрозу екології, а також здоров'ю і життю водія та пасажера, чи «Фольксваген» 2005 року, який регулярно проходить ТО в Європі?** (Голос України, 03.03.2020, с. 5); **На її килимах оживають вершники-козаки, вже цієї миті готові до бою за своє, за землю і волю, славні гетьмани, легендарна полтавка Маруся Чурайвна, прекрасна, горда і щаслива долею своїх**

пісень... (Голос України, 12.02.2020, с. 9);

- обставини й означення: **Змінивши військову форму на напівцивільний пошарпаний одяг, схожий на той, у якому воювала «армія» псевдореспубліки, вийшли в рейд** (Голос України, 12.02.2020, с. 11); **На полотні майстриня нанесла карту нашої держави, обрамила її червоно-чорним узором, а кожну область вишила своїм орнаментом, вклавши туди своєрідні символи, притаманні лише певному регіону** (Голос України, 06.02.2020, с. 12);

- означення, обставини, додатка: **Втішно, що і великі національні театри нині стали уважніше видивлятися молодих режисерів, активних і перспективних, розуміючи, що репертуарна і художня політика потребує оновлення крові та оновлення захоплення, тобто нової енергії** (Дзеркало тижня, 27.12.2019, с. 18);

- обставини, означення, додатка: **Натомість останнім часом, починаючи з осені минулого року, згадані чиновники почали активно надавати ті, нібито «вільні», ділянки «чужакам» – мешканцям Кременчука, сусідньої Кіровоградської області** (Голос України, 28.02.2020, с. 9).

Як бачимо, таких реченневих структур у газетному просторі досить багато. Різними є і способи вираження відокремлених членів у пропонованих ланцюгах відокремлень. Щоправда, домінують слугують означення й обставини, виражені дієприкметниковими і дієприслівниковими зворотами. Активність використання таких розлогих структур, у яких комбінуються різні види відокремлень, спричинена мовними інтенціями авторів газетних публікацій, їхньою потребою окреслити атрибутивні, адвербіальні чи об'єктні характеристики, важливі в кожній мовленнєвій ситуації.

Дедалі впевненіше відокремлені означення, виражені дієприкметниковими зворотами, проникають до заголовкових комплексів сучасних українських газет, употужнюючи атрибутивне значення інформативності, закладеної в назвах публікацій. Пор. заголовки: **Покоління, загартоване війною** (Україна молода, 06.11.2024, с. 7); **Напис, захований у всіх на виду** (Голос України, 15.02.2020, с. 10); **Слово, побачене в кольорі й почуте в музиці**

(Культура і життя, жовтень, 2019, с. 15); *Стратегічні комунікації як інструмент, спрямований на просування цілей держави* (Голос України, 26.02.2020, с. 8); *Завдання прокуратури – розслідувати злочини, пов'язані з військовою сферою* (Голос України, 31.01.2020, с. 9).

Висновки і перспективи дослідження.

Отже, «на тлі функціонального призначення другорядних членів речення – актуалізувати атрибутивні, об'єктні та адвербіальні ознаки предметів і явищ – у мові українських газет початку ХХІ ст. викристалізуються їхні нові стилістичні потенції: акцентування, експресивізація, вплив на читацький загал» (Завальнюк, 2010, с. 12], спричинені відокремленням – своєрідним семантико-синтаксичним ускладненням простого елементарного речення. Виразником відокремленості слугує інтонація. Відокремленим членам речення властива більша семантична вагомість у структурі простого ускладненого речення, ніж невідокремленим, бо відокремленою частиною речення завжди актуалізується важлива думка чи її істотний елемент.

У мові сучасних українських газет простежуємо різні види відокремлень: узгоджених прикметникових і неузгоджених означень, прикметникових зворотів,

дієприкметників і дієприкметникових зворотів.

Засвідчено нові тенденції щодо функційно-стилістичного використання речень із відокремленими означеннями в мові сучасної української періодики: до ланцюгового розташування (контактного чи дистанційного) відокремлених означень, нерідко неоднакових за способом вираження; до ланцюгових поєднань відокремлень різних членів речення; до використання великих за обсягом реченнєвих структур, у яких, крім відокремлення, наявна однорідність членів речення; до проникнення відокремлених означень, виражених дієприкметниковими зворотами, у заголовкові комплекси сучасних українських газет задля употужнення атрибутивного значення інформативності.

Стилістика відокремлених означень у медійних текстах виразно індивідуалізована, спричинена прагненням журналістів економити вислів, засвідчувати різновариантність у вираженні тої самої думки, привносити елемент нового в синтаксичну синоніміку української мови, збагачувати виражальні засоби мовної системи.

Література

- Вихованець, І. Р. (1993). *Граматика української мови. Синтаксис*. Київ: Либідь. 369 с.
- Вихованець, І. Р., Городенська, К. Г., Грищенко, А. П. (1983). *Семантико-синтаксична структура речення*. Київ: Наукова думка. 219 с.
- Дудик, П. С. (2002). *Просте ускладнене речення*: навч. посіб. Вінниця, 336 с.
- Завальнюк, І. Я. (2019). Нові структурно-семантичні й стилістичні вияви синтаксичних одиниць у ролі заголовків сучасних українських газетних текстів (на матеріалі періодичних видань Вінниччини). *Граматичний простір сучасної лінгвоукраїністики. Катерині Григорівні Городенській*: наук. зб. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, с. 383–394.
- Завальнюк, І. Я. (2023). Синтаксичні одиниці в мові вітчизняних масмедіа періоду російсько-української війни: оновлення змісту й структури. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць, вип. 37, с. 120–130. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-120-130>
- Завальнюк, І. Я. (2010). *Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ ст.: структура та прагматилістичні функції*. (Автореф. дис. д-ра. філол. наук). Інститут української мови НАН України. Київ, 40 с.

- Кульбабська, О. (2014). Просте ускладнене речення в контексті лінгвістичного знання. *Мовний простір граматики: актуальні студії: зб. наук. праць на честь 60-річчя член-кореспондента НАН України Анатолія Загнітка* / наук. ред.: М. О. Вінтонів. Донецьк: ДонНУ, с. 117–123.
- Кухарчук, І. О. (2019). Відокремлення у структурі простого речення: теоретико-методичний аспект. *Інноваційна педагогіка: зб. наук. праць*, вип. 16, т. 2, с. 69–73.
- Маленко, О., Борисов, В. (2021). *Українське мовознавство як науковий дискурс: історія, теорія, практика: навч. посіб.* Харків, 164 с.
- Межов, О. (2016). Умови відокремлення синтаксем у структурі простого ускладненого речення. *Тенденції розвитку української лексики та граматики* / за ред. І. Кононенко, І. Митнік, С. Романюк. Варшава; Івано-Франківськ, ч. 3, с. 174–187.
- Новікова, О. О. (2021). *Просте ускладнене речення в сучасній українській літературній мові: структура, семантика.* (Дис. д-ра філол. наук), Луцьк, 467 с.
- Павлушенко, О. (2023). Сленгові неологізми в українському комунікативному полі періоду російсько-української війни. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. праць*, вип. 37, с. 25–36. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-25-36>
- Прокопчук, Л., Богатько, В. (2022). Регіональні інтернет-видання крізь призму чинних норм. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. праць*, вип. 35, с. 61–69. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-35-61-69>
- Zavalniuk, I., Bohatko, V., Pavlyuk, O., Kukhar, N. (2024). Comparative study of expressive language usage in contemporary Ukrainian and English media. *Multidisciplinary Science Journal. Special Issue: Socio-political and humanitarian changes in the context of the transformation of society.* Published Online: May 7, vol. 6. <https://10.31893/multiscience.2024ss0707>

References

- Vykhovanets, I. R. (1993). *Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys* [Grammar of the Ukrainian language. Syntax]. Kyiv: Lybid. 369 p. (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I. R., Horodenska, K. H., Hryshchenko, A. P. (1983). *Semantyko-syntaksychna struktura rechennia* [Semantic and syntactic structure of the sentence]. Kyiv: Naukova dumka, 219 p. (in Ukrainian).
- Dudyk, P. S. (2002). *Proste uskladnene rechennia: navch. posib.* [Simple complex sentence]. Vinnytsia, 336 p. (in Ukrainian).
- Zavalniuk, I. Y. (2019). Novi strukturno-semantychni y stylistychni vyjavy syntaksychnykh odynyts u roli zaholovkiv suchasnykh ukrainskykh hazetnykh tekstiv (na materialii periodychnykh vydan Vinnychchyny) [New structural-semantic and stylistic manifestations of syntactic units in the role of headings of modern Ukrainian newspaper texts (based on the material of periodicals of Vinnytsia)]. *Grammatical space of modern linguo-Ukrainian studies, Kateryni Hryhorivni Horodenskiej: scientif. coll.* Kyiv: Publ. house of Dmytro Burago, 383–394. (in Ukrainian).
- Zavalniuk, I. Y. (2023). Syntaksychni odynytsi v movi vitchyznianskykh masmedia periodu rosiisko-ukrainskoi viiny: onovlennia zmistu y struktury [Syntactic units in the language of domestic mass media during the period of the Russian-Ukrainian war: update of content and structure]. *Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi. Series: Philology (linguistics): coll. of science works*, issue 37, 120–130. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-120-130> (in Ukrainian).
- Zavalniuk, I. Y. (2010). *Syntaksychni odynytsi v movi ukrainskoi presy pochatku XXI st.: struktura ta prahmastylystychni funktsii* [Syntactical Units in the Language of the Ukrainian Press of the Beginning of the XXI century: Structure and Pragmasylistic Functions]. (Extended abstract of Doctor's thesis). Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 40 p. (in Ukrainian).
- Kulbabska, O. (2014). Proste uskladnene rechennia v konteksti lnhvistychnoho znannia [Simple complex sentence in the context of linguistic knowledge]. Vintoniv, M. O. (Ed.). *Linguistic space of grammar: actual studies: coll. of science works in honor of the 60th anniversary of Anatoliy Zagnitko*, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine. Donetsk: DonNU, 117–123. (in Ukrainian).
- Kukharchuk, I. O. (2019). Vidokremлення u strukturi prostoho rechennia: teoretyko-metodychnyi aspekt [Separation in the structure of a simple sentence: theoretical and methodological aspect]. *Innovative pedagogy: coll. of science works*, issue 16, vol. 2, 69–73. (in Ukrainian).

- Malenko, O., Borysov, V. (2021). *Ukrainske movoznavstvo yak naukovyi dyskurs: istoriia, teoriia, praktyka: navch. posib.* [Ukrainian linguistics as a scientific discourse: history, theory, practice]. Kharkiv, 164 p. (in Ukrainian).
- Mezhov, O. (2016). Umovy vidokremlennia syntaksem u strukturi prostoho uskladnenoho rechennia [Conditions for separating of unit of syntax in the structure of a simple complex sentence]. *Trends in the Ukrainian lexic and grammar development* / Kononenko, I., Mytnik, I., Romaniuk, S. (Ed.). Warsaw; Ivano-Frankivsk, part 3, 174–187. (in Ukrainian).
- Novikova, O. O. (2021). *Proste uskladnene rechennia v suchasni ukrainskii literaturnii movi: struktura, semantyka* [A simple complex sentence in the modern Ukrainian literary language: structure, semantics]. (Doctor of Philology Thesis). Lutsk, 467 p. (in Ukrainian).
- Pavlushenko, O. (2023). Slenhovi neolohizmy v ukrainskomu komunikatyvnomu poli periodu rosiisko-ukrainskoi viiny [Slang neologisms in the Ukrainian communicative field during the period of the Russian-Ukrainian war]. *Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi. Series: Philology (linguistics): coll. of science works*, issue 37, pp. 25–36. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-25-36> (in Ukrainian).
- Prokopchuk, L., Bohatko, V. (2022). Rehionalni internet-vydannia kriz pryzmu chynnykh norm [Regional Internet editions through the prism of current norms]. *Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi. Series: Philology (linguistics): coll. of science works*, issue 35, 61–69. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-35-61-69> (in Ukrainian).
- Zavalniuk, I., Bohatko, V., Pavlyuk, O., Kukhar, N. (2024). Comparative study of expressive language usage in contemporary Ukrainian and English media. *Multidisciplinary Science Journal*. Special Issue: *Socio-political and humanitarian changes in the context of the transformation of society*. Published Online: May 7, vol. 6. <https://10.31893/multiscience.2024ss0707> (in English).

Автор

Інна Завальнюк, доктор філологічних наук, професор, декан факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
e-mail: zavalniukinna@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3993-9555>

Author

Inna Zavalniuk, Doctor of Philology, Professor, the Dean of the Faculty of Philology and Journalism named after Mykhailo Stelmakh
e-mail: zavalniukinna@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3993-9555>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that she has no conflict of interest

УДК 811. 161. 2'373 : 070

DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-08

Проблема вербальної агресії в сучасному мовознавчому дискурсі

Ніна Кухар <http://orcid.org/0000-0002-9293-6804>

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Надійшла до редакції: 07.09.2024 • Схвалено до друку: 05.10.2024

Анотація

Статтю присвячено характеристиці підходів до аналізу мовленнєвої агресії в сучасному мовознавчому дискурсі: 1) з позицій комунікативної лінгвістики вербальну агресію потрактовано як засіб маніпулювання в комунікативній взаємодії або контролю над комунікативною ситуацією; 2) у психолінгвістиці проблема мовленнєвої агресії розглядається крізь призму взаємозв'язку мови і психічних процесів; 3) соціолінгвістика інтерпретує конфліктогенні мовні тактики з урахуванням соціальних, культурних факторів, які впливають на комунікативну поведінку окремих мовців і соціальних груп. Проаналізовано використання дослідниками термінів «конфліктогенна мовна тактика», «мовленнєва агресія», «мова ворожнечі», визначено специфіку досліджень вербальної агресії в медіатекстах та мережевому дискурсі. З'ясовано, що засоби масової інформації використовують конфліктогенні мовні тактики для формування настроїв у суспільстві або окремих спільнот; прояви вербальної агресії в мережевому дискурсі кількісно і якісно переважають над використанням конфліктогенних комунікативних тактик в традиційних формах спілкування, а масовість аудиторії онлайн-мовної комунікації посилює масштаби й ефект психологічного впливу мовленнєвої агресії.

Ключові слова: мовознавчий дискурс, мовленнєва агресія, конфліктогенна мовна тактика, комунікативна лінгвістика, психолінгвістика, соціолінгвістика, медіатексти, мережевий дискурс

UDC 811. 161. 2'373 : 070
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-08

The problem of verbal aggression in modern linguistic discourse

Nina Kukhar <http://orcid.org/0000-0002-9293-6804>

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnitsia, Ukraine

Received: 07.09.2024 • Accepted: 05.10.2024

Abstract

Complex socio-political processes on the global level, the Russian-Ukrainian war, changes due to the transfer of all types of communication - from politics to interpersonal relations - to social networks caused significant changes in the content and forms of communication. In the scientific literature, these changes have been studied from the viewpoints of psychology, sociology, and jurisprudence, in particular, the nature and forms of verbal aggression, the causes of its occurrence, and methods of prevention. **Purpose.** The article systematizes the main approaches to the analysis of speech aggression in linguistic discourse, in particular the concepts of communicative linguistics, psycholinguistic and sociolinguistic theories; the specifics of research on verbal aggression in media texts and network discourse are determined. The main **method** of research was the analysis and synthesis of theoretical material to distinguish approaches to the analysis of verbal aggression, to determine the specifics of research on the manifestations of conflictogenic language strategies in media and network discourses. **Results.** From the standpoint of communicative linguistics, verbal aggression is a means of manipulation in communicative interaction or control over a communicative situation. In psycholinguistics, the problem of speech aggression is considered through the prism of the relationship between language and mental processes: how speech acts reflect the inner state of a person, their emotions, motivation and cognitive mechanisms. Sociolinguistics interprets the problem of verbal aggression taking into account social and cultural factors that affect the language behavior of individual speakers and social groups. The researchers singled out the dominant language strategies of modern media discourse and the specifics of their impact on the audience. The formation of social networks as an innovative communicative space is accompanied by an increase in manifestations of verbal aggression, which is caused by a decrease in the general level of development of human culture, wartime conditions, informal circumstances of communication (spontaneity, dialogicity, situationality, brevity, expressiveness). **Originality.** The relevance of the analysis of verbal aggression in the field of linguistics is determined by the number and diversity of research on communicative processes mediated by innovative technologies. **Conclusion.** A significant part of the research on conflictogenic speech behavior is focused on virtual communication and media texts. It is important to take into account the psychological prerequisites of verbal aggression, in particular interpersonal conflicts, stressful situations, social tension or emotional pressure, which increase the perception of speech acts as aggressive. Conflictogenic communication tactics are the result of emotional states (anger, frustration, envy, fear or a sense of injustice). Verbal negativity can be realized in open (insults, intimidation, threats, bullying) and hidden forms (jokes, mockery, remarks, veiled insults). Mass media are able to shape moods in society or individual communities, using conflict-generating language strategies, therefore, they are platforms for the spread of verbal aggression and a place for its manifestation. In media texts, various means of speech aggression are used depending on the genre, the purpose of the publication and the context. Verbal aggression in network discourse quantitatively and qualitatively prevails over the use of conflict-generating communicative tactics in traditional forms of communication.

Keywords: linguistic discourse, speech aggression, conflict-generating language tactics, communicative linguistics, psycholinguistics, sociolinguistics, media texts, network discourse

---

Постановка проблеми. Складні суспільно-політичні процеси глобального рівня, російсько-українська війна, трансформації внаслідок перенесення всіх видів комунікації – від політики до міжособистісних відносин – у соціальні мережі спричинили значущі зміни в змісті й формах спілкування. За останні десятиліття медіа та мережева комунікація стали важливими складовими нашого життя, кількість їхніх користувачів сягає кількох мільярдів осіб. Переваги використання новітніх комунікаційних засобів є беззаперечними, проте динамізм, безособовість та особливий емоційний фон такого спілкування зумовили зростання проявів мовленнєвої агресії. У науковій літературі ці прояви досліджено з позицій психології, соціології, правознавства, зокрема природу, форми мовленнєвої агресії, причини її виникнення, способи запобігання. Актуальність аналізу вербальної агресії в мовознавчій царині зумовлена кількістю і різновекторністю досліджень комунікативних процесів, опосередкованих інноваційним технологіями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему мовленнєвої агресії активно досліджують зарубіжні і вітчизняні науковці в ракурсі конфліктогенної мовленнєвої поведінки. В українському мовознавчому дискурсі схарактеризовано міжособистісний конфлікт (Білоконенко, 2015), структурно-семантичний і комунікативно-прагматичний аспекти конфліктної комунікації (Войцехівська, 2018), маркери вербальної агресії (Форманова, 2012). Значна частина досліджень конфліктогенної мовленнєвої поведінки зорієнтована на віртуальне спілкування та медіатексти (Н. Кондратенко, Л. Швелідзе, О. Гуз, Т. Ісакова, О. Кузик). В. Чекштуріна, застосувавши метод контентного аналізу, схарактеризувала мову ворожнечі, встановила корелятивні зв'язки між психосемантичною картиною світу мовця і проявами мовленнєвої агресії (Чекштуріна, 2021). Г. Вусик визначила специфіку вираження мовленнєвої агресії під час російсько-української війни на матеріалі українських масмедіа (Вусик, 2022) У наших попередніх публікаціях за результатами анонімного анкетування здобувачів вищої освіти встановлено рівень обізнаності майбутніх учителів та працівників медіа щодо мовленнєвої агресії в соціальних

мережах, схарактеризовано варіації її проявів (Кухар, 2023; Кухар, Гандзюк, 2023).

Метою статті є систематизація основних підходів до аналізу мовленнєвої агресії в мовознавчому дискурсі, зокрема концепції комунікативної лінгвістики, психолінгвістичних та соціолінгвістичних теорій; виявлення специфіки досліджень вербальної агресії в медіатекстах і мережевому дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «мовленнєва агресія», «вербальна агресія», «комунікативна агресія», «мова ворожнечі», «мова ненависті», «дискурс ненависті» активно використовують у науковій літературі впродовж кількох десятиріч, поступово поширюючи з психолінгвістичних досліджень на інші галузі сучасного мовознавства, проте наразі немає кодифікованої дефініції цих термінів у лексикографічних джерелах. З позицій комунікативної лінгвістики, предметом дослідження якої є процеси спілкування з використанням природної мови, вербальна агресія кваліфікована як конфліктогенна мовна стратегія. У статті В. Сліпецької систематизовано погляди сучасних дослідників на природу конфліктної комунікації, визначено причини домінування мовних засобів вербалізації негативної оцінки внаслідок дії комунікативних законів. Дослідниця наголошує: «... в основних законах комунікації також виразно відображено постулат, що позитивне в комунікації сприймається як норма, а негативне завжди притягає, приваблює. Це пояснюють психологією людського ества» (Сліпецька, 2013, с. 287). З-поміж двох десятків основних законів комунікації, на думку науковиці, близько половини або безпосередньо відображають конфліктне спілкування (закон емоційного пригнічування логіки, закон прискореного поширення негативної інформації, закон притягання критики), або репрезентують комунікативний негатив як свідомий вибір мовця (закон дзеркального розвитку спілкування, закон мовленнєвого самовпливу).

З погляду тактики спілкування вербальна агресія розглядається як спроба маніпулювати в комунікативній взаємодії (двозначність, перекручування інформації) або контролювати комунікативну ситуацію (використання грубих виразів, лайки, зниження статусу співрозмовника

внаслідок використання глузливих висловів, іронії, сарказму). Мовленнєва агресія також інтерпретується як порушення комунікативної поведінки в межах національного мовного етикету.

Г. Вусик виокремила мотиви, які провокують мовленнєву агресію, зокрема потребу самоствердження, самостійності, самореалізації, самозахисту, бажання понизити соціальний статус адресата, спробу завдати моральної шкоди тощо (Вусик, 2022, с. 25). Важливо враховувати психологічні передумови вербальної агресії, зокрема міжособистісні конфлікти, стресові ситуації, соціальну напругу або емоційний тиск, які посилюють сприйняття мовних актів як агресивних. Вербальний негатив може реалізуватися у відкритій (образа, залякування, погроза, знущання) і прихованій формах (жарт, глузування, зауваження, завуальовані образи). Тому ідентифікація маркерів агресії є досить складною, дослідники визначають семантичні (негативна оцінка, образність, експресивність, стилістична маркованість) і прагматичні критерії їх класифікації (форми комунікативної ситуації, наприклад, міжособистісна, професійна, публічна, масова). На лексичному рівні основними репрезентантами вербальної агресії є інвективи в широкому значенні – мовні одиниці, вжиті в дискурсі «з метою образи співрозмовника» (Войцехівська, 2018, с. 235) і стилістично знижена лексика; на граматичному – переважно імперативні та спонукальні конструкції.

В. Сліпецька вважає, що «...станом на сьогодні у вітчизняній лінгвістиці є відносно небагато праць, у яких розглянуто явище конфліктної (негативної комунікації), зокрема не досліджено мовний аспект маніпуляцій у конфліктній комунікації, відсутня вичерпна класифікація комунікативних стратегій, їх тактик та прийомів, що функціонують у різних типах дискурсу» (Сліпецька, 2013, с. 289). Аналізуючи конфліктогенні комунікативні стратегії, маркери вербальної агресії, зокрема інвективи, О. В. Качмар виокремлює такі способи їх подолання: «...ігнорування, переключення уваги, проектування позитивних якостей «агресора», позитивні оцінні висловлювання, гумор, переконання» (Качмар, 2016, с. 56).

У психолінгвістиці проблема мовленнєвої агресії розглядається крізь призму взаємозв'язку мови і психічних процесів: як мовні акти відображають внутрішній стан людини, її емоції, мотивацію та когнітивні механізми. Вербальна агресія є результатом емоційних станів, таких як гнів, фрустрація, заздрість, страх чи відчуття несправедливості. У стресі чи емоційному збудженні людина може вдаватися до агресивних мовних актів, навіть не усвідомлюючи наслідки. Особистісні характеристики мовців, зокрема високий рівень агресивності, низький рівень самоконтролю, також впливають на використання засобів вербальної агресії. Причиною конфліктогенної комунікації є психічний стан, що спонукає мовця зосереджуватися на негативних обставинах, використовувати вербальну агресію для розрядки або фокусування на проблемі. У цей час можлива активізація певних стереотипів, спотворене сприйняття реальності, наприклад, мовець кваліфікує поведінку комуніканта як особисту образу або загрозу, реакція опонента також може варіюватися від самозахисту до вербальної агресії. Конфліктогенна комунікація в соціальних мережах має певні особливості, на які вказує Н. Кондратенко: «На нашу думку, вербальна агресія, як і інвективи, не завжди адресовані співрозмовнику і не обов'язково передбачають конфліктну взаємодію між комунікантами. В інтернет-спілкуванні дописи й коментарі учасників дискусії часто не суперечать одне одному і не містять протилежних думок, а є висловленням агресивно маркованої позиції щодо певної ситуації або особи» (Кондратенко, 2019, с. 229).

Психолінгвістика розглядає вербальну агресію не лише як індивідуальну психологічну реакцію, а й як соціально детерміновану мовну стратегію. Вона може бути частиною культурних або сімейних норм, а також певних ролей в групах чи соціальних спільнотах. В. Чекштуріна, вказавши на синонімію понять «мова ворожнечі (hate speech)», «вербальні образи (verbal abuse)», «вербальна агресія (verbal aggression)», за результатами онлайн-моніторингу виокремила тематичні групи лексем, що є компонентами провокативних публікацій – «Національність, етнічна приналежність, раса», «Політична приналежність», «Соціальні маркери» (Чекштуріна, 2021, с. 288). Науковиця

констатує: «... формування усталеної психосемантичної моделі сприйняття суб'єктом світу як «свій» і «чужий», на цій основі розподіл людей на «своїх» і «чужих» відбувається в певному соціокомунікативному середовищі протягом життя, базуючись на культурних, політичних, соціальних стереотипах існування соціальної групи. Людина відчуває захист і підтримку певного товариства, так виправдовує власну агресивну комунікацію відстоюванням цінностей групи» (Чекштуріна, 2021, с. 289). Розуміння вербальної агресії з погляду психолінгвістики уможливорює не лише аналіз її причин, а й напрацювання стратегій для ефективного контролю та запобігання конфліктогенним комунікативним тактикам.

Соціолінгвістика інтерпретує проблему вербальної агресії з погляду соціальних, культурних чинників, які впливають на мовну поведінку окремих мовців і соціальних груп. У цьому контексті мовленнєва агресія є не лише індивідуальною емоційною реакцією чи комунікативною тактикою, а відображає соціальні відносини, ідеологічні позиції, суспільний статус комунікантів, виконує функції щодо забезпечення соціальної ієрархії. Мовці з вищим соціальним статусом використовують засоби конфліктогенного спілкування для утримання своїх позицій, особи з нижчим статусом – для боротьби за повагу чи місце в соціальній ієрархії. В окремих соціальних групах (спортивні фанати, представники субкультур тощо) мовленнєва агресія є маркером належності до таких груп, засобом їх об'єднання і мобілізації. Історичні події засвідчують, що вербальна агресія часто була інструментом боротьби за соціальні зміни. Наразі громадські активісти, які захищають права меншин, також використовують агресивні мовні стратегії, зокрема провокаційні вислови, для привернення уваги до несправедливості або порушень прав людини. Мовленнєва агресія є соціально детермінованим явищем в умовах російсько-української війни. Г. Вусик проаналізувала корпус лексичних одиниць агресивної семантики в медіа за лютий–травень 2022 року, зокрема номени на позначення гніву, відрази, презирства, назви агресивних дій, зброї, засобів покарання, вульгарну лексику на позначення ворога, і висновкує: «Вербальна агресія як вид

емоційного реагування реалізується у формі словесних дій, мета яких завдати моральну шкоду об'єкту, а також словесного вираження негативних емоцій і почуттів» (Вусик, 2022, с. 26). У цьому випадку конфліктогенні комунікативні стратегії варто розглядати як ефективний засіб протидії ворогу.

Н. Кондратенко схарактеризувала інший вияв мовленнєвої агресії в соціальних мережах – актуалізацію етнічних гетеростереотипів. «Незважаючи на тенденцію до полікультурності і глобалізації в сучасному світі, виявлення негативного ставлення до представників інших етносів в агресивній формі має місце саме в побутовому, неформальному спілкуванні, тобто за умови, коли мовці не намагаються відповідати ідеалізованій моделі поведінки» (Кондратенко, 2019, с. 227). Подібними є причини зростання проявів мовленнєвої агресії у віртуальному спілкуванні, зокрема підліткових спільнот. За результатами анонімних анкетувань здобувачів вищої освіти щодо виявів вербальної агресії, проведених упродовж 2023 року, встановлено, що значна частина респондентів прямо чи опосередковано була об'єктом мовленнєвої агресії. Водночас «...констатуємо істотні лакуни в знаннях здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей щодо мовленнєвої агресії – 40 % респондентів не володіють інформацією про вербальне насильство у віртуальному просторі. Відповіді на запитання анкети зазвичай коректні, переважно однослівні, без розлогих міркувань, що пов'язуємо з небажанням студентів аналізувати образи, порушенням приватності тощо» (Кухар, 2023, с. 104).

Отже, з позицій соціолінгвістики конфліктогенну комунікацію в умовах складних суспільних процесів кваліфікують як складову тактики протистояння, засіб об'єднання навколо спільних цінностей, а її маркери – як стилістично марковані мовні одиниці (жаргонізми, сленгізми, інноваційні лексеми та неофраземи, іронічні та саркастичні висловлювання з прихованою агресією).

Використання медіа як основних каналів комунікації в сучасному світі зумовлює їх винятковий вплив на суспільну думку. Засоби масової інформації здатні формувати настрої в суспільстві або окремих спільнотах, використовуючи конфліктогенні мовні стратегії,

тому вони є платформами для поширення вербальної агресії і місцем її оприявлення. Упродовж кількох останніх років в мовознавчому дискурсі з'явилися дослідження комунікативних стратегій в англomовних медіа (Руденко, 2022; Сіваєва, 2024). «Журналісти, медіааналітики та філологи можуть використовувати отримані результати для підвищення рівня професійної компетентності, а також для розробки більш ефективних методів роботи з інформацією. Крім того, вивчення мовних стратегій допомагає розвивати критичне мислення у споживачів медіа, що є важливим в епоху фейкових новин та інформаційних війн» (Цепкало, 2024, с. 67). Дослідники виокремили домінуючі мовні стратегії сучасного медіадискурсу та специфіку їхнього впливу на аудиторію, зокрема маніпулятивні, наприклад, прийом вибірковості, коли подається суб'єктивний погляд на подію, спотворюється цілісна картина; доповнення інформації надлишковим емоційним контекстом, агресивною інтонацією для посилення впливу та мобілізації адресатів відповідних меседжів. У медіатекстах використовують різні засоби конфліктогенних комунікативних стратегій залежно від жанру, мети публікації та контексту. Частотними є прямі образи для приниження або дискредитації окремих осіб, спільнот чи ідей; для знецінення або висміювання використовують переважно сарказм, іронію, прикриваючи вербальну агресію жартівливою конотацією; стереотипи, мова ворожнечі, особливо відкриті погрози та насильницька риторика, маркують найвищі прояви токсичної комунікації. Використання засобів вербальної агресії в політичному медіадискурсі в умовах виборчих процесів чи суспільних криз посилює соціальну поляризацію аудиторії.

Конфліктогенні мовні стратегії активно використовують цифрові медіа, зважаючи на анонімність і масовий характер соціальних мереж, регулювати прояви мовленнєвої агресії в цьому середовищі чи запобігати їм неможливо. Аналізуючи семантико-стилістичні особливості інвектив, активно використовуваних у сучасних інтернет-виданнях, С. Форманова резюмує: «...вживання некодифікованої лексики в інтернеті (насамперед не тільки як виразного емоційного, епатажного засобу, але й як вияву вербальної агресії, примітивної форми афективного мовлення) у таких випадках не

лише дискредитує журналіста, який є автором того чи іншого матеріалу, але й знеособлює адресата – реального чи потенційного читача журналістського продукту, заперечує етичні норми й правила, що є прийнятними в суспільстві. Це лексика (найчастіше табуїрована суспільством), яка містить у своїй семантиці, експресивному забарвленні чи оцінному компоненті намір принизити, образити, зганьбити адресата мовлення чи третю особу в різкій і цинічній формі» (Форманова, 2018, с. 123–124).

Уважаємо, що поширення конфліктогенних мовних тактик у медіатекстах зумовлене глобальними суспільно-політичними змінами, російсько-українською війною та її трагічними наслідками, зростанням інформаційних потоків і їхнього впливу на велику аудиторію, трансформаційним процесами в сучасній українській мові та мовленні, зокрема спрощенні етикетних норм спілкування, створенні особливих комунікативних тональностей, у яких переважає агресія.

Вербальна комунікація в соціальних мережах, на форумах, у блогах, чатах, коментарі до постів, спілкування під час онлайн-ігор чи зустрічей кваліфікується як мережевий дискурс. Він має специфічні риси, пов'язані з глобальністю мереж, швидкістю поширення інформації та анонімністю учасників спілкування. Становлення соціальних мереж як інноваційного комунікативного простору супроводжується зростанням проявів вербальної агресії, що зумовлено зниженням загального рівня розвитку людської культури, умовами воєнного часу, неформальним обставинами спілкування (спонтанність, діалогічність, ситуативність, стислість, експресивність). Н. Волошинович наголошує: «Комп'ютерно-опосередкована комунікація стає дедалі значущою для повсякденної роботи та соціальної взаємодії. Багато інформаційних сайтів навмисно дають можливість користувачам висловлювати свої думки та міркування з приводу прочитаного і вводять функцію «Коментувати» або «Відповісти». Хоча така комунікація (міркування, обговорення та критичні зауваження) має низку переваг, слід зауважити, що дедалі більше дискусійні групи та електронне листування характеризуються агресивною та ворожою комунікативною поведінкою, що цілком слушно викликає побоювання щодо деструктивності

такого виду комунікації, оскільки комунікація з негативною конотацією має більш яскравий відгук. Саме тому в соцмережах і на сайтах популярних видань виникли такі експресивні форми інтернет-взаємодії, як тролінг, флеймінг, кіберпереслідування (кібербулінг), гомофобні коментарі» (Волошинович, 2016, с. 33).

Дослідники констатують, що прояви вербальної агресії в мережевому дискурсі кількісно та якісно переважають над використанням конфліктогенних комунікативних тактик у традиційних формах спілкування. Анонімність дозволяє користувачам відчувати себе безкарними, що часто призводить до використання більш образливих виразів, без візуального контакту з комунікантом важче усвідомити емоційний вплив власних слів, відсутність інтонації, міміки, жестів унеможлиблює коригування висловлювань. Масовість аудиторії онлайн-комунікації посилює масштаби й ефект психологічного впливу мовленнєвої агресії, ускладнює реагування на її прояви. Окремі зі згаданих вище способів вербальної агресії не мають аналогів у традиційних формах комунікації. Наприклад, тролінг – умисне провокування особи й маніпулювання нею для отримання емоційної або агресивної реакції, втягування в суперечку, конфлікт, кібербулінг – особлива форма агресії, регулярне психологічне насильство в мережі, що

реалізується у формі образ, приниження, погроз і маніпуляцій.

Використання конфліктогенних комунікативних тактик у мережевому дискурсі набуло загрозливих форм: ми є свідками реалізації кількох сценаріїв «комп'ютерних революцій», у яких тролінг і кібербулінг використали з політичною метою журналісти, громадські діячі, представники партій, релігійних спільнот тощо. Засоби вербальної агресії, зокрема мову ворожнечі, ефективно використовують в інформаційних та гібридних війнах тоталітарні режими.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. У нашій статті систематизовано основні підходи до аналізу мовленнєвої агресії, яку потрактовано як конфліктогенну комунікативну стратегію. Схарактеризовано феномен вербальної агресії з позицій комунікативної лінгвістики, теорій психолінгвістики та соціолінгвістики, визначено специфіку досліджень проявів мовленнєвої агресії в медіатекстах та мережевому дискурсі. Перспективу подальших досліджень убачаємо в конструюванні теоретичних моделей конфліктогенних мовних стратегій та в систематизації лексичних і граматичних маркерів агресії в повсякденному спілкуванні, у засобах масової інформації, у соціальних мережах.

Література

- Білоконенко, Л. А. (2015). *Український міжособистісний конфлікт*. Київ: Інтерсервіс, 335 с.
- Войцехівська, Н. К. (2018). *Конфліктний дискурс: структурно-семантичний і комунікативно-прагматичний аспекти*: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 404 с.
- Вусик, Г. Л. (2022). Вираження мовленнєвої агресії в українських масмедіа під час російсько-української війни. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство): зб. наук. праць*. Дрогобич, № 17, с. 23-27. <https://doi.org/10.24919/2663-6042.17.2022.4>
- Волошинович, Н. (2016). Мовленнєва агресія в інтернет-комунікації. *Актуальні питання іноземної філології*, № 4, с. 32-38. http://nbuv.gov.ua/UJRN/akrif_2016_4_8.
- Гуз, О. П. (2010). Особливості вираження вербальної агресії в масмедійному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія філологічна, вип. 13, с. 154-159.
- Ісакова, Т. О. (2016). Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні пріоритети*. Серія «Політика», № 4, с. 90-97. <http://ippi.org.ua/sites/default/files/isakova.pdf>.
- Качмар, О. В. (2016). Вербальна агресія та шляхи її подолання. *Актуальні проблеми філософії та соціології: науково-практичний журнал / Голов. ред. Д. В. Яковлев; Національний університет «Одеська юридична академія»*. Одеса, вип. 12, с. 55-57. <https://hdl.handle.net/11300/11889>

- Кондратенко, Н. В. (2019). Вербальна агресія у спілкуванні в соціальних мережах: актуалізація етнічних гетеростереотипів. *Записки з українського мовознавства*. вип. 26(2), с. 227-233. http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2019_26%282%29_29
- Кузик, О. А. (2019). *Когнітивні та комунікативні особливості мовленнєвої агресії в політичному дискурсі (на матеріалі електронних видань США і Великої Британії)*. (Дис. канд. філол. наук). Львів, 296 с.
- Кухар, Н. І. (2023). Вербальні вияви агресії в соціальних мережах (на матеріалі анкетування здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: збірник наукових праць, вип. 36, с. 99-106. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-36-99-106>
- Кухар, Н. & Гандзюк, В. (2023). Вербальні вияви агресії в соціальних мережах (на матеріалі анкетування здобувачів спеціальності «Журналістика») *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: збірник наукових праць, вип. 37, с. 111-120. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-111-119>.
- Руденко, Н. (2022). *Сугестія як засіб формування громадської думки в сучасних англomовних інтернет-виданнях: інформаційно-комунікаційні стратегії та способи їх реалізації*. (Дис. док. філ. в галузі журналістики). Суми, 235 с.
- Сіваєва, О. (2024). *Вербалізація HEALTH в англomовному медійному дискурсивному просторі*. (Дис. док. філ. в галузі філології). Київ, 302 с.
- Сліпецька, В. Д. (2013). Негатив у комунікації, чи маніпулятивні стратегії і тактики конфліктного спілкування: дослідницькі постулати і перспективи. *Вісник Житомирського державного університету, вип. 3(69). Філологічні науки*, с. 287-290. <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/9813>
- Форманова, С. В. (2018). Інвектива в сучасних інтернет-виданнях. *Young Scientist*, вересень, № 9, с. 121-124. <https://goo.su/5Yv9>
- Форманова, С. В. (2012). Інвективи в українській мові. Монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 336 с.
- Чекштуріна, В. М. (2021). Соціокомунікаційний аналіз феномена мови ворожнечі в інтернет-середовищі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, том 32 (71), № 4, с. 284-290. DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-3/47>
- Цепкало, Т. О. (2024). Мовні стратегії в медійному дискурсі: аналіз та інтерпретація. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, вип. 38, с. 65-71. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2024-38-08>
- Швелідзе Л. Д. (2021). *Мовні засоби реалізації комунікативних стратегій у дискурсі соціальних мереж (на матеріалі української та англійської мов)*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Вінниця, 22 с.

References

- Bilokononko, L. A. (2015). *Ukrainskyi mizhosobystisnyi konflikt* [Ukrainian interpersonal conflict]. Kyiv: Interservis, 335 s. (in Ukrainian).
- Voitsekhivska, N. K. (2018). *Konfliktnyi dyskurs: strukturno-semantychnyi i komunikatyvno-prahmatychnyi aspekty* [Conflict discourse: structural-semantic and communicative-pragmatic aspects]. Monohrafiia. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 404 s. (in Ukrainian).
- Vusyk, H. L. (2022). *Vyrazhennia movlennievoi ahresii v ukrainskykh masmedia pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny* [Expression of verbal aggression in the Ukrainian mass media during the Russian-Ukrainian war]. *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*: zb. nauk. prats. Drohobych, № 17, 23-27. <https://doi.org/10.24919/2663-6042.17.2022.4> (in Ukrainian).
- Voloshynovych, N. (2016) *Movlennieva ahresiiia v internet-komunikatsii* [Verbal aggression in Internet communication]. *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii*, № 4, 32-38. http://nbuv.gov.ua/UJRN/akpif_2016_4_8. (in Ukrainian).
- Huz, O. P. (2010). *Osoblyvosti vyrazhennia verbalnoi ahresii v masmediinomu dyskursi* [Peculiarities of the expression of verbal aggression in mass media discourse]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. *Seriia filolohichna*, vyp. 13, 154-159. (in Ukrainian).
- Isakova, T. O. (2016). *Mova vorozhnechi yak problema ukrainskoho informatsiinoho prostoru* [Hate speech as the problem of Ukrainian information space]. *Stratehichni priorytety. Serii «Polityka»*, № 4, 90-97. <http://ippi.org.ua/sites/default/files/isakova.pdf>. (in Ukrainian).

- Kachmar, O. V. (2016). Verbalna ahresiia ta shliakhy yii podolannia [Verbal aggression and its possible solutions]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii: nauково-praktychnyi zhurnal / Holov. red. D. V. Yakovlev; Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia»*. Odesa, vyp. 12, s. 55-57. <https://hdl.handle.net/11300/11889> (in Ukrainian).
- Kondratenko, N. V. (2019). Verbalna ahresiia u spilkuvani v sotsialnykh merezhakh: aktualizatsiia etnichnykh heterostereotypiv [Verbal aggression in communication in social networks: actualization of ethnic heterostereotypes]. *Opera in linguistica ukrainiana*, vyp. 26(2), 227-233. http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2019_26%282%29_29 (in Ukrainian).
- Kuzyk, O. A. (2019). *Kohnityvni ta komunikatyvni osoblyvosti movlennievoi ahresii v politychnomu dyskursi (na materialii elektronnykh vydan SSHA i Velykoi Brytanii)* [Cognitive and Communicative Peculiarities of Speech Aggression in Political Discourse (based on electronic editions of the United States and Great Britain)]. (PhD Thesis). Lviv, 296 s. (in Ukrainian).
- Kukhar, N. I. (2023). Verbalni vyjavy ahresii v sotsialnykh merezhakh (na materialii anketuvannia zdobuvachiv vyshchoi osvity pedahohichnykh spetsialnostei) [Verbal manifestations of aggression in social networks (based on the questionnaire materials of higher education applicants of teaching specialties)]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics): zbirnyk naukovykh prats*, vyp. 36, 99-106. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-36-99-106> (in Ukrainian).
- Kukhar, N. & Handziuk, V. (2023). Verbalni vyjavy ahresii v sotsialnykh merezhakh (na materialii anketuvannia zdobuvachiv spetsialnosti «Zhurnalistyka») [verbal manifestations of aggression in social networks (based on the questionnaire materials of higher education students majoring in "Journalism")]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics): zbirnyk naukovykh prats*, vyp. 37, 111-120. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-111-119>. (in Ukrainian).
- Rudenko, N. (2022). *Suhestiia yak zasib formuvannia hromadskoi dumky v suchasnykh anhlomovnykh internet-vydanniakh: informatsiino-komunikatsiini stratehii ta sposoby yikh realizatsii* [Suggestion as a means of public opinion shaping in modern English-language internet editions: information and communication strategies and ways to implement them]. (PhD Thesis). Sumy, 235 s. (in Ukrainian).
- Sivaieva, O. (2024). *Verbalizatsiia HEALTH v anhlomovnomu mediinomu dyskursyvnomu prostori* [Verbalization of HEALTH in English-language media discourse space]. (PhD Thesis). Kyiv, 302 s. (in Ukrainian).
- Slipetska, V. D. (2013). Nehativ u komunikatsii, chy manipulyativni stratehii i taktyky konfliktnoho spilkuvannia: doslidnytski postulaty i perspektyvy [Negative in the Communication, or Manipulative Strategies and Tactics of the Conflict Communication: Investigation Postulates and Perspectives]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu*, vyp. 3(69). *Filolohichni nauky*, s. 287-290. <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/9813> (in Ukrainian).
- Formanova, S. V. (2018). Invektyva v suchasnykh internet-vydanniakh [Invective in modern internet issues]. *Young Scientist*, № 9.1 (61.1) • September, s. 121-124. <https://goo.su/5Yv9> (in Ukrainian).
- Formanova, S. V. (2012). *Invektyvy v ukrainskii movi* [Invectives in the Ukrainian language]. Monohrafiia. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho, 336 s. (in Ukrainian).
- Chekshturina, V. M. (2021). Sotsiokomunikatsiinyi analiz fenomena movy vorozhnechi v internet-seredovyschi [Socio-communicative analysis of the phenomenon of hate speech in the internet environment]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Filolohiia. Zhurnalistyka*, tom 32 (71), № 4, 284-290. DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-3/47> (in Ukrainian).
- Tsepkalo, T. O. (2024). Movni stratehii v mediinomu dyskursi: analiz ta interpretatsiia [Linguistic strategies in media discourse: analysis and interpretation]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics)*, vyp. 38, 65-71. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2024-38-08> (in Ukrainian).
- Shvelidze L. D. (2021). *Movni zasoby realizatsii komunikatyvnykh stratehii u dyskursi sotsialnykh merezh (na materialii ukrainskoi ta anhliiskoi mov)* [Linguistic Means of Implementation of Communicative Strategies in the Social Media Discourse (Based on the Ukrainian and English Languages)]. (PhD Thesis Abstract). Vinnytsia, 22 s. (in Ukrainian).

Автор

Ніна Кухар, кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови
e-mail: gulevich.nina68@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9293-6804>

Author

Nina Kukhar, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department of the Ukrainian
Language,
e-mail: gulevich.nina68@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9293-6804>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that she has no conflict of interest

УДК 811.161.2'4:392(477.43/44=161.2)
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-09

Традиційний родильний текст подолян: анатомічний і вербальний коди обрядового тексту

Інна Гороф'янюк <https://orcid.org/0000-0002-9836-8270>

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Надійшла до редакції: 11.11.2024 • Схвалено до друку: 29.11.2024

Анотація

Стаття присвячена етнолінгвістичному аналізу подільського родильного тексту крізь призму ключових лінгвокультурних ідей, репрезентованих в обрядовій термінології, віруваннях і заборонах, націлених на забезпечення щасливої долі новонародженому. Родильний обряд подолян розглянуто як лінгвокультурний текст, побудований на єдності персонажного, акціонального, предметного, кількісного, вербального й анатомічного кодів. Об'єднує їх лінгвокультурний центр родильного тексту – мотив Долі, який прочитується в зумовленості обрядодій, залученні конкретних учасників на окремих етапах обряду, використанні різних атрибутів та словесних формул, що супроводжують традиційний родильний обряд подолян. Формують кожний код обрядового тексту широкий корпус проаналізованих номінацій, більшість із яких є автохтонними, слов'янськими за походженням. Дослідження виконано на діалектному матеріалі, зібраному в 62 н.п. Вінницької області експедиційним методом. У роботі також застосовано загальнонаукові (аналізу та синтезу, порівняння, описовий метод) та власне лінгвістичні методи: текстологічний (контекстуальний аналіз), порівняльно-історичний і метод компонентного аналізу. Установлено, що звичаєві настанови в подільському лінгвокультурному родильному тексті, зафіксовані на досліджуваній території, є виявом архаїчних уявлень наших предків про анімізм навколишнього світу: вода, дерева, земля, предмети й рослини наділені якість живих істот, а тому здатні транслювати людині свої властивості, контактуючи з нею. Слово програмує Долю дитини, тому широкий комплекс мовленнєвих формул, уживаних на різних етапах родильного обряду, а найактивніше на хрестинах, націлений на забезпечення щасливої Долі немовляті. Спільність структурних елементів родильного обряду подолян, його номінацій із відповідними елементами у слов'ян або ж навіть ширше – європейців свідчить про його архаїчність, табуїзованість, відносну консервативність. З огляду на це подальші студії цього предмету мають широкий евристичний потенціал для встановлення українсько-інослов'янських зв'язків у площині ономастології, етимології та етнології.

Ключові слова: Поділля, родильний обряд, лінгвокультурний текст, код тексту, обряд, назва, подільські говірки

UDK 811.161.2'4:392(477.43/.44=161.2)
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-09

Traditional birth text of Podolians: anatomical and verbal codes of ritual text

Inna Horofianiuk <https://orcid.org/0000-0002-9836-8270>

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnitsia, Ukraine

Received: 11.11.2024 • Accepted: 29.11.2024

Abstract

The topicality of the paper is conditioned by the need to learn the Ukrainian linguistic world-image, identification of verbal means that preserve the collective cultural code. Dialectal worldview is one of the varieties of verbal worldview, which reflecting the peculiarities of the regional worldview, represents the features of the speakers' spiritual and material worlds perception, imprinted in the language. A dialect text is a reliable source for researching a dialectal worldview specifically and All-Ukrainian one in general. **The aim** of the article is to conduct the ethnolinguistic analysis of the Podolian birth texts through the prism of key linguistic and cultural ideas represented in ritual terminology, beliefs and prohibitions aimed at ensuring a happy fate for the newborn. The birth text of Podolians is considered as a linguistic and cultural text based on the unity of object, quantitative, verbal and anatomical codes. Analysis of verbal realization of anatomical and verbal codes of ritual text is **the tasks** of the article. Each code of the ritual text is formed by a wide corpus of analyzed names, most of which are autochthonous, Slavic in origin. The research was carried out on the dialect material collected in 62 settlements of Vinnitsia region by expedition method. The work also uses general scientific (analysis and synthesis, comparison, descriptive methods) and linguistic **methods**: textological (contextual analysis), comparative-historical, and the method of component analysis. It has been established that the customary instructions in the Podolian linguistic and cultural birth text, recorded in the studied territory, are a manifestation of the archaic ideas of our ancestors about the animism of the surrounding world: water, trees, earth, objects and plants are endowed with the qualities of living beings, and therefore are able to transmit their properties to humans by contacting with them. The word programs the child's Destiny, therefore a wide range of speech formulas used at various stages of the birth ceremony, and most actively at baptisms, is aimed at ensuring a happy destiny for the child. The action in the appropriate ritual context acquires a magical role: fun, dancing, singing, treats at baptisms, according to beliefs, guarantee a happy, joyful life for a new family member. The number in folk culture is an object of symbolization and evaluation: pursuing matrimonial goals, our ancestors actively observed the parity of actions and objects in the birth ceremony. The unity of the structural elements of the Podolian birth ceremony, its nominations with the corresponding elements of the Slavs or even more broadly the Europeans testifies to its archaicness, taboo nature, and relative conservatism. In view of this, further studies of this subject have a wide heuristic potential for establishing Ukrainian-Slavic connections in the field of onomasiology, etymology and ethnology.

Keywords: Podolia, birth rite, linguistic and cultural text, text code, rite, name, Podolian dialects

Постановка проблеми. Текст в етнолінгвістичних студіях є багаторівневою системою лексичних, ідеомастичних, фразеологічних, фольклорних, етнографічних та ін. одиниць, пов'язаних одним мотивом у завершену змістову єдність. Уже добре апробованим у славистиці інструментом аналізу такого обрядового тексту є його дослідження крізь призму кодів – ідеографічно окреслених наборів однотипних одиниць, поєднаних синтагматичними й парадигматичними зв'язками. Структура й семантика різних кодів формує складний семантичний простір обрядового тексту.

Наше дослідження присвячене аналізу термінології подільського родильного обряду, що презентує обрядовий родильний текст як єдність персонажного, акціонального, предметного, кількісного, вербального, анатомічного кодів. Об'єднує їх усі лінгвокультурний центр родильного тексту – мотив Долі, який прочитується в зумовленості обрядодій, залученні конкретних учасників на окремих етапах обряду, використанні різних атрибутів та словесних формул, що супроводжують традиційний родильний обряд подолян.

Метою статті є етнолінгвістичний аналіз подільського родильного тексту крізь призму ключових лінгвокультурних ідей, репрезентованих в обрядовій термінології, віруваннях і заборонах, спрямованих на забезпечення щасливої долі новонародженому, у розрізі вербального й анатомічного кодів.

Емпіричною базою дослідження слугували польові записи діалектних текстів на етнографічну тематику, зроблені автором у 2006–2014 рр. у 62 н.п.п. Вінницької області, а також матеріали фонотеки Діалектологічного наукового центру при Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського.

Крім експедиційного **методу** на етапі збору емпіричного матеріалу, у роботі також застосовано загальнонаукові (аналізу та синтезу, порівняння, описовий метод) та власне лінгвістичні методи: текстологічний (контекстуальний аналіз), порівняльно-історичний і метод компонентного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ми поділяємо думку провідних слов'янських

етнолінгвістів М. Толстого, С. Толстої, В. Кононенка, Н. Хобзей, О. Тищенко, І. Голубовської та ін., що лінгвістичні свідчення, передусім термінологія обрядів і вірувань, – невід'ємний складник плану вираження духовної культури, безпосередньо пов'язаний зі змістом. Цей зв'язок двобічний. З одного боку, лінгвістичні явища – важливе джерело для реконструкції елементів культури, народної свідомості, міфології, а з іншого – розв'язання багатьох власне лінгвістичних завдань вимагає звернення до широкого культурно-історичного й етнографічного контексту.

Мовні одиниці, що супроводжують родильний обряд, були об'єктом докладного етнолінгвістичного вивчення на матеріалі поліського (Богдан, 1997; Гримашевич, 2012), гуцульського (Бігусяк, 1997), надсянського (Хомчак, 2012), закарпатського (Пискач, 2015) говіркового матеріалу. Номінація східноподільського родильного обряду стала предметом аналізу Т. Тищенко (Тищенко, 2014), фраземіка родильного обряду в говірках волинсько-подільського суміжжя – Н. Коваленко (Коваленко, 2007), обрядова родильна лексика подільсько-буковинсько-наддністрянського порубіжжя – О. Жвавої (Жвава, 2010).

Задля створення цілісної картини лінгвокультурної основи родильного обряду всього подільського ареалу вважаємо за необхідне доповнити вже інтерпретований матеріал новою емпірикою та її аналізом, адже тільки зафіксувавши локальні мікротексти, можемо максимально точно змодельювати обрядовий гіпертекст ареалів різного обшару – подолян, українців, слов'ян.

Стаття репрезентує велику кількість діалектних мікротекстів відповідної проблематики з огляду на те, що «поки що відсутня й надійна текстова база для досліджень подільського говору: невелику кількість тематичних текстів зосереджено в додатках до низки дисертаційних праць, у хрестоматіях діалектних текстів» (Гороф'янюк, 2020, с. 11).

Подільський лінгвокультурний родильний текст закумуляував лексику, фразеологію та систему повір'їв, ритуалів й обрядів, пов'язану з народженням людини та забезпеченням її щасливої долі. Родильний обряд подолян розглядаємо як текст, побудований на єдності

персонажного, акціонального, предметного, вербального, кількісного, вербального й анатомічного кодів. Пропоноване дослідження присвячене аналізу вербального й анатомічного кодів традиційного родильного тексту подолян¹.

Анатомічний код

Долю дитини намагалися прочитати й за обставинами появи на світ. Зрідка немовля народжується «в сорочці», тобто із залишками амніотичної пліви на тілі. На Поділлі засвідчено ряд назв, відомих і в інших слов'янських ареалах і пов'язаних із назвами одягу: сорочка, ч'пчик 'оболонка, в якій інколи народжуються діти' ← сорочка 'натільний одяг': це коли дитина 'родиця' / і во'на ус'а обмотана ў та'кому / ў так'її 'с'етці / то це **со'рочка** так з'вец'а / й'акос' ше во'но і і'наче з'вец':а (33); ц'у **со'рочку** і'дейак'ї за'копували / а і'дейак'ї збер'ї'гають' дл'а та'лану (5); і ба'гато та'ких д'їто'чок ро'дилос'а ў ч'п'чику / це назива'є'ц'а так з'вана **со'рочка** / й'її збер'ї'гали дл'а 'буду'ю'го й'її жит':а (19). Зрідка функціонує назва плі'ва (59), плу'ва (25) 'оболонка, у якій інколи народжуються діти' ← плі'ва 'тонка оболонка рослинного або тваринного організму' ← псл. *plēva*, споріднене з лит. *plėve* 'перетинка, пліва, оболонка' (ЕСУМ, 2003, т. 4, с. 447). Як і в більшості інших європейських традицій (Грушевський, 2011, с. 39), дитина, народжена ў со'роц':і, ў ч'п'чику вважається щасливою: 'Боже / й'а'ка ш'час'лива ро'дилас'а ў ч'п'чику (19).

На позначення дитячого місця вживають назви м'їсце, дит'аче м'їсце, посл'їд: **м'їсце** в'їд ди 'тини ус'ї і'гда за 'копували п'їд мо'лоде ро'д'єче і'дереве (15); п'їсл'а 'роди'ў в'їд'ходило **м'їсце** / то це м'їсце в'їдби'рало ў 'ж'їнки і за'копували дес' п'їд мо'лоде і'дереве / ш'чоб і'дереве рос'ло і дитина ш'чоб бу'ла здо'рова (37); то **м'їсце** в'їдно дес' за'копували но / от / з'най'у шо за'копу'ют п'їт і'деревом / де / не ста'їє лу'ц'ка но'га / так за'коп'ати бли 'є'зен'ко п'їт і'деревом / ш'чоб по 'н'ому н'їк'то не хо'ди'ў (54); **дит'аче м'їсце** це посл'їд // п'їсл'а на'ро'жен':а й'ого за'копу'ют п'їд і'дереве (5); ц'у **со'рочку** і'дейак'ї за'копували / а і'дейак'ї збер'ї'гають' дл'а та'лану (5). Крім того, що його

здебільшого за'копували п'їд родючим деревом, й'ого також могли за'копувати в хаті або ж пускати на воду: *при'єби'рала те м'їсце / ну ко'торє ви'ходило з 'ж'їнки / о / при'єби'рала / а во'на й'ого за'копувала / за'копувала ў 'хат'ї п'їд п'їрип'їчком / або п'їд то'їго / і'полу же не 'було / бу'ла до'л'ї'ўка / є'лина / до'убала й'амку та'ку є'л'їбоку і ту'ди ўки'дала й'ого / це ўсе за'копувала / забивала / трамбувала і при'маст'увала (14); на 'воду пу'скали й'ак'шо 'х'тос' / дес' шо те'че з бере'є'ї'ў то ки'дали на 'воду / но в осно'вному за'копували (19). Відомі свідчення, що дитяче місце кидають у воду в Індії (Грушевський, 2011, с. 40).*

Пуповина в традиційних уявленнях – це передовсім зв'язок, прив'язаність. Особлива сакральність пуповини й пупа пояснюється їх зв'язком із родовим місцем, з тим, що вони несуть на собі слід походження дитини. Отож з 'пупом, 'пупчиком, пупо'виною, пупо'винкою у пов'язані чітко повторювані в народній традиції обрядодії: *й'ак дит'атко ро'дилос'а / то пупо'вину в'їдр'їзали то ли'шайец'а ку'сок там ў м'їст'ї / там де м'їсце / во'но там ли'шайец'а / а це'ї 'пупчик шо за'в'їзу'ют то з'еленкою зама'ст'или те'пер / а ко'лис' 'баба за'ї'а'зала попл'увала і на 'етом бит' / і'поки не в'їд'сохне са'мо / са'мо по'вино в'їд'сохнути і в'їд'пасти // то коли х'то 'бачив / коли в'їд'сохло то за'в'їзували ў пла'точок і 'ставили до 'образа / до 'того в'їночка й'ак'ий з'н'али з 'мамино'ї голо'ви / по'ст'авили до 'того в'їночка барв'їн'кового / і й'ак'шо ку'пали дит'атко то ў 'першу 'куп'їл' ки'дали // цей'ак'ас' при'к'мета на'родна / х'то пон'їма'ў а х'то не пон'їма'ў / но й'а з'най'у шо ки'дали й'ак'шо дитинка ро'дилас'а ў і'дома / а й'ак'шо ў л'ї'карні то х'то за ту пупо'вину з'гадува'ў (19); на го'род'ї за'копували // а для чо'го її зберігали? // дл'а 'того / ш'чоб коли дитина п'їдросла / розв'азала **пупо'вину** (26); ну 'каж'ут / шо **пупо'винку** / коли дитина ўже 'виросте / шо з'може са'ма й'її розв'азати / то во'на 'буде ро'зумна / 'буде ўчитис'а хара'шо / 'буде ш'час'лива (33); а 'пупчик / коли в'їдр'їзай'ут з'ї'азу'ют' ў 'б'їнт / а то'д'ї / коли ўже ви'по'їн'у'єт'с'а та й'ак дитина ўже 'може 'руч'ками роз'ї'азувати / так й'ак при'близно до ш'к'їл'ного 'є'їку / коли дитина і'де до ш'коли й'її да'ї'ут' й'ого роз'ї'азувати / й'ак'шо роз'ї'аже / з'начит' 'п'їде ўчитис'а // і 'буде великою л'ї'удиною (33); й'ого ста'ралис'а схо'євати замо'тати й'ого / і коли дитина й'шла ў ш'колу*

¹ Персональний та акціональний коди традиційного родильного тексту подолян проаналізовано в окремому дослідженні – розділі колективної монографії «Мовна картина світу українців в її індивідуальному, регіональному та загальнонаціональному виявах» (Гороф'янюк, 2024).

Ї перший клас / то йак той **пупчик** во'на розв'язувала / то во'на дуже гарно ўчилас' / ка'зали розумна була і толкова була і гарно ўчилас'а / тої **пупчик** сохр'ан'али поки дитина ў школу не йшла шоб його н'їх'то не ўкрав н'їде н'їчо бо то шчиталос'а дуже в'їн важний тої **пупчик** буў (40). Подібні вірування можна знайти майже в усіх народів світу. Розв'язування вузлів на пуповині віщує в німців, чехів, євреїв професійний успіх (Грушевський, 2011, с. 40).

Цінним у народній традиції є волосся дитини – волос':а, волос'ачко, коси, коски, зрізане вперше на роковини дитини обов'язково хрещеним батьком: перше **волос'ачко** хо'вали (15); **волос':а** в'їд'авали бат'кам / а во'ни збер'їгали його / ну н'їкуди не' викидали / а так збер'їгали ў скрин'ї (59); т'їки збер'їгали / шоб не захвор'їў / шоб не ци'їо / а хто хт'їў то на во'дичку пус'кали / шоб здо'роўїа дитинка мала і / ци'їо **волос'а** поплило з во'дойу а не хтос' (19); р'їзали **коски** // сохр'ан'али л'нашос' (24); а **коси** пус'кали ўже на во'ду / шоб гарн'ї **коси** рос'ли // це л'тоже дес' ч'ериз р'їк ч'ериз два пус'кали на во'ду **коси** (61).

Отож подільські говірки зберегли успадковані з праслов'янської мови назви частин і органів людського тіла: псл. *městьce – зменшувальне від *město «місце» (ЕСУМ, 1989, т. 3, с. 484), псл. *pъrъ, що сягає іє. *p(h)omr- / ретр- «набухати» [ЕСУМ, 2003, т. 4, с. 635]. А зафіксовані вторинні номени со'рочка, ч'їпчик засвідчують загальнослов'янські принципи номінації анатомічної лексики.

Вербальний код

Слово супроводжує всі етапи родильного обряду, на яких фіксуємо стереотипні фрази, кліше, що перебувають на порубіжжі між мовною одиницею та фольклорним жанром. Це вітальні й прощальні формули, запрошення до частування, побажання, приказки й примовки, котрі регламентують словесну поведінку, спрямовану на те, щоб не нашкочити дитині й породіллі, забезпечити дитині щасливу долю.

Нам вдалося записати текст замовляння жінки, яка хоче мати дитину: ви'ходили в'ечером йак к наста'ваў м'їс'ац' / т'її ка'зала молода / моло'диц'а // м'їс'ац'у / м'їс'ац'у // чекаї но дитино хаї нага'даўу // м'їс'ац'у н'овий спл'таї у ста'рого / чи йе ў н'ого д'їти / йакшо йе / то хаї і ў мене л'буде // так три р'ази гово'рили (39).

Уже на етапі виношування дитини вагітна обмежена певними нормами словесної поведінки: т'реба бу'ло / шоб ваг'їтна л'ж'їнка не скан'далила н'ї з ким / не руг'алас'а / не обзи'вала н'їкого (5).

Наступний етап – власне пологи – також характеризується регламентацією мовленнєвої поведінки. Тут найактивніше реалізується архаїчна віра людини в дієвість промовленого слова, тому робота бабки-повитухи супроводжувалася молитвою: баба пови'туха ка'зала // л'Господу допомо'жи / називала ім'а шоб вона с'коро породила і шоб бу'ло не'моўл'атко здо'рове / о'це так то'д'ї ка'зали / о'це мо'їа бабка то це йа з'найу от о'це ка'зали / помн'у це і з'найу (40). У с. Стадниця Вінницького р-ну засвідчено й народну пісню, яка образно змальовує роботу баби-повитухи:

Ой куди ж біжиш ти бабусенько,
Ще й без чіпчика,
І босюсінка (2 рази)
Ой біжу жеш я Божая Мати
Аж дві душечки,
Тай ратувати (2 рази)
Першу душечку,
На подушечку,
Другу душечку,
На пелюшечку! (2 рази)

Важливого значення слов'яни загалом надають обряду першої купелі дитини, що обов'язково супроводжувалася напутнім словом: цеї купіл' перехрис тили / очий наш ска'зали / п'росимо благосло'вен'а / шоб дитина бу'ла ў Бога / о / бу'ла здо'рова бу'ла / шчаслива бу'ла / шоб дол'у гарну мала / о таке бу'ло (39). Занурюючи у воду символічні предмети, примовляли побажання, підсилюючи словом обрядодію: ки'дають мед ка'жут' шоб то'б'ї бу'ло со'лodge жит':а (39); ки'дають моло'ко л'їає м'ама йакшо д'їўчинка / то ка'же даї Бог шоб ти бу'ла та'ка б'їлен'ка йак це моло'ко (39); ки'дають (у купіль – І. Г.) з'рош'ї / с'р'їбло / з'олото це кла'дут б'їл'ї кол'п'їки і жоўт'ї / і ка'жут' / даї Боже шоб жит':а бу'ло ба'гате (39).

Хрестини проходять за строгим сценарієм, кожний учасник знає, що, як і коли сказати, чим наближуються до весільного обряду. Для родинної обрядовості всіх слов'ян типові словесні кліше, які промовляє хрещений батько чи хрещена мати, повертаючи дитину після

хрещення: *х'ресні бат'рут' дитину / лжат на земл'у / на подушку / на ко'жух і кажут / шо беремо нехрешченого / а прине'сем хрешченого* (24); *дитину н'іс до церкви хрешчени' бат'ко і приноси' з церкви // пот'ім к'ла'у на вивертени' ко'жух з'і словами / бра'у дитину нехрешчену / а кла'ду хрешчену* (10); *мама ка'же / шо йа да'йу вам дит'а не'хришчи'не' і не'мо'литви'не' / а при'не'сите ме'н'і охрище'не і мо'литви'не* (59).

На святкуванні хрестин звучать словесні формули побажання, семантичними складниками яких є довголіття, здоров'я, краса, щастя й багатство дитини. Основним подарунком на хрестинах були гроші, які давали гості бабі-повитусі. У відповідь гостей частували горілкою, примовляючи: *і бабц'і на ка'пц'і да'йут' грош'і / ка'же // кум і ку'ма про'шу на к'в'іточку / пи'те го'р'івочку* (33); *а баба годна припро'шати ше' так // сп'очатку да'йце'а чарка нали'вайце'а / то'б'і от при'несли кала'ч'і // про'си'у кум і ку'ма / і новона'роджені' похресникна на хл'іб / на с'іл' / на мед і го'р'івочку / а йа на к'в'іточку / баба на го'р'ілочку* (21).

Прощаючись із гостями, їх обдаровували обрядовими калачами з квіткою: *з цими к'в'іточками поздра'ул'айут' / про'сим вас на гост'инц'і і ки'да'йут' грош'і хто шо ма'є ки'да'є і кажут // спа'с'іба Вам / хаз'а'йі за хл'іб і за с'іл' / а бабушка то'б'і за к'в'іточку і за го'р'ілочку* (11); *да'вали хресним бат'кам кала'ч'і з к'в'ітками там при'казували / і ки'дали на та'р'ілку хресні бат'ки грош'і / тожи ка'зали / прямо'ул'айучи // бабц'і на ка'пц'і* (57); *по'вина чи то свек'руха чи то ма'ма напе'к'ти кала'ч'і на хрес'тини // і це вже там то'же с'іли / пове'черали / посп'івали і да'йут' кала'ч'і // це нали'вайут' чарочку го'р'ілки / ц'а баба п'і'д'ходить на кала'ч кал'ину / і це там до'пуст'ім там хто п'і'д'рад си'д'ит і так да'ру'є / а бабус'і ў чарочку коп'ілки ки'дали // це да'ру'є ўс'іх ўже тими кала'чами / а то'д'і т'і коп'ілки висипа'є ў реше'то і сп'іва'є //*

Ой да'ї же Боже в'ітер ха'роши' / Шоб розв'і'я'у бабин'і грош'і (43).

Відзначимо, що в південноподільських говірках поширена інша словесна формула – *на дар Божий: на хрес'тини при'ходили вес' р'ід / родич'і і зна'йом'і при'ходили / ос' і похрес'тили по'с'іли по'йли / а по'том да'вали кала'ч'і пец'кли кала'ч'і і ко'жному хто йе на і к'в'ітки к'в'іточка з*

йакихос' с к'в'іточок / кал'ину к'лали ў ту к'в'іточку мороз там ше йа'к'і лу'бисток к'в'ітки з'іл'а к'лали зв'азували і ўти'кали ў кала'чик це' і от п'і'т'ходили до ко'жної лу'дини і ка'зали шо / ми / про'симо на к'в'іточку / на го'р'ілочку / на дар Божи' (31); а баба прямо'ул'айе про'си'у вас кум і ку'ма / йа вас про'с'у на се'ї дар Божи' // а йа про'с'у лиш на го'р'івочку і на к'в'іточку (31); *кажут / п'і'д'нос'ат кала'ч'і на та'р'ілц'і бат'ко з ма'мо'у / та' і кажут / про'се новона'роджені' хреш'ченик на дар Божи' (59).*

Подальші повсякденні дії з дитиною теж супроводжуються словесними формулами-побажаннями немовляті здоров'я та щастя, напр.: *рости'рала дитину / рости'рала б'рала молодойі см'ітани і рости'рала / і приго'варували при'казували / шо р'осточки р'осточки молоден'к'і к'осточки* (37).

Культ Богородиці виявляється у виборі особливого імені дитини, яка померла до хрещення, тобто без імені: *до х'ресчен'а / йак ўми'рала / то називали л'ванами і Ма'р'і'ями* (33); *ну називали х'лопчика л'ваном / а д'і'учинку обо'ўасково Ма'р'і'ейу* (6); *йак д'і'учинка / то була Ма'р'і'я / а йак х'лопчик / то л'ванко // це по'мерло / т'ї похоро'нили* (36). За сприятливих умов ім'я обирали менш строго: *то йак хт'і'у / йе так шо по це'р'ковн'ім ка'зали / а то йе так шо са'м'і ви'думували / хто йак хт'і'у / да / шо'би назв'ати йак хо'т'ат* (46).

З появою дитини на світ повсякденний догляд за немовлям охоплював дії, націлені на розвиток його мовленнєвих навичок. Зокрема, у досліджених говірках відомі застороги, пов'язані із цим: *до року дитин'і не же'лат'іл'но ў з'еркало дивитис'а / кажут / шо не' буде до'ўго гово'рити / коли дивис'а ў з'еркало* (33); *рибки дитин'і не можна да'вати поки не го'вори / бо риба н'іма і не го'воре / то шоб дит'атков'і не пош'кодило* (19); *ка'зали / йакшо да'вати рибу до року / то дитина до'ўго ни буди'є гово'рити* (37); *не' можна (вагітній – І. Г.) шити на соб'і / бо ў дитини буде йа'зик при'шити' (55).*

Таким чином, засадничою для родин варто вважати прагматику вербальних текстів, яка ґрунтується на вірі в силу слова.

Переконані, що для евристичної повноти студій не можна оминати увагою широкий комплекс застережень і оберегів, які й до сьогодні функціонують у центральноподільських говірках. Найчастіше застереження

формулюється у вигляді заперечного речення в поєднанні з поясненням причини заборони. Мотивація цих рекомендацій пов'язана із бажанням забезпечити щастя, здоров'я, багатство дитині, з надіями на добро і щастя в житті людини. Згрупуємо їх за хронологією.

Передпологовий етап.

Обично **не можна** *ў с'в'ато / ў не'д'іл'у р'ізати / н'і шити / н'і рубати / н'ічого та'кого не можна робити // на не'б'іжчика не можна дивитис'а / на по'жар не можна дивитис'а / як'шо бачиш / то не' можна л'акатис'а і мацатис'а / бо пл'ами будут' як дитина родиц'а / тре в'ід'іти і не' дивитис'а на по'жар / бо це не 'добре // обично / кажут / шо бе'ремин'ї не можна спец'іал'но іти позичати / бо ц'ї л'удин'ї / може ў не'ї не'ма позичити то / шо во'на п'росит / а кажут / шо не' можна в'ідказувати бе'реминим // як'шо бе'ремина 'хоче шос' позичити / тре об'їзат'іл'но позичити // не можна бити ко'та / чи со'баку бо буде 'шерст' на дитин'ї рос'ти (33); на к'ладб'ішче не'можна ваг'ітним іти, 'борон'ї Бог красти / не'можна дивитис'а через в'ікно / як по'койн'іка про'вад'ат / бо як'шо буде дивитис'а і прикладе до себе 'руку / то на т'ому м'іс'ц'ї буде у дитини сл'ід (59); ну коли во'на була т'ажка / то казали шо **ни** **можна** **ўтинати коси** / бо як ўтнеш коси / то **можна** **ўкоротити** дитин'ї ш'част'а // **ни** **можна** **було с'їдати на по'роз'ї / передавати шон'ібут' чи'рез по'р'іг / шчоб** **ни** **тривожити** спок'ї і сон / як дитина наро'диц'а // **дивитис'а на шчос' страш'не /** 'особино коли колис' даўно були ха'ти / п'ід со'ломойу / т'ї 'часто були по'жари // а було таке ў с'ил'ї / шо як ж'інка по'бачи по'жар / т'ї з'разу ха'палас'а то за ли'це або за 'руки / т'ї по'тому були чи на ру'ках / чи на но'гах т'іл'ї пл'ами / то це так шо **ни** **можна** // і **ни** **можна** **'потаїки шче** **ўїсти** / кажут шчо дитина буде полох'лива (37); хо'дила ваг'ітна не 'дуже т'ажко / але ме'н'ї **не** **можна** **було на ве'с'іл':а** **хо'дити / до коро'ва'їа шос' пома'гати / не** **можна** **було с'їдати перед** **моло'дими / шоб** **не** **було** **ўїм** **важко** **ў жит':ї // не** **можна** **ше** **ме'н'ї** **дивитис'а на по'мерлого / шоб** **не** **заўмерла** **дитина // не** **можна** **на со'б'ї** **н'ічого** **приши'вати / і ў с'в'ата** **тожи** **п'росити** **ў ко'гос' не** **можна / ў** **ко'гос'***

позичати (57); **ваг'ітн'її** **не** **можна** **в'ідказувати** **у про'хан':ах / бо** **кажут'** **як'шо** **в'ідкажеш / то** **миш'ї** **хату** **роз'точат'** // **ўїї** **не** **можна** **дивитис'а на по'жежу / на мер'ц'а / на** **інвал'ід'їу / на л'удеї з** **ўродженими** **'вадами / на** **'похорон** (60); **не'** **можна** **'шити на** **'соб'ї / бо ў** **дитини** **буде** **як'зик** **при'шитиї / мо'ту'зок** **пе'ре'ступати** **не'** **можна / бо** **буде** **пупо'винойу** **опо'вита** **дитина** (55); **так** **ўїсти** **як** **ўїсти і** **їсти** **до'рогоу** **не** **можна** // **'с'їсти** **'коло** **сто'ла** **ї** **на'їстис'а** **на** **м'іс'ц'ї** // **а** **на** **'пол'у** **'с'їла** **со'б'ї** **там / на** **'пол'у** **і** **тоже** **на** **м'іс'ц'ї** **'с'їла / шоб** **не** **була** **ж'адна** **ди'ї** **тина** (31); **т'реба** **було / шоб** **ваг'ітна** **ж'інка** **не** **скан'далила** **н'ї** **з'ким / не** **руг'алас'а / не** **обз'євала** **н'їкого // не** **можна** **було** **р'ізати** **н'ічого** **ў с'в'ато / ст'їрати** **т'оже // но'гами** **п'ідки'дати / со'баку** **'бити** **не** **можна** **було // та'кош** **на по'жар** **дивитис'** **не** **можна** **було / бо** **казали / шчо** **як** **по'дивис'а** **на по'жар / де** **го'рит' / то** **де** **в'із'мес'а** **рукойу / то** **там** **чер'вон'ї** **пл'ами** **будут' у** **дитинки // не** **можна** **в'ідмоўл'ати** **ваг'ітн'її** **ж'інц'ї** **у** **про'хан':ї / бо** **таке** **по'в'ір'їа** **ўе / шчо** **як** **ўїї** **не** **да'сиш / шчо** **во'на** **п'росит' / то** **то'д'ї** **миш'ї** **і** **пац'у'ки** **будут'** **в** **об'їс'т'ї** (5); **ко'та** **не** **можна** **'бити / со'баки** **ноз'ойу** **не** **можна** **'бити / бо** **дитина** **може** **'бути** **тоже** **'обшем / с'пинка** **може** **'бути** **у** **во'лос'ї** **ї** **на** **личку** **може** **'бути** **пл'амка / но** **ў** **во'лос'ї** // **ну / це** **таке / так** **'л'уди** **прим'їчали / бо** **ўе** **так / шо** **'д'їтки** **'род'ац'а** **з** **та'кими** **'вадами / то** **'они** **кажут // о / це** **во'на** **'певне** **'била** **ко'та** **чи** **'била** **со'баку // то** **це** **таке // так** **'л'уди** **прим'їчали** **стар'ї / так** **гово'рили** (10); **ко'та** **'совати** **не** **'мона // но'гойу** **не** **'мона / бо** **будут** **'чухатис'а** **пл'ечи / буде** **'шерст' на** **пл'еч'ї / на** **пл'ечах** (1); **коли** **ж'інка** **була** **бе'ремена / то** **то'д'ї** **не** **можна** **було** **пере'ходити** **'наўхрест'** **до'рогу // гого'рили / шчо** **не** **можна** **там** **пере'ходити** (37); **по'менше** **бу'вати на** **'л'уд'ох / не'** **переступати** **'через** **'в'іник / не** **переступати** **'через** **'в'ір'оўку / не** **над'ївати** **па'ц'орки на** **'шиўу** (21); **не** **'мона** **три'мати** **ко'лодку** ('нависний замок' [Гороф'янюк, 2021, с. 205]) **замкану** **або** **но'жа** **'коло** **'себе** (1); **ко'лис'** **там** **ки'дали** **хл'їб / шо** **там** **во'на** **по'просила / таї** **хл'їбом** **ки'дати** **за** **'цейу** **ж'інкойу / шоп** **дитина** **хл'їб** **ўїла** (55).

Власне положовий етап.

Коли **ўже** **ро'дила** **мо'їа** **ўїул'а / то'д'ї** **ми** **ўже** **в'ідчи'нали** **ўсе / шо** **можна** **було** **в'ідчинити** // **і** **ў** **з'руб'ї** **двер'ї / і** **'форточки** **ўс'ї**

к'ругом / ну ўс'о ўс'о / шо т'іл'ки на б'іл'ім с'в'іт'і можна було відкрити / **роспл'італи коси / розч'іпл'ували ўс'і г'удзики і розўйазували ўс'ак'і г'удзики** (33); коліс' д'ішку шо хл'іб м'ісили відкрити // відкрити / **в'іко приїмали / шухл'ади пов'ітчи'нали** шоп хуче родила // ўа нат' колрова теллилас'а / і то ўс'о в'ітчи'най і д'вери / і колотки де шо в'ідми'каў / шоб розўйазало цу худобину / да (1); **коси по'вин':і бути розпушчен'і ў пород'іл'і // поїас'іў шоб не було н'іўаких / н'і носк'іў / н'і чул'к'іў / гоце'го шоб не було // час'іў шоб не було / кул'чик'іў шоб не було** (60); **дл'а полехшен'а полог'іў відкри'вайут' ўс'і д'вер'і та висову'йт' шухл'ади // а чолов'ік по'винен бути на дво'р'і** (5).

Хрестини.

І ўак неч'сти до'рогоў в'ід ц'еркви / то т'реба шоб личко дитини було видно / шоб ўс'і ўо'го бачи'ли / та і н'іколи ўо'го не'будут ўрочити (59).

Повсякденний догляд.

Обично ц'о'го мален'кого / **новона'родженого не показували л'уд'ом // а так / то там тре шос' три'мати п'ід по'д'ушкой / св'ачену в'ішч ўа'кус' / ўакус' ш'пил'ку приш'пил'ували / шоб не' з'єлазили** (33); ну ўак дитина була ше мален'койу та і казали / шо до 'року не'можна показувати дитин'і ў дзеркало / бо буде ўноч'і плакати / (59); **кро'пили с'в'аченоў во'дойу / с'в'аченим маком обси'пали / де дитина спит' / шчоб не ч'іпл'алис' н'іўак'і пороки / з'єлазен':а** (42); коліс' приходили таі опти'рали / **плат':а там зади'рали / таі вити'рали шоб н'іўаких пл'ам ў дитини не' було чи приш'чик'іў** (55); **п'іс'л'а купан':а не' можна ўвече'р'і воду вили'вати / воду вили'вали дес' так шоб не' ходити / дес' так п'ід дере'во ўа'кес' вили'вали // і н'іх'то там не' ходиў // пе'линки до 'заходу сонц'а тоже' т'реба забрати шоб ў хат'і до'сушувалис'а** (55); **не' можна було зали'шати реч'і / дит'ач'і на вулиц'і / до п'іс'л'а 'захода сонц'а** (46); **та'кож клали но'жа дитин'і п'ід по'д'ушку / а ше тої х'то при'шоў і поди'виўс'а на дитину їмаў пот'ім поди'витис' на стел'у** (5); **ўакшо ўже зглаз ўа'кис' полу'чиўс'а / або шо то је так шо злизу'йт з лобика / о спл'ову'йт / је та'ке шо за по'р'іг винос'ат і дивел'ац'а дитину на не'бо / шоб дивилос'а тоже** (32); **не дозвол'аїец'а ви'носи'ти дитину за**

во'рота до хрешче'н':а // це по'гана при'кмета (34); а дитину **Боже збаў ви'носити надв'ір / ц'ілий їм'іс'ац' дитина їмаїе бути ў хат'і / о та'ке було / а ц'ії дитин'і пов'іазували та'к'і червон'і ручел'ната / на ручел'ната ту'мо / на ручел'натах поўйазували та'кими червоними / то'нен'кими ниточ'ками на цему / на ц'ії ўак ўо'го / пил'енка / ну да / чи ўак ўо'го / заст'їбали ш'пил'ку ш'пил'ку прист'їбали / шоб ўроки не чил'алис' (39).**

Отже, аналіз діалектних текстів про родильний обряд подолян дав змогу висновкувати, що родильний обряд є складним фрагментом традиційної народної культури. За родинами як «текстом» стоїть особлива термінологія – так звані коди обрядового тексту, які мають окремий набір однотипних одиниць і свою парадигматику, власну систему релевантних ознак. Узаємодіючи між собою, усі коди по-різному задіяні в обрядовій комунікації, а разом продукують обрядову семантику. Структура і семантика проаналізованих у статті вербального, анатомічного кодів утворюють надзвичайно складний семантичний простір родильного обряду подолян. Аналіз обрядової родильної термінології засвідчив, що більшість цих назв у центральноподільських говірках має затемнену мотивацію, оскільки сягає давніх основ. Частина вербалізаторів анатомічного та вербального кодів обрядового родильного тексту має прозору мотивацію. Продуктивним принципом номінації є «предмет → частина тіла»: *сол'рочка*, *ч'іпчик* та ін. Більшість зафіксованих номінацій родильного обряду є автохтонними, слов'янськими за походженням (*їм'ісце*, *пуп*, *пуповина*, *во'лос'а*, *п'росимо на к'в'іточку / на го'р'ілочку / на дар Божий*).

Звичаєві настанови в обрядовому родильному тексті, зафіксовані на досліджуваній території, є виявом архаїчних уявлень наших предків. Слово програмує долю дитини, тому широкий комплекс мовленнєвих формул, уживаних на різних етапах родильного обряду, а найактивніше на хрестинах, націлений на забезпечення щасливої Долі немовляті. Попри ірраціональність дій і уявлень, закарбованих у традиційному обрядовому родильному тексті, вони не втрачають своєї актуальності й до сьогодні. Це передовсім стосується головно передпологового етапу родильного обряду, а також повсякденного догляду за немовлям.

Спільність структурних елементів родильного обряду подолян, його номінацій із відповідними елементами у слов'ян свідчить про його давність, табуїзованість, відносну консервативність. Тому подальші студії цього

предмету мають широкий евристичний потенціал для встановлення українсько-інослов'янських зв'язків у площині ономастології, етимології та етнології.

Умовні позначення населених пунктів

1 - Качанівка, Хмельницький р-н	32 - Кальник, Гайсинський р-н
2 - Порик, Хмельницький р-н	33 - Довжок, Жмеринський р-н
3 - Уланів, Хмельницький р-н	34 - Івашківці, Жмеринський р-н
4 - Самгородок, Хмельницький р-н	35 - Калитинка, Жмеринський р-н
5 - Корделівка, Хмельницький р-н	36 - Пеньківка, Жмеринський р-н
6 - Нова Гребля, Хмельницький р-н	37 - Плебанівка, Жмеринський р-н
7 - Пиків, Хмельницький р-н	38 - Хоменки, Жмеринський р-н
8 - Плисків, Вінницький р-н	39 - Чернятин, Жмеринський р-н
9 - Дзюньків, Вінницький р-н	40 - Рахни Лісові, Тульчинський р-н
10 - Малинівка, Вінницький р-н	41 - Суворовське, Тульчинський р-н
11 - Селище, Вінницький р-н	42 - Студена, Тульчинський р-н
12 - Коханівка, Вінницький р-н	43 - Сьомаки, Жмеринський р-н
13 - Животівка, Вінницький р-н	44 - Нараївка, Гайсинський р-н
14 - Оратів, Вінницький р-н	45 - Чечелівка, Гайсинський р-н
15 - Агрономічне, Вінницький р-н	46 - Вендичани, Могилів-Подільський р-н
16 - Вороновиця, Вінницький р-н	47 - Воеводчинці, Могилів-Подільський р-н
17 - Стадниця, Вінницький р-н	48 - Сказинці, Могилів-Подільський р-н
18 - Балки, Жмеринський р-н	49 - Букатинка, Могилів-Подільський р-н
19 - Заможне, Жмеринський р-н	50 - Комаргород, Тульчинський р-н
20 - Окладне, Жмеринський р-н	51 - Моївка, Могилів-Подільський р-н
21 - Терешки, Жмеринський р-н	52 - Яланець, Тульчинський р-н
22 - Джурин, Жмеринський р-н	53 - Летківка, Гайсинський р-н
23 - Чемериське, Жмеринський р-н	54 - Тростянчик, Гайсинський р-н
24 - Жуківці, Жмеринський р-н	55 - Біла, Могилів-Подільський р-н
25 - Кацмазів, Жмеринський р-н	56 - Теплик, Гайсинський р-н
26 - Почапінці, Жмеринський р-н	57 - Довжок, Могилів-Подільський р-н
27 - Тиврів, Вінницький р-н	58 - Джулінка, Гайсинський р-н
28 - Озеро, Вінницький р-н	59 - Вербка, Гайсинський р-н
29 - Чуків, Вінницький р-н	60 - Широка Гребля, Хмельницький р-н
30 - Дашів, Гайсинський р-н	61 - Вінниківці, Вінницький р-н
31 - Жван, Могилів-Подільський р-н	62 - Турбів, Вінницький р-н.

Література

- Бігусяк, М. (1997). З лексики родильного обряду у гуцульських говірках. Гриценко П. Ю. (ред.), *Український діалектологічний збірник. Кн. 3: Пам'яті Тетяни Назарової*. Київ: Довіра, с. 293-301.
- Богдан, С. (1997). Побаження в родинний обрядовості Західного Полісся. *Велике лядо*: збірник статей, присвячений 60-річчю доктора філологічних наук, професора Миколи Васильовича Никончука, Житомир, с. 42-48.
- Гороф'янюк, І. В. *Ботанічна лексика центральноподільських говірок: структурна організація та ареалогія*: монографія / відп. ред. П. Ю. Гриценко. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020, 632 с.
- Гороф'янюк, І. (Укл.) (2021). *Матеріали до словника подільського говору*. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ».
- Гороф'янюк, І. (2024). Традиційний родильний текст подолян: персональний та акціональний коди обрядового тексту. Павликівська Н. М. (ред.), *Мовна картина світу українців в її індивідуальному, регіональному та*

загальнонаціональному виявах: колективна монографія. Вінниця: ФОП Добрянська О. Г., ТОВ «ДРУК-ПЛЮС», с. 50-73.

- Гримашевич, Г. (2012). Родильний обряд Житомирщини: структура, номінація, функціонування. *Наукові записки Вінницького педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць, вип. 16. Вінниця, с. 283-290.
- Грушевський, М. (2011). *Дитина у звичаях і віруваннях українського народу* / 2-ге вид., стер. Київ: Либідь.
- ЕСУМ (1982-2012) – *Етимологічний словник української мови: в 7 т.* Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка.
- Жвава, О. А. (2010). *Лексика родинних обрядів подільсько-буковинсько-наддністрянського суміжжя* (Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01). Київ.
- Коваленко, Н. Д. (2007). Фраземіка родильних обрядів у говірках волинсько-подільського суміжжя. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови*, вип. 3, кн. 2. Київ, с. 183-191.
- Пискач, О. (2015). Акціональні і номінативні аспекти родильної обрядовості в говірках Міжгірського району Закарпатської області. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, вип. 24. Ужгород, с. 160-164.
- Тищенко, Т. (2014). *Східноподільський родильний обряд: лексикографічний і текстовий описи*. Умань: ВПЦ «Візаві».
- Хомчак, Л. (2012). *Лексика родинної обрядовості надсянських говірок*. (Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01). Львів.

References

- Bihusiak, M. (1997). Z leksky rodylnoho obriadu hutsulskykh hovirok [From the vocabulary of the birth ceremony in Hutsul dialects]. *Ukrainian dialectological journal. Book 3: In memory of Tetyana Nazarova*. Kyiv: Dovira Publ., 293-301. (in Ukrainian).
- Bohdan, S. (1997). Pobazhannia v rodynnyi obriadovosti Zakhidnoho Polissia [Wishes for family rites in Western Polissia]. *Velyke liado: zbirnyk statei, prysviachenyi 60-richchiu doktora filolohichnyi nauk, profesora Mykoly Vasylovycha Nykonchuka*. Zhytomyr, 42-48. (in Ukrainian).
- ESUM – *Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy: v 7 t.* [Etymological dictionary of the Ukrainian language: in 7 vols.] (1982-2012). Red. kol.: O. S. Melnychuk (hol. red.), I. K. Bilodid, V. T. Kolomiets, O. B. Tkachenko. AN URSR. In-t movoznavstva im. O. O. Potebni. Kyiv: Naukova dumka Publ. (in Ukrainian).
- Homchak, L. (2012). *Leksyka rodynnoi obriadovosti nadsianskykh hovirok: avtoref. dys. ... kandydata filol. nauk: 10.02.01* [Vocabulary of family rituals of Nadsyan dialects: PhD Thesis Abstract], Lviv. (in Ukrainian).
- Horofianiuk, I. V. *Botanichna leksyka tsentralnopodilskykh hovirok: struktorna orhanizatsiia ta arealohiia* [The botanical vocabulary of Central Podillia dialects: structural-semantic organization and arealogy] / P. Yu. Hrytsenko [Ed.]. Vinnytsia: TOV «TVORY», 2020, 632 s.
- Horofianiuk, I. (Comp.) (2021). *Materialy do slovnyka podilskoho hovoru* [Materials for the Dictionary of the Podolian dialect]. Vinnytsia: TOV «TVORY». (in Ukrainian).
- Horofianiuk, I. (2024). Tradytiiniy rodynnyi tekst podolian: personazhnyi ta aktsionalnyi kody obriadovoho tekstu [Traditional birth text of the Podolians: character and action codes of the ritual text]. Pavlykivska N. M. (Ed.) *Movna kartyna svitu ukrainsiv v yii individualnomu, rehionalnomu ta zahalnonatsionalnomu vyjavakh: kolektyvna monohrafiia* [The linguistic picture of the world of Ukrainians in its individual, regional and national manifestations: a collective monograph]. Vinnytsia: FOP Dobrianska O. H., TOV «ДРУК-ПЛІУС» Publ., 50-73. (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, M. (2011). *Dytyna u zvychaiakh i viruvanniakh ukrainskoho narodu* [A child in the customs and beliefs of the Ukrainian people] / 2-he vyd., ster. Kyiv: Lybid Publ. (in Ukrainian).
- Hrymashevych, H. (2012). Rodylnyi obriad Zhytomyrshchyny: struktura, nominatsiia, funktsionuvannia [Birth rite of Zhytomyr region: structure, nomination, functioning]. *Scientific Notes of Mykhailo Kotsiubynskiy Vinnytsia State Pedagogical University. Series Philology/Linguistics*: zб. nauk. prats, vyp. 16. Vinnytsia, 283-290. (in Ukrainian).
- Kovalenko, N. D. (2007). Frazemika rodynnykh obriadiv u hovirkakh volynsko-podilskoho sumizhzhia [Phrasemics of birth rites in the sayings of the Volyn-Podilskiy conjugation]. *Scientific journal of the M. P. Dragomanov National*

Pedagogical University. Series 10. Problems of grammar and lexicology of the Ukrainian language, vol. 3, № 2. Kyiv, 183-191. (in Ukrainian).

Pyskach, O. (2015). Aktsionalni i nominatyvni aspekty rodylnoi obriadovosti v hovirkakh Mizhhirskoho raionu Zakarpatskoi oblasti [Actional and nominative aspects of maternity ceremony in the dialects of Mizhhirja district of Zakarpattia region]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series Philology. Social communication*, vyp. 24, Uzhhorod, 160-164. (in Ukrainian).

Tyshchenko, T. (2014). *Skhidnopodilskyi rodylnyi obriad: leksykohrafichnyi i tekstovyi opysy* [Eastern Podolian birth rite: lexicographic and textual descriptions], Uman: Vizavi Publ. (in Ukrainian).

Zhvava, O. A. (2010). *Leksyka rodynnykh obriadiv podilsko-bukovynsko-naddnistrianskoho sumizhzhia: avtoref. dys. ... kandydata filol. nauk: 10.02.01* [Vocabulary of family rites of the Podilsk-Bukovynsk-Transnistrian border: PhD Thesis Abstract]. Kyiv. (in Ukrainian).

Автор

Інна Гороф'янюк, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
e-mail: gorofyanyuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9836-8270>

Author

Inna Horofianiuk, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department of the Ukrainian
Language
e-mail: gorofyanyuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9836-8270>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that she has no conflict of interest

УДК 811.81'28.738.3
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-10

Матеріали до словника традиційних народних промислів (гончарська лексика подільських говірок). Частина 2²

Ольга Жвава <https://orcid.org/0000-0003-1046-8849>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили м. Миколаїв, Україна

Надійшла до редакції: 05.11.2024 • Схвалено до друку: 29.11.2024

Анотація

У статті представлено лексичний матеріал до Словника традиційних народних промислів. Пропоновані матеріали відображають особливості та регіональні відмінності термінології гончарства Поділля. Актуальність зумовлена тим, що багато проблем діалектної лексикології досі не розв'язано, зокрема не створено загальноукраїнського словника говірок і словника окремих регіонів українських говорів. Номінація явищ, понять традиційної народної культури є поліінформативною, а їх фіксація та збереження залишається актуальним завданням сучасної діалектології. Джерела фактичного матеріалу – записи живого народного мовлення, зроблені автором у 12 (дванадцяти) населених пунктах Поділля впродовж 1998–1999 рр. У дослідженні представлено 120 лексем та варіантів.

Ключові слова: словник, говірка, лексика, традиційні народні промисли, подільські говірки, тематична група лексик, гончарська лексика, лексикографія

---

² Стаття є продовженням публікацій автора, зокрема (Жвава, 2024).

УДК 811.81'28.738.3
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-10

The lexical materials for the dictionary of traditional folk crafts (pottery vocabulary of Podillia dialects). Part 2

Olha Zhvava <https://orcid.org/0000-0003-1046-8849>

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

Received: 05.11.2024 • Accepted: 29.11.2024

Abstract

The article analyzes lexical material for the Dictionary of Traditional Folk Crafts. The proposed materials reflect the peculiarities and regional differences of the pottery terminology of Podillia. The relevance of the article is due to the fact that many problems of dialect lexicology have not been solved yet, in particular, a national dictionary of dialects and a dictionary of individual regions of Ukrainian dialects have not been created. The nomination of phenomena and concepts of traditional folk culture is poly-informative, and their fixation and preservation remains an urgent task of modern dialectology. The sources of the factual material are recordings of live folk speech made by the author in 12 (twelve) settlements of Podillia in 1998-1999. The **purpose** of the research is to review the history of Podillia pottery as a folk craft, as well as to present a fragment of a dictionary of pottery terminology, and to introduce a name to denote the realities of pottery into scientific circulation. The research uses general scientific **methods**: analysis, synthesis and observation, which made it possible to identify and systematize colloquial material; the descriptive method was used in the process of analyzing the vernacular speech. Special linguistic methods of research: questionnaires and interviews contributed to the recording of dialect speech, contextual and interpretive analysis allowed identifying transformations of the semantic scope of lexemes functioning in the live speech of speakers of Podillia dialects, linguo-geographical method made it possible to illustrate the habitat of the recorded names. The **result** of the research is the introduction of lexical material collected during the expedition into scientific circulation. The work on the dictionary of pottery terminology is planned to be continued, streamlining the previously collected vocabulary. Studying the cultural characteristics of Ukrainians allows not only expanding and developing general knowledge, but also passing on the nation's invaluable experience to future generations. The vocabulary of traditional crafts is a unique basis for enriching the language, a part of cultural and social memory. It is also important to compile dictionaries, as the recording of traditional folk culture concepts is an urgent issue not only for ethnology but also for linguistics. The pottery vocabulary of Podillia dialects is a complex multifaceted system with a clear structure. The study of this vocabulary proves that in terms of area, it shows tendencies towards spatial opposition: some of the lexemes are not found in neighboring dialects (brashne, bohonok, vedrovyi pot, veseltse, etc.). We see the **prospects** for further research in the continuation of work on the compilation of the Dictionary of Podillia dialects.

Keywords: vocabulary, dialect, lexicon, traditional folk crafts, Podillia dialects, thematic group of vocabulary, pottery vocabulary, lexicography

---

Постановка проблеми та її актуальність зумовлені глибшим пізнанням культури свого народу. Лексика ж традиційних народних промислів є унікальною базою для збагачення мови, частиною культурної та соціальної пам'яті. Тому важливо укладати словники, адже фіксація понять традиційної народної культури є завданням не тільки етнології, а й лінгвістики. Діалектні словники не лише зберігають лексико-семантичні одиниці, а й віддзеркалюють побут, звичаї, традиції носіїв говірки, фіксуючи історичні факти, указуючи на ареальне поширення говіркових явищ тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші спроби збирання відповідних матеріалів у гончарних осередках зроблено ще у XVIII столітті: Климентій Зіновійв, О. Шафонський представили свідчення про устрій тогочасного гончарського промислу на Чернігівщині (1786 рік). Пізніше, у XIX ст., таку роботу продовжив М. Арандаренко.

Плідно досліджували гончарний промисел П. Маєвський, О. Зайкевич, В. Василенко, С. Лисенко, М. Пакульський, І. Зарецький, М. Могильченко, М. Русова. Унікальні фольклорні твори записали українські фольклористи й етнографи Б. Грінченко, М. Драгоманов, П. Іванов, О. Малинка, І. Манжура, В. Милорадович, М. Сумцов, П. Чубинський, Л. Шульгіна, О. Прусевич.

Першою спробою зібрати гончарську термінологію української народної мови й належно її оформити був п'ятий розділ словника В. Василенка «Опыт толкового словаря народной технической терминологии по Полтавской губернии» (Василенко, 1902). У 50-х рр. XX століття збиранням гончарської лексики на Полтавщині займалася М. Кривчанська, яка захистила кандидатську дисертацію «Лексика гончарного промислу Полтавської області» (Кривчанська, 1952). У 1983 році у м. Дніпропетровську Н. Левун захистила дисертацію «Семантична і словотвірна структура української термінології художньої кераміки» (Левун, 1983). У 1996 році в м. Києві була захищена дисертація «Гончарна лексика східнополіського діалекту» В. Бережняк, яка дослідила мовознавчі проблеми регіональної гончарської термінології (Бережняк, 1996). У 1997 році Л. Спанатій захистила дисертацію «Гончарна лексика в говорах української мови». У роботі проаналізовано термінологію 95

населених пунктів України, що була зібрана авторкою експедиційним шляхом за спеціально укладеною нею програмою (Спанатій, 1997). Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному відроджує збирання ремісничої гончарської номенклатури, адже сьогодні традиційна гончарна лексика перебуває на межі зникнення.

Отже, в етнолінгвістичному аспекті репрезентовано гончарську термінологію в розвідках С. Литвиненко (Литвиненко, 2003), Н. Хобзей (Литвиненко, 2003), С. Пошивайло (Пошивайло 1988; 2014), у лексикографічному – у працях О. Пошивайла (Пошивайло, 1993б), у лінгвогеографічному аспекті вивчали Й. Дзендзелівський (Дзендзелівський, 1993), Л. Спанатій (Спанатій 1988а; 1989; 1988б; 1990; 1996), а в регіональному – В. Бережняк (Бережняк, 1996), Й. Дзендзелівський (Дзендзелівський, 1959), М. Кривчанська (Кривчанська, 1952, 1954), М. Мединський (Мединський, 2006).

Мета і завдання статті. Метою пропонованої розвідки є огляд дослідження гончарства Поділля як народного промислу, а також презентація фрагменту словника гончарської термінології подільських говірок. Завдання статті: ввести у науковий обіг найменування на позначення реалій гончарського промислу. Об'єктом вивчення є лексика гончарства в говірках Поділля, а предметом – її організація в діалектному словнику. **Джерела** фактичного матеріалу – записи живого народного мовлення, зроблені автором у 12 (дванадцяти) населених пунктах Поділля впродовж 1998–1999 рр.

У статті використано загальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез і спостереження, що уможливили виявлення й систематизацію говіркового матеріалу; описовий метод застосовано в процесі аналізу народного мовлення. Спеціальні лінгвістичні методи дослідження: анкетування й інтерв'ювання сприяли фіксації говіркового мовлення, контекстуально-інтерпретаційний аналіз дав змогу виявити трансформації семантичного обсягу лексем, які функціонують у живому мовленні носіїв говірок Поділля, лінгвогеографічний метод уможливив ілюстрацію ареалогії зафіксованих назв.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структуру словникової статті подано так, що реєстрове слово, якщо воно відмінюване, подано в початковій формі великими літерами жирним шрифтом за українською абеткою. Далі у квадратних дужках малими літерами жирним шрифтом відбито вимову цього слова. Потім названо стислу найнеобхіднішу граматичну інформацію реєстрової лексеми, напр.: закінчення родового відмінка однини чи називного відмінка множини іменників, їхні рід та число; закінчення родових форм для прикметників; закінчення родового відмінка для кількісних числівників; деякі особові закінчення, вид, перехідність / неперехідність для дієслів; указано частиномовну належність

ФРАГМЕНТ СЛОВНИКА

БАБУШНИК, [бабушни^{ек}], а, чол. Посуд циліндричної форми, подібна до ринки, в якому пекли хліб (Павлівка).
БАКЛАЖКА, [баклаж^{чка}], и, жін. Невелика плоска посудина, що використовується для зберігання води. За формою може бути округлою або тиквоподібною (усі н.п.).
БАЛАБУХ, [балабух], а, чол. 1. Великий шматок мокрої глини, збитий довбнею (усі н.п.). 2. Шматок глини – сировини, викачаний на лаві (усі н.п.).
БАЛАБУХА, [балабуха], и, жін. Шматок глини-сировини, викачаний на лаві (усі н.п.).
БАЛАГАН, [балаган], у, чол. Частина горну, де зберігається паливо і сам гончар захищається від дощу чи негоди під час випалювання посуду (Бубнівка, Саврань).
БАЛГАН, [балган], у, чол. Частина горну, де зберігається паливо і сам гончар захищається від дощу чи негоди під час випалювання посуду (Бубнівка, Саврань).
БАНЯК, [бан'ак], а, чол. Горщик, що формою наближається до металевих заводських виробів (Купин, Пісочна, Громи, Павлівка, Шарин, Саврань).
БАНЬКА, [бан'ка], и, жін. Виріб глекоподібної форми, в якому зберігають воду (усі н.п.).
БАНЬКА, [бан'ка], и, жін. Невелика плоска посудина для зберігання напоїв з двома днищами й опуклими стінками (Саврань).
БАРИЛО, [бар'ило], а, сер. Посудина з двома днищами й опуклими стінками для зберігання напоїв (Саврань).

для займенників, прислівників і службових частин мови. Кожну окрему семему багатозначного слова відокремлено арабською цифрою. Слова витлумачено лексичними відповідниками літературної мови або розкрито описово. Реєстрові лексеми паспортизовані літерними скороченнями назв обстежених населених пунктів. Особливості вимови представлено за допомогою загальної фонетичної транскрипції для запису українського літературного й діалектного мовлення, що запропоновано в першому томі «Атласу української мови» (АУМ, 1984). Фонетичні й морфологічні варіанти реєстрових слів наводимо в різних словникових статтях.

БАРИЛЬЦЕ, [бар'ил'це^и], я, сер. Посудина з двома днищами й опуклими стінками для зберігання напоїв (Саврань).
БАРИНЯ, [бар'ин'а], і, жін. Глиняна скульптурка у вигляді жінки в капелюсі (усі н.п.).
БАРИШНЯ, [бар'ишн'а], і, жін. Глиняна скульптурка у вигляді жінки в капелюсі (усі н.п.).
БИК, [бик], а, чол. Горизонтальна цегляна стінка 1–2 метри заввишки, що проходить уздовж центральної частини череня від топки до того місця, де стоїть гончар (Шарин).
БІК, [б'ік], у, чол. Зовнішня частина глиняного посуду від найбільшої випуклості до денця (усі н.п.).
БІЛА ГЛІНА, [б'іла гліна]. Гончарний матеріал, що набуває білого кольору після випалювання. Майстри вважали її найбільш вогнетривкою. Жовті та червоні глини були доступні майже в усіх селах і мали теплий відтінок. Білі глини були дорожчими і використовувалися для фарбування чільних сторін хат (Бубнівка).
БІЛИЙ ГЛЕЙ, [б'іли'єй глей]. Гончарний матеріал білого кольору (Пісочна, Купин, Бубнівка, Жорнище).
БЛИЗНЯТА, [бли'зн'ата], мн. Два невеликі горщика, з'єднані до купи кільцеподібною ручкою (усі н.п.).
БЛИЗНЮКІ, [бли'зн'укі], мн. Два невеликі горщики, з'єднані до купи кільцеподібною ручкою (усі н.п.).
БЛЮДО, [бл'удо], а, сер. Кругла плеската посудина з широким дном і низькими вінцями (Саврань).
БЛЮДЦЕ, [бл'уц'є^и], я, сер. 1. Маленька череп'яна миска. 2. Маленька мисочка, що

ставиться під чашку або склянку. Не завжди може бути глиняною (Купин, Пісочна).

БОГОНОК, [боґоно́к], -нка, чол. Посудина з двома днищами й опуклими стінками для зберігання напоїв (Саврань).

БОЧОНОК, [бочоно́к], -нка, чол. Посудина з двома днищами й опуклими стінками для зберігання напоїв (Саврань).

БОЙ, [бої], ю, чол. Спорчені, зіпсовані, недоброякісні предмети виробництва (Саврань).

БОКА́Л, [бо'ка́л], у, чол. Посудина для напоїв у вигляді великої рюмки (усі н.п.).

БРАК, [брак], у, чол. Спорчені, зіпсовані, недоброякісні предмети виробництва (усі н.п.).

БРАКОВАНЕ, [брако́ване], ого, ім. Спорчені, зіпсовані, недоброякісні предмети виробництва (усі н.п.).

БРАШНÉ, [брашнэ́], ого, ім., сер. Спорчені, зіпсовані, недоброякісні предмети виробництва (Жорнище).

БРОШТА́ЛЬ, [броштáль], ю, чол. Марганець, який використовують для глазурі гончарі (Павлівка).

БУБНІВСЬКА ГЛІНА, [бубн'іус'ка]. Назва глини за місцем добування (Бубнівка).

БУГРІЙ, [бугрі́], мн. Спіральні виступи на поверхні посуду, що виникають від неякісної роботи гончаря (Бубнівка).

БУ́ДКА, [бу́д'ка], и, жін. Навіс з дощок над горном, що захищає його від дощу (Павлівка).

БУНТ, [бунт], у, чол. Посуд, витягнений щойно з горна (Саврань).

ВА́ЗА, [ва́за], и, жін. Горщик для домашніх квітів (усі н.п.).

ВАЗО́Н [вазо́н], у, чол. Горщик для домашніх квітів (усі н.п.).

ВАЗО́НЧИК, [вазо́нчик], а, чол. Горщик для домашніх квітів (усі н.п.).

ВАРЮ́ХА, [вар'ю́ха], и, жін. Інструмент для перемішування свинцю під час його перепалення, нагадує своєю формою звичайну ложку (Пиріжна).

ВЕЛІ́КА МІ́СКА, [велі́ка мі́ска]. Миска великого розміру, переважно з двома вухами, в якій миють посуд, перуть білизну тощо (усі н.п.).

ВЕЛІ́КИЙ ГОРНÉЦЬ, [велі́кийеї горне́ць]. Найбільший горщик (Пісочна).

ВЕЛІ́КИЙ ГО́РЩИК, [велі́кийеї горшчике́к]. Найбільший горщик (Бубнівка, Пиріжна).

ВЕРХ, [верх], у, чол. Верхня частина горна (Пиріжна).

ВЕ́РШИТИ, [вэ́ршиети́]. Витягування грудки глини на гончарному крузі у довгастий конус, тягнучи руками вгору (Пиріжна).

ВЕРШО́К, [вэ'ршо́к], -шка, чол. Відстань між крисами і черевом горщика (Пиріжна).

ВЕРЕТЕ́НО, [вэ'ре'тэно́], а, сер. Вертикальний стрижень, що з'єднує верхню і нижню частини гончарного круга. Спочатку було дерев'яним, а потім залізним (Крищенці, Жорнище, Адамівка, Громи, Саврань, Новоселівка, Бубнівка).

ВЕРЕТЕНО́, [вэ'ре'те'но́], а, сер. Інструмент для виготовлення чайників, друшляків, цідильників, іграшок, що має вилкоподібну форму й служить для протикання отворів (Крищенці, Бубнівка, Громи).

ВЕРХНЯ́К, [вэ'рхн'áк], а, чол. Верхня частина гончарного круга, на якій безпосередньо виготовляється посуд. Має круглу форму (усі н.п.).

ВЕРШІ́ТИ, [вэрші́ти], Процес, коли грудку глини виводять на гончарному крузі в довгастий конус, тягнучи руками вгору (Купин, Пісочна, Адамівка).

ВЕРШНЯ́К, [вэршн'áк], а, чол. Верхня частина гончарного круга, на якій безпосередньо виготовляється посуд (Адамівка).

ВЕ́РХНІЙ КРУГ, [вэ́рхн'ій круг]. Верхня частина гончарного круга, на якій безпосередньо виготовляється посуд (усі н.п.).

ВЕРШО́К, [вэ'ршо́к], а, чол. Відстань між крисами і черевом горщика (Пиріжна).

ВЕ́СЕЛЬЦÉ, [вэ'се'л'це́], я, сер. Інструмент для перемішування свинцю під час його перепалення, нагадує своєю формою звичайну ложку (Саврань).

ВЕ́СІЛЬНИЙ ГО́РЩИК, [вэ'с'іл'ній горшчике́к]. Найбільший горщик (усі н.п.).

ВИВО́ДИТИ, [виво́диети́]. Процес, коли грудку глини виводять на гончарному крузі у довгастий конус, тягнучи руками вгору (Купин, Пісочна, Адамівка).

ВИГЛА́ДЖУВАННЯ, [вигла́д'жуван':а], я, чол. Процес відшліфовування посуду руками або гладким камінцем, чи округлої форми маленькою склянкою баночкою, чи гончарським ножиком, що має різну форму й розміри (усі н.п.).

ВИГЛА́ДЖУВАТИ, [вигла́д'жувати́]. Процес відшліфовування посуду (Пісочна, Жорнище, Шарин).

ВИ́ГНАТИ ВОГО́НЬ, [ві́гнати́ вогон']. Завершальна фаза в горні, коли температура поступово знижується (усі н.п.).

ВИ́ГНАТИ ПО́ЛУМ'Я, [ві́гнати́ полум'я]. Назва найсильнішого вогню, який вискакує з горна. Це кульмінаційна фаза випалювання (усі н.п.).

ВИГРІВА́ННЯ, [вигр'і'ван':а], я, сер. Розведення слабкого вогню. Завдання цього етапу – поступово нагріти посуд, щоб запобігти його трісканню (Пиріжна, Бубнівка, Громи).

ВІГРИТИ, [vúgr'ítie]. Розведення слабкого вогню для розігрівання посуду (усі н.п.).

ВІГРУЗИТИ ПІЧ, [vúgruzie'tie p'íç]. Процес вибирання випаленого посуду з горна (усі н.п.).

ВІДРАПАНКА, [vúdrapanka], и, жін. Орнамент, що має вигляд прямих ліній, іноді складається з проколених крапок (Бубнівка).

ВИКА́ЧУВАТИ, [viekáçuvatie]. Процес вимішування глини руками (Шарин, Саврань).

ВИКИДА́ТИ З ГО́РНА, [viekidáti z górna].

Процес вибирання випаленого посуду з горна (усі н.п.).

ВИКИДА́ТИ ПО́СУД, [viekidáti pósud]. Процес вибирання випаленого посуду з горна (усі н.п.).

ВИЛЕ́ЖУВАТИ, [vieleçuvatie]. Процес, під час якого глина певний час перебуває на повітрі, щоб стати м'яким, податливим. Таким способом гончарі полегшували собі роботу з матеріалом. Зазвичай вилежувати залишали глину на 2–4 місяці (Павлівка, Адамівка, Саврань).

ВИМІ́СЮВАТИ, [vím'íc'uvatie]. Процес, коли грудки глини викачують руками (усі н.п.).

ВИПА́ЛЮВАННЯ, [vipál'uvan'a]. Назва процесу, що характеризується обжиганням гончарських виробів вогнем з поступовим збільшенням температури (Громи, Бубнівка, Шарин, Купин).

ВИРОБЛЯ́ТИ, [vieroobl'átie]. Процес виготовлення виробів на гончарному крузі (усі н.п.).

ВИСО́КИЙ, [viesók'ie]. Назва високого горщика (Бубнівка).

ВИТЯ́ГУВАТИ ГРУДКУ, [vit'águvatie grúdku]. Підготовлену до роботи грудку глини виводять на гончарному крузі в довгастий конус, тягнучи руками вгору (Купин, Пісочна, Адамівка).

ВИТЯ́ГУВАТИ ПО́СУД, [vit'águvatie pósud]. Процес вибирання випаленого посуду з горна (Павлівка).

ВИКИДА́ТИ З ГО́РНА, [viekidáti z górna].

Процес вибирання випаленого посуду з горна (Шарин),

ВІГРУЗИТИ ПІЧ, [vúgruzie'tie p'íç]. Процес вибирання випаленого посуду з горна (Бубнівка).

ВІ́ХОД З ГО́РНА, [vúçod z górna]. Посуд, витягнений щойно з горна (Бубнівка).

ВІДЕ́РНИК, [v'idérnik], а, чол. Назва горщика, що вміщує від 10 літрів рідини (Бубнівка, Пісочна).

ВІДМУ́ЛЮВАТИ, [v'idmúl'uvatie]. Процес очищення глини, коли її заливають водою на деякий час, протягом якого вона відстоюється, і зайві речовини виділяються на поверхню (Саврань).

ВІДРО́ВІЙ ГО́РЩИК, [v'idróvie'í górsçiek]. Назва найбільшого горщика (Бубнівка).

ВІКНО́, [v'íknó], а, сер. Отвір у горні, куди входить гончар, щоб укласти посуд для випалення, а також вийняти, коли він готовий (Пиріжна).

ВІ́НЕЧОК З ПІ́Р'Я, [v'íneçok z p'ír'ja]. Інструмент для обмазування готового посуду дьогтем (Бубнівка).

ВІ́НТІ́, [v'íntú], ів. мн. Назва спіральних виступів на поверхні посуду (Саврань).

ВІ́НЧИ́ТИ, [v'ínçie'tie]. Процес формування вінець посуду (усі н.п.).

ВІ́НЦЯ́, [v'ín'ç'a], мн. Верхні краї горщика чи будь-якого глиняного посуду (усі н.п.).

ВЛАС́НЕ ГО́РН, [v'łasne' górn]. Яма, вимощена цеглою, де безпосередньо випалюють посуд (усі н.п.).

ВЛАСТІ́ВО ГЛІ́НА, [v'lastívo gl'ína]. Сорт глини, з якої виробляють неполив'яний посуд (усі н.п.).

ВОДЯ́НИК, [vod'ániek], а, чол. Глиняний виріб, у якому тримають воду (усі н.п.).

ВОДЯ́НКА, [vod'ánka], и, жін. 1. Глиняний виріб, у якому тримають воду. 2. Спеціальна посудина мископодібної форми для води, що стоїть на лаві поряд з гончарем, в яку він вмочує руки під час вироблення посуду на крузі (Пісочна).

ВО́ДНИК, [vódnik], а, чол. Глиняний посуд, в якому тримають воду (усі н.п.).

ВОЛÓВІ О́ЧІ, [volóv'í óç'í]. Орнамент, який має вигляд прямих ліній навколо кола і що нагадує очі вола (Бубнівка, Купин).

ВОСЬМИ́РИК, [vos'mierúk], а, чол. Назва горщика, що у вісім разів був менший за одначку, і його припадало вісім штук на одну штуку під час продажу (Купин, Пісочна).

ВО́ХРА, [vóçra], и, жін. Природна мінеральна фарба жовтого кольору (усі н.п.).

ВО́ЩИТИ, [vóščie'tie]. Процес відшліфовування гончарного посуду (Пиріжна).

ВУ́ХО, [vúço], а, сер. 1. Виступ зверху покрішки для зручності її тримання. 2. Виступ на боковій частині глечика, за який його можна тримати (усі н.п.).

ВУ́ШКО, [vúško], а, сер. 1. Виступ зверху покрішки для зручності її тримання. 2. Виступ на боковій частині глечика, за який його можна тримати (усі н.п.).

ВУ́ШИТИ, [vúšie'tie]. Процес вироблення вуха на гончарному виробі (глечіку) (Павлівка, Саврань).

ВХІ́Д, [vç'íd], у, чол. Отвір у горні, куди входить гончар, щоб укласти посуд для випалення, а також вийняти його, коли він готовий (Пиріжна).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Гончарська лексика говірок Поділля є складною багатоплановою системою, що має чітку структуру. Її вивчення засвідчує, що в ареальному плані вона виявляє тенденції до

просторового протиставлення: частина лексем не виявляється в суміжних говірках (*брашне, богонок, відровий горщик, весельце* тощо). Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в продовженні роботи над укладанням Словника подільських говірок.

Перелік обстежених населених пунктів

с. Адамівка, Віньковецький р-н, Хмельницька обл.;
с. Бубнівка, Гайсинський р-н, Вінницька обл.;
с. Громи, Уманський р-н, Черкаська обл.;
с. Жорнище, Іллінецький р-н, Вінницька обл.;
с. Крищенці, Тульчинський р-н, Вінницька обл.;

с. Купин, Городоцький р-н, Хмельницька обл.;
с. Новоселівка, Гайсинський р-н, Вінницька обл.;
с. Павлівка, Калинівський р-н, Вінницька обл.;
с. Пиріжна, Кодимський р-н, Одеська обл.;
с. Пісочна, Городоцький р-н, Хмельницька обл.;
м. Саврань, Савранський р-н, Одеська обл.;
с. Шарин, Уманський р-н, Черкаська обл.

Специфіку гончарської лексики говірок Поділля вдалося з'ясувати за допомогою інформаторів: В. Г. Дерев'янка (1964 р.н.), О. Г. Дерев'янка (1960 р.н.), П. З. Островського (1959 р.н.), П. А. Семенченка (1921 р.н.), Е. І. Міщенко (1926 р.н.), Г. А. Рижак, Г. Г. Козак

(1905 р.н.), І. А. Ткачука (1923 р.н.), О. М. Почина (1927 р.н.), Н. І. Матушак (1935 р.н.), Д. О. Гончарука (1937 р.н.), О. Г. Луцишина (1922 р.н.), А. Г. Погонец, Д. О. Грушовенка (1930 р.н.), О. С. Оришнюк (1928 р.н.), М. А. Леуса (1930 р.н.).

Література

- АУМ (1984) – *Атлас української мови*. В 3-х томах, т. 1. Київ: Наукова думка, 495 с.
- Баженов, Л. Ф. (1993). *Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст. : Історіографія. Бібліографія. Матеріали*. Кам'янець-Подільський, 480 с.
- Баженов, Л. Ф. (1992). Фольклорно-етнографічне вивчення краю в Подільській духовній семінарії в середині XIX – на поч. XX ст. *Наук.-практична конференція «Культура України і слов'янський світ»*: тези доповідей та повідомлень, ч. I. Київ.
- Бережняк, В. (1996). Східнополіська лексика гончарства на тлі суміжних діалектних систем. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку*: збірник наукових праць, присвячених пам'яті проф. С. П. Самійленка. Запоріжжя: ЗДУ, ч. 2, с. 36–39.
- Брилінський, Д. М. (1991). *Словник подільських говірок*. Хмельницький, 116 с.
- Вакалюк, Я. Ю. (1985). Назви посуду та іншого кухонного начиння в українській мові. *Культура слова*, вип. 29. Київ, с. 45-47.
- Василенко, В. І. (1902). К вопросу о толковом словаре Харьковского историко-филологического общества. *Сборник Харьковского историко-филологического общества*, том 13, ч. 2. Харьков, с. 59-71.
- Гриценко, П. Ю. (1987). Лексична система говорів і картографування. *Українська діалектна лексика*. Київ: Наукова думка, 1987.
- Гриценко, П. Ю. (1984). *Модельювання системи діалектної лексики*. Київ: Наукова думка, 228 с.
- Дзєндзелівський, Й. О. (1993). *Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області України (Лексика)*, ч. 3. Ужгород, 464 с.
- Дзєндзелівський, Й. О. (1959). Назви деяких видів посуду у говірках Закарпаття. *Доповіді та повідомлення Ужгородського ун-ту: Серія філолог.*, ч. 3. Ужгород, с. 34-37.
- Кривчанська, М. (1952). *Лексика гончарного промислу Полтавської області* (Дис. канд. філол. наук). Київ, 303 с.
- Кривчанська, М. Ф. (1954). Назви посуду гончарного промислу Полтавщини. *Полтавсько-київський діалект – основа української національної мови*. Київ: Вид-во АН УРСР, с. 115–129.

- Купрієнко, В. О. (1971). До вивчення лексики народних промислів. *Праці XII Респ. діалектол. наради*. Київ, с. 336–338.
- Лащук, Ю. П. (1968). *Українські гончарі*. Київ, 40 с.
- Левун, Н. В. (1983). *Семантическая и словообразовательная структура украинской терминологии художественной керамики*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Днепропетровск, 19 с.
- Левун, Н. В. (1984). Морфологічний спосіб творення української термінолексики художньої кераміки. *Дослідження з граматики і граматичної стилістики української мови*. Дніпропетровськ: Вид. ДДУ, с. 25–32.
- Левун, Н. В. (1977). Номінативні сполучення в термінології художньої кераміки. *Дослідження з граматики і граматичної стилістики української мови*, Дніпропетровськ: Вид. ДДУ, с. 30–35.
- Литвиненко, С. (2003). Гончарство в мові і культурі. *Діалектологічні студії: Мова і культура* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАНУ, с. 81–96
- Мединський, А. М. (2006). *Структурна організація і семантика гончарської лексики у подільських говірках*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Київ, 20 с.
- Жвава, О. А. (2024). Матеріали до словника традиційних народних промислів (гончарська лексика подільських говірок), *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: збірник наукових праць, вип. 38. Вінниця: ТОВ «Твори», с. 78-83. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2024-38-09>
- Пошивайло, О. (1993а). *Етнографія українського гончарства*. Київ: Молодь.
- Пошивайло, О. (1993б). *Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина)*. Опішне: Українське народознавство, 280 с.
- Пошивайло, О. (1988). Народні системи лічби в гончарстві на Лівобережжі України (XIX–XX ст.). *Нар. творчість та етнографія*, ч. 1, с. 46–49.
- Пошивайло, С. (2014). Народні назви знарядь, споруд та інструментів, які використовуються у гончарному виробництві Полтавщини, *Народознавчі зошити*, № 3.
- Прусевич, А. (1916). Гончарный промысел в Подольской губернии. *Кустарные промыслы Подольской губернии*. Київ, с. 3–116.
- Спанатій, Л. С. (1988а). З діалектної лексики українських гончарів. *Українське мовознавство*, № 15, с. 86–90.
- Спанатій, Л. С. (1990). До питання про діалектну лексику українських гончарів. *Проблеми української діалектології на сучасному етапі*. Тези доповідей і повідомлень. Житомир, с. 191–192.
- Спанатій, Л. С. (1996). Про деякі назви гончарного матеріалу в говорах української мови. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку*: збірник наукових праць, присвячених пам'яті проф. С. П. Самійленка. Запоріжжя: ЗДУ, ч. 2, с. 33–36.
- Спанатій, Л. С. (1997). *Гончарна лексика в говорах української мови*. (Дис. канд. філол. наук). Миколаїв, 216 с.
- Шульгіна, Л. (1929). Гончарство в с. Бубнівці на Поділлі. Етнографічні дослідження. *Матеріали з етнології*. Київ, с. 111–184.

References

- AUM (1984) – *Atlas ukrainsoi movy. V 3-kh tomakh* [Atlas of the Ukrainian language. In 3 volumes], t. 1. Kyiv: Naukova dumka, 495 s. (in Ukrainian).
- Bazhenov, L. F. (1993). *Podillia v pratsiakh doslidnykiv i kraieznavtsiv XIX-XX st. : Istoriohrafiiia. Bibliohrafiiia. Materialy* [Podillia in the works of researchers and local historians of the 19th-20th centuries. : Historiography. Bibliography. Materials]. Kamianets-Podilskyi, 480 s. (in Ukrainian).
- Bazhenov, L. F. (1992). Folkloro-ethnografichne vyvchennia kraiu v Podilskii dukhovnii seminarii v seredyni XIX – na poch. XX st. [Folkloric and ethnographic study of the region in the Podolsk Theological Seminary in the middle of the 19th century – at the beginning. 20th century]. *Nauk.-praktychna konferentsiia «Kultura Ukrainy i slovianskyi svit»*: tezy dopovidei ta povidomlen, ch. I. Kyiv. (in Ukrainian).
- Berezhniak, V. (1996). Skhidnopoliska leksyka honcharstva na tli sumizhnykh dialektnykh system [Eastern Polish vocabulary of pottery against the background of adjacent dialect systems]. *Skhidnoslovianski movy v yikh istorychnomu rozvytku*: zbirnyk naukovykh prats, prysviachenykh pamiaty prof. S. P. Samiilenka. Zaporizhzhia: ZDU, ch. 2, 36–39. (in Ukrainian).
- Brylinskyi, D. M. (1991). *Slovnyk podilskykh hovirok* [Dictionary of Podolian dialects], Khmelnytskyi, 116 s. (in Ukrainian).
- Vakaliuk, Ya. Yu. (1985). Nazvy posudu ta inshoho kukhonnoho nachynnna v ukrainsoi movi [Names of dishes and other kitchen utensils in Ukrainian], *Kultura slova*. Kyiv, vyp. 29, 45-47. (in Ukrainian).

- Vasilenko, V. Y. (1902). K voprosu o tolkovom slovare Kharkovskoho ystoryko-fylohohycheskoho obshchestva [On the issue of the explanatory dictionary of the Kharkov Historical and Philological Society], *Sbornyk Kharkovskoho ystoryko-fylohohycheskoho obshchestva*, tom 13, ch. 2. Kharkov, 59-71. (in Ukrainian).
- Hrytsenko, P. Yu. (1987). Leksychna systema hovoriv i kartohrafuvannia [Lexical system of dialects and mapping]. *Ukrainska dialektna leksyka*. Kyiv: Naukova dumka, 1987. (in Ukrainian).
- Dzendzelivskiy, Y. O. (1993). *Linhvistychnyi atlas ukrainskykh narodnykh hovoriv Zakarpatskoi oblasti Ukrainy (Leksyka)* [Linguistic atlas of Ukrainian vernaculars of the Transcarpathian region of Ukraine (Vocabulary)]. Uzhhorod, ch. 3, 464 s. (in Ukrainian).
- Dzendzelivskiy, Y. O. (1959). Nazvy deiakykh vydiv posudu u hovirkakh Zakarpattia [Names of some types of tableware in Transcarpathian dialects]. *Dopovidi ta povidomlennia Uzhhorodskoho un-tu: Serii filoloh. Uzhhorod*, ch. 3, 34-37. (in Ukrainian).
- Kryvchanska, M. (1952). *Leksyka honcharnoho promyslu Poltavskoi oblasti* [Vocabulary of the pottery industry of the Poltava region] (PhD Thesis). Kyiv, 303 s. (in Ukrainian).
- Kryvchanska, M. F. (1954). Nazvy posudu honcharnoho promyslu Poltavshchyny [Names of dishes of the pottery industry of Poltava region]. *Poltavsko-kyivskiy dialekt – osnova ukrainskoi natsionalnoi movy*. Kyiv: Vyd-vo AN URSSR, 115–129. (in Ukrainian).
- Kupriienko, V. O. (1971). Do vyvchennia leksyky narodnykh promysliv [To study the vocabulary of folk crafts]. *Pratsi XII resp. dialektol. narady*. Kyiv, 336–338. (in Ukrainian).
- Lashchuk, Yu. P. (1968). *Ukrainski honchari* [Ukrainian potters]. Kyiv, 40 s. (in Ukrainian).
- Levun, N. V. (1983). *Semanticheskaia y slovoobrazovatelnaia struktura ukraïnskoi terminolohyy khudozhestvennoi keramyky* [Semantic and word-formation structure of Ukrainian terminology of artistic ceramics]. (PhD Thesis Abstract). Dnepropetrovsk, 19 s. (in Russian).
- Levun, N. V. (1984). Morfolohichni sposib tvorennia ukrainskoi terminoleksyky khudozhnoi keramiky [Morphological method of creation of Ukrainian terminolexics of artistic ceramics], *Doslidzhennia z hramatyky i hramatychnoi stylistyky ukrainskoi movy*. Dnipropetrovsk: Vyd. DDU, 25–32. (in Ukrainian).
- Levun, N. V. (1977). Nominatyvni spoluchennia v terminolohii khudozhnoi keramiky [Nominative conjunctions in the terminology of artistic ceramics], *Doslidzhennia z hramatyky i hramatychnoi stylistyky ukrainskoi movy*. Dnipropetrovsk: Vyd. DDU, 30–35. (in Ukrainian).
- Lytvynenko, S. (2003). Honcharstvo v movi i kulturi [Pottery in language and culture], *Dialektolohichni studii: Mova i kultura / Hrytsenko, P., Khobzei, N. (Ed.)*. Lviv: In-t ukrainoznavstva im. I.Krypiakevycha NANU, 81–96. (in Ukrainian).
- Medynskiy, A. M. (2006). Strukturna orhanizatsiia i semantyka honcharskoi leksyky u podilskykh hovirkakh [Structural organization and semantics of pottery vocabulary in Podil dialects] (PhD Thesis Abstract), Kyiv, 20 s. (in Ukrainian).
- Zhvava, O. (2024). Materialy do slovnyka tradytsiinykh narodnykh promysliv (honcharska leksyka podilskykh hovirok) [The lexical materials for the dictionary of traditional folk crafts (pottery vocabulary of Podillia dialects)], *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics)*, vol. 38. Vinnytsia: TOV «TVORY», s. 72–83. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2024-38-09> (in Ukrainian).
- Poshyvailo, O. (1993a). *Etnohrafiia ukrainskoho honcharstva* [Ethnography of Ukrainian pottery]. Kyiv: Molod.
- Poshyvailo, O. (1993b). Iliustrovanyi slovnyk narodnoi honcharskoi terminolohii Livoberezhnoi Ukrainy (Hetmanshchyna) [Illustrated dictionary of folk pottery terminology of Left Bank Ukraine (Hetmanship)]. Opishne: Ukrainske narodoznavstvo, 280 s. (in Ukrainian).
- Poshyvailo, O. (1988). Narodni systemy lichby v honcharstvi na Livoberezhzhi Ukrainy (XIX – XX st.) [Folk numeral systems in pottery on the Left Bank of Ukraine (XIX–XX centuries)], *Nar. tvorchist ta etnohrafiia*, ch. 1, 46–49. (in Ukrainian).
- Poshyvailo, S. (2014). Narodni nazvy znariad, sporud ta instrumentiv, yaki vykorystovuiutsia u honcharnomu vyrobnytstvi Poltavshchyny [Vernacular names of tools, structures and tools used in pottery production in Poltava Oblast], *Narodoznavchi zoshyty*, № 3. (in Ukrainian).
- Prusevych, A. (1916). Honcharnyi promysel v Podolskoi hubernyy [Pottery industry in the Podolsk province]. *Kustarnye promysly Podolskoi hubernyy*. Kyiv, 3–116. (in Ukrainian).
- Spanatii, L. S. (1988). Z dialektnoi leksyky ukrainskykh honchariv [From the dialect vocabulary of Ukrainian potters]. *Ukrainske movoznavstvo*, № 15, 86–90. (in Ukrainian).
- Spanatii, L. S. (1990). Do pytannia pro dialektnu leksyku ukrainskykh honchariv [To the question of the dialect vocabulary of Ukrainian potters]. *Problemy ukrainskoi dialektolohii na suchasnomu etapi*. Tezy dopovidei i povidomlen. Zhytomyr, 191–192. (in Ukrainian).
- Spanatii L. S. (1996). Pro deiaki nazvy honcharnoho materialu v hovorakh ukrainskoi movy [About some names of pottery material in dialects of the Ukrainian language]. *Skhidnoslovianski movy v yikh istorychnomu rozvytku*.

zbirnyk naukovykh prats, prysviachenykh pamiati prof. S. P. Samiilenka. Zaporizhzhia: ZDU, ch. 2, 33–36. (in Ukrainian).

Spanatii, L. S. (1997). *Honcharna leksyka v hovorakh ukrainskoi movy* [Pottery vocabulary in Ukrainian dialects]. (PhD Thesis). Mykolaiv, 216 s. (in Ukrainian).

Shulhina, L. (1929). Honcharstvo v s. Bubnivtsi na Podilli. Etnohrafichni doslidzhennia [Pottery in the village Bubnivtsi in Podillya. Ethnographic studies]. *Materialy z etnologii*. Kyiv, 111–184. (in Ukrainian).

Автори

Ольга Жвава, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та міжкультурної комунікації

e-mail: o.a.zhvava@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1046-8849>

Author

Olha Zhvava, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Philology and Intercultural Communication

e-mail: o.a.zhvava@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1046-8849>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that she has no conflict of interest

УДК 81'373.2(477)
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-11

Творення прізвищ мешканців України, похідних від прізвища *Дед*, та їх територіальна поширеність³

Юрій Прадід <http://orcid.org/0000-0002-5842-9227>

Незалежний дослідник, м. Львів, Україна

Надійшла до редакції: 11.09.2024 • Схвалено до друку: 30.09.2024

Анотація

У статті досліджено особливості творення прізвищ, похідних від апелятива «дед», їхню територіальну поширеність в Україні. Зазначено, що така прізвищева мікросистема не була ще предметом описання в українській лінгвістичній науці. Зроблено огляд наукових праць вітчизняних мовознавців про теоретичні та прикладні аспекти дослідження українських прізвищ, які послужили теоретико-методологічним підґрунтям пропонованої розвідки. Із системи прізвищ, поширених на теренах України, виокремлено мікросистему прізвищ, похідних від апелятива «дед», яка налічує 55 прізвищ. Аналіз фактичного матеріалу дав підстави стверджувати, що основними способами творення таких прізвищ є суфіксальний та флексійний.

Ключові слова: мікросистема, прізвища, похідні від апелятива «дед», способи творення, морфемний суфікс, словотворчий суфікс, територія поширення

---

³ Пропонована стаття є продовженням серії розвідок автора про особливості творення та поширення на теренах України прізвищ окремих прізвищевих мікросистем (Прадід, 2023а; 2023b; 2023c; 2023d; 2021; 2023e; 2022b; 2023f; 2022d; 2022e).

UDK 81&#39;373.2(477)

DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-11

Creation of Ukraine residents' surnames derived from the surname of «Dyed», and their territorial distribution

Yuri Pradid <http://orcid.org/0000-0002-5842-9227>

Independent researcher, Lviv, Ukraine

Received: 11.09.2024 • Accepted: 30.09.2024

Abstract

The article examines the peculiarities of the creation of surnames derived from the appellative *dyed*, common in Ukraine. It is noted that this microsystem of surnames, although small (only 55 surnames), is quite diverse in terms of its word-forming palette and is characterized by a different frequency of distribution in the regions of Ukraine. A review of the scientific works of domestic linguists on the theoretical and applied aspects of the study of Ukrainian surnames (the works of V. O. Horpynych, L. T. Masenko, A. M. Popovskiy, Yu. F. Pradid, Yu. K. Redko, M. L. Khudash, etc.), their lexicographic processing as a whole (V. M. Demchenko and I. P. Lopushynskiy, A. M. Zosimov, Yu. K. Redko, etc.), as well as individual regions of Ukraine in particular (G. L. Arkushyn, V. O. Horpynych, Yu. M. Novikova, P. P. Chuchka, etc.). A cursory review of the scientific research of Ukrainian scientists gave grounds to summarize that surnames derived from the appellative *dyed*, as well as the microsystem of surnames «*Dyed*» in general, were not studied even casually, in connection with the study of other problems, in Ukrainian linguistic science. The **purpose** of the article is to investigate the peculiarities of the creation of surnames derived from the appellative *dyed*, their regional prevalence in Ukraine. Achieving this goal involves solving the following tasks: 1) to summarize the work of Ukrainian linguists on the problems of studying surnames of residents of Ukraine; 2) to single out a microgroup of surnames formed from the appellation *dyed*; 3) to describe the features of their formation; 4) to characterize the distribution of such surnames in the regions of Ukraine. **Results.** It was established that the most common surname of the «*Dyed*» microgroup is the surname *Dedova* (808 speakers), and the most derived surnames are formed from the appellative *dyed* (13 surnames). No last name was formed from the surnames *Dedovskiy*, *Dedovets*, *Dedovych*, *Dedus*, *Dedynskiy*, which are also formed from the appellative *dyed*. The most common ways of creating surnames derived from the appellative *dyed* are suffixation (30 surnames) and inflection (18 surnames). **Originality.** In the future, the problem of origin, features of creation and distribution on the territory of Ukraine of surnames derived from other names, rare and merged surnames and some other aspects will need to be studied.

Keywords: microsystem, surnames derived from the appellative «*dyed*», ways of formation, morpheme suffix, word-formation suffix, distribution area

Постановка проблеми. Українська ономастична наука досягла певних успіхів у розв'язанні теоретичних і практичних проблем прізвищ, але потребують комплексного дослідження окремі прізвищеві мікросистеми, зокрема й прізвищева мікросистема «Дід», яку утворюють три прізвищеві мікрогрупи: 1) прізвища, похідні від апелятива *diđ* (71 прізвище); 2) прізвища, похідні від прізвища *Diđ* (173 прізвища); 3) прізвища, похідні від апелятива *deđ* (55 прізвищ). Якщо перші дві групи були предметом описання, то прізвища, похідні від апелятива *deđ* зовсім не досліджували. Незважаючи на те що мікросистема прізвищ, похідних від апелятива *deđ*, як бачимо, нечисленна, однак досить різноманітна за своєю словотворчою палітрою та характеризується різною частотністю вживання в регіонах України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Треба зазначити, що українські прізвища привернули особливу увагу мовознавців лише в кінці 60–70-х рр. ХХ ст. Достатньо згадати монографію і словник-довідник Ю. К. Редька (Редько, 1966; Редько, 1968), монографію М. Л. Худаша (Худаш, 1977). Уже у ХХІ ст. побачили світ монографії В. О. Горпинича, І. А. Корнієнко, у якій описано загальні проблеми дослідження прізвищ (Горпинич, Корнієнко, 2006), П. П. Чучки – про прізвища закарпатських українців (Чучка, 2008), А. М. Поповського, присвячену вивченню окремих мікросистем українських прізвищ (Поповський, 2020) та деякі інші. Заслужують на увагу ґрунтовні статті І. О. Варченка, В. О. Горпинича, у яких автори аналізують основні принципи дослідження сучасних українських прізвищ (Варченко, 1968; Горпинич, 2009), Ю. Ф. Прадіда – про особливості творення прізвищ, похідних від апелятива *diđ* і прізвища *Diđ* (Прадід, 2022а; Прадід, 2022с) та ін.

Помітним є доробок українських учених у галузі лексикографічного опрацювання українських прізвищ загалом (В. М. Демченко та І. П. Лопушинський, А. М. Зосимов, Ю. К. Редько та ін.) й тих чи тих регіонів України зокрема (Г. Л. Аркушин, В. О. Горпинич, Ю. М. Новикова та ін.). Цінним довідковим виданням, українським необхідним науковцям, аспірантам, студентам, усім, хто цікавиться питаннями ономастики загалом й антропоніміки зокрема, є бібліографічний покажчик з української

ономастики, укладений С. О. Вербичем, І. В. Єфименко, І. М. Желєзняк (Вербич, Єфименко, Желєзняк (уклад.), 2013).

Мета пропонованої статті – дослідити особливості творення прізвищ, похідних від апелятива *deđ*, їхню регіональну поширеність в Україні.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) узагальнити доробок українських мовознавців із проблем вивчення прізвищ мешканців України; 2) виокремити мікрогрупу прізвищ, утворених від апелятива *deđ*; 3) описати особливості їх творення; 4) схарактеризувати поширення таких прізвищ у регіонах України⁴.

Матеріал дослідження. Джерелом фактичного матеріалу послужили матеріали інтернет-сайту «Рідні», на якому зафіксовано 876 тис. прізвищ мешканців України⁵, з них лише 55 прізвищ утворені від апелятива *deđ* (Рідні).

Методи та прийоми дослідження. Як основний у статті використано описовий метод і його основні прийоми: інвентаризація та систематизація мовного матеріалу в синхронії. Теоретико-методологічним підґрунтям розвідки слугували праці українських мовознавців, у яких досліджено окремі прізвищеві мікро-і макросистеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. 30 мешканців України мають прізвище *Deđ*. Більшість таких прізвищ, очевидно, утворена безафіксальним способом від апелятива *deđ*, що походить від староукраїнського апелятива *deđ*: *deđ* – *Deđ*, носіями якого в Україні є 30 осіб, із них 18 носіїв цього прізвища мешкають на Дніпропетровщині, 7 – на Хмельниччині, 4 – на Донеччині, 1 – на Чернігівщині. Найбільше носіїв цього прізвища проживає в Синельниківському районі, що на Дніпропетровщині, – 17, і найгустіший осередок

⁴ Аналіз проводиться на основі адміністративно-територіального устрою України, що був чинний до грудня 2020 р.

⁵ На сайті «Рідні» зафіксовані прізвища мешканців України станом на 2011–2013 рр. У статті наводимо кількісні показники згідно з даними цього сайту, хоч, як слушно зауважують творці сайту, «внаслідок війни відбулися внутрішні та зовнішні переселення понад 10 мільйонів громадян України. Ця карта залишиться незмінною, як знімок стану поширення прізвищ на довоєнний час, на основі тодішнього адміністративного поділу. А вже після перемоги створимо нову версію карти» (Карта ...).

там само, де на одного носія цього прізвища припадає 2 667 жителів⁶.

Є всі підстави стверджувати, що прізвища, похідні від староукраїнського апелятива *дѣдъ*, поширені здебільшого в Західній, Північній і Центральній Україні, натомість прізвища, похідні від російського апелятива *дед*, – переважно в Східній і Південній Україні.

Від прізвища *Дед* утворено тринадцять прізвищ за допомогою таких словотворчих суфіксів⁷:

– *-ов*: *Дед* – *Дед-ов*⁸, носіями якого в Україні є 652 особи. Найбільше носіїв цього прізвища проживає в м. Києві – 32, а найгустіший осередок – Кельменецький район, що на Чернівеччині, де на одного носія цього прізвища припадає 1 133 жителі⁹.

Від основи чоловічого прізвища *Дедов* флексійним способом утворено жіноче прізвище *Дедов-а*¹⁰, носіями якого в Україні є 808 осіб.

⁶ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4>.

⁷ Варто розрізняти суфікс як морфему і словотворчий суфікс. Морфемний суфікс – це мінімальна значуща частина слова, словотворчий суфікс – значуща частина слова, яка служить для творення нових слів. Словотворчий суфікс в одному випадку може дорівнювати морфемному суфіксу, в іншому – поєднувати дві і більше мінімальні значущі частини слова (про морфемний і словотворчий суфікси докладніше див.: (Український ...)).

⁸ За допомогою словотворчого суфікса *-ов* утворюються здебільшого російські прізвища. В українській мові відповідником російського словотворчого суфікса *-ов* виступає словотворчий суфікс *-ів*. Правда, з приводу походження прізвищ на *-ов*, *-ев* (*-ев*) є й інша думка. «Прізвища на *-ов* (*Михайлов*, *Петров*, *Романов*) та *-ев* (*-ев*) (*Андреев*) – це ті самі присвійні прикметники, що й *Михайлів*, *Петрів*, *Романів*, *Андрієв*, але в них збереглося етимологічне *-о-*, *-е-* також у формі називного відмінка. Зона поширення цих форм – уся українська територія, що входила до складу Російської імперії, а також Закарпаття. Причинами збереження *-о*, *-е* треба вважати, по-перше, традиційне вживання саме такої форми прізвищ з давніх-давен, по-друге, те, що метрики та особові документи виписувалися російською мовою. Тому немає підстав уважати прізвища на *-ов*, *-ев* лише російськими. Це спільний тип прізвищ, поширений і серед інших слов'ян, наприклад, болгар та македонців» (Українські...).

⁹ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%BE%D0%B2>.

¹⁰ Як стверджує В. О. Горпинич, «жіночі відповідники до чоловічих прізвищ прикметникової форми є окремими прізвищевими лексемами, а не словоформами» (Горпинич, 2009, с. 22), бо й з юридичного боку подібні прізвища кваліфікують як самостійні. Це зауваження повною мірою стосується і

Найбільше носіїв цього прізвища проживає в Кельменецькому районі, що на Чернівеччині, – 33, і найгустіший осередок там само, де на одного носія цього прізвища припадає 1 178 жителів¹¹;

– *-овськ-*: *Дед* – *Дед-овськ-ий*, носіями якого в Україні є 7 осіб, із них 3 носії цього прізвища мешкають на Житомирщині, по 1 – на Донеччині, у Криму та в м. Харкові¹².

Від основи чоловічого прізвища *Дедовськ-ий* флексійним способом утворено жіноче прізвище *Дедовськ-а* носіями якого в Україні є 14 осіб, із них 4 носії цього прізвища мешкають на Житомирщині, по 2 – на Черкащині, у Криму та в м. Харкові, по 1 – на Донеччині, у мм. Києві, Миколаєві та в Лебедині, що на Сумщині¹³;

– *-ух*: *Дед* – *Дед-ух*, носіями якого в Україні є 232 особи. Найбільше носіїв цього прізвища проживає в м. Рівному – 27, а найгустіший осередок – Народицький район, що на Житомирщині, де на одного носія цього прізвища припадає 1 104 жителі¹⁴;

– *-ук*: *Дед* – *Дедик*, носіями якого в Україні є 77 осіб. Найбільше носіїв цього прізвища проживає в м. Львові – 22, а найгустіший осередок – Жовківський район, що на Львівщині, де на одного носія цього прізвища припадає 7 412 жителів¹⁵;

– *-ок*: *Дед* – *Дед-ок*, носіями якого в Україні є 59 осіб. Найбільше носіїв цього прізвища проживає в м. Мелітополі, що на Запоріжжі – 8, а найгустіший осередок – це Бобровицький район, що на Чернігівщині, де на одного носія цього прізвища припадає 6 568 жителів¹⁶;

– *-усь*: *Дед* – *Дед-овець*, носіями якого в Україні є 47 осіб. Найбільше носіїв цього прізвища проживає в м. Києві – 17, а найгустіший осередок – Ріпкинський район, що на

прізвища *Дедов-а*, утвореного від основи чоловічого прізвища *Дедов*.

¹¹ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0>.

¹² <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9>.

¹³ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0>.

¹⁴ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D1%85>.

¹⁵ <https://ridni.org/karta/%D0%94%D1%94%D0%B4%D0%B8%D0%BA>.

¹⁶ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%BE%D0%BA>.

Чернігівщині, де на одного носія цього прізвища припадає 7 821 житель¹⁷;

– *-ович*: *Дед* – *Дед-ович*, носіями якого в Україні є 36 осіб. Найбільше носіїв цього прізвища проживає в м. Кривому Розі – 11, а найгустіший осередок – Миронівський район, що на Сумщині, де на одного носія цього прізвища припадає 10 114 жителів¹⁸;

– *-усь*: *Дед* – *Дед-усь*, носіями якого в Україні є 26 осіб, із них 5 носіїв цього прізвища мешкають на Чернігівщині, 4 – на Херсонщині, по 3 – на Волині, Запоріжжі та в Криму, по 2 – на Харківщині, у мм. Кривому Розі, що на Дніпропетровщині, Первомайську, що на Миколаївщині, по 1 – на Луганщині та в м. Львові¹⁹;

– *-ул*: *Дед* – *Дед-ул*, носіями якого в Україні є 21 особа, з них 9 носіїв цього прізвища мешкають на Дніпропетровщині, по 3 – у мм. Одесі та Олександрії, що на Кіровоградщині, по 2 – на Хмельниччині, у м. Миколаєві, по 1 – у мм. Києві та Чернівцях;

– *-уш*: *Дед* – *Дед-уш*, носіями якого в Україні є 11 осіб, із них 6 носіїв цього прізвища мешкають на Київщині, 3 – у м. Києві, 2 – на Чернівецьчині²⁰;

– *-иш*: *Дед* – *Дедиш*, носіями якого в Україні є 9 осіб, із них 4 носії цього прізвища мешкають у м. Горлівці, що на Донеччині, 3 – у м. Запоріжжі, 2 – у м. Чернівцях²¹;

– *-уль*: *Дед* – *Дед-уль*, носіями якого в Україні є 2 особи, з них по 1 носієві цього прізвища мешкає у мм. Кривому Розі, що на Дніпропетровщині, та Слов'янську, що на Донеччині²²;

– *-инськ-*: *Дед* – *Дед-инськ-ий*, носіями якого в Україні є 2 особи, які мешкають у м. Нікополі що на Дніпропетровщині²³.

Вісім прізвищ, *похідних* від прізвища *Дед* (*Дедуш*, *Дедик*, *Дедиш*, *Дедух*, *Дедок*, *Дедул*,

Дедов, *Дедуль*) послужили основою для творення нових прізвищ.

1. Від основи прізвища *Дедуш*, своєю чергою, утворено прізвища за допомогою словотворчих суфіксів:

– *-к-*: *Дедуш* – *Дедуш-к-о*, носіями якого в Україні є 3 особи, з них 2 носії цього прізвища мешкає на Миколаївщині, 1 – у м. Харкові²⁴.

Від основи прізвища *Дедушк-о* утворено три прізвища за допомогою таких словотворчих суфіксів:

1) *-ін*: *Дедушк-о* – *Дедушк-ін*, носіями якого в Україні є 17 осіб, із них 7 носіїв цього прізвища мешкає на Сумщині, 3 – на Хмельниччині, по 2 – на Херсонщині, у мм. Києві та Кривому Розі, 1 – на Миколаївщині²⁵.

Від основи чоловічого прізвища *Дедушкін* флексійним способом утворено жіноче прізвище *Дедушкін-а*, носіями якого в Україні є 20 осіб, із них 7 носіїв цього прізвища мешкає на Сумщині, по 3 – на Донеччині та в м. Кривому Розі, що на Дніпропетровщині, по 2 – на Хмельниччині в м. Києві, по 1 – на Миколаївщині, Херсонщині та в м. Должанську, що на Луганщині²⁶;

2) *-ов*: *Дедушк-о* – *Дедушк-ов*, носіями якого в Україні є 2 особи, з них по 1 носієві цього прізвища мешкає на Кіровоградщині та в м. Бердянську, що на Запоріжжі²⁷.

Від основи чоловічого прізвища *Дедушков* флексійним способом утворено жіноче прізвище *Дедушков-а*, носієм якого в Україні є 1 особа, яка мешкає на Кіровоградщині²⁸;

3) *-евич*: *Дедушк-о* – *Дедушк-евич*, носіями якого в Україні є 2 особи, що мешкають на Донеччині²⁹;

– *-ев*: *Дедуш* – *Дедуш-ев*, носіями якого в Україні є 90 осіб. Найбільше носіїв цього прізвища проживає в Якимівському районі, що на Запоріжжі, – 49, і найгустіший осередок там

¹⁷ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C>.

¹⁸ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87>.

¹⁹ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D1%81%D1%8C>

²⁰ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D1%88>.

²¹ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%B8%D1%88>.

²² <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D0%BB%D1%8C>.

²³ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9>.

²⁴ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%BE>.

²⁵ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BD>.

²⁶ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0>.

²⁷ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%B2>.

²⁸ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0>.

²⁹ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87>.

само, де на одного носія цього прізвища припадає 1 103 жителі³⁰.

Від основи чоловічого прізвища *Дедушев* флексійним способом утворено жіноче прізвище *Дедушев-а*, носіями якого в Україні є 114 осіб. Найбільше носіїв цього прізвища проживає в Якимівському районі, що на Запоріжжі, – 31, і найгустіший осередок там само, де на одного носія цього прізвища припадає 890 жителів³¹;

– *-инськ-*: *Дедуш* – *Дедуш-инськ-ий*, носіями якого в Україні є 3 особи, з них по 1 носієві цього прізвища мешкає на Дніпропетровщині, у Криму та в м. Херсоні³².

Від основи чоловічого прізвища *Дедушинськ-ий* флексійним способом утворено жіноче прізвище *Дедушинськ-а*, носіями якого в Україні є так само 3 особи, з них по 1 носієві цього прізвища мешкає на Дніпропетровщині, у Криму та в м. Херсоні³³;

– *-енк-*: *Дедуш* – *Дедуш-енк-о*, носіями якого в Україні є 19 осіб, із них 15 носіїв цього прізвища мешкає на Дніпропетровщині, 3 – у Кременчуці що на Полтавщині, 1 – у м. Києві³⁴;

– *-ек-*: *Дедуш* – *Дедуш-ек*, носіями якого в Україні є 6 осіб, які мешкають у м. Харкові³⁵.

2. Від основи прізвища *Дедик* за допомогою словотворчого суфікса *-ев* утворено прізвище *Деди(к/ч)-ев*, носіями якого в Україні є 3 особи, з них 2 носії цього прізвища мешкають у м. Макіївці, що на Донеччині, 1 – у м. Борисполі, що на Київщині³⁶.

Від основи чоловічого прізвища *Дедичев* флексійним способом утворено жіноче прізвище *Дедичев-а*, носіями якого в Україні є 3 особи, з них 2 носії цього прізвища мешкають на Луганщині, 1 – на Київщині³⁷.

³⁰ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%B2>.

³¹ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0>.

³² <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D1%88%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9>.

³³ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D1%88%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0>.

³⁴ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE>.

³⁵ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%BA>.

³⁶ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%B2>.

³⁷ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%B2%D0%B0>.

Ще від основи прізвища *Дедик* за допомогою словотворчого суфікса *-ов* утворено прізвище *Дедик-ов*, носіями якого в Україні є 2 особи, з них по 1 носієві цього прізвища мешкають у м. Одесі та Джанкої, що в Криму³⁸.

Від основи чоловічого прізвища *Дедиков* флексійним способом утворено жіноче прізвище *Дедиков-а*, носіями якого в Україні є 5 осіб, із них 2 носії цього прізвища мешкають у м. Одесі, по 1 – у м. Києві, Миколаєві та в Криму³⁹;

Від основи прізвища *Дедик* флексійним способом утворено прізвище *Дедик-а*, носіями якого в Україні є 4 особи, які мешкають у м. Харкові⁴⁰.

3. Від основи прізвища *Дедиш* за допомогою словотворчого суфікса *-ев* способом утворено прізвище *Дедиш-ев*, носієм якого в Україні є 1 особа, яка мешкає в м. Нікополі, що на Дніпропетровщині⁴¹.

Від основи чоловічого прізвища *Дедишев* флексійним способом утворено жіноче прізвище *Дедишев-а*, носіями якого в Україні є 2 особи, із них по 1 носієві цього прізвища мешкають у м. Нікополі, що на Дніпропетровщині, та селищі Гаспрі, що в Криму⁴²;

Від основи чоловічого прізвища *Дедишов*, яке відсутнє серед жителів України, флексійним способом утворено жіноче прізвище *Дедишов-а*, носіями якого в Україні є 2 особи, із них по 1 носієві цього прізвища мешкають у м. Нікополі, що на Дніпропетровщині, та селищі Гаспрі, що в Криму⁴³;

4. Від основи прізвища *Дедух* за допомогою словотворчого суфікса *-ов* утворено прізвище *Дедух-ов*, носіями якого в Україні є 36 осіб. Найбільше носіїв цього прізвища проживає в Первомайському районі, що на Миколаївщині, – 14, а найгустіший осередок цього прізвища – Володарський район, що на Житомирщині, де на

³⁸ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2>.

³⁹ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0>.

⁴⁰ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0>.

⁴¹ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B2>.

⁴² <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0>.

⁴³ <https://https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%BE%D0%B2%D0%B0>.

одного носія цього прізвища припадає 3 157 жителів⁴⁴.

Від основи чоловічого прізвища *Дедухов* флексійним способом утворено жіноче прізвище *Дедухов-а*, носіями якого в Україні є 37 осіб. Найбільше носіїв цього прізвища проживає в Первомайському районі, що на Миколаївщині, – 20, а найгустіший осередок – м. Первомайськ, що на Миколаївщині, де на одного носія цього прізвища припадає 2 886 жителів⁴⁵;

5. Від основи прізвища *Дед(о)к* за допомогою словотворчого суфікса *-ов* утворено прізвище *Дедк-ов*, носіями якого в Україні є 133 особи. Найбільше носіїв цього прізвища проживає в м. Чернігові – 9, і найгустіший осередок – Путивльський район, що на Сумщині, де на одного носія цього прізвища припадає 7 386 жителів⁴⁶.

Від основи чоловічого прізвища *Дедк-ов* флексійним способом утворено жіноче прізвище *Дедков-а*, носіями якого в Україні є 177 осіб. Найбільше носіїв цього прізвища проживає в м. Києві – 16, а найгустіший осередок – Куликівський район, що на Чернігівщині, де на одного носія цього прізвища припадає 4 909 жителів⁴⁷;

6. Від основи прізвища *Дедул* за допомогою словотворчого суфікса *-ов* утворено прізвище *Дедул-ов*, носіями якого в Україні є 2 особи, що мешкають на Одещині⁴⁸.

Від основи чоловічого прізвища *Дедул-ов* флексійним способом утворено жіноче прізвище *Дедулов-а*, носіями якого в Україні є 3 особи – мешканці Одещини⁴⁹.

7. Від основи чоловічого прізвища *Дедовніков*, яке не фіксується серед мешканців України, флексійним способом утворено жіноче прізвище *Дедовніков-а*, носіями якого в Україні є 2 особи, які мешкають у м. Львові⁵⁰.

Три особи в Україні мають подвійне прізвище, одним із компонентів яких є прізвище

⁴⁴ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%B2>.

⁴⁵ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0>.

⁴⁶ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%BA%D0%BE%D0%B2>.

⁴⁷ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0>.

⁴⁸ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D0%BB%D0%BE%D0%B2>.

⁴⁹ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0>.

⁵⁰ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B%D0%B2%D0%B0>.

Дедова: 1) *Дедова-Кулікова*, носієм якого є 1 особа, що мешкає в м. Горлівці, що на Донеччині⁵¹; 2) *Дедова-Осипенко*, носієм якого є 1 особа, яка мешкає в м. Києві⁵²; 3) *Макуха-Дедова*, носієм якого є 1 особа, яка мешкає в м. Одесі⁵³;

8. Від основи прізвища *Дедуль* флексійним способом утворено прізвище *Дедул(ь)-я*, носіями якого в Україні є 2 особи, з них один носій цього прізвища мешкає на Дніпропетровщині, інший – у м. Слов'янську, що на Донеччині⁵⁴.

Чотири прізвища з компонентом *дед* утворено способом основоскладання:

1) *белый + дед = Белодед*, носіями якого в Україні є 129 осіб. Найбільше носіїв цього прізвища проживає в мм. Києві та Бахмуті, що на Донеччині, – по 13, а найгустіший осередок цього прізвища в Троїцькому районі, що на Луганщині, де на одного носія цього прізвища припадає 5 148 жителів⁵⁵.

Від основи прізвища *Белодед* за допомогою словотворчого суфікса *-ов* утворено прізвище *Белодед-ов*, носіями якого в Україні є 29 осіб, із них 12 носіїв цього прізвища мешкають на Луганщині, по 3 – на Вінниччині, Херсонщині та в м. Києві, по 2 – на Донеччині та Одещині, по 1 – на Кіровоградщині, Чернігівщині, у мм. Львові та Кривому Розі, що на Дніпропетровщині⁵⁶.

Від основи чоловічого прізвища *Белодедов* флексійним способом утворено жіноче прізвище *Белодедов-а*, носіями якого в Україні є 32 особи. Найбільше носіїв цього прізвища проживає в Троїцькому районі, що на Луганщині, – 4, і найгустіший осередок там само, де на одного носія цього прізвища припадає 3 861 житель⁵⁷;

⁵¹ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BA%D1%83%D0%B%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0>.

⁵² <https://ridni.org/karta/%D0%94%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%BE%D0%B2>.

⁵³ <https://ridni.org/karta/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D1%83%D1%85%D0%B0%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0>.

⁵⁴ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D1%83%D0%BB%D1%8C>.

⁵⁵ <https://ridni.org/karta/%D0%B1%D1%94%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%94%D0%B4>.

⁵⁶ <https://ridni.org/karta/%D0%B1%D1%94%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%BE%D0%B2>.

⁵⁷ <https://ridni.org/karta/%D0%B1%D1%94%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0>.

2) *білий + дед = Белодед*, носіями якого в Україні є 3 особи, з них по 1 носієві цього прізвища мешкає на Полтавщині, у Криму та в м. Донецьку⁵⁸.

Від основи прізвища *Білодед* за допомогою словотворчого суфікса *-ов* утворено прізвище *Білодед-ов*, носіями якого в Україні є 9 осіб, із них 3 носії цього прізвища мешкають у м. Дніпрі, по 2 – у м. Києві та селищі Саврані, що на Одещині, по 1 – у мм. Сімферополі та Лисичанську, що на Луганщині⁵⁹.

Від основи чоловічого прізвища *Білодедов* флексійним способом утворено жіноче прізвище *Білодедов-а*, носіями якого в Україні є 6 осіб, із них по 2 носії цього прізвища мешкають у м. Дніпрі, по 1 – у м. Сімферополі та селищі Саврані, що на Одещині⁶⁰;

3) *дед + борщ = Дед-о-борщ*, носіями якого в Україні є 7 осіб, які мешкають у м. Луганську⁶¹;

4) *дед + грюк(ати) + -ов = Дед-грюк-ов*, носіями якого в Україні є 3 особи, з них 2 носії цього прізвища мешкають у м. Запоріжжі, 1 – на Київщині⁶².

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Проведений аналіз прізвищ, утворених від апелятива *дед*, дав підстави висновкувати:

1. Найпоширенішим прізвищем цієї мікрогрупи є прізвище *Дедова* (808 носіїв), а найбільше похідних прізвищ утворено від апелятива *дед* (13 прізвищ).

Жодного прізвища не утворено від прізвищ *Дедовський, Дедовець, Дедович, Дедусь, Дединський*, які так само утворені від апелятива *дед* (докладн. про кількість прізвищ, похідних від апелятива *дед*, поширених в Україні, див. Табл. 1).

2. Найпоширенішими способами творення прізвищ, похідних від апелятива *дед*, є суфіксальний (30 прізвищ) і флексійний (18

⁵⁸ <https://ridni.org/karta/%D0%B1%D1%96%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%94%D0%B4>.

⁵⁹ <https://ridni.org/karta/%D0%B1%D1%96%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%BE%D0%B2>

⁶⁰ <https://ridni.org/karta/%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0>.

⁶¹ <https://ridni.org/karta/%D0%B4%D1%94%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%89>.

⁶² <https://ridni.org/karta/%D0%94%D1%94%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D1%80%D1%8E%D0%BA%D0%BE%D0%B2>.

прізвищ) (докладн. про способи творення прізвищ, похідних від апелятива *дед*, див. Табл. 2).

3. Надалі потребують вивчення проблеми походження, особливостей творення і поширення на теренах України прізвищ, похідні від інших назв, рідкісні і зросійщені прізвища та деякі інші аспекти.

Табл. 1.

Кількість прізвищ, утворених від апелятива *дед*, поширених в Україні

№	Прізвище	Від якого прізвища походить	К-ть носіїв в Україні
1.	Дедов-а	Дедов	808
2.	Дед-ов	Дед	652
3.	Дед-ух	Дед	232
4.	Дедков-а	Дедков	177
5.	Дедк-ов	Дед(о)к	133
6.	Бел-о-дед		129
7.	Дедушев-а	Дедушев	114
8.	Дедуш-ев	Дедуш	90
9.	Дед-ик	Дед	77
10.	Дед-ок	Дед	59
11.	Дед-овець	Дед	47
12.	Дедухов-а	Дедухов	37
13.	Дед-ович	Дед	36
14.	Дедуш-ов	Дедуш	36
15.	Белодедов-а	Белодедов	32
16.	Дед		30
17.	Бел-о-дед-ов	Белодед	29
18.	Дед-усь	Дед	26
19.	Дед-ул	Дед	21
20.	Дедушкін-а	Дедушкін	20
21.	Дедуш-енк-о	Дедуш	19
22.	Дедушк-ін	Дедушк-о	17
23.	Дедовськ-а	Дедовськ-ий	14
24.	Дед-уш	Дед	11
25.	Біл-о-дед-ов	Білодед	9
26.	Дед-иш	Дед	9
27.	Дед-о-борщ		7
28.	Дед-овськ-ий	Дед	7
29.	Біло-дедов-а	Білодедов	6
30.	Дедуш-ек	Дедуш	6

31.	Дедиков-а	Дедиков	5
32.	Дедик-а	Дедик	4
33.	Біл-о-дєд		3
34.	Дєди(к/ч)-єв	Дєдик	3
35.	Дєдичєв-а	Дєдичєв	3
36.	Дєд-о-грюк-ов		3
37.	Дєдулов-а	Дєдулов	3
38.	Дєдушинськ-а	Дєдушинськ-ий	3
39.	Дєдуш-инськ-ий	Дєдушк-о	3
40.	Дєдуш-к-о	Дєдуш	3
41.	Дєдул-я	Дєдул(ь)	3
2.	Дєдик-ов	Дєдик	2
43.	Дєд-инськ-ий	Дєд	2
44.	Дєдишев-а	Дєдишев	2
45.	Дєдишов-а	Дєдишов	2
46.	Дєдовніков-а	Дєдовніков	2
47.	Дєдул-ов	Дєдул	2
48.	Дєд-уль	Дєд	2
49.	Дєдушк-євич	Дєдушк-о	2
50.	Дєдушк-ов	Дєдушк-о	2
51.	Дєдиш-єв	Дєдиш	1
52.	Дєдова-Кулікова		1
53.	Дєдова-Осипєнко		1
54.	Дєдушков-а	Дєдушков	1
55.	Макуха-Дєдова		1

Табл. 2

Способи творення прізвищ, утворених від апелятива «дєд»

	Способи творення назє	К-ть
1.	Бєзсуфікєсєльний	1
2.	Суфікєсєльний	30
2.1	-ов	9
2.2	-єв	3
2.3	-инськ-	2
2.4	-ух	1
2.5	-ик	1
2.6	-ок	1
2.7	-овєць	1
2.8	-ович	1
2.9	-усь	1
2.10	-ул	1
2.11	-єнк-	1
2.12	-ін	1
2.13	-уш	1
2.14	-иш	1
2.15	-овськ-	1
2.16	-єк	1
2.17	-к-	1
2.18	-уль	1
2.19	-євич	1
3.	Флєксієний	18
3.1	-а(-я)	18
4.	Оснєвоскєдєння	3
5.	Пєдвїєнє прїзвищє	3
	Усьєго	55

Лїтерєтурє

- Вєрчєнко, І. (1968). Дє оснєв нєукєвєгє вївчєннє сучєснїх укрєїнськїх прїзвищ. [В:] Рєдькє, Ю. К. *Дєвїднїк укрєїнськїх прїзвищ*. Кїїв: Рєдєнськє шкєлє, с. 3–29.
- Вєрбїч, С. О., Єфїмєнко, І. В., Жєлєзнєк, І. М. (уклєд.) (2013). *Укрєїнськє онємєстїкє: Бїблїєгрєфїчнїй пєкєжчїк*, Кїїв, 366 с.
- Гєрпїнїч, В. (2009). Оснєвнї прїнцїпї дєслїдженнє сучєснїх прїзвищ Укрєїнї. *Укрєїнськє мєвє*, № 4, с. 18–27.
- Гєрпїнїч, В. О., Кєрнїєнко, І. А. (2006). Антрєпєнїмїє Днїпрєвськєгє Прїпорїжжє є сумїжнїх рєгїєнїв Укрєїнї. *Онємєстїкє є апєлєтївї*, вїп. 25. Днїпрєпєтрєвськ; Мїкєлєєв: Ілїєн, 237 с.
- Кєртє пєшїрєннє прїзвищ Укрєїнї*. <https://ridni.org/karta/> (16.06. 2024).
- Пєпєвськїй, А. (2020). *Дєщїцє прє укрєїнськї прїзвищє*: мєнєгрєфїє. Днїпрє: Лїрє, 300 с.
- Прєдїд Ю. Ф. (2023d). Осєблївєстї тєврєннє прїзвищ, пєхїднїх вїд прїзвищє *Зїркє*, тє їх тєрїтєрїєлєнє пєшїрєнїстє. *Нєукєвї зєпїскї Вїннїцькєгє дєржєвєнєгє пєдєгєгєчнєгє унївєрситєтє їмєнї Мїхєйлє Кєцїєбїнськєгє. Сєрїє: Фїлєлєгїє (мєвєзнєвєстєвє)*, № 36, с. 137–147. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-36-137-147>
- Прєдїд, Ю. Ф. (2021). Пєтрєнїмїчнї прїзвищє (нє мєтєрїєлї укрєїнськїх вєрїєнтїв хрїстїєнськїх їмєн). *Укрєїнськє мєвєзнєвєстєвє*, Кїїв, вїп. 1(50), с. 28–45.
- Прєдїд, Ю. Ф. (2022b). Спєсєбї тєврєннє прїзвищ мїкрєгупї «Бєтєкє»: нє мєтєрїєлї прїзвищ, пєшїрєнїх в Укрєїнї. *Нєукєвїй вїснїк Ужгєрєдськєгє унївєрситєтє. Сєрїє «Фїлєлєгїє»*. *Нє пєшєнє Івєнє Чєндєє (дє 100-рїччє з днєє нєрєдженнєє)*, вїп. 1 (47), с. 225–230. [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2022.1.\(47\).225-230](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2022.1.(47).225-230)

- Прадід, Ю. Ф. (2022d) Типологія прізвищ жителів с. Либохори Стрийського району на Львівщині. *Мови й літератури світу*: зб. наук. праць. Кривий Ріг, вип. 1, с. 28–45.
- Прадід, Ю. Ф. (2022a). Особливості творення прізвищ, похідних від прізвища *Дід* (на матеріалі прізвищ, поширених в Україні). *Філологічний часопис*: науковий журнал. Умань: ВПЦ «Візаві», вип. 2 (20), с. 62–83. <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2022.268655>
- Прадід, Ю. Ф. (2022e). Типологія українських прізвищ та імен (на матеріалі прізвищ та імен моїх однокласників). *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, № 18, с. 43–48. <https://doi.org/10.24919/2663-6042.18.2022.7>
- Прадід, Ю. Ф. (2022c). Способи творення прізвищ, похідних від апелятива *дід*. *Мова. Література. Фольклор*. Запоріжжя, № 1, с. 42–52.
- Прадід, Ю. Ф. (2023b). 100 найвідоміших прізвищ в Україні: походження, особливості творення та регіональне поширення. *Мовознавство*, № 5, с. 40–56. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-332-2023-5-002>
- Прадід, Ю. Ф. (2023f) Способи творення прізвищ мікрогрупи «Тато» (на матеріалі прізвищ, поширених в Україні). *Філологічний часопис*: науковий журнал. Умань: ВПЦ «Візаві», вип. 1, с. 40–56. <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2023.295596>
- Прадід, Ю. Ф. (2023a). «Рибні» прізвища в українській мові: особливості творення, територіальна поширеність. 1. Карась. *Записки з ономастики*. Одеса, вип. 26, с. 98–124. <https://doi.org/10.18524/2410-3373.2023.26.295014>
- Прадід, Ю. Ф. (2023e). Прізвищева мікросистема «Зима» в українській мові. *Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, вип. 54, с. 110–123. <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.54.13>
- Прадід, Ю. Ф. (2023c). Особливості творення прізвищ, похідних від апелятива *небеса* та їх територіальна поширеність в Україні. *Лінгвостилістичні студії*. Луцьк, вип. 19, с. 60–68. <https://doi.org/10.29038/2413-0923-2023-19-60-68>
- Редько, Ю. К. (1966). *Сучасні українські прізвища*. Київ: Наукова думка, 216 с.
- Редько, Ю. К. (1968). *Довідник українських прізвищ*. Київ: Радянська школа, 253 с.
- Український словотвір: Словник-довідник*. <https://subject.com.ua/ukrmova/derivation/index.html> (16.06. 2024).
- Українські прізвища*. https://www.wikiwand.com/uk/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D0%BF%D1%80%D1%96%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B0 (17.06.2024).
- Худаш, М. Л. (1977). *З історії української антропонімії*. Київ: Наукова думка, 235 с.
- Чучка, П. П. (2008). *Антропонімія Закарпаття*: монографія. Київ: ТОВ «Папірус», 672 с.

Джерела

Рідні. <https://ridni.org/> (19.05.2024).

References

- Chuchka, P. P. (2008). *Antroponimiia Zakarpattia* [Anthroponymy of Transcarpathia]: monohrafiia. Kyiv: TOV «Papyrus», 672 s. (in Ukrainian).
- Норпуньч, В. (2009). Osnovni pryntsypy doslidzhennia suchasnykh prizvyshch Ukrainy [The main principles of the study of modern surnames of Ukraine]. *Ukrains'ka mova*, № 4, 18–27. (in Ukrainian).
- Норпуньч, В. О., Корнієнко, І. А. (2006). Antroponimiia Dniprovskoho Pryporizhzhia i sumizhnykh rehioniv Ukrainy [Anthroponymy of Dnipro Priporizhye and adjacent regions of Ukraine]. *Onomastyka i apeliatyvy*, vyp. 25. Dnipropetrovsk; Mykolaiv: Ilion, 237 s. (in Ukrainian).
- Karta poshyrennia prizvyshch Ukrainy* [Map of distribution of surnames in Ukraine]. <https://ridni.org/karta/> (16.06. 2024). (in Ukrainian).
- Khudash, M. L. (1977). *Z istorii ukrainskoi antroponimii* [From the history of Ukrainian anthroponymy]. Kyiv: Naukova dumka, 235 s. (in Ukrainian).
- Popovskiy, A. (2020). *Deshchytisia pro ukrainski prizvyshcha* [A little about Ukrainian surnames]: monohrafiia. Dnipro: Lira, 300 s. (in Ukrainian).
- Pradid Yu. F. (2023d). Osoblyvosti tvorennia prizvyshch, pokhidnykh vid prizvyshcha *Zirka*, ta yikh terytorialna poshyrenist [Features of the creation of surnames derived from the surname *Zirka* and their territorial distribution].

Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics): zbirnyk naukovykh prats, vyp. 36, 137–147. (in Ukrainian).

- Pradid, Yu. F. (2021). Patronimichni pryzvyshcha (na materialy ukrainskykh variantiv khrystyianskykh imen) [Patronymic surnames (based on Ukrainian variants of Christian names)]. *Ukrainske movoznavstvo*, Kyiv, vyp. 1(50), 28–45. (in Ukrainian).
- Pradid, Yu. F. (2022a). Osoblyvosti tvorennia pryzvyshch, pokhidnykh vid pryzvyshcha Did (na materialy pryzvyshch, poshyrenykh v Ukraini) [Features of creating surnames, derived from the surname of *Did* (based on surnames common in Ukraine)]. *Filolohichnyi chasopys: naukovyi zhurnal. Uman: VPTs «Vizavi», 2022-1, vyp. 2 (20), 62–83. (in Ukrainian).*
- Pradid, Yu. F. (2022b). Sposoby tvorennia pryzvyshch mikrohrupy «Batko»: na materialy pryzvyshch, poshyrenykh v Ukraini [Ways of creating surnames of the «father» microgroup (based on surnames common in Ukraine)]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series Philology*, vyp. 1 (47), 225–230. (in Ukrainian).
- Pradid, Yu. F. (2022c). Sposoby tvorennia pryzvyshch, pokhidnykh vid apeliatyva *did* [Ways of creating surnames derived from the appellation *did*]. *Mova. Literatura. Folklor, Zaporizhzhia*, № 1, 42–52. (in Ukrainian).
- Pradid, Yu. F. (2022d). Typolohiia pryzvyshch zhyteliv s. Lybokhory Stryiskoho raionu na Lvivshchyni [Typology of surnames of residents of the village. Lybokhori of Stryi District in Lviv Oblast]. *Movy y literatury svitu: zb. nauk. prats, Kryvyi Rih*, vyp. 1, 28–45. (in Ukrainian).
- Pradid, Yu. F. (2022e). Typolohiia ukrainskykh pryzvyshch ta imen (na materialy pryzvyshch ta imen moikh odnoklasnykiv) [Typology of Ukrainian surnames and first names (based on the surnames of my classmates)]. *Scientific Bulletin of the Ivan Franko State Pedagogical University. Series: Philological Sciences (Linguistics)*, № 18, 43–48. (in Ukrainian).
- Pradid, Yu. F. (2023a). «Rybni» pryzvyshcha v ukrainskii movi: osoblyvosti tvorennia, terytorialna poshyrenist. 1. Karas. [“Fish” surnames in the Ukrainian language: peculiarities of creation, territorial distribution 1. Karas]. *Opera in Onomastica. Odesa*, vyp. 26, 98–124. (in Ukrainian).
- Pradid, Yu. F. (2023b). 100 naividomishykh pryzvyshch v Ukraini: pokhodzhennia, osoblyvosti tvorennia ta rehionalne poshyrennia [The 100 most common surnames in Ukraine: their origin, derivation peculiarities, and regional distribution]. *Movoznavstvo*, № 5, 40–56. (in Ukrainian).
- Pradid, Yu. F. (2023c). Osoblyvosti tvorennia pryzvyshch, pokhidnykh vid apeliatyva *nebesa* ta yikh terytorialna poshyrenist v Ukraini [Peculiarities of creating surnames from the appellative *nebesa* and their territorial dissemination in Ukraine]. *Linguostylistic Studies. Luts'k*, vyp. 19, 60–68. (in Ukrainian).
- Pradid, Yu. F. (2023e). Pryzvyshcheva mikrosystema «Zyma» v ukrainskii movi [Surname microsystem «Zyma» in the Ukrainian language]. *Problems of humanities: a collection of scientific works of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Series "Philology"*, vyp. 54, 110–123. (in Ukrainian).
- Pradid, Yu. F. (2023f) Sposoby tvorennia pryzvyshch mikrohrupy «Tato» (na materialy pryzvyshch, poshyrenykh v Ukraini) [Ways of creating surnames from the appellative *tato* (based on surnames common in Ukraine)]. *Philological Review. Uman: VPTs «Vizavi», vyp. 1, 40–56. (in Ukrainian).*
- Redko, Yu. K. (1966). *Suchasni ukrainski pryzvyshcha* [Modern Ukrainian surnames]. Kyiv: Naukova dumka, 216 s. (in Ukrainian).
- Redko, Yu. K. (1968). *Dovidnyk ukrainskykh pryzvyshch* [Directory of Ukrainian surnames]. Kyiv: Radianska shkola, 253 s. (in Ukrainian).
- Ukrainski pryzvyshcha* [Ukrainian surnames].
https://www.wikiwand.com/uk/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D0%BF%D1%80%D1%96%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B0 (17.06.2024). (in Ukrainian).
- Ukrainskyi slovotvir* [Ukrainian word formation]: *Slovnyk-dovidnyk*. <https://subject.com.ua/ukrmova/derivation/index.html> (16.06. 2024). (in Ukrainian).
- Varchenko, I. (1968). Do osnov naukovooho vyvchennia suchasnykh ukrainskykh pryzvyshch [To the basics of the scientific study of modern Ukrainian surnames]. [V:] Redko, Yu. K. *Dovidnyk ukrainskykh pryzvyshch* [Directory of Ukrainian surnames]. Kyiv: Radianska shkola, 3–29. (in Ukrainian).
- Verbych, S. O., Yefymenko, I. V., Zheliezniak, I. M. (Ed.) (2013). *Ukrainska onomastyka: Bibliografichnyi pokazhchyk* [Ukrainian onomastics: Bibliographic index], Kyiv, 366 s. (in Ukrainian).

Sources

Ridni [Relatives]. <https://ridni.org/> (19.05.2024).

Автор

Юрій Прадід, доктор філологічних наук, професор
e-mail: ypradid1@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-5842-9227>

Author

Yuri Pradid, Doctor of Philological Sciences, Professor
e-mail: ypradid1@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-5842-9227>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that he has no conflict of interest

УДК 811.161.2'373.46:811.511.141'373.46:37(477:439)
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-12

Семантичні відмінності між термінами, пов'язаними з угорською та українською системами народної освіти

Корнелія Гіреш-Ласлов* <https://orcid.org/0000-0003-2017-3999>

Крістіян Вараді <https://orcid.org/0000-0001-7554-4158>

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, м. Берегове, Україна

* Автор-кореспондент, e-mail: hires.laszlo.kornelia@kmf.org.ua

Надійшла до редакції: 10.11.2024 • Схвалено до друку: 29.11.2024

Анотація

Інтеграція України до Європейського Союзу є дуже складним процесом, який можна полегшити за допомогою термінологічних словників, що звільняють від труднощів перекладу українських освітніх, адміністративних та юридичних термінів. Навесні 2024 року розпочато нову термінологічну дослідницьку програму в рамках Національної програми «Наука за угорську мову» – підпрограми Угорської термінологічної стратегії. Міжнародна дослідницька група, у складі якої члени Мережі дослідження угорської мови Терміни, вирішила перекласти майже тисячу угорських термінів із Закону Угорщини СХС від 2011 року «Про національну державну освіту» німецькою, словацькою, румунською, сербською, словенською, хорватською та українською мовами. Науково-дослідний центр імені Антала Годинки долучився до пошуку українських еквівалентів угорських освітніх термінів, а також творення нових термінів за відсутності семантичних відповідників. **Метою** цього дослідження є окреслення семантичних відмінностей між освітніми та адміністративними термінами, пов'язаними з угорською та українською системами народної освіти. Проблеми перекладу зумовлені наявністю безеквівалентної лексики та потребою пошуку функційно тотожного відповідника, перекладу складних за структурою та семантикою понять. Функціонування своєрідних термінів в освітніх системах обох країн, а також регіональних термінопозначень, екстрапольованих до словника, з одного боку, створюють труднощі під час перекладу, а з іншого – уможливають заповнення семантичних прогалів у специфічному використанні термінології української освітньої системи. Пропоноване дослідження базується на особливостях перекладу перших 450 слів і словосполучень із термінологічного корпусу. Перспективу вбачаємо в укладанні ґрунтового онлайн-словника, що значно полегшить роботу українських та угорських перекладачів щодо створення двомовних (угорсько-українських та українсько-угорських) версій освітніх законів обох країн.

Ключові слова: розробка словника, освітні закони, угорська народна освіта, семантика, термінологія, переклад, українська народна освіта

UDK 811.161.2'373.46:811.511.141'373.46:37(477:439)

DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-12

Semantic differences between terms associated with the Hungarian and the Ukrainian public education systems

---

Kornélia Hires-László* <https://orcid.org/0000-0003-2017-3999>

Krisztián Váradi <https://orcid.org/0000-0001-7554-4158>

Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Berehove, Ukraine

* **Corresponding author**, e-mail: hires.laszlo.kornelia@kmf.org.ua

Received: 10.11.2024 • Accepted: 29.11.2024

Abstract

The integration of Ukraine into the European Union is a very complex process which can be facilitated with the development of terminological dictionaries that make the translation of Ukrainian-specific educational, administrative and legal terms much easier. In the spring of 2024, a new terminological research program began within the framework of the Science for the Hungarian Language National Program – Hungarian Terminology Strategy Subprogram. An international research group consisting of members from the Termini Hungarian Language Research Network set out to translate nearly a thousand Hungarian terms from Act CXC of 2011 on National Public Education of Hungary into the state languages of the neighbouring countries, including German, Slovak, Romanian, Serbian, Slovenian, Croatian, and Ukrainian, respectively. The Antal Hodinka Linguistic Research Centre joined the initiative to find the Ukrainian equivalents of Hungarian educational terms, and to develop new terminologies in case of any semantic gaps. The aim of this study is to shed light on the most important semantic differences between the educational and administrative terms connected to the Hungarian and the Ukrainian public education systems. The main problems during the translation process include the development of new terms, the translation of compound expressions, the search for functional equivalents, the grammatical and word-building differences between the Hungarian and the Ukrainian languages, the integration of regional equivalents into the dictionary, the explanation of country-specific educational terms, and the differences between the public education systems of the two countries. The current study is based on the translation of the first 450 terms from the terminological corpus. At the end of the research and the terminological work, a comprehensive online dictionary is going to be developed which will open the door for Hungarian–Ukrainian and Ukrainian–Hungarian translators to create bilingual versions of the countries' educational laws, and semantic gaps will be filled in relation to the translation of specific terms of the Ukrainian public education system.

Keywords: dictionary development, education laws, Hungarian public education, semantics, terminology, translation, Ukrainian public education

---

Introduction. Translation is about finding the most appropriate equivalent of a source language expression in the target language. The translation process involves the negotiation of meaning between producers and receivers of the same text, thus making it equally comprehensible for speakers of both languages (Hatim & Munday, 2004). Translators are capable of transferring the meaning of source language concepts into the target language, thus they function as mediators between two different languages and cultures (Kelly, 2005). Translation is all about problem-solving and decision-making. In addition, the context also needs to be taken into consideration because it is strongly connected to the specific meanings of expressions (Nida, 2001).

As a result of globalization and the increased contact between different nations, the translation of legal texts has become very popular in the last decades. The main reason for producing legal translations is that countries started cooperating with each other, so it became necessary to make laws internationally accessible by translating them into foreign languages (Gotti, 2016). However, legal translation is rather difficult and complex for many reasons. First of all, in case of legal texts, the differences between the source and target languages are not only linguistic and cultural in their nature, but translators also have to cope with the different legal systems of two countries. Law is culturally and jurisdictionally specific in every country. Therefore, the absence of equivalent terminology across languages is a common problem (Cao, 2020). As we know, legal language is a really complex technical language that is not universal but nation-specific (Weisflog, 1987; Szoták, 2021; Szoták & Lehocki-Samardžić, 2022).

The number of Ukrainian–Hungarian and Hungarian–Ukrainian technical dictionaries is relatively small. There are some dictionaries and bilingual word lists dealing with specific registers (Bárány & Csernicskó & Gazdag & Hires-László & Kótyuk & Márku, 2015; Bobkova & Bohomolova & Hisem & Hrytsenko & Nedashkivska & Pankratova & Prokopyshyn & Remekh & Slipchuk, 2018), but most dictionaries are developed specifically for linguists (Барань, 2010; Gazdag, 2024) and students of educational institutions (Holovács, 1998; Csubirka, 2004; Hladonik, 2017; Gazdag, 2023). However, a comprehensive dictionary which draws a parallel between the Hungarian and the Ukrainian public education systems still lacks. Therefore, in

the spring of 2024, an international research group started to compile a linguistic corpus consisting of nearly one thousand terms based on the Act CXC of 2011 on National Public Education of Hungary⁶³, and after four months of work, 450 Hungarian legal, administrative and educational terms are already translated into the state languages of the countries of the Carpathian Basin, including Ukrainian.

Methods. The research is carried out by the research centres of the Termini Hungarian Language Research Network as part of the Science for the Hungarian Language National Program – Hungarian Terminology Strategy Subprogram. The terms extracted from the Public Education Act of Hungary are translated into the Ukrainian language by the researchers of the Antal Hodinka Linguistic Research Centre at the Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. At the preparation of the present study, a total of 983 terms were included in the corpus, all of which are related to Hungarian public education institutions, the legal background of the institutions' everyday operation, the administration of schools, and various subfields of educational work. As a result of the project, we will be able to see the differences between the educational systems of Hungary, Ukraine, Romania, Serbia, Croatia, Slovenia, Austria and Slovakia. Subsequently, the terminological dictionary will facilitate the translation of Ukraine's educational laws into the Hungarian language and vice versa, thus drawing a parallel between the Ukrainian educational system and the corresponding Hungarian terms. Furthermore, in case of any semantic gaps, new terms are developed with definitions and functional equivalents are also indicated that have different forms but fulfil (nearly) the same functions in the two countries. The aim of our study is to show what experiences we have gained in translating the first 450 terms regarding the conceptual differences between the Hungarian and Ukrainian public education systems.

Our work was based on the following Ukrainian laws:

– Law of Ukraine 1998 “On Technical and Vocational Education”⁶⁴;

⁶³ Available in Hungarian: 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről (<https://njt.hu/jogszabaly/2011-190-00-00.79>).

⁶⁴ Закон України 1998, № 32, ст. 215 „Про професійну (професійно-технічну) освіту” (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр>).

- Law of Ukraine 2000 “On Out-of-School Education”⁶⁵;
- Law of Ukraine 2001 “On Preschool Education”⁶⁶;
- Law of Ukraine 2014 “On Higher Education”⁶⁷;
- Law of Ukraine 2017 “On Education”⁶⁸;
- Law of Ukraine 2020 “On Complete General Secondary Education”⁶⁹.

Results. The terminological work was based on 983 terms extracted from the Public Education Act of Hungary. As a first step, we looked for source language definitions and definitional contexts for these terms, since they can only be translated into another language properly if their exact meaning is known within the context. After that, the translation of the target language equivalents of the Hungarian terms followed, together with the definitions and definition contexts for the target language terms, thus helping the work of translators who will use the dictionary of educational terminology in the future. Next, we determined the grammatical gender of the target language terms, since all nouns in the Ukrainian language have a gender, and more than 90% of the extracted terms were nouns.

The type of equivalence existing between the source and target language terms was also indicated. We distinguished five types of equivalence:

1. **Complete equivalence** – the source and target language terms are completely identical to each other. For example: Hun. *egyéni feladat* = Ukr. *індивідуальне завдання* ‘individual task’.

2. **Partial equivalence** – the source and target language terms only partially match each other. For example: Hun. *beszéd fogyatékos* ‘speech impaired’ = *особа з вадами мовлення* ‘person with speech impairment’.

3. **Functional equivalence** – in this case, the source language concept does not exist in the target language, but there is an equivalent that fulfils an approximately identical function. For example: Hun. *gimnázium* ‘high school, grammar school’ = Ukr. *лицей* ‘lyceum’.

4. **New terms** – the source language concept does not exist at all in the target language, so we create a new term using mirror translation, indicating the name of the language expert who created the term as the source. For example: Hun. *kiegészítő nemzetiségi nyelvoktatás* = Ukr. *додаткова мовна освіта національної меншини* ‘supplementary language education of nationalities’.

5. **Paraphrasing** – the source language concept does not exist in the target language, so we create the target language equivalent by periphrasis or circumscription. For example: Hun. *felmentést engedélyező szerv* ‘exemption authorizing body’ = Ukr. *орган, що надає дозвіл на звільнення* ‘authority that grants permission for exemption’.

After the correspondence between the source and target languages has been established, we can turn to one of the peculiarities of the terminology dictionary, namely the incorporation of regional equivalents. In our case, these are Hungarian-language terms or loanwords taken from the Ukrainian language, which are widespread among Transcarpathian Hungarian speakers, and are often used instead of the standard Hungarian equivalents (Gazdag, 2021; Várad, 2022). The Termini Hungarian–Hungarian dictionary and database⁷⁰ provides an excellent source for Transcarpathian Hungarian regional equivalents (Lanstyák & Benő & Juhász, 2010; Csernicskó & Márku, 2021; Pintér & Márkus & Benő, 2023). In August 2024, the Termini dictionary contained a total of 1121 Transcarpathian loanword entries, out of which 97 belonged to the subject field of education. These loanwords will be gradually included in the educational terminology database in order to show the regional differences in language use and the impact of the Ukrainian state language on the Hungarian minority language in the region. Moreover, 50 country-specific terms will also form part of the terminological database from each region. This means that Ukrainian terms that are specific to Ukraine and are associated with its public education system are going to be translated into Hungarian (e.g., *Нова українська школа* ‘New Ukrainian School’, *національний мультипредметний тест* ‘national multi-subject test’, etc.).

However, the terminological work does not end here. Associated source and target language terms must be indicated in the data fields, as well as the related regional equivalents, and the type of the relationship between the terms has to be defined

⁶⁵ Закон України 2000, № 46, ст. 393 „Про позашкільну освіту” (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>).

⁶⁶ Закон України 2001, № 49, ст. 259 „Про дошкільну освіту” (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>).

⁶⁷ Закон України 2014, № 37–38, ст. 2004 „Про вищу освіту” (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>).

⁶⁸ Закон України 2017, № 38–39, ст. 380 „Про освіту” (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>).

⁶⁹ Закон України 2020, № 31, ст. 226 „Про повну загальну середню освіту” (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>).

⁷⁰ <https://termini.nyud.hu/htonline/>

too (e.g., abbreviation, synonym, antonym, collective term, semantic association, archaic version). As a last step, the terms are classified into different domains, subdomains, collections and conceptual circles according to the domain system created within the project. The terminological work is carried out with the assistance of Dóra Mária Tamás from Hungary, who shapes the details of the work processes according to the methodology and management of terminography (Tamás, 2022).

The difficulties of Hungarian–Ukrainian educational terminology. In the following outline, we would like to present those aspects of the terminological work that were difficult and problematic during the translation of the terms belonging to the Hungarian and Ukrainian public education systems. However, it is important to emphasize that these problems arose during the translation of the first 450 terms, so half of the work is still to be done. In addition to presenting the mentioned difficulties, we also discuss their possible solutions, thus presenting useful practices that can facilitate the work of educational terminologists in the future.

1. Translation of complex terms. In the beginning, the biggest problem was the transfer of complex source language terms to the target language, since there are many semantic gaps between the Hungarian and Ukrainian educational and administrative systems, and for this reason it is practically impossible sometimes to find a Ukrainian term with complete equivalence. In most cases, a functional equivalent was found, but there was only one solution in the case of complex expressions consisting of three or more words: the development of new terms or paraphrases.

We ran into this difficulty right away in the case of the first term, since there is no Ukrainian expression with either complete or partial equivalence for the Hungarian term *komplex típusú felsőfokú államilag elismert nyelvvizgabizonyítvány* 'higher-level state-recognized language exam certificate of complex type'. Although there is a higher-level language exam certificate in Ukraine, such certificates do not exist with "complex type" or "state-recognized" indicators. Instead, they refer only to international language exam certificates (Ukr. *міжнародний мовний сертифікат*). There is, however, a state language examination that certifies the level of knowledge of the Ukrainian state language (Ukr. *державний сертифікат про рівень володіння державною*

мовою). As a solution, with the help of a professional translator, a new term was developed that fully covers the meaning of the source language expression: Ukr. *сертифікат про вищий рівень володіння іноземною мовою комплексного типу, який визнаний державою* 'certificate of higher-level mastery of a foreign language of a complex type, recognized by the state'. By filling semantic gaps like this, the Hungarian and Ukrainian public education systems become almost completely compatible with each other.

The next example also shows the difficulty posed by complex terms: Hun. *állami felsőoktatási intézmény által fenntartott köznevelési intézmény* 'public educational institution maintained by a state higher education institution'. There is no public educational institution in Ukraine that is maintained by a state higher education institution. There are only public educational institutions operated by private higher education institutions, for example the Egán Ede Vocational Training Centre is operated by the Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. However, we cannot find such a thing at the state level. This example clearly shows that the more complex a term is, the more shades of meaning it has, so it is more difficult to translate it faithfully into the target language. That is why we decided to use a paraphrase: Ukr. *заклад освіти, що перебуває на утриманні державного вищого навчального закладу* 'educational institution maintained by a state higher education institution'. This circumscription contains the full meaning of the source language term.

2. Grammatical differences between the Hungarian and Ukrainian languages. The second problem stems from the obvious fact that Hungarian and Ukrainian are two completely different languages. The Hungarian language is a member of the Finno-Ugric branch of the Uralic language family, while the Ukrainian language belongs to the Indo-European language family, specifically to East Slavic languages. In addition, the Hungarian language uses the Latin alphabet, while the Ukrainian language is based on the Cyrillic writing system. These factors mean significant grammatical and word-building differences between the two languages, which in many cases are not easy to bridge. Table 1 summarizes the most obvious grammatical differences observed during the terminological process.

Table 1

Main grammatical differences between the Hungarian and Ukrainian languages

Grammatical differences	Hungarian language	Ukrainian language
Gender of nouns	Included in the lexical meaning of words	Indicated by the last sound of the base form of the noun
Base form of adjectives	It has only one form: <i>digitális</i>	There are three different forms: <i>цифровий, цифрова, цифрове</i>
Dictionary form of verbs	Third person singular: <i>felkészít</i>	Infinitive: <i>підготувати</i>
Word-building	One compound word: <i>évfolyamismétlés</i>	More words, circumscription: <i>залишення на повторний курс</i>

Source: Edited by the authors

In the Hungarian language, the grammatical gender of nouns is included in their lexical meaning. For example: *apa* 'father' = masculine, *anya* 'mother' = feminine, *gyerek* 'child' = neuter. In Ukrainian grammar, it is much more complicated, since we have to pay attention to the last sound of the base form of nouns in order to classify them into one of the three grammatical genders. Nouns ending in hard consonants are usually masculine (*чоловічий рід*; for example: *хор* 'choir'), nouns ending in *-а/-я* vowels are mostly feminine (*жіночий рід*; for example: *оцінка* 'evaluation, mark'), while nouns ending in *-о/-е* are almost always neuter (*середній рід*; for example: *право* 'right, law'). However, the reality is far from being this simple, as there are plenty of exceptions. A very common rule, which was continuously relevant during the terminological work, is that nouns ending in a long consonant + *-я* sound will not be feminine, but neuter (for example: *навчання* 'teaching').

The grammatical gender of nouns also affects the forms of adjectives, since in the Ukrainian language all adjectives have three forms in the singular: adjectives before masculine nouns end in *-ий/-ій* (for example: *емоційний розвиток* 'emotional development'), adjectives before feminine nouns end in *-а/-я* (for example: *початкова школа* 'primary school'), while neuter nouns are preceded by adjective ending in *-е/-є* (for example: *циркоче мистецтво* 'circus art'). This is another grammatical category that makes translation much more complex, since in the Hungarian language adjectives have only one base form in the singular. However, when working with Ukrainian terms, one must constantly pay attention to the use of the appropriate endings.

A difference can also be observed regarding the dictionary form of verbs. The verbs listed in the Hungarian Public Education Act were all entered in the database in the third person singular, as this is the dictionary form of verbs in the Hungarian language. In Ukrainian, on the other hand, the infinitive form of the verb fulfils this role. At the beginning, verbs were automatically translated into Ukrainian using mirror translation in the third person singular (for example: *оцінює* '[he/she] evaluates'), but later we found out the source of the problem and switched to the use of the Ukrainian infinitive (for example: *оцінювати* 'to evaluate').

The last difference to highlight between the two languages is the way of how words are formed. In the Hungarian language, we can easily form complex words. However, the same is not possible in the Ukrainian language, and paraphrase often has to be used, so that the Ukrainian equivalent of a single Hungarian complex word consists of two or more words (for example: Hun. *csoporthatás* = Ukr. *поділ класів на групи* 'division of classes into groups'; Hun. *intézményegység* = Ukr. *структурна одиниця закладу* 'structural unit of institution').

3. Finding functional equivalents. The third difficulty is mostly caused by the structural differences between the educational systems of the two countries. This is manifested in the names of the different types of public educational institutions, since the structure of the education system of Hungary and Ukraine differs in many aspects. For instance, there is no such type of institution in Ukraine as *algimnázium* 'lower secondary school'. This function is partially fulfilled by the elementary school, called *elemi iskola* in Hungarian, transferred

from the Ukrainian equivalent with the same meaning (*початкова школа*) through mirror translation. The same applies to the names of primary and secondary schools in Hungary, which have completely different names in Ukraine since the Law of 2017 “On Education”. In such cases, the translator’s task is to find a target language term which, although formally different from the source language term, remains mostly faithful to the original expression in its meaning, since the two terms fulfil the same function and denote the same concept in both languages.

However, it also often happens that the target language term exists in the Hungarian educational terminology, but has a completely different meaning. For example: according to §11 of Act CXC of 2011 on National Public Education of Hungary⁷¹, “a gymnasium (Hun. *gimnázium*) is an educational institution operating with four, six or eight – in the case of language preparation years, five, seven or nine – years, where education provides a foundation for general literacy and prepares learners for matriculation exams and the start of higher education studies”. In contrast, according to Article 9 of the Law of Ukraine “On Education” of 2017⁷², “a gymnasium (Ukr. *гімназія*) is a second-level secondary education institution (or a structural unit of another educational institution) that provides general secondary education”. This means that the Ukrainian *гімназія* is an educational institution of the same level as the Hungarian primary and lower secondary school (grades 1–9). Previously, this institution type was called general secondary school of I–II degrees (Ukr. *загальноосвітня школа I–II ступенів*), and gymnasiums operated as secondary educational institutions of II–III degrees, where students could be admitted only after finishing the fourth grade and could obtain a certificate of complete general secondary education at the end of the eleventh grade (Beregszászi 2020, p. 41).

Similar differences in meaning can be observed in various subfields of educational work. For instance, in Hungarian schools, the first part of the day is called *délelőtti időszak* ‘morning period’, but in Ukraine it is more common to use *дообідний час* ‘morning time’, as it is often used both in

educational publications and on the websites of public educational institutions.

4. The structure of the new Ukrainian public education system. On September 5, 2017, the Supreme Council of Ukraine adopted the new Education Law, which completely transformed the system of public education. In this study, we specifically want to present the changes that occurred in the names of educational institutions that affect the period from primary education to graduation.

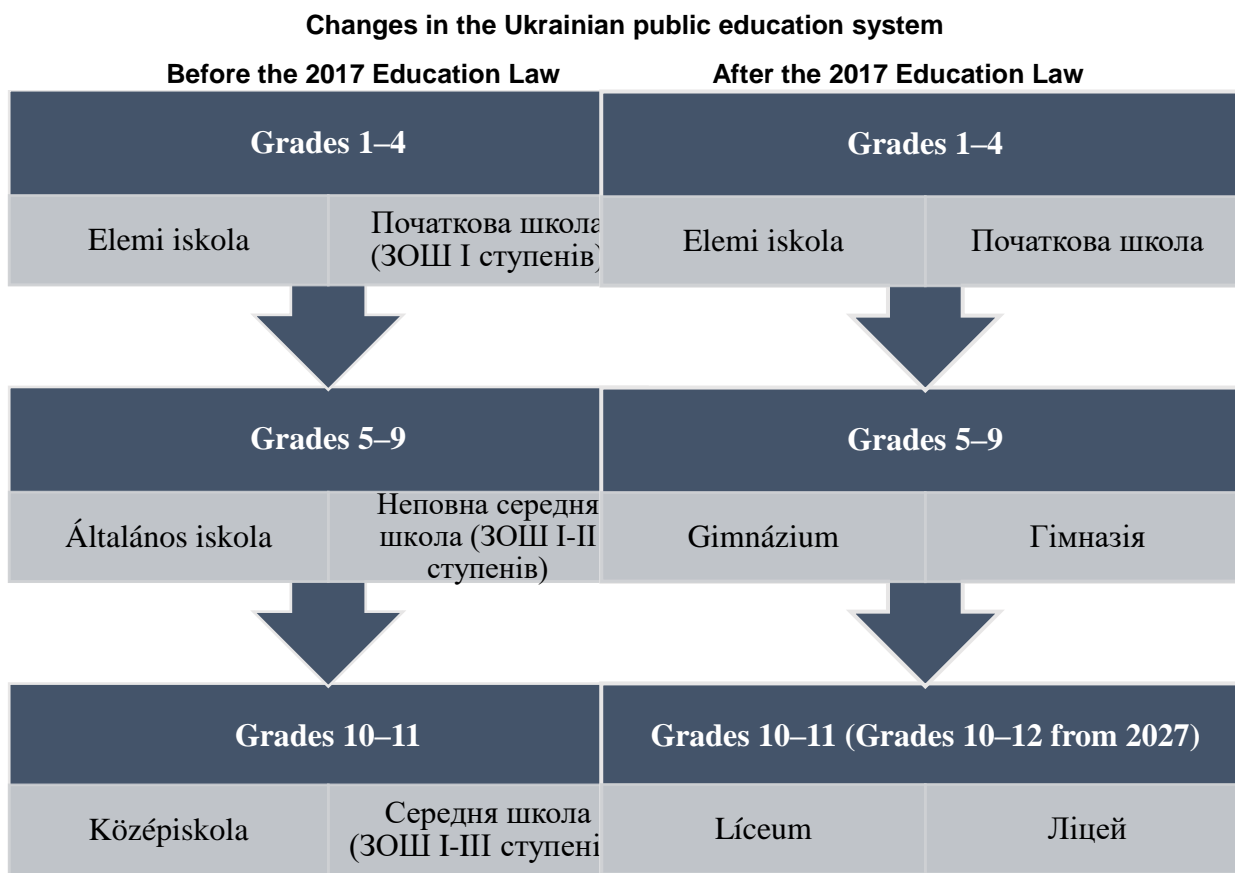
There is a three-level public education system in Ukraine. The first level lasts for four years (grades 1–4), the second level consists of five years (grades 5–9), and the third level was previously only two years (grades 10–11), but after the adoption of the new Education Law, it became a three-year period (grades 10–12) for children who entered public education after September 1, 2018 (Beregszászi, 2021, p. 33).

Previously, educational institutions in Ukraine were named according to these levels. The general secondary school of I degree (Ukr. *загальноосвітня школа I ступеня*) was the primary school (Hun. *elemi iskola*), this type of educational institution remained in the new system for grades 1–4. General secondary school of I–II degrees (Ukr. *загальноосвітня школа I–II ступенів*) was the lower secondary school (Hun. *általános iskola*), which today has been transformed into a gymnasium, as we discussed earlier. Finally, the general secondary school of I–III degrees (Ukr. *загальноосвітня школа I–III ступенів*) was the equivalent of an upper secondary school in the traditional sense (Hun. *középiskola*), which has now become a lyceum. According to the Law of Ukraine “On Education” of 2017, all public educational institutions that provide secondary education must be called lyceums. Previously, however, only talent training institutions were classified as lyceums, which were usually only for pupils of grades 8–11 (Orosz & Pallay 2020, p. 51). The changes described above are illustrated in Figure 1.

⁷¹ Available in Hungarian: 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről (<https://njt.hu/jogszabaly/2011-190-00-00.79>).

⁷² Закон України 2017, № 38–39, ст. 380 „Про освіту” (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>).

Figure 1

Source: Edited by the authors

During the educational terminology work, it is of particular importance to reflect on the mentioned semantic differences and to look for the functional equivalents of the Hungarian terms, as well as to identify the archaic versions that are no longer used based on the currently valid educational laws, but were previously widely known.

5. Searching for regional equivalents. Hungarian regional equivalents are those terms that are used only by the Hungarian native-speaking community in Transcarpathia, but they are not known (at least not in the same sense) by Hungarians living in the territory of Hungary. Such regional equivalents are, for example, *gimnázium* 'gymnasium' or *líceum* 'lyceum', which are widely used in Hungary with a completely different meaning. However, the term *nemzeti multidiszciplináris teszt* 'national multidisciplinary test' is also a regional equivalent borrowed from the Ukrainian language, denoting a multi-subject school-leaving exam that exists only in Ukraine and

was introduced in 2022 as a result of the Russo-Ukrainian war.

There are four main sources of regional equivalents like these:

1. The Termini Hungarian–Hungarian dictionary and database;
2. Educational and sociolinguistic studies conducted by Transcarpathian researchers;
3. Websites of Transcarpathian public education institutions;
4. The Transcarpathian Hungarian press and online news portals.

One of the special features of the educational terminology database is that it contains the translation of the source language terms not only in one target language, but in a total of seven languages (Croatian, German, Romanian, Serbian, Slovak, Slovenian, Ukrainian), and every region neighbouring Hungary has the opportunity to include region-specific terms and loanwords related to education. This makes it possible to draw a

parallel between the public education systems of Hungary and the seven neighbouring countries (Croatia, Austria, Romania, Serbia, Slovakia, Slovenia, Ukraine), paying special attention to linguistic contact between the state languages and the local variety of the Hungarian language.

Conclusions. In the current study, the difficulties associated with the Ukrainian translation of the administrative, legal and educational terms extracted from the Hungarian Public Education Act were presented. As a result of the educational terminology project, a cross-border database will be created, with the help of which it will be possible to fill the semantic gaps between the public education system of Hungary and the neighbouring countries. The database contains both archaisms and

neologisms, and it also involves the development of new terms, thereby ensuring that the educational systems of different countries completely match each other. The construction of a Hungarian–Ukrainian terminological database will make it easier for translators to effectively translate Hungarian and Ukrainian educational laws, thus further facilitating Ukraine's integration into the European Union. In addition, the terminological dictionary will also contain the Hungarian translation of country-specific Ukrainian terms, together with regional equivalents found in the Transcarpathian Hungarian language variety. The work on educational terminology continues, so it is possible to expand the scope of the study in the future.

References

- Bárány, E. (2010). Korotkyi terminolohichniy slovnyk z morfolohii Ukrainskoi movy [A short terminological dictionary on the morphology of the Ukrainian language]. *Rákóczi-füzetek LXXIII*. Beregszász: PoliPrint Kft. (in Ukrainian).
- Bárány, E. & Csernicskó, I. & Gazdag, V. & Hires-László, K. & Kótyuk, I. & Márku, A. (2015). *Ukrán–magyar hivatali (regiszter)szótár*. Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Beregszászi, A. (2020). *A magyar nyelv Ukrajna oktatási rendszerében: oktatásának elméleti és gyakorlati kihívásai kisebbségi helyzetben (Kárpátalja példája)*. Veszprém: Pannon Egyetem.
- Beregszászi, A. (2021). *Alkalmi mondatok zongorára. A magyar nyelv oktatásának kihívásai kisebbségben*. Törökbalint: Termini Egyesület.
- Bobkova, O. S. & Bohomolova, N. I. & Hisem, O. V. & Hrytsenko, L. H. & Nedashkivska, A. V. & Pankratova, I. Ye. & Prokopyshyn, L. V. & Remekh, T. O. & Slipchuk, I. Yu. (2018). *Ukrainsko–Uhorskyi ta Uhorsko–Ukrainskyi slovnyk dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity z navchanniam Uhorskoiu movoiu [Ukrainian–Hungarian and Hungarian–Ukrainian dictionary for general secondary education institutions with teaching in the Hungarian language]*. Чернівці: Букрек. (in Ukrainian).
- Cao, D. (2010). Legal Translation. [In:] Gambier, Y., van Doorslaer, L. (Eds.), *Handbook of Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 191–195.
- Csernicskó, I. & Márku, A. (2021). Ízelítők a Termini magyar–magyar szótár kárpátaljai anyagából. *Magyar Nyelvőr*, 2021/4, 417–431.
- Csubirka, M. (2004). *Magyar–ukrán, ukrán–magyar iskolai biológiai szótár*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Gazdag, V. (2021). *Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban*. Törökbalint: Termini Egyesület.
- Gazdag, V. (2024). *Ukrán–magyar és magyar–ukrán nyelvészeti szakszótár*. Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Gazdag, V. (2023). *Ukrán–magyar filológiai fogalomtár*. Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Gotti, M. (2016). The translation of legal texts: Interlinguistic and intralinguistic perspectives. *ESP Today – Journal of English for Specific Purposes at Tertiary Level*, 2016/1, 5–21.
- Hatim, B. & Munday, J. (2004). *Translation: An Advanced Resource Book*. London: Routledge.
- Hladonik, I. (2017). *Fizikai szakkifejezések magyar–magyar–ukrán szótára középiskolák részére*. Budapest/Badacsonytomaj–Ungvár: ASZ–MNYKNT.
- Holovács, J. (1998). *Ukrán–magyar, magyar–ukrán matematikai szótár*. Nyíregyháza: Bessenyei György Tanárképző Főiskola.
- Kelly, D. (2005). *A Handbook for Translator Trainers: A Guide to Reflective Practice*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Lanstyák, I. & Benő, A. & Juhász, T. (2010). Termini magyar–magyar szótár és adatbázis. *REGIO – Kisebbség, Politika, Társadalom*, 2010/3, 37–58.

- Nida, E. A. (2020). *Contexts in Translating*. Amsterdam: John Benjamins.
- Orosz, I. & Pally, K. (2020). *A kárpátaljai oktatás helyzete a 2019-es külső független érettségi eredményeinek tükrében*. Beregszász–Ungvár: II. RFKMF–“RIK-U” Kft.
- Pintér, T. & Márkus, K. & Benő, A. (2023). Research Report: Termini Online Hungarian Dictionary and Database (TOHDD): A Dictionary for Hungarian Varieties Spoken in the Carpathian Basin. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*, 2023/2, 166–181.
- Szoták, Sz. & Lehocski-Samardžić, A. (2022). Oktatási terminusok és oktatási rendszerek: avagy mi konvergál, és mi divergál? // Karmacszi Zoltán – Márku Anita – Máté Réka szerk. *A határ mint konvergáló és divergáló tényező a nyelvben. Tanulmányok a 21. Élnyelvi Konferenciáról*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont – Termini Egyesület, Törökbálint, pp. 133–143. https://hodinkaintezet.uz.ua/wp-content/uploads/2023/03/21_EK_kotet_2023_03_15-
- Szoták, Sz. (2021). Országspecifikus oktatási terminusok terminológiai és szociolingvisztikai elemzése a Termini magyar–magyar szótár példái alapján (Ausztria). *Magyar Nyelvőr* 2021/4, 402–417. https://epa.oszk.hu/00100/00188/00105/pdf/EPA00188_magyar_nyelvor_2021_04_402-417.pdf
- Tamás, D. M. (2014). *Gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről*. Budapest: ELTE Bölcsészettudományi Kar, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, 2014.
- Váradí, K. (2022). Kontaktushatások vizsgálata a kárpátaljai diákok nyelvhasználatában. *Anyanyelv-pedagógia*, 2022/4, 38–61.
- Weisflog, W. E. (1987). Problems of Legal Translation. *Swiss Reports presented at the XIIth International Congress of Comparative Law*, 179–218. Zürich: Schulthess.

Автори

Корнелія Гіреш-Ласлов, доцент кафедри історії та суспільних дисциплін, голова Науково-дослідного центру імені Антонія Годинки Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II
e-mail: hires.laszlo.kornelia@kmf.org.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2017-3999>

Kornélia Hires-László, Associate Professor of the Department of History and Social Sciences, head of the Antal Hodinka Linguistic Research Center at the Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education
e-mail: hires.laszlo.kornelia@kmf.org.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2017-3999>

Крістіян Вараді, викладач-стажист кафедри філології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II (Україна), здобувач ступеня доктора філософії Університету Паннонії (Угорщина)
e-mail: varadi.krisztian@kmf.org.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7554-4158>

Krisztián Váradi, teacher trainee of the Department of Philology of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education (Ukraine), PhD candidate at the University of Pannonia (Hungary)
e-mail: hires.laszlo.kornelia@kmf.org.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2017-3999>

Authors

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The authors declare that they have no conflict of interest

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
ВІННИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ (МОВОЗНАВСТВО)**

№ 39

Збірник наукових праць

Головний редактор – І. Я. Завальнюк
Заступник головного редактора – І. В. Гороф'янюк
Відповідальний секретар – Л. В. Прокопчук
Літературний редактор (англійська мова) – І. Д. Забужанська

SCIENTIFIC JOURNAL

**SCIENTIFIC NOTES OF
VINNYTSIA MYKHAILO KOTSIUBYNSKYI
STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
SERIES: PHILOLOGY (LINGUISTICS)**

No 39

Collection of scientific papers

Editor-in-Chief - Inna Zavalniuk
Deputy Editor-in-Chief - Inna Horofianiuk
Executive Secretary - Liudmyla Prokopchuk
Literary Editor (English) - Inna Zabuzhanska